

Leo Trotskij

Ryska revolutionens historia

II

Översättning: Jan-Christer Hamberg och Per-Olof Mattsson

Originalalets titel: The History of the Russian Revolution.

Bokförlaget Röda Rummet 1991

Innehållsförteckning

Introduktion till volymerna två och tre	1
Kapitel I: "Julidagarna": Förberedelse och början	6
Kapitel II: "Julidagarna": Kulmen och vild flykt	20
Kapitel III: Kunde bolsjevikerna ha tagit makten i juli?	36
Kapitel IV: Den stora förtalsmånaden	48
Kapitel V: Kontrarevolutionen rätar på nacken	63
Kapitel VI: Kerenskij och Kornilov	74
Kapitel VII: Rikskonferensen i Moskva	87
Kapitel VIII: Kerenskijs sammansvärjning	99
Kapitel IX: Kornilovs resning	109
Kapitel X: Bourgeoisien mäter sina krafter med demokratin	119
Kapitel XI: Massorna under attack	133
Kapitel XII: Det stigande tidvattnet	146
Kapitel XIII: Bolsjevikerna och sovjeterna	161
Kapitel XIV: Den sista koalitionen	171

Introduktion till volymerna två och tre

Ryssland var så sent ute med att genomföra sin borgerliga revolution, att det fann sig tvingat att omvandla den till en proletär revolution. Eller med andra ord: Ryssland befann sig så långt efter de andra länderna att det, åtminstone på vissa områden, tvingades överträffa dem. Detta verkar vara en självmotsägelse, men historien är full av sådana paradoxer. Det kapitalistiska England var så långt före andra länder att det hamnade i deras släptåg. Pedanter anser dialektiken vara en tankelek utan mening. I själva verket reproducerar den bara utvecklingsprocessen, som lever och rör sig genom motsättningar.

Den första volymen av detta verk bör ha förklarat varför den i historisk mening försenade demokratiska regimen som ersatte tsarismen, visade sig vara fullständigt livsoduglig. De föreliggande volymerna ägnas bolsjevikernas väg till makten. Också här är berättandet det väsentliga. I själva fakta bör läsaren finna tillräckligt stöd för slutsatserna.

Med detta vill författaren inte ha sagt att han har undvikit sociologiska generaliseringar. Historien skulle vara utan värde om den inte lärde oss någonting. Den ryska revolutionens mäktiga konstruktion, det följdriktiga i dess utveckling, massornas obevekliga tryck, de politiska grupperingarnas fulländning och de koncisa parollerna, allt detta underlättar på ett underbart sätt förståelsen av revolutioner i allmänhet, och därmed av det mänskliga samhället. Ty hela det historiska förloppet bevisar, att revolutionen inte bara blottar anatomin i det av inre motsättningar sargade samhället, utan även dess "själ".

Det föreliggande arbetet bör på ett mer omedelbart sätt underlätta förståelsen av Sovjetunionens karaktär. Vårt ämnes tidlöshet består inte enbart i att den generation som bevittnade oktoberrevolutionen fortfarande är i livet – även om det naturligtvis inte har så ringa betydelse – utan också i det faktum att den regim som revolutionen frambringade ännu lever och utvecklas och konfronterar mänskligheten med ständigt nya gåtor. Världen över är sovjetlandet ständigt i blickpunkten. Det går emellertid inte att förstå något som redan existerar utan att först undersöka dess ursprung. Det krävs ett historiskt perspektiv för politiska värderingar i större skala.

De åtta revolutionsmånaderna, från februari till oktober, har fordrat tre volymer. Kritikerna har i allmänhet inte beskyllt oss för vidlyftighet. Arbetets omfattning förklaras snarare av vårt sätt att närma oss materialet. Man kan framställa ett foto av en hand på en sida, men det krävs en volym för att lägga fram resultaten av en mikroskopisk undersökning av vävnaderna i den. Författaren gör sig inga illusioner vad gäller fullständigheten eller slutgiltigheten i undersökningen. Men han var icke desto mindre i många fall tvungen att begagna sig av metoder som stod mikroskopet närmare än kameran.

När vi emellanåt ansåg oss fresta läsarens tålmod, strök vi frikostigt något vittnesbörd, en deltagares bekännelse eller en mindre betydelsefull händelse, men vi tog inte sällan i efterhand med en hel del av vad vi strukit. I denna kamp om detaljer leddes vi av en önskan att avslöja själva revolutionsprocessen så konkret som möjligt. I synnerhet var det omöjligt att inte försöka göra det mesta av möjligheten att måla historia direkt ur livet.

Varje år publiceras tusentals böcker som skildrar någon ny variant av den personliga romansen, någon berättelse om den melankoliskes vacklan eller den ambitiöses karaktär. Prousts hjältinna kräver åtskilliga välskrivna sidor för att känna att hon ingenting känner. Det kan tyckas att man åtminstone med samma rätt kan kräva en smula uppmärksamhet för en rad kollektiva historiska dramer som lyft upp hundratals miljoner människor ur icke-tillvaron, omvandlat nationers karaktär och en gång för alla trängt sig in i hela mänsklighetens liv.

Riktigheten i våra hänvisningar och citat i den första volymen har ingen ännu så länge ifrågasatt: det skulle sannerligen vara besvärligt. Våra motståndare inskränker sig för det mesta till reflektioner om hur personliga fördomar kan röja sig i ett artificiellt och ensidigt urval av fakta och texter. Även om dessa iakttagelser i sig är ovedersägliga, säger de ingenting om verket ifråga och än mindre om dess vetenskapliga metoder. Vi tar oss vidare friheten att envetet hävda att graden av subjektivism definieras, begränsas och prövas inte så mycket av historikerns temperament, som av den metod han använder.

Den rent psykologiska skolan, som betraktar händelseförloppet som en sammanflätning av enskilda individers fria handlingar, erbjuder, även om forskaren har de bästa avsikter, ett kolossalt utrymme för nycker. Den materialistiska metoden disciplinerar historikern och tvingar honom att utgå från samhällsstrukturens tungt vägande fakta. För oss är klasser de grundläggande krafterna i den historiska processen: politiska partier vilar på dem och idéer och paroller framstår som de objektiva intressenas växelmynt. Hela undersökningsförloppet går från det objektiva till det subjektiva, från det samhälleliga till det individuella, från det grundläggande till det tillfälliga. Detta sätter stränga gränser för författarens personliga infall.

När en bergsingenjör hittar magnetisk malm vid provborrning i ett utforskat område kan man alltid hävda att det var rena slumpen: att öppna en gruva kan knappast rekommenderas. Men om samme ingenjör, låt oss säga på grundval av magnetnålens avvikelser, kommer till slutsatsen att en malmåder ligger gömd nere i jorden och senare faktiskt upptäcker malm på en mängd olika ställen i området, lär inte den mest kitslige skeptiker våga hänvisa till slumpen. Vad som övertygar är det system som förenar det allmänna med det särskilda.

Beviset för vetenskaplig objektivism bör inte sökas i historikerns ögon eller tonfall, utan i den inre logiken i själva berättelsen. Om skeenden, vittnesmål, siffror och citat sammanfaller med den sociala analysnålens allmänna riktning, då har läsaren en mycket tungt vägande garanti för att hans slutsatser är vetenskapligt solida. För att vara konkret: vår författare har varit objektivismen trogen i den utsträckning som hans bok verkligen avslöjar oktoberrevolutionens ofrånkomlighet och orsakerna till att den segrade.

Läsaren känner redan till att vi i en revolution först av allt letar efter massornas direkta ingripande i samhällsutvecklingen. Bakom händelserna försöker vi hitta förändringar i den kollektiva medvetenheten. Vi förkastar urskillningslösa hänvisningar till rörelsens "spontanitet", hänvisningar som i de flesta fall inte förklarar någonting och inte lär någon någonting. Revolutioner äger rum i enlighet med vissa lagar. Detta innebär inte att massorna är medvetna om revolutionslagarna, men det innebär att förändringarna i massornas medvetenhet inte är slumpartade utan är beroende av en objektiv nödvändighet, som går att förklara teoretiskt och därmed möjliggör både förutsägelse och ledarskap.

Vissa officiella sovjethistoriker har förvånansvärt nog försökt sig på att kritisera vår uppfattning som idealistisk. Professor Pokrovskij har till exempel insisterat på att vi underskattar de objektiva faktorerna i revolutionen. "Mellan februari och oktober inträffade ett enormt ekonomiskt sammanbrott." "Under denna tid reste sig bönderna... mot den provisoriska regeringen." Det är i dessa "objektiva växlingar", säger Pokrovskij, och inte i oberäkneliga psykiska processer man borde se revolutionens drivkraft. Tack vare en berömvärd skärpa i formuleringarna förevisar Pokrovskij intill perfektion det värdelösa i den ekonomiska vulgärtolkningen av historien, som ofta utger sig för att vara marxism.

De radikala vändningar som äger rum under en revolution framkallas faktiskt inte av de tillfälliga ekonomiska störningar som uppstår under själva händelserna utan av grundläggande förändringar, som ackumulerats i själva samhällets grundvalar under hela den föregående epoken. Det faktum att det ekonomiska sammanbrottet strax innan monarkins störtande, liksom också mellan februari och oktober, hela tiden fördjupades, närde och piskade upp

massornas missnöje – detta faktum är ovedersägligt och har aldrig undgått vår uppmärksamhet. Men det vore ett grovt misstag att ta för givet att den andra revolutionen genomfördes åtta månader efter den första på grund av att brödransonen under den perioden sänktes från en och en halv till 300 gram. Under åren omedelbart efter oktoberrevolutionen blev livsmedels-situationen för massorna stadigt sämre. De kontrarevolutionära politikernas förhoppningar om en ny omvälvning kom icke desto mindre varje gång på skam. Denna omständighet kan enbart verka förbryllande på dem som betraktar massornas resning som ”spontan” – dvs. ett skockens myteri som ledarna på konstlat sätt dragit nytta av. I verkligheten är blotta existensen av umbäranden inte tillräckligt för att förorsaka en resning; om så vore, skulle massorna ständigt befinna sig i uppror. Det är nödvändigt att samhällsregimens bankrutt, avslöjad en gång för alla, gör dessa umbäranden outhärdliga och att nya villkor och nya idéer öppnar portarna till en revolutionär utväg. Med anledning av de stora målsättningar som massorna senare uppställer för sig, kommer just dessa massor att visa sig förmögna att utstå två- och tredubbla umbäranden.

Hänvisningen till bondeupproret som en andra ”objektiv faktor” visar på ett ännu tydligare missförstånd. För proletariatet var bondekriget naturligtvis en objektiv omständighet – i så måtto som en klass aktivitet i allmänhet blir en yttre stimulans för en annans medvetenhet. Men den direkta orsaken till själva bondeupproret låg i förändringar i byarnas medvetenhet; en upptäckt av dessa förändringars beskaffenhet utgör innehållet i ett av kapitlen i denna bok. Låt oss inte glömma bort att revolutioner genomförs av människor, även om de må vara namnlösa. Materialismen förbiser inte den kännande, tänkande och handlande människan utan förklarar henne. Vad skulle historikerns uppgift annars vara?¹

Vissa kritiker ur det demokratiska lägret, som är benägna att operera med hjälp av indirekta bevis, har betraktat författarens ”ironiska” attityd till kompromissledarna som uttryck för en överdriven subjektivism vilken skämmer den vetenskapliga karaktären på hans framställning. Vi dristar oss att inte betrakta detta rättesnöre som övertygande. Spinozas princip, ”att varken skratta eller gråta utan förstå”, varnar oss för otillbörligt skratt och malplacerad gråt. Detta berövar inte en människa, även om det rör sig om en historiker, rätten till sin del av tårar och skratt när det rättfärdigas av en korrekt uppfattning av själva materialet. Den rent individualistiska ironi som sprider sig som en likgiltig rök över hela mänsklighetens ansträngningar och avsikter är den värsta formen av snobberi. Den klingar lika falskt i konstnärliga skapelser som i historiska verk. Men det finns en ironi som är djupt inbäddad i själva levnadsförhållandena. Det är historikerns plikt, liksom konstnärens, att föra upp den till ytan.

Bristen på överensstämmelse mellan det subjektiva och det objektiva är allmänt sett själva urkällan till komiken, liksom också till tragiken, både i det levande livet och inom konsten. Politiken är minst av allt undantagen verkningarna av denna lag. Människor och partier är inte hjältemodiga eller komiska i sig själva utan i förhållande till omständigheterna. När den franska revolutionen nådde sitt avgörande skede blev den mest framstående girondist ömklig och löjlig bredvid en ordinär jakobin. Jean-Marie Rolland, en respekterad gestalt i egenskap av fabriksinspektör i Lyon, framstår som en levande karikatyr mot bakgrund av 1792. Jakobinerna kan å andra sidan mäta sig med händelserna. De kan framkalla fientlighet, hat och skräck – men inte ironi.

¹ Nyheten om M. N. Pokrovskijs död, med vilken vi vid mer än ett tillfälle utkämpat bataljer under loppet av dessa två volymer, nådde oss när vårt verk avslutats. Efter att ha kommit över till marxismen från det liberala lägret när han redan var fullärd vetenskapsman, berikade Pokrovskij den senaste historiska litteraturen med värdefulla verk och utkast. Men icke desto mindre behärskade han aldrig till fullo den dialektiska materialismens metod. Det är helt enkelt en fråga om rättvisa att tillägga, att Pokrovskij inte bara var en högt begåvad man med osedvanlig bildning utan också var djupt lojal med den sak han tjänade.

Dickens hjältinna, som försökte mota tidvattnet med en kvast, är en erkänt komisk bild på grund av den fatala bristen på överensstämmelse mellan mål och medel. Om vi hävdar att denna person symboliserar kompromisspartiernas politik i revolutionen, kan detta förefalla vara en omåttlig överdrift. Och likväl bekände Tsereteli, dubbelmaksregimens faktiske inspiratör, efter oktoberrevolutionen för Nabokov, en av de liberala ledarna: ”Allt vi gjorde vid den tiden var ett fåfängt försök att hålla tillbaka elementens förstörelsebringande flodvåg med en futtig handfull grus.” Dessa ord klingar som en ondskefull satir, men de är de sannaste ord kompromissmakarna uttalat om sig själva. Att avstå från ironi när man skildrar ”revolutionärer” som försökte hålla tillbaka en revolution med grus vore att plundra verkligheten och förråda objektivismen till förmån för pedanter.

Peter Struve, en monarkist bland de före detta marxisterna, skrev som emigrant: ”Endast bolsjevismen var logisk beträffande revolutionen och trogen dess väsen och därför segrade den i revolutionen.” Miljukov, liberalismens ledare, gjorde ungefär samma uttalande: ”De visste vart de var på väg och de gick i den riktning de valt en gång för alla, mot ett mål som kom närmare och närmare för varje nytt misslyckat experiment från kompromissidan.” En av de mindre bekanta vita emigranterna, som på sitt eget vis försökte förstå revolutionen, har slutligen uttryckt sig på detta sätt: ”Bara människor av järn kunde slå in på den här vägen... bara människor som var revolutionärer till ’professionen’ och inte fruktade att gjuta liv i den allt uppslukande upprors- och revoltandan.” Man kan om bolsjevikerna säga det som ovan blev sagt om jakobinerna. De motsvarade epoken och dess uppgifter; otaliga förbannelser utslungades i deras riktning, men ironin bet inte på dem – det fanns inget att ta fasta på.

I introduktionen till den första volymen förklarades det varför författaren ansåg det lämpligt att tala om sig själv i tredje person som deltagare i händelserna och inte i första person. Denna litterära form, som också är genomgående i den andra och tredje volymen, är naturligtvis inte i sig själv något försvar mot subjektivism, men den gör åtminstone inte subjektivismen nödvändig. Istället ger den en påminnelse om plikten att undvika den.

Vid ett flertal tillfällen tvekade vi länge huruvida vi skulle citera det ena eller andra yttrandet från någon samtida som karaktäriserade författarens roll under händelserna. Det hade varit lätt att avstå från varje citat av det slaget om det bara gällde att uppträda oklanderligt i finare sällskap. Författaren till denna bok var ordförande i Petrogradsovjeten sedan bolsjevikerna vunnit majoritet där, och han var senare ordförande i den revolutionära militärkommitté som organiserade oktoberresningen. Dessa fakta varken önskar eller kan han utplåna ur historien. Den fraktion som nu härskar i Sovjetunionen har under senare år ägnat många artiklar och inte så få böcker åt författaren till detta verk, och föresatt sig att bevisa att hans verksamhet ständigt riktats mot revolutionens intressen. Frågan varför bolsjevikpartiet under dessa avgörande år placerade en så hårdnackad ”fiende” på en av de mest ansvarsfulla posterna förblir obesvarad. Att förpassa dessa tillbakablickande dispyter till evig tystnad vore att i viss utsträckning avsäga sig uppgiften att fastställa det egentliga händelseförloppet. Och för vilket syfte? En föregiven osjälviskhet tjänar bara den vars mål är att med list bibringa sina läsare slutsatser som inte härrör ur fakta. Vi föredrar att kalla saker och ting vid deras rätta namn, såsom ordboken definierar dem.

Vi vill inte skyla över det faktum att frågan för vår del inte bara rör det förflutna. Precis som fienden vid en attack mot en mans prestige slår mot hans program, tvingar hans egen kamp för ett bestämt program honom att återställa sin faktiska position i händelserna. Vad beträffar dem som inte är förmögna att se annat än personlig fåfänga i en människas kamp för en stor sak och för sin plats under fanan, kan vi beklaga dem men påtar oss inte uppgiften att övertyga. Vi har i varje fall vidtagit åtgärder för att se till att ”personliga” frågor inte upptar större plats i denna bok än de rätteligen kan göra anspråk på.

Vissa av Sovjetunionens vänner – en fras som ofta innebär vänner till den nuvarande sovjetmakten och det bara så länge den förblir en makt – har förebrått författaren för dennes kritiska attityd till bolsjevikpartiet eller dess enskilda ledare. Ingen har emellertid försökt tillbakavisa eller korrigera vår beskrivning av partiets tillstånd under händelserna. Som upplysning till dessa ”vänner”, som känner sig kallade att gentemot oss försvara bolsjevikernas roll under oktoberrevolutionen, vill vi varna för att vår bok inte lär hur man älskar en segerrik revolution i form av den byråkrati den frambringat utan endast hur en revolution förbereds, hur den utvecklas och hur den segrar. Ett parti är för oss inte en maskin vars frihet från synd ska försvaras genom repressiva åtgärder från statens sida utan en komplicerad organism som i likhet med allt levande utvecklas genom motsättningar. Att blottlägga dessa motsättningar – bland dem generalstabens vacklanden och misstag – försvagar enligt vår mening inte det minsta betydelsen av den ofantliga historiska uppgift som bolsjevikpartiet var det första i historien att påta sig.

L. Trotskij

Prinkipo den 13 maj 1932

P.S. Kritikerna har redan prisat Max Eastmans översättning. Han har i sitt arbete inte bara lagt ned en skapande stilistisk begåvning, utan också en väns noggrannhet. Jag ansluter mig med varm tacksamhet till kritikernas enhälliga stämna.

L.T.

Andra delen

Försöket till kontrarevolution

Kapitel I: ”Julidagarna”: Förberedelse och början

Kriget kostade 1915 Ryssland 10 miljarder rubel, 1916 19 miljarder, under första hälften av 1917 10.5 miljarder, i början av 1918 skulle nationalskulden ha uppgått till 60 miljarder – dvs. den skulle nästan ha motsvarat hela landets rikedomar, som uppskattades till 70 miljarder. Centrala exekutivkommittén förberedde en appell för ett krigslån under det sockersöta namnet ”Frihetslånet”, medan regeringen kom fram till den inte helt komplicerade slutsatsen att utan ett nytt stort utländskt lån skulle den inte bara vara oförmögen att betala sina utlandsorder, den skulle inte ens klara av sina inhemska förpliktelser. Underskottet i handelsbalansen ökade kontinuerligt. Ententen gjorde sig uppenbarligen beredd att helt lämna rubeln åt sitt öde. Samma dag som appellen för ett frihetslån fyllde första sidan av sovjetens *Izvestija*, tillkännagav regeringens *Vjestnik* en kraftig nedgång i rubelns värde. Tryckpressarna kunde inte längre hålla jämna steg med inflationens tempo. I de gamla respekterade banksedlarnas ställe, sedlar som fortfarande lyste i trollglansen av sin forna köpkraft, gjorde man sig redo att prångla ut de röda flasketiketter som kom att bli kända som ”kerenkijer”. Både borgaren och arbetaren försåg den benämningen, var och en på sitt sätt, med ett visst mått av förakt.

Regeringen hade i ord antagit ett program för statlig reglering av industrin och hade mot slutet av juni till och med skapat vissa klumpiga institutioner för det ändamålet. Men februari-regimens ord och gärning, liksom ande och kött för en gudfruktig kristen, befann sig i ett ständigt tillstånd av konflikt. Dessa för ändamålet handplockade regleringsinstitutioner var mer angelägna att skydda kapitalisterna från en uppskakad och sviktande statsmakts nycker än att tygla privatpersoners intressen. Industrins administrativa och tekniska personal skiktades upp och skrämde av arbetarnas jämlikhetssträvanden gick de översta skikten på ett avgörande sätt över på kapitalisternas sida. Arbetarna hade med tiden kommit att se med avsmak på de krigsorder som de söndervittrande fabriker garanterats ett eller två år i förväg. Men kapitalisterna tappade också smaken för en produktion som lovade mer besvär än profiter. Den avsiktliga nedläggningen av fabriker uppifrån började nu bli systematisk. Metallproduktionen skars ned med 40 procent, textilindustrin med 20 procent. Tillgången på alla livsförnödenheter var otillräcklig. Priserna steg i takt med inflationen och industrins nedgång. Arbetarna strävade efter kontroll över den administrativa och kommersiella mekanism som i det fördolda avgör deras öden. Arbetsministern Skobelev predikade för arbetarna i ordrika manifest det okloka i att de lade sig i fabrikerens administration. Den 24 juni berättade *Izvestija* om ett nytt förslag att lägga ned en rad företag. Liknande nyheter kom från guvernementen. Järnvägstransporterna drabbades av ännu hårdare slag än industrin. Hälften av alla lokomotiv var i behov av genomgripande reparationer: större delen av den rullande materielen fanns vid fronten och bränsle saknades. Kommunikationsministeriet befann sig i ett ständigt tillstånd av kamp med järnvägsarbetarna och -tjänstemännen. Tillgången på livsmedel var stadigt sjunkande. I Petrograd var sikt mjölsreserven bara tillräcklig för tio eller femton dagar, i andra centra något längre. I kombination med att den rullande materielen var halvt förlamad och det överhängande hotet om en järnvägsstrejk betydde detta ständig fara för hungersnöd. Framtiden innehöll inte några glimtar av hopp. Detta var inte vad arbetarna hade väntat sig av revolutionen.

Läget var om möjligt ännu värre inom den politiska sfären. Obeslutsamhet är det värsta tänkbara tillståndet i regeringars, nationers, klassers – och även individers liv. En revolution är den skoningslösaste av alla metoder för att lösa historiska problem. Att introducera

undanflykter i en revolution är den mest destruktiva politik man kan tänka sig. Revolutionens parti vågar inte tveka – inte mer än en kirurg som vågat sticka kniven i en sjuk kropp. Den dubbelregim – eller dubbelspelsregim – som uppkom i februariomvälvningen var emellertid den organiserade obeslutsamheten. Allt gick regeringen emot. Dess egentliga vänner var på väg att bli opponenter, dess opponenter fiender och dess fiender tog till vapen. Kontra-revolutionen mobiliserade helt öppet – inspirerad av centralkommittén i kadetpartiet, den politiska staben för alla som hade någonting att förlora. Huvudkommittén för officersförbundet vid generalhögkvarteret i Mogilev, som representerade omkring etthundratusen missnöjda befäl och rådet för kosacktruppernas förening i Petrograd, var kontrarevolutionens två militära hävarmar. Riksduman hade trots beslutet på sovjeternas junikongress beslutat fortsätta sina ”privata konferenser”. Dess provisoriska kommitté tillhandahöll en legal täckmantel för det kontrarevolutionära arbetet, som huvudsakligen finansierades av bankerna och ententens ambassader. Kompromissmakarna hotades från både höger och vänster. Ängsligt sneglande åt dessa två håll beslöt regeringen i hemlighet att anslå medel för organiseringen av en offentlig säkerhetstjänst – dvs. en hemlig politisk polis. Vid ungefär samma tid, i mitten av juni, utsåg regeringen den 17 september till datum för val till konstituerande församlingen. Trots kadeternas deltagande i ministären förde den liberala pressen en hårdnackad kampanj mot detta officiellt utsedda datum – på vilket ingen trodde och ingen på allvar försvarade. Själva bilden av konstituerande församlingen, som lyste så praktfull de första dagarna i mars, hade lösts upp och övergått i ett töcken. Allt gick regeringen emot, till och med dess egna blodlösa och goda avsikter. Först den 30 juni samlade den mod nog att avlägsna de aristokratiska byväktarna, *zemskij natjalniks*¹, vars blotta namn varit så hatat över hela landet ända sedan den dag de installerats av Alexander III. Denna påtvingade och senkomna delreform gav bara den provisoriska regeringen en stämpel av ynkelig feighet. Adeln återhämtade sig vid den här tiden från sin fruktan. Godsägarna enade sig och tryckte på. Mot slutet av juni vände sig dumans provisoriska kommitté till regeringen med krav på att åtgärder skulle vidtas för att skydda jordägarna från bönder som eggats upp av ”kriminella element”. Den första juli hölls en allrysk godsägarkongress i Moskva vars överväldigande majoritet bestod av adel. Regeringen slingrade sig och försökte med ord hypnotisera än musjikerna, än godsägarna.

Värst av allt var emellertid läget vid fronten. Offensiven mot fienden, som också blivit Kerenskijs avgörande utspel i den inrikespolitiska kampen, låg döende i konvulsioner. Soldaterna ville inte slåss. Prins Lvovs diplomater var rädda att se ententens diplomater i ögonen. De var till desperationens gräns i behov av ett lån. För att visa sin ståndaktighet inledde den dömda och kraftlösa regeringen en offensiv mot Finland och som alltid var fallet med deras allra smutsigaste hantverk genomfördes den av socialisterna. Samtidigt hade det uppstått en konflikt med Ukraina och det gick mot öppen brytning.

De dagar var nu avlägsna när Albert Thomas sjöng lovsånger till den lysande revolutionens och Kerenskijs ära. I början av juli ersattes den franske ambassadören Paléologue, som luktade alltför starkt av Rasputins salonger, av den ”radikale” Noulens. Journalisten Claude Anet gav den nye ambassadören en första lektion om Petrograd. Mitt emot den franska ambassaden – berättade han för honom – på andra sidan Neva, breder Viborgdistriktet ut sig. ”Det är ett distrikt med stora fabriker, som helt och hållet tillhör bolsjevikerna. Där regerar Lenin och Trotskij som herrar.” I samma distrikt befinner sig kulspruteregementets kaserner, som inrymmer omkring 10 000 man och över 1 000 kulsprutor. Varken socialistrevolutionärerna eller mensjevikerna har tillträde till kasernerna på det regementet. De återstående regementena är antingen bolsjevikiska eller neutrala. ”Om Lenin och Trotskij vill inta Petrograd, vad kan hindra dem?” Noulens lyssnade förbluffat. ”Hur kan regeringen tolerera en

¹ Utnämnda ämbetsmän med både administrativ och rättslig makt över den lokala bondebefolkningen.

sådan situation?” ”Men vad kan den göra?” svarade journalisten. ”Ni måste förstå att regeringen inte äger någon annan makt än den moraliska och även den tycks mig väldigt svag...”.

Utan möjlighet att få något utlopp förbrukades massornas energi på självständiga aktiviteter, gerillamanifestationer och sporadiska beslagtaganden. Arbetarna, soldaterna och bönderna försökte delvis lösa de problem som den makt de upprättat vägrat att lösa. Mer än allt annat nöter ledarnas obeslutsamhet ut massornas nerver. Fruktlös väntan tvingar dem att alltmer enträget knacka på den dörr som inte kommer att öppnas för dem eller till utbrott av desperation. Redan under sovjetkongressens dagar, när provinsfolket knappt kunde hålla tillbaka sina ledares händer som sträcktes ut mot Petrograd, fick arbetarna och soldaterna många tillfällen att upptäcka sovjetledarnas känslor och attityder till dem. Tsereteli hade i Kerenskijns efterföljd inte bara blivit en främmande utan också hatad figur för majoriteten av Petrograds arbetare och soldater. I revolutionens marginaler växte anarkisternas inflytande, som dittills haft sin främsta roll i den självutnämnda kommittén i Durnovos sommarhem. Men till och med de mer disciplinerade arbetarskikten – till och med breda kretsar inom partiet – började förlora tålamodet eller åtminstone lyssna till dem som förlorat det. Manifestationen den 18 juni hade inför alla och envar avslöjat att regeringen saknade stöd. ”Varför sätter de inte fart däruppe?” skulle soldaterna och arbetarna fråga och inte ha bara kompromissledarna i åtanke utan även bolsjevikernas ledande organ.

Inflationen gjorde att lönekampen retade arbetarna och gick dem på nerverna. Under juni fick denna fråga speciell skärpa i den jättelika Putilovfabriken där 36 000 man arbetade. Den 21 juni bröt en strejk ut bland yrkesarbetare i vissa delar av fabriken. Partiet insåg det fruktlösa i dessa spridda utbrott. Nästa dag tillkännagav ett möte av representanter för de viktigaste arbetarorganisationerna under ledning av bolsjevikerna och från 70 fabriker att ”Putilovarbetarnas sak är hela Petrogradproletariatets sak”, men vädjade till Putilovmännen att ”tygla sin berättigade indignation”. Strejken uppsköts. Men de påföljande 12 dagarna medförde ingen ändring. Massorna i fabriken kokade och sökte en utväg. Det var konflikter på samtliga företag och alla dessa konflikter riktade sig mot regeringen. En rapport från fackföreningen för lokomotivbrigaden till kommunikationsministern lyder: ”Vi tillkännager för sista gången: tålamodet har sina gränser, vi kan helt enkelt inte leva under sådana förhållanden...”. Det var inte bara ett klagomål mot nöd och hunger utan också mot dubbelspel, karaktärslöshet och falskspel. Rapporten protesterar särskilt ursinnigt mot de ”ändlösa uppmaningarna till oss om medborgerliga plikter och att behärska oss under förhållanden av svält.”

Exekutivkommitténs överlämnande av makten till den provisoriska regeringen i mars hade gjorts på villkor att de revolutionära trupperna inte skulle flyttas från huvudstaden. Men dessa dagar var nu avlägsna. Garnisonen hade gått åt vänster, de regerande sovjetkretsarna åt höger. Kampen med garnisonen hade aldrig strukits från dagordningen. Även om inga enheter i sin helhet förflyttades från huvudstaden hade – under förevändning av strategiska behov – de mer revolutionära delarna ändå systematiskt försvagats genom utskickandet av ersättningskompanier. Rykten från fronten om upplösning av fler och fler enheter på grund av lydadsbrott, vägran att genomföra militära order, nådde ständigt huvudstaden. Två sibiriska divisioner – och hade inte de sibiriska skarpskyttarna sedan länge ansetts vara de bästa? – måste upplösas med militärmakt. Enbart i ett fall av massolydnad i den femte armén – den som stod närmast huvudstaden – ställdes 87 officerare och 12 725 soldater inför rätta. Petrogradgarnisonen – ackumulator för missnöje från fronten, byarna, arbetardistriktet och kasernerna – befann sig i ett tillstånd av ständig jäsning. Skäggiga män i fyrtioårsåldern krävde med hysterisk enträgenhet att de skulle skickas hem för att arbeta på fälten. De regementen som fanns utspridda i Viborgdistriktet – första kulspruteregementet, första

grenadjärregementet, Moskvaregementet, 180:e infanteriregementet och andra – översköljdes hela tiden av den proletära förortens varma källor. Tusentals arbetare passerade kasernerna, bland dem ett icke ringa antal oförtröttliga bolsjevikagitatorer. I skydd av dessa smutsiga och förfallna murar hölls ständigt improviserade möten. Innan de patriotiska manifestationer som offensiven framkallat ännu dött ut, körde den 22 juni en bil från exekutivkommittén oförsiktigt nog genom Sampsonjevskij Prospekt med plakaten: ”Fram för Kerenskij!” Moskvaregementet stoppade agitatorerna, slet plakaten i bitar och överlämnade den patriotiska bilen till kulspruteregementet.

I allmänhet var soldaterna otåligare än arbetarna – både därför att de direkt hotades av förflyttning till fronten och därför att det var mycket svårare för dem att förstå politiskt strategiska överväganden. Därtill hade var och en sitt gevär och ända sedan februari hade soldaten varit benägen att överskatta gevärets självständiga makt. En gammal arbetarbolsjevik, Lizdin, berättade senare hur soldaterna från 180:e reservregementet sagt till honom: ”Vad gör dom där sjuovarna i Krzesinskas palats? Kom, låt oss sparka ut Kerenskij!” På regementsmöten antogs ständigt resolutioner som proklamerade nödvändigheten att en gång för alla gå till aktion mot regeringen. Delegationer från enskilda fabriker kunde komma till ett regemente med frågan: tänker soldaterna gå ut på gatorna? Kulspruteskyttarna skickade representanter till de andra enheterna i garnisonen med en vädjan om resning mot en fortsättning av kriget. De mer otåliga av dessa delegater tillade: Pavlov- och Moskvaregementet och fyrtio tusen Putilovmän kommer ut ”i morgon”. Officiella förmaningar från exekutivkommittén var utan effekt. Faran växte för varje minut att Petrograd, i avsaknad av stöd från fronten och guvernementen, skulle brytas ned bit för bit. Den 21 juni vädjade Lenin i *Pravda* till arbetarna och soldaterna i Petrograd att vänta tills händelserna skulle få de tunga reserverna att komma över på Petrograds sida. ”Vi förstår er bitterhet, vi förstår Petersburgs arbetarnas upprördhet, men vi säger till dem: Kamrater, en omedelbar attack vore olämplig.” Dagen därpå kom en privat överläggning mellan ledande bolsjevikerna – vilka uppenbarligen stod ”till vänster” om Lenin – till slutsatsen att man trots stämningen bland soldat- och arbetarmassan inte skulle bjuda strid: ”Det är bättre att vänta tills offensiven fullständigt har skämt ut de regerande partierna och sen är spelet vårt.” På det sättet rapporterar distriktsorganisatören Latsis, en av de allra otåligaste under de här dagarna. Centralkommittén fann sig allt oftare tvungen att sända agitatorer till trupperna och fabriker för att hindra dem från tidiga aktioner. Viborgbolsjevikerna skakade besvärat på huvudet och klagade inför sina vänner: ”Vi måste spela rollen av brandspruta.” Men inte en dag gick utan appeller om att gå ut på gatan. Några av dessa hade en uppenbart provokativ prägel. Bolsjevikernas militärorganisation fann sig tvungen att vända sig till soldaterna och arbetarna med en vädjan: ”Lita inte till några uppmaningar om att gå ut på gatan i militärorganisationens namn. Militärorganisationen manar er inte till aktion.” Och sedan, ännu enträgnare: ”Kräv av varje agitator eller talare som uppmanar er att gå ut i militärorganisationens namn ett rekommendationsbrev som undertecknats av ordföranden och sekreteraren.”

På det berömda Jakornijtorget i Kronstadt, där anarkisterna allt självsäkrare höjde sina röster, drogs det ena ultimatumet efter det andra upp. Den 23 juni krävde delegater från Jakornijtorget, som agerade över huvudet på Kronstadtsovjeten, att justitieministeriet skulle frige en grupp Petrogradanarkister och hotade, om deras krav inte tillgodosågs, att matroserna skulle marschera till fängelset. Följande dag informerade representanter från Oranienbaum justitieministeriet att deras garnison var lika upprörd över arresteringarna i Durnovos sommarhem som i Kronstadt och att de redan ”höll på att rengöra kulsprutorna”. Borgarpresen grep dessa hot i flykten och viftade med dem under näsan på sina allierade kompromissmakare. Den 26 juni tillkännagav delegater från grenadjärgardesregementet vid fronten till sin reservbataljon: ”Regementet är emot den provisoriska regeringen och kräver att makten överförs till

sovjeterna, det betackar sig för den offensiv som inletts av Kerenskij och uttrycker sin bestörtning över att exekutivkommittén jämte ministersocialisterna gått över på borgerlighetens sida”. Exekutivkommitténs tidning publicerade en redogörelse för denna visit som var full av förebråelser.

Det var inte bara Kronstadt som kokade som en kittel utan också hela Östersjöflottan, som hade sin huvudbas i Helsingfors. Den främste ledaren bland bolsjevikerna i flottan var utan tvivel Antonov-Ovsejenko, som flera år tidigare som ung officer deltagit i resningen i Sebastopol 1905. Han var mensjevik under reaktionsåren, emigrantinternationalist under kriget, kollega till Trotskij på *Nasje Slovo* i Paris, och anslöt sig till bolsjevikerna efter återkomsten från utlandet. Politiskt ostadig, men med stort personligt mod – impulsiv och oregerlig men kapabel till initiativ och improvisation – kom Antonov-Ovsejenko, även om han var föga känd vid den tiden, att spela den ingalunda minsta rollen i de kommande revolutionshändelserna. ”Vi inom partiets Helsingforskommitté”, återger han i sina minnen, ”insåg behovet av behärskning och verkliga förberedelser. Vi hade dessutom fått anvisningar av det slaget från centralkommittén. Men vi såg det fullständigt oundvikliga i en explosion och såg med oro mot Petersburg.” Och i Petersburg hopades från dag till dag allt fler element till en explosion. Det andra kulspruteregementet, som inte var lika utvecklat som det första, antog en resolution som krävde maktens överförande till sovjeten. Det tredje infanteriregementet vägrade att skicka ut fjorton ersättningskompanier. Mötena på kasernerna antog en alltmer stormig karaktär. Ett möte för grenadjärregementet den 1 juli utmärkte sig genom att arrestera kommitténs president, och genom att hindra och häckla mensjeviktalarna: Ned med offensiven! Ned med Kerenskij! I garnisonens centrum stod kulspruteskyttarna. Det var dem som öppnade slussarna för julifloden.

Vi har redan hört första kulspruteregementets namn under händelserna i den första revolutionsmånaden. De anlände strax efter omvälvningen efter att på eget initiativ ha marscherat från Oranienbaum till Petrograd ”till revolutionens försvar”, men stötte där omedelbart på exekutivkommitténs motstånd, vilken antog en resolution: att skicka tillbaka regementet med tack till Oranienbaum. Kulspruteskyttarna vägrade blankt att lämna huvudstaden: ”Kontrarevolutionärer kan tänkas anfalla sovjeten och återupprätta den gamla regimen.” Exekutivkommittén gav upp och åtskilliga tusen kulspruteskyttar blev kvar i Petrograd tillsammans med sina kulsprutor. De slog sig ned i Folkets hus och undrade vilka vidare öden som väntade dem. Bland sig hade de emellertid en hel del Petrogradarbetare och det var därför ingen tillfällighet att bolsjevikkommittén tog på sig ansvaret för dessa kulspruteskyttar. Genom dess förmedling fick de proviant från Peterpaulsfästningen. En vänskap inleddes. Den blev snart oförstörbar. Den 21 juni lade kulspruteskyttarna fram en resolution vid ett massmöte: ”I framtiden ska trupper skickas iväg till fronten först när kriget fått en revolutionär karaktär.” Den 2 juli kallade regementet till avskedsmöte i Folkets hus för det ”sista” ersättningskompani som avreste till fronten. Talare var Lunatjarskij och Trotskij. Myndigheterna försökte senare tillmäta detta tillfälliga faktum oerhörd betydelse. Svarstal hölls i regementets namn av soldaten Zjilin och den gamle bolsjevikiske underofficeren Lasjevitj. Stämningen var upphetsad. Man fördömde Kerenskij och svor revolutionen sin trohet – men ingen ställde något praktiskt förslag för den omedelbara framtiden. Men under dessa sista dagar väntade staden på att något skulle hända. ”Julidagarna” kastade sin skugga framför sig. ”Överallt”, erinrar sig Suchanov, ”i alla skrymslen och vrår, i sovjeten, i Marinskijpalatset, i folks lägenheter, på torg och gator, i kasernerna, i fabriken, talade man om något slags manifestation som var att vänta, om inte idag, så i morgon... Ingen visste exakt vem som skulle manifesteras vad, eller var, men staden fann sig själv på gränsen till något slags explosion.” Och explosionen kom faktiskt. Den tändande gnistan kom från ovan – från de härskande kretsarna.

Samma dag som Trotskij och Lunatjarskij talade inför kulspruteskyttarna om koalitionen bankrutt, sprängde fyra kadetministrar koalitionen genom att dra sig ur regeringen. Som förevändning valde de en överenskommelse som deras kompromisskolleger slutit med Ukraina, en överenskommelse som var oacceptabel utifrån deras imperialistiska ambitioner. Den verkliga orsaken till denna demonstrativa brytning låg i det faktum att kompromissmakarna hade förhalat tygländet av massorna. Det tillfälle man valde var föranlett av offensivens sammanbrott – vilken ännu inte erkänts officiellt, men som de välunderrättade inte längre hyste några tvivel om. Dessa liberaler ansåg det lämpligt att överge sina allierade när de stod ansikte mot ansikte med nederlaget och med bolsjevikerna. Ryktet om kadeternas avgång spred sig omedelbart i huvudstaden och generaliserade politiskt alla konflikter i en enda paroll – eller snarare, ett rop till himlen: ”Låt oss få ett slut på detta koalitionssvammel!” Soldaterna och arbetarna ansåg att alla andra frågor – om löner, om brödspriset och om det är nödvändigt att dö vid fronten för ingen vet vad – var beroende av frågan om vem som skulle styra landet i framtiden, bourgeoisien eller deras egen sovjet. I dessa förväntningar fanns ett visst element av illusioner – åtminstone i så måtto som massorna hoppades att en maktförändring omedelbart skulle lösa alla känsliga problem. Men till syvende och sist hade de rätt: maktfrågan avgjorde revolutionens inriktning i sin helhet, och det innebär att den avgjorde vars och ens öde. Att inbilla sig att kadeterna inte skulle ha förutsett effekten av denna öppna sabotagehandling mot sovjeten vore avgjort att underskatta Miljukov. Liberalismens ledare försökte uppenbarligen dra in kompromissmakarna i en besvärlig situation, ur vilken de endast kunde hitta en väg ut med hjälp av bajonetter. Under dessa dagar trodde Miljukov fullt och fast att situationen bara kunde räddas med hjälp av blodsutgjutelse.

Den 3 juli upplöste flera tusen kulspruteskyttar ett möte för sitt regementes kompani- och regementskommittéer och valde en egen ordförande och krävde en omedelbar behandling av frågan om en väpnad manifestation. Mötet blev stormigt från första början. Frågan om fronten vävdes samman med krisen inom regeringen. Mötesordföranden Golovin, bolsjevik, försökte slå till bromsarna och föreslog att man skulle ha förberedande samtal med andra enheter och med militärorganisationen. Men varje förslag om uppskov gick soldaterna på nerverna. Vid mötet framträdde anarkisten Bleichman, en liten men färgstark figur i bakgrunden till 1917, med en mycket måttlig uppsättning idéer men en viss känsla för massorna – med en uppriktig men begränsad och ständigt eldfängd intelligens – med skjortan uppknäppt över bröstet och lockigt hår stretande åt alla håll. Bleichman hälsades på sådana möten med ett visst mått av halvt ironisk sympati. Arbetarna behandlade honom, det ska sägas, lite kallsinnigt, lite otåligt – särskilt metallarbetarna. Men soldaterna log förtjust åt hans tal, puffade på varandra med armbågen och eggade talaren med kärnfulla kommentarer. De gillade helt enkelt hans excentriska utseende, hans oresonliga beslutsamhet och hans judisk-amerikanska accent, skarp som vinäger. Mot slutet av juni rörde sig Bleichman som fisken i vattnet på alla dessa improviserade möten. Sin uppfattning hade han alltid med sig: *Det är nödvändigt att gå ut med vapen i händerna*. Organisering? ”Gatan kommer att organisera oss”. Uppgiften? ”Att störta den provisoriska regeringen på samma sätt som den störtade tsaren, fastän inget parti då krävde det.” Dessa tal motsvarade känslorna bland kulspruteskyttarna i det ögonblicket – och inte bara deras. Många av bolsjevikerna dolde inte sin tillfredsställelse när gräsrotterna pressade på framåt, trots deras officiella förmaningar. De progressiva arbetarna kom ihåg att deras ledare i februari hade varit beredda att slå till reträtt precis när de var på gränsen till seger; att åttatimmarsdagen i mars vunnits genom handling underifrån; att Miljukov i april kastats ut av regementen som gått ut på gatan på eget bevåg. Minnena av dessa fakta förklarade den spända och otåliga stämningen bland massorna.

Bolsjevikernas militärorganisation skickade, efter att i all hast ha informerats om att ett möte bland kulspruteskyttarna befann sig på kokpunkten, iväg den ene agitatorn efter den andre.

Snart kom Nevskij själv, ledaren för militärorganisationen, en man respekterad av soldaterna. De verkade lyssna på honom. Men stämningen på detta ändlösa möte växlade med varje inslag. ”Det var en enorm överraskning för oss”, berättar Podvoiskij, en annan av militärorganisationens ledare, ”när en ryttare klockan sju på kvällen red fram för att informera oss att... kulspruteskyttarna återigen beslutat att komma ut.” Istället för den gamla regementskommittén hade man valt en provisorisk revolutionär kommitté bestående av två män från varje kompani under fänrik Semasjkos ordförandeskap. Särskilt utnämnda delegater för redan runt bland verkstäder och regementen med vädjanden om stöd. Kulspruteskyttarna hade inte heller glömt att skicka sitt folk till Kronstadt. På så sätt upprättades nya tillfälliga förbindelser ett steg under de officiella organisationerna, och delvis under deras beskydd, mellan de mer bångstyriga regementena och fabrikerna. Massorna hade inte för avsikt att bryta med sovjeten; de ville tvärtom att sovjeten skulle ta makten. Än mindre avsåg massorna att bryta med bolsjevikpartiet. Men de kände att partiet var obeslutsamt. De ville sätta skuldran under det – hytta med näven åt exekutivkommittén och ge bolsjevikerna en liten knuff. På så vis skapades nya oförberedda representationssystem, nya knutar knöts, nya aktivitetscentra formades – inte för gott, utan för den givna situationen. Omständigheterna och stämningarna skiftade så snabbt och häftigt att till och med så ytterst flexibla organisationer som sovjeterna oundvikligen släpade efter och massorna tvingades vid varje ny vändning skapa hjälporgan som motsvarade stundens krav. Allt eftersom dessa improvisationer ägde rum hamnade tillfälliga och inte alltid så pålitliga element på framskjutna platser. Anarkisterna göt olja på elden. Men det gjorde också några av de färskare och otåligare bolsjevikerna. Provokatörer var tvivelsutan också inblandade – kanske också tyska agenter, men alldeles säkert agenter från den hundraprocentigt ryska säkerhetspolisen. Hur ska man kunna analysera en komplicerad massrörelse in i minsta detalj? Händelseförloppetets allmänna karaktär framstår åtminstone med fullständig klarhet. Petrograd kände sin styrka, ryckte i kopplet, utan sidoblickar på vare sig provinserna eller fronten, och inte ens bolsjevikpartiet var längre i stånd att hålla den tillbaka. Enbart erfarenheten kunde lära dem.

När kulspruteskyttarnas delegater kallade ut fabrikerna och regementena på gatan glömde de inte att lägga till att manifestationen skulle vara väpnad. Ja, och hur kunde det vara annorlunda? Du skulle väl aldrig stiga fram obehäpnad inför fiendens slag? Därtill – och detta var måhända knutpunkten – måste vi visa vår styrka och en soldat utan vapen är ingen kraft. Om detta hade alla regementen och fabriker en samfällid åsikt: Om vi verkligen går ut, måste vi gå ut välbeväpnade. Kulspruteskyttarna lät ingen tid gå förlorad. Efter att ha satt igång ett stort jobb, avsåg man att stöka undan det så fort som möjligt. Rapporten från en undersökningsdomstol karaktäriserade senare fänrik Semasjkos aktiviteter, vilken var en av regementets främsta ledare, på följande sätt: ”Han begärde bilar från fabrikerna, bestyckade dem med kulsprutor, skickade iväg dem till Tauriska palatset och andra ställen, angav färdvägen och ledde personligen sitt regemente från kasernerna in till staden, åkte ut till reservbataljonen vid Moskvaregementet för att övertala det att komma ut, vilket han lyckades med, lovade soldaterna vid kulspruteregementet stöd från militärorganisationens regementen, stod i ständig kontakt med denna organisation, som var inkvarterad i Krzesinskas hus, och med bolsjevikernas ledare, Lenin och skickade vaktposter för att skydda militärorganisationen...”. Hänvisningen till Lenin har bara medtagits för att fylla ut bilden. Lenin befann sig inte i Petrograd vare sig den dagen eller de föregående. Sedan den 29 juni hade han legat sjuk i en stuga i Finland. Men i övrigt återger militärdomstolens komprimerade språk ganska bra kulspruteskyttarnas feberaktiga förberedelser. På gårdsplanen utanför kasernerna pågick en inte mindre feberaktigt aktivitet. Man delade ut gevär åt soldater som inga hade, gav bomber åt somliga och installerade tre kulsprutor med skyttar på var och en av de lastbilar fabrikerna tillhandahållit. Regementet skulle gå ut på gatan i full stridsmundering.

Och i stort sett samma sak pågick i fabrikena. Delegationerna kom från kulspruteskyttarna eller från en intelligande fabrik och uppmanade arbetarna att gå ut på gatorna. Det föreföll nästan som om man hade väntat på delegationerna. Arbetet upphörde ögonblickligen. En arbetare från Renaudfabriken berättar: "Efter middagen kom ett antal kulspruteskyttar springande med en begäran att vi skulle ge dem några lastbilar. Trots protester från vår grupp (bolsjevikerna), måste vi ge ifrån oss bilarna... De laddade utan dröjsmål lastbilarna med 'maximer' (kulsprutor) och körde iväg nedför Nevskij. I det här ögonblicket kunde vi inte längre hålla tillbaka våra arbetare... Alla rusade de, precis som de gick och stod, i överaller, rätt ut i det fria från bänkarna...". Protesterna från fabriksbolsjevikerna var inte alltid, kan man anta, så särskilt enträgna. Den längsta striden ägde rum på Putilovfabriken. Omkring klockan två på eftermiddagen gick ett rykte om att en delegation hade kommit från kulspruteenheten och sammankallade till möte. Omkring tiotusen man samlades. Inför uppmuntrande rop berättade skyttarna hur de hade fått order om att åka till fronten den 4 juli, men de hade beslutat "att inte åka till den tyska fronten och mot det tyska proletariatet utan gå mot sina egna kapitalist-ministrar." Känsloerna gick höga. "Kom, vi sätter igång!" skrek arbetarna. Fabrikskommitténs sekreterare, en bolsjevik, invände och föreslog att man skulle begära instruktioner från partiet. Protester från alla håll: "Lägg av! Än en gång vill ni skjuta upp saken. Så kan vi inte hålla på längre...". Vid sextiden kom representanter från exekutivkommittén, men de lyckades ännu sämre. Mötet fortsatte, det evinnerliga, nervösa och egensinniga mötet av oräkneliga massor som söker en utväg och inte vill höra talas om att det inte finns någon utväg. Det föreslogs att man skulle skicka en delegation till exekutivkommittén – ytterligare ett dröjsmål, men liksom förut upplöstes inte mötet. Vid den här tidpunkten kom en grupp arbetare och soldater med nyheter om att Viborgsidan redan var på väg till Tauriska palatset. Det var omöjligt att hålla tillbaka dem längre. De beslöt att gå. En Putilovarbetare, Jefimov, sprang iväg till partiets distriktskommitté för att fråga: "Vad ska vi göra?" Det svar han fick var: "Vi kommer inte att sluta upp i manifestationen, men vi kan inte lämna arbetarna i sticket. Vi måste gå tillsammans med dem." I det ögonblicket framträdde en medlem i kommittén, Tjudin, med meddelandet att arbetarna gick ut i alla distrikt och att det ankom på partifolket att "upprätthålla ordningen". På detta vis fångades bolsjevikerna upp av rörelsen och drogs in i den, på jakt efter ett tillfälle att rättfärdiga en handling som gick rakt emot partiets officiella beslut.

Vid sjutiden stod huvudstadens industrier helt stilla. Fabrik efter fabrik kom ut, ställde upp och beväpnade sin avdelning av röda gardet. "Mitt i en oräknelig arbetarmassa", berättar Viborgarbetaren Metelev, "jobbade hundratals unga rödgardister med att ladda sina gevär. Andra stoppade in patroner i magasinet, knäppte upp sina bälten, knöt på sina ränslar eller patronväskor, rättade till sina bajonetter. Och de arbetare som var utan vapen hjälpte rödgardisterna att bli färdiga...". Sampsonjevskij Prospekt, huvudpulsådern på Viborgsidan, var packad med folk. På dess högra och vänstra sida stod massiva rader av arbetare. I mitten av prospektet marscherade kulspruteregementet, processionens ryggrad. I täten på varje kompani körde en lastbil med sina maximer. Efter kulspruteregementet kom arbetarna. För att skydda demonstrationen kom truppstyrkor från Moskvaregementet som eftertrupp. Över varje avdelning böljade en fana: "All makt åt sovjeterna!" Begravningsföljet i mars och första-majdemonstrationen var kanske större till antalet, men juliprocessionen var ojämförligt mer otålig, mer hotande och – mer homogen vad gäller sammansättningen. "Under de röda fanorna marscherade bara arbetare och soldater", skriver en av deltagarna. "Ämbetsmännens kokarder, studenternas glänsande knappar eller sympatiserande damers hattar kunde man inte se. Allt detta tillhörde tiden fyra månader tillbaka, i februari. I dagens rörelse fanns ingenting av detta. Idag marscherade i allmänhet bara kapitalets slavar." Liksom förut rusade bilar genom gatorna i alla riktningar, fulla av beväpnade arbetare och soldater – delegater, agitatorer, spanare, telefonfolk och avdelningar för att kalla ut arbetare och regementen. Alla hade de bajonetterna påsatta. De fullpackade lastbilarna fulländade bilden av februaridagarna,

eldade upp somliga och injagade skräck i andra. Kadeten Nabokov skriver: ”Samma vettlösa, dumma och bestialiska ansikten som vi alla minns från februaridagarna” – dvs. just den revolution som liberalerna officiellt förklarar vara ärorik och oblodig. Klockan nio var redan sju regementen i rörelse mot Tauriska palatset. På vägen dit anslöt sig kolonner från fabrikerna och nya militärenheter. Kulspruteregementets rörelse smittade av sig. ”Julidagarna” hade börjat.

Möten hölls under marschen. Skott brann av. Enligt en arbetare, Korotkov, ”drog man ur en källare på Litejnij ut en kulspruta och en officer som man dödade på fläcken.” Alla möjliga rykten föregick demonstrationen. Den spred ljusstrålar av skräck omkring sig åt alla håll. Vilka otroliga saker rapporterades inte på telefon från de uppskrämda centraldistrikten? Det sades att en beväpnad bil vid åttatiden på kvällen kört till Warszawastationen för att arresteras Kerenskij, som samma dag åkt iväg till fronten, men att tåget gått och arresteringen därför inte ägt rum. Den händelsen drogs sedermera fram mer än en gång som bevis för att det rörde sig om en konspiration. Exakt vilka som befann sig i bilen och vem som avslöjade deras mystiska avsikter har emellertid förblivit obekant. Den kvällen ilade bilar med beväpnade män omkring åt alla håll – otvivelaktigt också i trakten av Warszawastationen. Kraftuttryck om Kerenskij kunde höras på många håll. Detta tjänade uppenbarligen som grund för mytbildningen – om den inte helt enkelt var uppdiaktad från början till slut.

Izvestija skisserade följande konturer till händelserna den 3 juli: ”Klockan fem på eftermiddagen kom första kulsprute-, en del av Moskva-, en del av grenadjär- och en del av Pavlovskijregementet ut med vapen i händerna. Grupper av arbetare slöt upp kring dem... Vid åttatiden på kvällen började delar av regementena att strömma mot Krzesinskas palats, beväpnade till tändarna och med röda fanor och plakat som krävde maktens överförande till sovjeterna. Tal hölls från balkongen... Halv elva hölls ett möte på torget framför Tauriska palatset... Trupperna valde en deputation till den allryska centrala exekutivkommittén och den lade i deras namn fram följande krav: Avlägsnande av de tio borgerliga ministrarna, all makt åt sovjeterna, offensivens upphävande, konfiskering av borgarpressens tryckerier, förstatligande av jorden och statskontroll över produktionen.” Bortsett från vissa småfel – ”delar av regementen” istället för regementen, ”grupper av arbetare” istället för hela fabriker – kan man säga att Tseretelis och Dans officiella rapport inte förvränger den allmänna bilden av vad som hände. Särskilt pekar den på ett riktigt sätt ut de två byggnader som stod i brännpunkten för demonstrationen: Krzesinskas privata residens och Tauriska palatset. Både andligt och fysiskt kretsade rörelsen kring dessa två fientliga centra: den kom till Krzesinskas palats för att få instruktioner, ledning och inspirerande tal; till Tauriska palatset kom den för att framlägga krav och till och med för att hota en smula med sin makt.

Klockan tre på eftermiddagen kom två delegater från kulspruteskyttarna till en bolsjevikisk stadskonferens, som då pågick i Krzesinskas hus, och upplyste dem om att deras regemente beslutat att komma ut. Ingen hade väntat sig detta och ingen önskade det. Tomskij förklarade: ”De regementen som kommit ut har agerat på ett okamratligt sätt, eftersom de inte inbjudit vårt partis centralkommitté att överväga frågan om en manifestation. Centralkommittén föreslår konferensen att: för det första utfärda en appell för att hålla tillbaka massorna, för det andra, förbereda en uppvaktning av exekutivkommittén och uppmana den att ta makten i sina händer. Det är i detta ögonblick omöjligt att tala om en manifestation om vi inte vill ha en ny revolution.” Tomskij, en gammal arbetarbolsjevik som visat partiet sin lojalitet med årtalats straffarbete – och som senare blev känd som ledare för fackföreningarna – var till sin karaktär i allmänhet mer benägen att avhålla massorna från handling än att uppmana dem till sådan. Men vid det här tillfället tillämpade han bara Lenins tanke: ”Det är i detta ögonblick omöjligt att tala om en manifestation utan att vilja ha en ny revolution.” Till och med försöket till en fredlig demonstration den 10 juni hade av kompromissmakarna stämplats som en

konspiration. En överväldigande majoritet av konferensen var enig med Tomskij. Vi måste till varje pris skjuta upp den avgörande sammandrabbningen. Offensiven vid fronten håller hela landet i spänning. Den blir ofrånkomligen ett misslyckande – liksom också regeringens beslutsamhet att lägga allt ansvar för nederlaget på bolsjevikerna. Vi måste ge kompromissmakarna tid att göra bort sig fullständigt. Volodarskij svarade i konferensens namn kulspruteskyttarna något i stil med att regementet måste underkasta sig partiets beslut. Skyttarna lämnade mötet under protest. Klockan fyra bekräftade centralkommittén konferensens beslut. Dess medlemmar gav sig ut till distrikt och fabriker för att avhålla massorna från att gå ut. Appeller med samma innebörd skickades till *Pravda* för att nästa dag tryckas på förstasidan. Stalin fick till uppgift att meddela exekutivkommittén konferensens beslut. Det råder därför inga som helst tvivel om bolsjevikernas avsikter. Deras centralkommitté vände sig med en appell till arbetarna och soldaterna: ”Okända personer... uppmanar er att gå ut på gatorna med vapen i hand”, det bevisar att uppmaningarna inte kommer från något av sovjetpartierna... dvs. centralkommittéerna – både partiets och sovjetens – spådde men massorna rådde.

Klockan åtta på kvällen kom kulspruteregementet och strax därefter Moskvaregementet upp till Krzesinskas palats. Populära bolsjevik – Nevskij, Lasjevitj, Podvoiskij – talade från balkongen och försökte skicka hem regementena. Svaret kom nerifrån: *Doloj! Doloj!*¹ Sådana rop hade bolsjevikbalkongen hittills aldrig hört från soldaterna; det var ett oroväckande tecken. Bakom regementena började fabriken marschera upp: ”All makt åt sovjeterna!” ”Ned med de tio kapitalistministrarna!” Det var de gamla 18 junifanorna, men nu omgärdades de av bajonetter. Demonstrationen hade blivit ett mäktigt faktum. Vad borde göras? Kunde bolsjevikerna rimligtvis stå vid sidan? Petrogradkommitténs medlemmar jämte delegaterna på konferensen och representanter från regementen och fabriker antog en resolution: att ta frågan under omprövning, att göra slut på alla fruktlösa försök att hålla massorna tillbaka och på så sätt leda den växande rörelsen, att regeringskrisen skulle kunna avgöras i folkets intresse och att med den målsättningen vädja till soldaterna och arbetarna att helt fredligt gå till Tauriska palatset, välja delegater och via dessa förelägga exekutivkommittén sina krav. De medlemmar i centralkommittén som var närvarande sanktionerade denna taktiska svängning. Detta nya beslut, som tillkännagavs från balkongen, möttes av uppskattande rop och *Marseljäsen*, som man nu började sjunga. Rörelsen hade legaliserats av partiet. Kulspruteskyttarna kunde upphäva en lättnadens suck. En del av regementet åkte omedelbart till Peterpaulsfästningen för att påverka garnisonen där och för den händelse det blev nödvändigt skydda Krzesinskas palats från dess angrepp. Det var bara den smala Konverskijkanalen som skilde Krzesinskapalatset från fästningen.

Huvuddelen av demonstrationen förflyttade sig till Nevskij, bourgeoisiens, byråkratins och officerarnas pulsåder, som vore det ett främmande land. Från trottoarer, fönster och balkonger blickade tusentals ögon fientligt ut. Regemente pressade på fabrik, fabrik på regemente. Hela tiden anlände nya massor. Alla fanor, med guldbokstäver mot rött, förkunnade enhälligt: ”All makt åt sovjeterna!” Processionen fyllde Nevskij till brädden och strömmade likt en flod till Tauriska palatset. Plakaten med ”Ned med kriget!” framkallade den bittraste fiendskapen från officerarna – bland dem många krigsinvalid. Med svängande armar och ansträngda röster försöker studenter, högskoleflickor och ämbetsmän övertyga soldaterna om att tyska agenter bakom deras ryggar tänker släppa in Wilhelms trupper i Petrograd för att strypa friheten. För dessa vältalare syntes de egna slutsatserna ovedersägliga. ”De förs bakom ljuset av spioner”, säger ämbetsmännen och pekar på arbetarna och arbetarnas svar är ett argsint mummel. ”Vilseledda av fanatiker!” säger de mer overseende. ”Okunniga element”, instämmer andra. Men arbetarna har sitt eget sätt att avgöra saker och ting. Det var inte tyska spioner som lärt

¹ ”Ned med! Ned med!”

dem de idéer som idag fått ut dem på gatorna. Demonstranterna knuffar bryskt undan sina efterhängsna förmyndare och rycker framåt. Detta får Nevskijs patrioter att tappa fattningen. Chocktrupper, till största delen ledda av krigsinvalider och Sankt Georgryttare, överfaller enskilda delar av demonstrationen och försöker riva åt sig fanorna. Sammanstötningar äger rum här och var. Atmosfären blir alltmer upphetsad. Skott ljuder. Ett skott, och därefter ett till. Från ett fönster? Från Anitjkinpalatset? Från trottoaren avlossas en salva rakt ut i luften utan mål. På ett ögonblick råkar hela gatan i förvirring. Omkring midnatt – berättar en arbetare från Vulkanfabriken – när grenadjärregementet marscherade på Nevskij nära stadsbiblioteket, öppnade någon eld mot dem någonstans ifrån och skjutandet fortsatte flera minuter. Panik utbröt. Arbetarna började skingras in på sidogatorna. Soldaterna låg ned under elden – det hade de lärt sig i krigsskolan. Denna nattliga scen på Nevskij, med grenadjärgardister liggande på trottoaren, var en fantastisk syn. Varken Pusjkin eller Gogol, Nevskijs besjungare, hade någonsin föreställt sig den på det viset. Dessutom inrymde denna fantasi verklighet: döda och sårade män blev liggande kvar på trottoaren.

*

Tauriska palatset levde ett eget liv under de här dagarna. Med anledning av kadeternas avgång hade båda exekutivkommittéerna, arbetarnas och soldaternas och böndernas, samlats till ett gemensamt möte för att lyssna på ett föredrag av Tsereteli om hur man skulle hålla ut koalitionsbadvattnet utan att barnet följde med. Utan tvekan skulle man, om de rastlösa förstäderna inte ingripit, ha upptäckt hemligheten med denna operation så småningom. Ett telefonsamtal om den manifestation som kulspruteregementet förberedde framkallade vredgade uppsyner och bekymrade miner i ledarnas ansikten. Kan det vara så att soldaterna och arbetarna inte vill vänta tills våra tidningar lägger fram räddningen i form av en resolution? Blickar kastades i smyg i bolsjevikernas riktning. Men också för dem var demonstrationen den här gången en överraskning. Kamenev, och andra partirepresentanter som råkade vara närvarande, gick till och med på att efter dagens sammanträde gå ut till fabriken och kasernerna och försöka hindra massorna från att gå ut. Denna gest tolkades senare av kompromissmakarna som en militär skenmanöver. Exekutivkommittén antog som vanligt snabbt ett uttalande som sade att varje manifestation var en handling av förräderi mot revolutionen. Men hur skulle de, trots allt, ta itu med regeringskrisen? Man fann en utväg: man skulle lämna det stympade kabinettet som det var och skjuta upp hela frågan tills exekutivkommitténs provinsmedlemmar kunde inkallas. Att dra ut på saker och ting, att vinna tid för sitt eget vacklande – är inte det det genialaste av alla politiska grepp?

Det var bara i sin kamp mot massorna som kompromissmakarna ansåg det vara oklokt att förlora tid. Den officiella apparaten mobiliserades omedelbart för att förbereda ett väpnat ingripande mot ”resningen” – för så benämnde man demonstrationen från allra första början. Ledarna letade överallt efter väpnade styrkor som kunde försvara regeringen och exekutivkommittén. Krav undertecknade av Tjcheidze och andra medlemmar av presidiet sändes till olika militära institutioner att skicka pansarbilar, tretumskanoner och granater till Tauriska palatset. Samtidigt fick nästan varje regemente order om att skicka beväpnade truppstyrkor till palatsets försvar. Men de stannade inte vid detta. Deras byrå telegraferade samma dag iväg en order till fronten – till den femte armén, som var stationerad närmast huvudstaden – att ”skicka en kavalleridivision, en infanteribrigad och pansarbilar till Petrograd.” Mensjeviken Vojtinskij, som ålagts uppgiften att försvara exekutivkommittén, lättade senare på förlåten kring det hela i sin retrospektiva översikt: ”Hela dagen den 3 juli gick åt till att få ihop trupper för att befästa Tauriska palatset... Vårt problem var att få in åtminstone några kompanier... Vid ett tillfälle hade vi inga som helst styrkor. Sex man stod vid portarna till Tauriska palatset utan makt att hålla folksamlingen tillbaka...”. Och vidare: ”Den första demonstrationsdagen hade vi bara hundra man till vårt förfogande – vi hade inga andra styrkor. Vi sände iväg

kommissarier till alla regementen med en begäran att be om soldater till att forma en patrull med... Men varje regemente tittade på nästa för att se vad det skulle göra. Vi var tvungna att till varje pris sätta stopp för denna skymf och vi inkallade trupper från fronten.” Det vore svårt, även med illvilligt uppsåt, att hitta på en elakare satir över kompromissmakarna. Hundratusentals demonstranter krävde maktens överförande till sovjeterna. Tjcheidze, som ledde sovjetsystemet och därför var den logiske kandidaten till premiärministerposten, letade efter väpnade styrkor att använda mot demonstranterna. Denna jättelika rörelse för makt åt demokratin förkastades av de demokratiska ledarna såsom ett angrepp från beväpnade band mot demokratin.

I Tauriska palatset möttes vid samma tid sovjetens arbetarsektion efter ett långt uppehåll. Under de senaste två månaderna hade denna sektion, som resultat av fyllnadsväl på fabrikerna, förändrat sin sammansättning så till den grad att exekutivkommittén hyste en välgrundad oro för bolsjevikernas dominans. Det med konstlade medel uppskjutna sektionsmötet – slutligen sammankallat ett par dagar tidigare av kompromissmakarna själva – kom oavsiktligt att äga rum samtidigt med den väpnade demonstrationen. Härefter såg tidningarna bolsjevikernas hand. I ett tal till sektionen utvecklade Zinovjev på ett övertygande sätt tanken att kompromissmakarna, såsom bourgeoisens bundsförvanter, var oförmögna och ovilliga att kämpa mot kontrarevolutionen, eftersom detta ord för dem bara innebar individuella yttringar av de svarta hundradenas gangsterfasoner; för dem innebar det inte vad det var – en politisk union mellan de besuttna klasserna i syfte att strypa sovjeterna som centrum för de arbetande massornas motstånd. Hans tal slog huvudet på spiken. Mensjevikerna, som för första gången fann sig vara i minoritet i ett sovjetorgan, föreslog att inget beslut skulle fattas, och att man borde sprida ut sig över distrikten för att bevara ordningen. Men det var redan för sent! Nyheterna om att beväpnade arbetare och kulspruteskyttar närmade sig Tauriska palatset framkallade en väldig uppståndelse i salen. Kamenev steg upp i talarstolen: ”Vi sammankallade inte manifestationen”, sade han. ”Folkmassorna kom själva ut på gatan... Men när massorna väl kommit ut, är vår plats bland dem... Vår nuvarande uppgift är att ge rörelsen en organiserad karaktär.” Kamenev slutade med ett förslag att man skulle välja en kommission bestående av tjugofem man för att leda rörelsen. Trotskij stödde motionen. Tjcheidze fruktade en bolsjevikkommission och yrkade fåfängt på att frågan skulle överlåtas till exekutivkommittén. Debatten blev häftigare. När de slutligen var övertygade om att de tillsammans bara utgjorde en tredjedel av församlingen lämnade mensjevikerna och socialistrevolutionärerna salen. Detta höll på att bli en favoritteknik hos demokraterna; de började bojkotta sovjeterna från det ögonblick när de förlorade sin majoritet. En resolution som uppmanade exekutivkommittén att ta makten antogs i oppositionens frånvaro med 276 röster. Man valde omedelbart femton medlemmar i kommissionen. Tio platser reserverades för minoriteten – och dessa tio platser skulle förbli obesatta. Detta val av en bolsjevikkommission innebar både för vänner liksom fiender, att arbetarsektionen i Petrogradsovjeten hädanefter skulle utgöra en bolsjevikbas. Ett stort steg framåt! I april hade bolsjevikernas inflytande utsträckts till uppskattningsvis en tredjedel av Petrograds arbetare; i sovjeten besatte de under de här dagarna bara en obetydlig del. Nu i början av juli stod bolsjevikerna för omkring två tredjedelar av arbetarsektionens medlemmar. Det innebar att deras inflytande bland massorna blivit avgörande.

Genom de gator som leder till Tauriska palatset flyter en jämn ström av arbetande män, kvinnor och soldater, med fanor, sånger och spelande orkestrar. Det lätta artilleriet kommer tågande, dess befälhavare rapporterar i upplösningstillstånd att alla batterier i hans division helt och hållet är med arbetarna. Genomfarterna och torget nära Tauriska palatset är fyllda av folk. Alla försöker tränga sig fram till tribunen vid huvudingången till palatset. Tjcheidze kommer ut till demonstranterna med det dystra ansiktsuttrycket hos en man som i onödan

slitits från sitt arbete. Den populäre sovjetpresidenten möts av en ovänlig tystnad. Med trött och skrovlig stämma upprepar Tjcheidze de nötta fraser som länge snörpt ihop hans mun. Vojtinskij, som kommer ut för att hjälpa honom, mottas inte på något bättre sätt. ”Trotskij möttes emellertid” – enligt Miljukovs redogörelse, ”av rungande applåder när han tillkännagav att stunden nu var kommen då makten skulle övergå till sovjeterna...”. Miljukovs ord är avsiktligt tvetydiga. Ingen av bolsjevikerna förklarade att ”stunden nu var kommen”. En maskinist från den lilla Duflonfabriken på Petrogradsidan sade senare angående detta möte vid palatsmuren: ”Jag kommer ihåg Trotskij tal, som sade att det ännu inte var tid att ta makten i våra händer.” Maskinisten återger talets huvudinnehåll bättre än historieprofessorn. Av bolsjeviktalarna fick demonstranterna reda på den seger som just vunnits i arbetarsektionen och detta faktum gav dem en nästan lika påtaglig tillfredsställelse som ett inträde i sovjetmaktens epok skulle ha gjort.

Exekutivkommittéernas gemensamma sammanträde samlades åter strax före midnatt. (Just då låg grenadjärerna ner på Nevskij.) På förslag från Dan beslöts det att bara dem kunde stanna kvar på mötet som i förväg förband sig att försvara och genomföra dess beslut. Detta var nya tongångar! Från ett arbetar- och soldatparlament, vilket var vad mensjevikerna och socialistrevolutionärerna förklarade sovjeten vara, försökte de förvandla den till ett administrativt organ för kompromissmajoriteten. Sedan de hamnat i minoritet – och det är bara två månader dit – kommer kompromissmakarna att hängivet försvara demokratins princip i sovjeten. Idag hålls demokratin emellertid – som alltid är fallet i alla avgörande skeden i samhällslivet – i reserv. Ett antal mezrajontsij¹ lämnade salen i protest. Bolsjevikerna var inte där; de befann sig i Krzesinskas palats för att förbereda sig inför morgondagen. Senare uppträdde mezrajontsij och bolsjevikerna inför mötet med tillkännagivandet att ingen kunde frånta dem det mandat som de fått av sina väljare. Majoriteten hälsade detta tillkännagivande med tystnad och Dans resolution förpassades lugnt och stilla till glömskans rike. Sammanträdet drog ut på tiden likt en dödsvaka. Med trötta röster fortsatte kompromissmakarna försäkra varandra att de hade rätt. I sin egenskap av generaldirektör för postverket framförde Tsereteli ett klagomål mot sina anställda: ”Jag fick just höra talas om post- och telegrafarbetarnas strejk... Vad gäller deras politiska krav, är deras paroller desamma: All makt åt sovjeterna!”

Delegater från demonstranterna, vilka nu omringat Tauriska palatset på alla sidor, begärde tillträde till mötet. De släpptes in under bestörtning och fientlighet. Delegaterna trodde emellertid på allvar att kompromissmakarna den här gången inte kunde undgå att komma dem till mötes. Hade inte dagens nummer av mensjevikernas och socialistrevolutionärernas tidningar, upphetsade av kadeternas avgång, själva avslöjat sina borgerliga allierades intriger och sabotage? Därtill hade arbetarsektionen uttalat sig till förmån för en sovjetregering. Vad mer fanns att vänta på? Men deras glödande appeller, där hoppet fortfarande blandades med upprördhet, blev kraftlös och opassande i den stillastående atmosfären i detta kompromissparlament. Ledarna hade bara en enda tanke: hur man på snabbaste sätt skulle bli av med sina objudna gäster. Att föreslå att de skulle dra sig tillbaka till läktarna, att köra ut dem tillbaka till demonstranterna på gatan, vore indiskret. På läktarna lyssnade kulspruteskyttarna med förvåning till debatten, som bara hade ett enda syfte – att vinna tid. Kompromissmakarna väntade på pålitliga regementen. ”Ett revolutionärt folk befinner sig ute på gatorna”, skrek Dan, ”men detta folk håller på med kontrarevolutionär verksamhet.” Dan stöddes av Abramovitj, en av ledarna för det judiska Bund, en konservativ pedant vars samtliga instinkter kränkts av revolutionen. ”Vi bevittnar en konspiration”, försäkrar han, stick i stäv med det uppenbara, och föreslår att bolsjevikerna öppet förklarar att ”detta är deras verk.” Tsereteli fördjupar diskussionen: ”Att gå ut på gatorna med kravet ’All makt åt sovjeterna’ – är detta att

¹ Medlemmar i den ”Interdistrikts”-organisation till vilken författaren vid den tiden hörde. M.E.

stödja sovjeterna? Om sovjeterna så önskar, kan makten övergå till dem. Det finns inga hinder någonstans för sovjeternas vilja... En sådan manifestation följer inte revolutionens väg, utan kontrarevolutionens." Dessa betraktelser kunde arbetardelegaterna omöjligen begripa. På dem föreföll det som om ledarna däruppe hade förlorat förståndet en smula. Mötet beslöt slutligen än en gång, med alla röster utom 11, att en väpnad manifestation vore ett hugg i ryggen på den revolutionära armén och så vidare. Mötet drog sig tillbaka klockan fem på morgonen.

Massorna drog sig gradvis tillbaka till sina distrikt. Pansarbilar körde omkring hela natten och enade regementen, fabriker och distriktscentra. Liksom under de sista februaridagarna tillbringade massorna natten med att göra en balansräkning över dagens kamp. Men nu gjorde de detta med hjälp av ett komplicerat system av organisationer – fabriks-, parti- och regementsorganisationer – vilka ständigt överlade. Ute i distrikten ansågs det självklart att rörelsen inte kunde stanna halvvägs. Exekutivkommittén hade skjutit upp beslutet om makten. Massorna betraktade detta som vacklan. Slutsatsen var klar: vi måste utöva större tryck. Ett nattligt sammanträde mellan bolsjeviker och mezrajontsij, som hölls i Tauriska palatset samtidigt med exekutivkommittéernas möte, gjorde också upp balansräkningen för dagen och försökte förutspå vad morgondagen skulle ha i sitt sköte. Rapporter från distrikten vittnade om att dagens demonstration bara satt massorna i rörelse och för första gången för dem ställt frågan om makten i all sin nakenhet. I morgon skulle fabrikena och regementena leta efter svaret och ingen kraft i världen kunde hålla dem kvar i förstäderna. Debatten gällde inte huruvida man skulle uppmana massorna att gripa makten – som fiender senare hävdade – utan om man skulle försöka avstyra demonstrationen nästa morgon eller stå i ledningen för den.

Sent på natten eller snarare vid tretiden på morgonen, närmade sig Putilovfabriken Tauriska palatset – en massa av åttiotusen arbetare, många med fruar och barn. Processionen hade startat klockan elva på kvällen och andra försenade fabriker hade anslutit sig på vägen. Trots den sena timman var där en sådan folkmassa vid Narvaporsten att det föreföll som om ingen i hela distriktet stannat hemma den natten. Kvinnorna hade utropat: "Alla måste gå – vi ska vakta husen." På en signal från klocktornet på Frälsarens kyrka hade skott smattrat som från en kulspruta. Nerifrån sköts en salva mot klocktornet. "Nära Gostinnij Dvor anföll en samling junkrar och studenter demonstranterna och försökte slita åt sig deras plakat. Arbetarna gjorde motstånd. Folkmassan trängde ihop sig. Någon avfyra ett skott. Författaren till dessa rader fick sitt huvud sönderslaget och hela bålen illa tilltygad av trampande fötter." Dessa ord kommer från arbetaren Jefimov, som vi redan känner. Efter att ha passerat genom hela staden, som nu var tyst, anlände Putilovmännen slutligen till Tauriska palatset. Tack vare enträgna ansträngningar av Rjazanov, som vid den tiden var nära knuten till fackföreningarna, släpptes en delegation in till exekutivkommittén. Myllret av arbetare, hungriga och dödströtta, spred sig på gatan och i trädgården, där flertalet omedelbart sträckte ut sig för att invänta ett svar. Hela Putilovfabriken liggande där på marken klockan tre på morgonen runt Tauriska palatset, i vilket de demokratiska ledarna väntade på att trupper skulle anlända från fronten – det är en av de mest uppseendeväckande bilder revolutionen kunde uppvisa vid denna höjdpunkt i övergången mellan februari och oktober. Tolv år tidigare hade inte så få av dessa arbetare deltagit i januariprocessionen till Vinterpalatset med ikoner och religiösa standar. Evigheter hade gått sedan denna söndagseftermiddag; andra evigheter kommer att gå under de följande fyra månaderna.

Den mörka bilden av dessa Putilovarbetare som låg utsträckta på gårdsplanen svävade över bolsjevikledarnas och -organisatörernas konferens när de debatterade morgondagens planer. I morgon kommer alla *putilovtsij* att vägra arbeta – ja, och vad slags arbete skulle de duga till efter nattens vaka. Zinovjev kallades till telefonen. Raskolnikov hade ringt från Kronstadt för att säga att tidigt i morgon bitti skulle fästningens garnison ge sig av mot Petrograd och ingen och intet kunde hejda den. Den unge sjökadetten väntade i ovisshet i andra ändan av tråden:

skulle centralkommittén beordra honom att bryta med sovjeterna och göra bort sig i deras ögon? Till bilden av Putilovfabriken som zigenarläger lades på så sätt den inte mindre suggestiva bilden av matrosön, som under dessa sömnlösa nattimmar gjorde sig redo att stödja arbetarnas och soldaternas Petrograd. Nej, situationen stod alltför klar. Det fanns inget utrymme för vacklan. Trotskij undrade för sista gången: kan vi ändå försöka göra den till en obehärd demonstration? Nej, något sådant kan det inte bli tal om. En skvadron junkrar kan skingra tiotusentals arbetare som en skock får. Soldaterna och arbetarna kommer också att betrakta förslaget som en fälla. Svaret var kategoriskt och övertygande. Alla beslöt enhälligt att i partiets namn uppmana massorna att fortsätta demonstrationen nästa dag. Zinovjev skyndade sig att lyfta av bördan från den oroligt väntande Raskolnikov. Ett upprop till massorna skrevs genast: Ut på gatorna! Eftermiddagens uppmaningar från centralkommittén att stoppa demonstrationen slets ur pressarna – men det var för sent att ersätta den med en ny text. En vit sida i *Pravda* nästa morgon kommer att bli ett dödligt bevis mot bolsjevikerna. Uppenbart vettskrämda drog de i sista stund tillbaka sin appell om resning, eller kanske motsatsen – kanhända återtog man en tidigare appell om en fredlig demonstration för att gå in för resning. Under tiden utgavs bolsjevikernas verkliga beslut i ett särskilt flygblad. Det uppmanade arbetarna och soldaterna ”att genom en fredlig och organiserad demonstration göra den nu sammanträdande exekutivkommittén medveten om sin vilja.” Nej, det var ingen uppmaning till resning.

Kapitel II: ”Julidagarna”: Kulmen och vild flykt

Från detta ögonblick övergick ledningen över rörelsen slutgiltigt till partiets Petrograd-kommitté, vars huvudkraft som agitator var Volodarskij. Uppgiften att mobilisera garnisonen lades på militärorganisationen. Ledningen för denna organisation hade ända sedan mars legat hos två gamla bolsjevik, vilka organisationens fortsatta utveckling hade mycket att tacka för. Podvoiskij var en skarpt utmejslad och unik figur i bolsjevikernas led med drag av den gamla typen av ryska revolutionärer – från de teologiska seminarierna – en man med stor men otyglad energi och med en uppfinningsrikedom som ofta, vilket bör erkännas, övergick i ren fantasi. Ordet ”podvoikism” fick senare en vänligt ironisk och tillrättavisande klang i Lenins mun. Men de svagare sidorna i denna sprudlande karaktär kom i huvudsak att visa sig efter maktövertagandet, när ett överflöde av möjligheter och medel gav alltför mycken stimulans åt hans otyglade energi och passion för dekorativa företag. Under förhållanden av revolutionär kamp för makten gjorde hans optimistiska karaktärsfasthet, hans självförsakelse, hans oförtrothet, honom till en oersätlig ledare för de uppvaknande soldaterna. Nevskij, en före detta universitetslärare av mer prosaisk läggning än Podvoiskij, men som ingalunda var mindre hängiven partiet, och som på inget vis var någon organisatör och bara av olyckliga omständigheter ett år senare blev utnämnd till kommunikationsminister, knöt soldaterna till sig genom sin enkelhet, sällskaplighet och tillmötesgående vänlighet. Runt dessa ledare fanns en grupp nära medhjälpare, soldater och unga officerare, av vilka några i framtiden skulle spela betydelsefulla roller. Natten till den 4 juli hamnade plötsligt militärorganisationen i rampljuset. Under Podvoiskij, som med lätthet bemästrade befälsfunktionerna, skapades i all hast en generalstab. Kortfattade appeller och instruktioner skickades till alla garnisonens trupper. För att skydda demonstrationen mot angrepp skulle pansarbilars placeras på de broar som leder från förstäderna till huvudstaden och på huvudgatornas centrala korsningar. Kulspruteskyttarna hade redan under natten upprättat egna vaktposter vid Peterpaulsfästningen. Garnisonerna i Oranienbaum, Peterhof, Krasnoje Selo och andra orter nära huvudstaden, informerades om morgondagens demonstration per telefon och genom särskilda sändebud. Det övergripande politiska ledarskapet förblev naturligtvis i händerna på partiets centralkommitté.

Kulspruteskyttarna återvände till sina kaserner vid gryningen, trötta och huttrande trots julivädret. Ett nattregn hade också gjort Putilovmännen genomvåta in på bara skinnet. Demonstranterna samlades inte förrän klockan elva på förmiddagen. Militärsektionerna kom dit ännu senare. Idag befann sig första kulspruteregementet på gatan till sista man. Men det skulle inte längre spela första fiolen som dagen innan. Fabrikerna har ställt sig i första ledet. Dessutom hade de fabriksanläggningar som igår stod vid sidan om dragits med i rörelsen. Där ledarna vacklat eller satt sig på tvären hade yngre arbetare tvingat den för tillfället tjänstgörande medlemmen i fabrikskommittén att låta visslan gå som en signal att stoppa arbetet. I Baltiska fabriken, där mensjeviker och socialistrevolutionärer dominerade, anslöt sig omkring fyra av femtusen arbetare. I skofabriken Skorochod, som sedan länge betraktats som ett fäste för socialistrevolutionärerna, hade stämningen svängt så häftigt att en gammal deputerad från fabriken, en socialistrevolutionär, inte vågade visa sig där på flera dagar. Alla fabriker slog igen och höll möten. Man valde ledare för demonstrationen och delegater för att framföra sina krav till exekutivkommittén. Åter gick hundratusentals till Tauriska palatset och på vägen dit vek åter tiotusentals av mot Krzesinskas palats. Dagens rörelse var effektfullare och bättre organiserad än gårdagens; partiets ledande hand var uppenbar. Men känslorna svallade också högre idag. Soldaterna och arbetarna var ute efter en lösning på krisen. Regeringen var förtvivlad, ty denna andra demonstrationsdag var dess kraftlöshet ännu mer uppenbar än den första. Exekutivkommittén väntade på lojala trupper och fick från alla håll rapporter om att fientliga trupper var i rörelse mot huvudstaden. Från Kronstadt, från Nya Peterhof, från Krasnoje Selo, från Krasnaja Gorkafortet, från alla näraliggande centra, till lands och sjöss, marscherade soldater och matrosar in med musik, vapen och värst av allt, med bolsjevikstandar. Ett antal regementen hade tagit med sig sina officerare, precis som under februari-dagarna, och gjorde gällande att man handlade under deras befäl.

”Regeringens sammanträde var ännu inte avslutat”, berättar Miljukov, ”när nyheter kom från staben om att det förekom skottlossning på Nevskij. Det beslöts att flytta sammanträdet till stabshögkvarteret. Här fanns prins Lvov, Tsereteli, justitieminister Perevertsev och två medarbetare från krigsministeriet. För ett ögonblick verkade regeringens situation hopplös. Preobrasjenskij-, Semenovskij- och Izmajlovskijregementena, som inte slutit upp bakom bolsjevikerna, meddelade regeringen att de skulle förhålla sig ”neutrala”. På palatstorget fanns till högkvarterets försvar bara krigsinvaliderna och några hundra kosacker.” På morgonen den 4 juli meddelade general Polovtsev att han skulle rensa Petrograd från väpnade horder. Invånarna råddes att låsa dörrarna och inte gå ut på gatorna, om det inte var absolut nödvändigt. Denna hotfulla order föll platt till marken. Befälhavaren för alla trupper i distriktet kunde endast föra ut mindre styrkor av kosacker och junkrar mot demonstranterna. Under dagens lopp förorsakade de en del meningslös skottlossning och några blodiga sammanstötningar. En fänrik vid första Donregementet som vaktade Vinterpalatset, rapporterade senare inför en undersökningskommission: ”Vi beordrades att avvärja små grupper av folk som gick förbi, oavsett vilka de var, liksom också bestyckade bilar. För att genomföra denna order fick vi lov att springa ut ur palatset gång på gång för att avvärja folk...”. Kosackfänrikens fyndiga berättelse återger på ett riktigt sätt styrkeförhållandena och ger en bild av striden. De ”upproriska” trupperna kom ut ur kasernerna i kompanier och bataljoner och tog gatorna och torgen i besittning. Regeringstrupperna lade sig i bakhåll eller gjorde räder i små trupperheter – dvs. de fungerade exakt som upproriska band antas göra. Detta rollbyte förklaras av det faktum att nästan samtliga av regeringens väpnade styrkor var fientliga till den – eller i bästa fall neutrala. Regeringen levde på exekutivkommitténs bemyndigande; exekutivkommitténs makt härrörde i sin tur från massornas förhoppningar om att den till slut skulle komma till besinning och ta makten.

Demonstrationen nådde sin höjdpunkt i och med Kronstadtmatrosernas framträdande på Petrogradarenan. Delegater från kulspruteskyttarna hade dagen innan varit i verksamhet bland marinfästningens garnison. Helt oväntat för lokalorganisationen hade man, på initiativ av några anarkister från Petrograd, sammankallat ett möte på Jakornijtorget. Talarna hade väddjat till matroserna att komma till Petrograds hjälp. Rosjal, en medicine studerande, en av Kronstadts unga hjältar och favorit på Jakornijtorget, hade försökt hålla ett tal som manade till återhållsamhet. Tusentals röster avbröt honom. Rosjal, som var van vid ett annorlunda välkomnande, hade tvingats lämna talarstolen. Inte förrän på natten blev det känt att bolsjevikerna i Petrograd kallat ut massorna på gatorna. Detta avgjorde saken. Vänstersocialistrevolutionärerna – och i Kronstadt kunde det inte finnas några högerdito – tillkännagav att de hade för avsikt att delta i demonstrationen. Dessa människor tillhörde samma parti som Kerenskij, som just i detta ögonblick befann sig vid fronten för att samla ihop trupper för att slå ned demonstrationen. Stämningen vid Kronstadtorganisationens nattsammanträde var sådan att till och med den provisoriska regeringens timide kommissarie Partjevskij röstade för marschen mot Petrograd. En plan gjordes upp; transporter ordnades. För att täcka behoven vid denna politiska belägring lämnades två och ett halvt ton vapen och ammunition ut från förråden. Hopträngda på bogserbåtar och passagerarfartyg kom omkring 10 000 beväpnade matrosar, soldater och arbetare ut på Nevas trånga farvatten omkring klockan tolv på dagen. Efter att ha landstigit på båda sidor av floden bildade man en procession med spelande orkestrar och gevär slängda över axlarna. Bakom avdelningarna av matrosar och soldater kom kolonner av arbetare från Petrograd- och Vasiljevdistrikten, som blandades upp med kompanier från röda gardet, flankerade av pansarbilar och oräkneliga standar och fanor vajande över sig.

Krzesinskas palats låg bara några steg därifrån. En liten spenslig man, svart som tjära, Sverdlov – en av partiets huvudorganisatörer som på aprilkonferensen valts till centralkommittén – stod på balkongen och utdelade, på ett som vanligt yrkesmässigt sätt, instruktioner med sin kraftfulla basröst: ”Täten för processionen, framåt – slut leden – bakre leden, kom närmare.” Demonstranterna hälsades från balkongen av Lunatjarskij, en man som alltid lätt smittades av omgivningens stämningar, och som var imponerande till framträdande och röst, vältalig på ett deklamatoriskt sätt – inte alltför pålitlig, men ofta oersättlig. Han fick stormande applåder nerifrån. Men mest av allt ville demonstranterna höra Lenin själv. Han hade för övrigt den morgonen hemkallats från sin tillfälliga finländska tillflykt. Och matroserna var så enträgna att Lenin trots dålig hälsa inte kunde neka. En oemotståndlig våg av hänförelse, en äkta Kronstadtvåg, hälsade ledarens framträdande på balkongen. Otåligt – och som vanligt lite förlägen – väntade Lenin på att hyllningarna skulle upphöra och han började tala redan innan rösterna tystnat. Hans tal, som fiendens press i flera veckor efteråt gnällde över och på alla tänkbara sätt slet i stycken, bestod av några få enkla meningar: en hälsning till demonstranterna, ett uttryck för förhoppningen att parollen ”All makt åt sovjeterna” skulle segra till slut och en vädjan om fasthet och självbehärskning. Med förnyade rop marscherade processionen iväg medan orkestern spelade.

Mellan denna festliga inledning och händelseförloppets nästa skede, när blod började flyta, trängde sig en märklig episod emellan. Först efter ankomsten till Marsfältet lade ledarna för Kronstadts vänstersocialistrevolutionärer märke till att ett kolossalt standar från bolsjevikernas centralkommitté hade hamnat i täten för processionen efter uppehållet vid Krzesinskas palats. Brinnande av partirivalitet krävde de att det skulle avlägsnas. Bolsjevikerna vägrade. Socialistrevolutionärerna tillkännagav då att de skulle dra sig ur helt och hållet. Men ingen av matroserna och soldaterna följde ledarna. Hela vänstersocialistrevolutionärernas politik bestod i sådana nyckfulla svängningar, än komiska, än tragiska.

Vid hörnet av Nevskij och Litejnij besköts plötsligt demonstrationens eftertrupp och flera människor sårades. En ännu värre skottlossning inträffade vid hörnet av Litejnij och Pantelejmonovgatan. Ledaren för Kronstadtmännen, Raskolnikov, berättar hur ”smärtsamt osäkra demonstranterna var om var fienden fanns, från vilken sida han sköt.” Soldaterna grep sina gevär. Ett förvirrat skjutande började åt alla håll. Åtskilliga blev dödade och sårade. Endast med stora svårigheter kunde ordningen återställas i leden. Processionen rörde sig åter framåt med musik, men det fanns inte kvar ett spår av dess helgdagsstämning. ”Det tycktes finnas en dold fiende överallt. Gevären vilade inte längre fridfullt på den vänstra axeln utan hölls redo för att användas.”

Det förekom många blodiga sammanstötningar den dagen i olika delar av staden. En del av dem berodde utan tvivel på missförstånd, förvirring, ströskott och panik. Sådana tragiska händelser är ett av de oundvikliga pris som måste betalas vid en revolution – som själv är ett av de pris som måste betalas för det historiska framsteget. Men det fanns också ofrånkomligen ett element av blodig provokation i julihändelserna. Det var påtagligt under just dessa dagar och kom att bekräftas senare. Podvoiskij säger: ”När de demonstrerande soldaterna började passera genom Nevskij och de omgivande delarna, till största delen bebodda av bourgeoisien, började det dyka upp olycksbådande tecken på en sammanstötning: skott avlossades från obekanta håll, ingen visste varifrån eller av vem... Kolonnerna greps först av förvirring och därefter började de minst lugna och självbehärskade att öppna oregelbunden eld.” I den officiella *Izvestija* beskrev mensjeviken Kantorovitj skottlossningen mot en av arbetarkolonnerna på följande sätt: ”En skara på sextiotusen arbetare från många fabriker marscherade längs Sadovajagatan. När de passerade en kyrka klämtade en klocka i stapeln och som på en signal öppnades både gevärs- och kulspruteeld från hustaken. När arbetar-massan rusar över till den andra sidan av gatan kom också skott från taken mittemot.” På de vindsprång och tak, där Protopopovs ”faraoner” i februari posterat sig med kulsprutor, var nu medlemmar i officersorganisationerna verksamma. De försökte – inte utan framgång – genom skottlossning mot demonstranterna sprida panik och framkalla sammanstötningar mellan de olika militärenheter som deltog. När man genomsökte de hus från vilka skotten kommit hittade man kulsprutenästen och ibland också skyttarna.

Huvudanstiftarna till blodsutgjutelsen var emellertid regeringstrupperna – som var maktlösa att slå ned rörelsen, men lämpliga för provokativa syften. Omkring klockan åtta på kvällen, när demonstrationen var i full gång, red två kosackskvadroner med lätt artilleri fram som vaktstyrka för Tauriska palatset. På vägen dit vägrade de hårdnackat samtala med demonstranterna – vilket i sig var ett dåligt tecken. Dessa kosacker beslagtogs bestyckade bilar varhelst de kunde och avväpnade enstaka smågrupper. Kosackvapen på gator som var besatta av arbetare och soldater var en oacceptabel utmaning. Allt pekade mot en sammanstötning. Nära Litejnijbron närmade sig kosackerna en kompakt massa av fienden som här, på vägen till Tauriska palatset, lyckades kasta upp någon slags barrikad. För ett ögonblick rådde en olycksbådande tystnad, som avbröts av skott från intilliggande hus. Sedan började striden. ”Kosacken gjorde slut på lådvis med patroner”, skriver arbetaren Metelev. ”Arbetarna och soldaterna, som spridit ut sig för att ta skydd, eller helt enkelt låg ned på trottoaren under eldgivningen, svarade med samma mynt.” Soldaternas eldgivning tvingade kosackerna till reträtt. Efter att ha kämpat sig igenom till kajen längs Neva, avlossade de tre salvor från kanonen – kanonskotten uppmärksammas också i *Izvestija* – men under gevärselden från långdistans retirerade de i riktning mot Tauriska palatset. När kosackerna råkade på en annan arbetarkolonn, fick de ta emot det avgörande slaget. De sökte skydd i portarna till borgarhus eller skingrades helt och hållet, samtidigt som de övergav sina kanoner, hästar och gevär.

Denna drabbning på Litejnij, faktiskt en mindre strid, var den största militära händelsen under julidagarna, och berättelser om den återfinns i många demonstranternas minnen. Bursin, arbetare

på den Eriksonfabrik som kom ut tillsammans med kulspruteskyttarna, berättar hur kosackerna vid mötet med dem ”omedelbart öppnade eld med sina gevär”. ”Många arbetare låg döda kvar och det var här jag träffades av en kula, som gick genom ett ben och stannade i det andra... Som minne av julidagarna har jag min krycka och mitt oanvändbara ben...”. I drabbningen på Litejnij dödades sju kosacker och nitton sårades eller slogs ut av granatexplosioner. Av demonstranterna dödades sex och omkring tjugo sårades. Här och var låg kropparna av döda hästar.

Vi har ett intressant vittnesmål från det motsatta lägret. Samme fänrik, Averin, som på morgonen gjort gerillaattacker mot myteristernas reguljära trupper, skriver så här: ”Klockan åtta på kvällen fick vi order från general Polovtsev att gå ut i två kompanier med två fältkanoner till Tauriska palatset... Vi kom så långt som till Litejnijbron, på vilken jag såg beväpnade arbetare, soldater och matrosar... Jag närmade mig dem med min förtrupp och bad dem överlämna sina vapen, men min begäran villfors inte och hela gänget vände på klacken och sprang över bron till Viborgsidan. Innan jag hunnit sätta efter dem svängde en liten soldat utan axelklaffar runt och sköt mot mig, men missade. Detta skott tjänade som signal och en oregelbunden skottlossning inleddes mot oss från alla håll. Folksamlingen gav upp ett rop: ’Kosackerna skjuter oss’. Och detta var ett faktum: kosackerna klev av sina hästar och började skjuta. De försökte till och med öppna kanoneld, men soldaterna avlossade en sådan storm av gevärseld att kosackerna tvingades till reträtt och skingrades ut över staden.” Det är inte alls omöjligt att någon soldat sköt på fänriken; en kosackofficer borde snarare vänta sig en kula än en hälsning från denna folksamling i juli. Men det är lättare att sätta tilltro till de många vittnesmålen om att de första skotten inte kom från gatorna, utan från ett bakhåll. En menig kosack från samma skvadron som fänriken har på ett övertygande sätt vittnat om att kosackerna blev beskjutna från distriktsdomstolens håll och senare från andra byggnader vid Samurskijallén och på Litejnij. I sovjetens officiella organ berättades det att kosackerna, innan de kom till Litejnijbron, blev beskjutna med kulsprutor från ett stenhus. Arbetaren Metelev intygar, att när soldaterna sökte igenom huset fann man i en där bosatt generals lägenhet ett lager av skjutvapen, inberäknat två kulsprutor med patroner. Det finns inget orimligt i detta. På ett eller annat sätt hade mängder av vapen samlats i händerna på befälskåren under krigsåren. Frestelsen att låta blykulor regna över detta ”pack” måste ha varit stor. Förvisso föll en del kulor bland kosackerna, men bland folksamlingarna i juli rådde övertygelsen att konrevolutionärer medvetet sköt på regeringstrupperna för att provocera dessa till brutala handlingar. Officerare som så sent som igår haft obegränsad makt erkänner inga gränser för bedrägeri och grymhet när inbördeskriget kommer. Petrograd vimlade av hemliga och halvhemliga officersorganisationer som åtnjöt beskydd och generöst stöd från höga kretsar. I en konfidentiell rapport av mensjeviken Lieber, nästan en månad före julidagarna, hävdades det att officerskonspiratorerna stod i förbindelse med Buchanan. Ja, och hur skulle ententens diplomater kunna låta bli att försöka understöda fortast möjliga upprättande av en stark makt i Ryssland?

I alla överdrifter såg liberalerna och kompromissmakarna ”anarkobolsjevikers” och tyska agents händer. Arbetarna och soldaterna var å andra sidan övertygade om att skulden för sammandrabbningarna och offren i juli låg hos patriotiska provokatörer. Vilken sida hade rätt? Massornas omdöme är naturligtvis inte ofelbart. Men det är ett grovt misstag att inbilla sig att massan är blind och godtrogen. När den berörs ända in i själen, samlar den fakta och gissningar med tusen ögon och öron, prövar rykten med sin egen erfarenhet, väljer några och förkastar andra. När det finns motsägelsefulla beskrivningar av en massrörelse, ligger de som massorna själva tillägnar sig närmast sanningen. Det är av den anledningen som internationella smickrare av typen Hippolyte Taine, vilka ignorerar gatans röster när de studerar

stora folkrörelser, och ägnar sin tid åt att noggrant samla och sälla det ihåliga skvaller som isolering och skräck ger upphov till i salongerna, är så värdelösa för vetenskapen.

Demonstranterna belägrade åter Tauriska palatset och krävde svar. I det ögonblick som Kronstadtmännen anlände tog någon grupp med sig Tjernov ut till dem. Med känsla för stämningen inom folkmassan höll den ordglade ministern vid det här tillfället ett mycket kort anförande. När han i förbifarten berörde krisen i maktfrågan hänvisade han föraktfullt till kadeterna som dragit sig ur regeringen. ”Skönt att vara av med dem!”, utbrast han. Rop avbröt honom: ”Varför sa du inte så förut?” Miljukov berättar till och med om hur ”en stor och stark arbetare hötte med knytnäven framför näsan på ministern och ursinnigt skrek: ’Ta makten, din hund, när man ger den till dig!’” Fastän det inte är fråga om något annat än en anekdot, uttrycker den med grov precision det väsentliga i julisituationen. Tjernovs svar är utan intresse; han vann i varje fall inte Kronstadtfolkets hjärta med dem... Efter bara ett par, tre minuter sprang någon in i salen där exekutivkommittén satt och skrek att matroserna arresterat Tjernov och tänkte göra slut på honom. Under obeskrivlig upphetsning delegerade exekutivkommittén flera av sina framstående medlemmar, uteslutande internationalister och bolsjeviker, för att rädda ministern. Tjernov vittnade senare inför en regeringskommission att han, när han äntrade ned från tribunen, lade märke till en fientlig manöver från flera människor vid ingången bakom pelarna. ”De omringade mig och ville inte släppa in mig genom dörren... En person med misstänkt utseende, som hade befäl över matroserna som höll mig tillbaka, pekade gång på gång på en bil i närheten... I det ögonblicket kom Trotskij ut ur Tauriska palatset och steg upp på fronten till den bil i vilken jag befann mig och höll ett kort tal.” Med förslag om att Tjernov skulle släppas fri bad Trotskij alla dem som var däremot att räcka upp handen. ”Inte en enda hand sträcktes upp. Den grupp som fört mig till bilen steg åt sidan med missnöjda miner. Trotskij sade, enligt vad jag kommer ihåg: ’Medborgare Tjernov, ingen hindrar er från att gå tillbaka’... Den allmänna bilden av hela denna episod gör att jag inte tvivlar det minsta på att det här var fråga om ett planerat försök av mörka element, vilka handlade över huvudet på den stora massan av arbetare och soldater, att kalla ut mig och arrestera mig.”

En vecka innan han själv arresterades förklarade Trotskij på ett gemensamt sammanträde för exekutivkommittéerna: ”Dessa fakta går till historien och vi ska försöka fastställa dem som de var... Jag såg att ett gäng slagskämpar stod runt ingången. Jag sade till Lunatjarskij och Rjazanov att det rörde sig om *ochranniki*¹ och att de försökte bryta sig in i Tauriska palatset (Lunatjarskij från sin bänk: ’Det stämmer’)... Jag skulle känna igen dem, sa jag, i en folkmassa på tiotusen personer.” I sitt vittnesmål från den 24 juli skrev Trotskij, som då redan befann sig i isoleringscell i Krestijfängelset: ”Min första tanke var att åka ut ur folkmassan i bilen med Tjernov och de som ville arrestera honom, för att undvika konflikter och panik i massan. Men sjökadett Raskolnikov, som sprang fram mycket upprörd, ropade till mig: ’Det är omöjligt... Om du åker iväg med Tjernov kommer man imorgon att säga att Kronstadtfolket arresterat honom. Tjernov måste släppas fri omedelbart.’ Så fort som trumpetaren manat massan till tystnad och givit mig chansen att hålla ett kort tal, som slutade med frågan: ’De som är för våld räcker upp sin hand’, fann Tjernov det möjligt att utan hinder omedelbart gå tillbaka till palatset.” Vittnesmålet från dessa två vittnen, som samtidigt var huvudaktörerna i äventyret, uttömmer den faktiska sidan av den. Men detta hindrade inte på minsta vis den bolsjevikfientliga pressen från att framställa Tjernovincidenten, tillsammans med ”försöket” att arrestera Kerenskij, som det mest övertygande beviset på att en väpnad resning hade organiserats av bolsjevikerna. Det saknades inte heller anspelningar, särskilt i den muntliga agitationen, att Trotskij hade beordrat arresteringen av Tjernov. Den versionen

¹ Agenter för den tsaristiska hemliga polisen – *ochranan*

nådde till och med fram till Tauriska palatset. Tjernov själv, som beskrev omständigheterna kring sin halvtimmeslånga arrest med tillräcklig omsorg i ett hemligt dokument till en undersökningskommission, avstod icke desto mindre från att göra något offentligt uttalande för att inte hindra sitt parti från att skapa indignation mot bolsjevikerna. Därtill var Tjernov medlem i den regering som satte Trotskij i fängelse. Kompromissmakarna kunde förvisso ha anmärkt att ett gäng skumma konspiratörer aldrig skulle våga sig på en så fräck komplott som att arrestera en minister mitt i en folkmassa i dagsljus om de inte hade hoppats att massans avsky mot "offret" skulle utgöra tillräckligt skydd. Så var det verkligen i viss utsträckning. Ingen runt bilen gjorde på eget bevåg det minsta försök att befria Tjernov.

Om någon, som komplement till detta, hade arresterat Kerenskij någonstans, skulle varken arbetarna eller soldaterna ha sörjt över detta heller. I den meningen förelåg verkligen massornas moraliska sympati för faktiska och inbillade ingripanden mot de socialistiska ministrarna, vilket gav stöd åt anklagelserna mot Kronstadtfolket. Men kompromissmakarna hindrades från att dra denna öppenhjärtiga slutsats genom sin omsorg om relikerna efter sin demokratiska prestige. Medan de omgärdade sig med demonstranternas fientlighet, fortsatte de icke desto mindre att vara överhuvuden för systemet av arbetar-, soldat- och bondesovjeter i det belägrade Tauriska palatset.

Klockan åtta på kvällen återupplivade general Polovtsev exekutivkommitténs hopp per telefon: två kosackskvadroner med lätt artilleri är på väg till Tauriska palatset. Äntligen! Men också denna gång kom deras förhoppningar på skam. Telefonsamtal i alla riktningar fördjupade bara deras panik: kosackerna hade gått upp i rök och med dem deras hästar, sadlar och lätta artilleri. Miljukov skriver att fram mot kvällen syntes "de första resultaten av regeringsappellen till trupperna". Sålunda, tillägger han, sades 176:e regementet vara på språng mot Tauriska palatset. Detta yttrande, som låter så riktigt, är märkligt karaktäristiskt för de *quid pro quo* som ofrånkomligen uppkommer under den första perioden av inbördeskrig, när de två lägren fortfarande bara befinner sig i inledningen till sin uppdelning. Ett regemente anlände faktiskt till Tauriska palatset i full fältutstyrelse: ränselar och hopvikta rockor på ryggen, kantiner och kastruller i bältena. Soldaterna hade blivit genomblöta på vägen och var trötta; de hade kommit från Krasnoje Selo. Det var också 176:e regementet. Men de hade ingen som helst avsikt att rädda regeringen. Uppknutna till mezrajontsij hade detta regemente kommit ut under ledning av två soldatbolsjeviker, Levinson och Medvedev, för att vinna makten åt sovjeterna. Det rapporterades omedelbart till exekutivkommitténs ledare, vilka så att säga satt på nålar, att ett regemente i stridsmundering anlant från fjärran med sina officerare och slagit sig ned till välförtjänt vila nedanför palatsets fönster. Klädd i militärläkaruniform gick Dan till befälhavaren med en begäran att denne skulle avdela vaktstyrkor för palatsets försvar. Vaktstyrkorna avdelades faktiskt med kort varsel. Dan, kan vi föreställa oss, meddelade med tillfredsställelse detta faktum till presidiet och från denna källa anlände det till tidningarna. I sina *Anteckningar* gör sig Suchanov lustig över den följsamhet med vilken ett bolsjevikregemente genomförde en mensjevikedares direktiv – ett ytterligare bevis, tror han, på det "absurda" i julidemonstrationen. I verkligheten var saken både enklare och mer komplex.

Efter att ha tagit emot begäran om vaktstyrkor, vände sig befälhavaren för regementet till biträdande kommandanten i tjänst i palatset, den unge löjtnanten Prigorovskij. Turligt eller oturligt nog var Prigorovskij bolsjevik, medlem i mezrajontsijorganisationen, och han vände sig omedelbart till Trotskij, som intog en utsiktsplats tillsammans med en mindre grupp bolsjeviker i ett av palatsets sidorum, för råd. Det säger sig självt att Prigorovskij råddes att utpostera vaktstyrkorna omedelbart: det är vida bättre att ha vänner än fiender vid palatsets in- och utgångar! Så hände det sig att 176:e regementet, som kommit ut för att demonstrera mot regeringen, försvarade regeringen mot demonstranter. Om det verkligen hade varit fråga om

en resning, kunde löjtnant Prigorovskij med fyra soldater bakom sig lätt ha arresterat hela exekutivkommittén. Men ingen tänkte på att arrestera någon. Bolsjevikregementets soldater fullföljde samvetsgrant sin plikt som vaktposter.

Efter det att kosackskvadronerna, vilka var det enda hindret på vägen till Tauriska palatset, hade svepts undan, föreföll det många demonstranter att segern var säkrad. I själva verket satt huvudhindret just inuti själva palatset. På det gemensamma sammanträdet för exekutivkommittéerna, som hade börjat klockan sex på kvällen, var 90 representanter för 54 verkstäder och fabriker närvarande. De fem talarna, som genom överenskommelse fått ordet, började med att protestera mot fördömandet av demonstranterna i exekutivkommitténs manifest såsom kontrarevolutionärer. ”Ni ser vad som står skrivet på våra standar”, sade en. ”Sådana är de beslut som antagits av arbetarna... Vi kräver de tio kapitalistministrarnas avgång. Vi har förtroende för sovjeten, men inte för dem som sovjeten har förtroende för... Vi kräver att jorden omedelbart beslagt, att kontroll över industrin omedelbart upprättas. Vi kräver kamp mot den hungersnöd som hotar oss...”. En annan tillade: ”Det här är inte ett möte, utan en alltigenom organiserad manifestation. Vi kräver att jorden överförs till bönderna. Vi kräver ett upphävande av de order som riktas mot den revolutionära armén... I denna stund, när kadeterna vägrat arbeta med er, frågar vi er, vilka fler ni vill schackra med. Vi kräver att makten övergår till sovjeterna.” Propagandaparollerna i demonstrationen 18 juni hade nu blivit ett väpnat ultimatum från massorna. Men kompromissmakarna var fortfarande bundna med alltför starka kedjor till de besuttna klassernas galavagn. Makt åt sovjeterna? Men detta innebär först av allt en djärv fredspolitik, en brytning med de allierade, en brytning med vår egen bourgeoisie, fullständig isolering och sammanbrott efter bara ett par veckor. Nej! En ansvarsfull demokrati kommer inte att slå in på äventyrliga vägar! ”De rådande omständigheterna”, sade Tsereteli, ”gör det omöjligt att i den atmosfär som råder i Petrograd genomdriva några som helst nya beslut.” Kvarstår därför ”att erkänna regeringen med den besättning den har kvar... att sammankalla en extra session med sovjeterna inom två veckor... på en plats där den kan arbeta ostört, helst av allt i Moskva.”

Men mötet blev under sin gång ständigt avbrutet. Putilovfolket knackade på palatsporten: de kom fram först mot kvällen, trötta, irriterade och ytterst upprörda. ”Tsereteli – vi vill ha Tsereteli!” Denna massa, trettiotusen man stark, sänder in sina representanter i palatset, någon ropar efter dem att om Tsereteli inte kommer ut frivilligt, måste man dra ut honom. Det är långt mellan hot och handling, men icke desto mindre tar saken en allvarlig vändning och bolsjevikerna skyndar sig att ingripa. Zinovjev rapporterade senare: ”Våra kamrater föreslog att jag skulle gå ut till Putilovmännen... ett hav av huvuden jag aldrig sett maken till. Tiotusentals män tätt sammanpackade. Ropen på ’Tsereteli’ fortsatte... Jag började: ’I Tseretelis ställe är det jag som kommit ut till er.’ Skratt. Detta förändrade stämningen. Jag kunde hålla ett tämligen långt tal... Och i slutorden vädjade jag till åhörarna att skingra sig fredligt under ordnade former och inte tillåta någon att under några som helst omständigheter provocera dem till några aggressiva handlingar. De församlade arbetarna svarade med stormande applåder, ställde sig på led och började avlägsna sig.” Denna episod ger oss den bästa tänkbara illustrationen av massornas intensiva missnöje, deras brist på varje anfallsplan och bolsjevikpartiets verkliga roll i julihändelserna.

Medan Zinovjev hade sitt meningsutbyte med Putilovfolket utomhus, stormade en stor grupp av deras delegater, några av dem med gevär, in i salen där exekutivkommittéerna satt i sammanträde. Medlemmarna i kommittéerna flög upp från sina stolar. ”Några av dem visade inte prov på tillräckligt mod och självbehärskning”, säger Suchanov, som lämnat en levande beskrivning av detta dramatiska ögonblick. En av arbetarna, ”en klassisk sansculotte i mössa och kort blåblus utan svångrem, med ett gevär i handen”, hoppade upp på talarstolen, darrande av upphetsning och vrede: ”Kamrater! Hur länge ska vi arbetare finna oss i detta

svek? Ni gör överenskommelser med bourgeoisien och jordägarna... Här är vi, trettio tusen Putilovmän... Vi ska ha igenom vår vilja!' Tjcheidze, framför vars näsa geväret dansade, visade stor sinnesnärvaro. Medan han lugnt böjde sig ned från sin upphöjda position, tryckte han ett manifest i arbetarens skakande hand: 'Här kamrat, var snäll och ta det här och jag ber dig läsa det. Här sägs det vad Putilovkamraterna borde göra...'. Manifestet sade ingenting alls förutom att demonstranterna borde gå hem, eftersom de annars skulle bli förrädare mot revolutionen. Och vad annat återstod egentligen för mensjevikerna att säga?

I agitationen under Tauriska palatsets murar – liksom överallt i den agitatoriska strömvirveln under denna period – upptogs en stor plats av Zinovjev, en talare av utomordentlig kraft. Hans höga tenorstämman överraskade till en början, men fångade strax med sin unika musik. Zinovjev var född till agitator. Han visste att låta sig smittas av massornas stämningar, hetsa upp sig med deras känslor och finna ett kanske något vidlyftigt men mycket gripande uttryck för deras tankar och känslor. Fiender brukade kalla Zinovjev den störste demagogen bland bolsjevikerna. Det var deras vanliga sätt att erkänna hans starkaste egenskaper – hans förmåga att bana sig väg till massans hjärta och spela på dess strängar.

Man kan dock omöjligt förneka att när Zinovjev, som enbart agitator, och varken teoretiker eller revolutionär strateg, inte hölls tillbaka av yttre disciplin, lätt halkade in på demagogins spår – om man använder ordet inte i dess kälkborgerliga utan i dess vetenskapliga bemärkelse. Han visade, med andra ord, en benägenhet att offra bestående intressen för stundens framgång. Zinovjevs agitatoriska väderkorn gjorde honom till en utomordentligt värdefull rådgivare närhelst det var fråga om att värdera politiska konjunkturen – men ingenting mer invecklat än så. På partimöten kunde han erövra, övertyga och förhäxa närhelst han kom med en förberedd politisk idé, som hade prövats på massmöten och så att säga var genomsyrad av arbetarnas och soldaternas förhoppningar och hat. Å andra sidan kunde Zinovjev på ett fientligt stämt möte – till och med i den tidens exekutivkommitté – ge de mest extrema och explosiva tankarna en inlindad och inställsam form och på så sätt nådde han fram till dem som bemött honom med en förutfattad misstro. För att uppnå dessa ovärderliga resultat måste han ha någonting mer än medvetandet om att han hade rätt; han måste vara lugnt förvissad om att han skulle befrias från det politiska ansvaret av en pålitlig och stark hand. Lenin gav honom denna förvisning. Beväpnad med en utarbetad strategisk formel som inrymde själva huvudinnehållet i en fråga skulle Zinovjev flinkt och förslaget komplettera det med friska utrop, protester och krav, som han nyss fångat upp på gatan, i fabriken eller i kasernen. I dessa ögonblick var han en idealisk överföringsmekanism mellan Lenin och massorna – ibland mellan massorna och Lenin. Zinovjev följde alltid sin lärare, utom i några få fall. Men just denna stund av oenighet inträffade när partiets, klassens eller landets öde skulle avgöras. Revolutionens agitator saknade revolutionär karaktär. Så länge det var fråga om att erövra sinnen och hjärtan förblev Zinovjev en oförtröttlig kämpe, men han förlorade plötsligt sin kämpande övertygelse när han stod öga mot öga med nödvändigheten att handla. Här drog han sig tillbaka från massorna – också från Lenin – svarade enbart på obeslutsamhetens röster, fångade upp varje tvivel och såg inget annat än hinder. Och då skulle hans inställsamma, nästan feminina röst, förlora sin övertygelse och avslöja hans inre svaghet. Under Tauriska palatsets murar dessa julidagar var Zinovjev utomordentligt aktiv, sinnrik och stark. Han stegrade upphetsningen bland massorna till kokpunkten – inte för att uppmana dem till avgörande aktioner utan tvärtom för att hålla dem tillbaka. Detta svarade mot stundens krav och partiets politik. Zinovjev var helt och hållet i sitt rätta element.

Striden på Litejnij medförde en tvär omkastning i demonstrationens utveckling. Ingen iakttog längre processionen från fönster eller balkonger. Den mer välsituerade delen av publiken belägrade järnvägsstationerna och lämnade staden. Kampen på gatorna övergick till spridda skärmytslingar utan bestämt mål. Under natten förekom handgemäng mellan demonstranter

och patrioter, planlösa avvapningar och överförande av gevär från man till man. Grupper av soldater från de skingrade regementena agerade huller om buller. ”Skumma element och provokatörer, som hängde omkring soldaterna, förledde dem till anarkistiska handlingar”, tillägger Podvoiskij. I jakten på dem som skjutit uppifrån taken genomsökte matros- och soldatgrupper källarutrymmena. Under täckmantel av genomsökning inträffade här och var plundringar. Från den andra sidan begicks gärningar av pogromkaraktär. Köpmän attackerade i raseri arbetarna i de delar av staden där man kände sig starka, och klådde brutalt upp dem. Afanasiev, en arbetare från Nya Lessnerfabriken, säger: ”Med rop om att ’Klå upp judarna och bolsjevikerna! Dränk dem!’ anföll folksamlingen och gav oss vad vi tålde.” Ett av offren dog på sjukhuset. Afanasiev själv drogs mörbultad och blodig upp ur Jekaterinskijkanalen av matroser.

Skärmytslingar, offer, kampens ofruktbarhet och det praktiska målets obestämbarhet – sådana är rörelsens kännetecken. Bolsjevikernas centralkommitté antog en resolution: att uppmana arbetarna och soldaterna att avsluta demonstrationen. Denna gång stötte denna appell, som exekutivkommittén omedelbart gjordes uppmärksam på, knappast på något motstånd från fotfolket. Massorna drog sig tillbaka till förstäderna, och de hyste ingen avsikt att ta upp kampen igen dagen därpå. De kände att problemet med ”Makt åt sovjeterna” var betydligt mer komplicerat än det hade förefallit.

Belägringen av Tauriska palatset upphävdes slutligen. De intilliggande gatorna stod tomma. Men exekutivkommitténs vaka fortsatte med avbrott med långrandiga tal, meningslöst och fruktlöst. Först efteråt stod det klart att kompromissmakarna väntade på någonting. I angränsande rum försmäktade fortfarande fabriks- och regementsdelegaterna. ”Det var redan långt efter midnatt”, berättar Metelev, ”och vi väntade fortfarande på ett ’beslut’ ... Irriterade av leda och hunger vandrade vi genom Alexandrovskijhallen... Klockan fyra på morgonen den 5 juli fick vår väntan sitt slut... Genom de öppna portarna vid palatsets huvudingång vällde en högljudd hop officerare och soldater in.” Hela byggnaden fylldes med det skrällande ljudet av *Marseljäsen*. Trampet av fötter och dånet från orkestern vid den tidpunkten, strax innan gryningen, förorsakade en enastående uppståndelse i sammanträdessalen. De deputerade rusade upp från sina stolar. En ny fara? Men Dan stod i talarstolen... ”Kamrater”, skrek han, ”bli inte upprörda. Det är ingen fara. Det är regementen som är lojala mot revolutionen som har anlänt.” Ja, de pålitliga trupperna hade äntligen kommit. De besatte korridorerna, gick ilsket till attack mot de få arbetare som fortfarande fanns kvar i palatset, grabbade åt sig vapnen från dem som hade sådana, arresterade dem och ledde iväg dem. Löjtnant Kutjin, en välkänd mensjevik, stegade upp till talarstolen iförd fältuniform. Ordföranden, Dan, tog emot honom med öppna armar till orkesterns triumfatoriska toner. Storknande av glädje och brännmärkande vänsterfolket med triumferande blickar, tog kompromissmakarna varandra i hand och öppnade munnarna på vid gavel, och lät sin entusiasm flöda ut till tonerna av *Marseljäsen*. ”En klassisk bild av inledningen på en kontrarevolution”, muttrade Martov, som visste att se och förstå en hel del, ilsket. Den politiska innebörden av denna scen – återgiven av Suchanov – blir ännu klarare om man betänker att Martov tillhörde samma parti som Dan, för vilken den representerade revolutionens största triumf.

Först nu när den iakttog glädjen bland den majoritet som bubblade likt en fontän, började sovjetens vänsterflygel att grundligt inse hur isolerad detta högsta organ för den officiella demokratin var när den verkliga demokratin kom ut på gatorna. I trettiosex timmar hade dessa människor omväxlande försvunnit bakom kulisserna, sprungit till en telefon för att komma i kontakt med högkvarteret eller med Kerenskij vid fronten, för att begära trupper, vädja eller kräva, bönfälla, skicka agitatorer och än fler agitatorer och åter komma tillbaka och vänta. Faran var över, men fruktan bevarade sin kraft. De klampande stegen av de ”lojala” klockan

fem på morgonen ljöd därför i deras öron som en befrielsens symfoni. Till slut kom öppenhjärtiga anföranden från talarstolen angående det lyckosamma nedslåendet av en väpnad revolt och om nödvändigheten att en gång för alla göra upp med bolsjevikerna. Den trupp som trängde in i Tauriska palatset hade emellertid inte kommit från fronten, som många i stundens hetta trodde. Den hade handplockats från Petrogradgarnisonen – huvudsakligen från de tre mest efterblivna gardesbataljonerna, Preobrazjenskij, Semenovskij och Izmajlovskij. Den 3 juni hade dessa regementen förklarat sig neutrala och fåfänga försök hade gjorts att fånga upp dem med regeringens och exekutivkommitténs auktoritet. Soldaterna satt dystert kvar i sina kaserner och avvaktade. Först på eftermiddagen den 4 juli fann äntligen myndigheterna på ett effektivt medel att påverka dem. De visade Preobrazjenskijsoldaterna dokument som påvisade lika klart som att $2 + 2 = 4$, att Lenin var tysk spion. Detta satte dem i rörelse. Nyheterna flög runt regementena. Officerare, medlemmar i regementskommittén och exekutivkommitténs agitatorer var aktiva överallt. Stämningarna bland de neutrala bataljonerna förändrades. Vid gryningen, när det inte längre fanns något behov av dem, blev det möjligt att samla ihop dem och leda dem genom de övergivna gatorna till det tomma Tauriska palatset. *Marseljäsen* spelades den natten av Izmajlovskijregementets orkester – samma reaktionära regemente som den 3 december 1905 anförtrotts uppgiften att arresterera den första Petrogradsovjeten av arbetardeputerade som sammanträdde med Trotskij i ordförandestolen. Den blinde regissören till det historiska dramat åstadkommer för varje nytt skede oavsiktligt häpnadsväckande teatraliska effekter; han ger helt enkelt händelsernas logik fritt spelrum.

*

När gatorna rensats från massorna sträckte revolutionens unga regering ut sina giktbrutna lemmar. Arbetarrepresentanter arresterades, vapen beslagtogs och det ena distriktet i staden skars av från det andra. Omkring klockan sex på morgonen stannade en bil framför redaktionen för *Pravda*. Den var full av junkrar och soldater med en kulspruta som omedelbart sattes upp i fönstret. Sedan dessa objudna gäster avlägsnat sig var redaktionslokalen en bild av förstörelse: sönderslagna byrålådor, golvet fullt av sönderrivna manuskript, telefoner som slitits loss. Redaktionens vakter och anställda hade klåts upp och arresterats. En ännu våldsam attack gjordes mot tryckeriet, för vars inköp arbetarna samlat ihop pengar de senaste tre månaderna. Rotationspressarna förstördes, blyatserna spolierades och sättmaskinerna slogs i bitar. Det verkar som om bolsjevikerna hade fel när de anklagade Kerenskijregeringen för brist på energi!

”På det hela taget hade gatorna nu återgått till det normala”, skriver Suchanov. ”Det förekom nästan inga folksamlingar eller gatumöten; nästan alla affärer var öppna.” På morgonen distribuerades bolsjevikernas uppmaning att avsluta demonstrationen – den sista produkten från det förstörda tryckeriet. Kosacker och junkrar arresterade matrosar, soldater och arbetare på gatorna och skickade dem i fängelse eller till vaktkurerna. I affärer och på trottoarer talades det om tyska pengar. Man arresterade alla som så mycket pep till försvar för bolsjevikerna. ”Det var inte längre möjligt att hålla Lenin för en hederlig man – då tog de en till polistationen.” Suchanov uppträder som vanligt som en observant iakttagare av vad som pågår på bourgeoisins, intelligentsians och småborgarnas gator. Men det såg annorlunda ut i arbetardistriktet. Fabrikerna och verkstäderna var fortfarande stängda. Stämningen var vaksam. Rykten gick att trupper hade anlät från fronten. Gatorna i Viborgsektionen var fyllda av grupper som diskuterade vad som borde göras i händelse av attack. ”De röda gardena och fabriksungdomen i allmänhet”, säger Metelev, ”gjorde sig beredda att tränga in i Peterpaulsfästningen och understödde den truppstyrka som var belägrad där och gömde handgranater i fickorna, skorna och under sina rockar. De tog sig över floden i roddbåtar och delvis över broarna.” Sättaren Smirnov från Kolomenskijdistriktet erinrar sig: ”Jag såg en bogserbåt med sjökadetter komma nerför Neva från Duderhoff och Oranienbaum. Vid tvåtiden klarnade läget

till det sämre... Jag såg hur matroserna en efter en återvände till Kronstadt längs bakgatorna... Det spreds ut att alla bolsjeviker var tyska spioner. En vidrig klappjakt drogs igång...". Historikern, Miljukov, summerar alltsammans med tillfredsställelse: "Allmänhetens stämningar och sammansättning på gatorna hade helt och hållet förändrats. Mot kvällen var Petrograd fullständigt lugnt."

Så länge som trupperna från fronten inte anlät, fortsatte Petrogradhögkvarteret, med kompromissmakarnas politiska medverkan, att hemlighålla sina avsikter. På eftermiddagen kom några medlemmar i exekutivkommittén, med Lieber i spetsen, till Krzesinskas palats för en konferens med bolsjevikedarna. Bara den visiten vittnade om mycket fredliga känslor. Enligt den överenskommelse som då nåddes, skulle bolsjevikerna förmå matroserna att återvända till Kronstadt, dra tillbaka kulsprutekompaniet från Peterpaulsfästningen och avlägsna patrullerna och pansarbilarna från deras positioner. Regeringen lovade för sin del att inte tillåta några pogromer eller repressalier mot bolsjevikerna, och att frige alla arresterade personer utom dem som inlåtit sig på kriminella aktiviteter.

Men överenskommelsen varade inte länge. När rykten spreds om tyska pengar och truppernas inmarsch från fronten upptäcktes fler och fler trupper och smågrupper i garnisonen som gav akt på sin lojalitet mot regeringen och Kerenskij. De sände delegater till Tauriska palatset eller till distriktsstaben. Slutligen började verkligen echelonger från fronten anlända. Stämningen inom kompromisskretsarna blev vildsintare och vildsintare från timme till timme. Trupperna från fronten hade anlät helt och hållet beredda att med blodiga händer rycka åt sig huvudstaden från kaiserns agenter. När det nu stod klart att trupperna inte behövdes, blev det nödvändigt att rättfärdiga eftersändandet av dem. För att själva undgå misstankar försökte kompromissmakarna av alla krafter att visa befälhavarna att bolsjevikerna och socialistrevolutionärerna hörde hemma i samma läger som dem och att bolsjevikerna utgjorde en gemensam fiende. När Kamenev försökte påminna medlemmarna i exekutivkommitténs presidium om den överenskommelse som man nått några timmar tidigare, svarade Lieber med en kallhamrad statsmans tonfall: "Styrkeförhållandena har förändrats nu." Lieber lärde av Lassalles folkliga tal att kanoner är en betydelsefull beståndsdel i en författning. En Kronstadtdelegation under Raskolnikovs ledning inkallades flerfaldiga gånger till exekutivkommitténs militärkommission, där kraven, som växte från timme till timme, slutligen förvandlades till ett ultimatum från Lieber: att de genast skulle gå med på avväpning av Kronstadtmännen. "På väg från sammanträdet med militärkommissionen", berättade Raskolnikov, "tog vi åter upp överläggningar med Trotskij och Kamenev. Lev Davidovtj (Trotskij) rådde oss att omedelbart och i hemlighet skicka hem Kronstadtfolket. Det togs ett beslut att skicka kamrater till kasernerna för att varna Kronstadtmännen att de skulle avväpnas med tvång." En majoritet av Kronstadtfolket kom iväg i tid. Blott ett fåtal truppstyrkor blev kvar i Krzesinskas hus och Peterpaulsfästningen.

Med ministersocialisternas vetskap och medgivande hade prins Lvov redan den 4 juli givit general Polovtsev en skriftlig order om att "arresterade de bolsjeviker som ockuperar Krzesinskas hus, rensa huset och låta trupper ockupera det". Vid denna tidpunkt, efter förstörandet av redaktionslokalerna och tryckeriet, blev frågan om det fortsatta ödet för bolsjevikerens centrala högkvarter av avgörande betydelse. Det var nödvändigt att sätta residenset i försvarsberedskap. Militärorganisationen utnämnde Raskolnikov till befälhavare över byggnaden. Han gick verkligen in för sina uppgifter – på Kronstadtvis – skickade efter kanoner och beordrade till och med ett mindre krigsfartyg att styra mot Nevas inlopp. Raskolnikov förklarade senare detta steg på följande sätt: "Givetvis hade jag gjort militära

förberedelser, men bara för försvar,¹ eftersom det inte bara luktade krut utan även pogromer i luften... Jag trodde också – icke utan grund anser jag – att ett prima krigsfartyg vid Nevas inlopp skulle vara tillräckligt för att ordentligt skaka om den provisoriska regeringens beslutsamhet.” Allt det här är tämligen svävande och inte alltför allvarligt. Vi får snarare förutsätta att militärorganisationens ledare, Raskolnikov inräknad, klockan fem på eftermiddagen den 5 juli ännu inte insett omfattningen av förändringen i situationen och att några av de militära ledarna i det ögonblicket därför, när den väpnade demonstrationen var tvungen att slå in på en hastig reträtt för att inte övergå till en av fienden påtvingad väpnad resning, tog vissa tillfälliga och inte alltför välgenomtänkta steg framåt. De unga Kronstadtleidarna sträckte sig i denna första aktion. Men kan man göra revolution utan hjälp av folk som sträcker sig? Är det inte istället så att en viss procent lättsinne ingår som en beståndsdel i alla mänskliga stordåd? Den här gången kom det inte till mer än instruktioner och till yttermera visso drogs de snart tillbaka av Raskolnikov själv. Vid den här tiden strömmade fler och fler alarmerande nyheter in till platsen. En man hade sett kulsprutor riktade mot Krzesinskas palats i fönstren på ett hus på den motsatta stranden av Neva; en annan hade iakttagit en rad pansarbilar som åkte i samma riktning; en tredje hade nyheter om att en kosackstyrka närmade sig. Två medlemmar av militärorganisationen sändes iväg till distriktsbefälhavaren för att förhandla. Polovtsev försäkrade sändebuden att råden mot *Pravda* gjorts utan hans vetskap och att inga repressalier förbereddes mot militärorganisationen. I verkligheten väntade han bara på tillräckligt med förstärkningar från fronten.

Under tiden, medan Kronstadt drog sig tillbaka, höll Östersjöflottan som helhet på att göra sig beredd till framryckning. Huvuddelen av flottan befann sig på finländskt vatten, med sammanlagt omkring 70 000 matrosar. En armékår var också förlagd i Finland och tiotusen ryska arbetare fanns i hamnfabrikerna i Helsingfors. Det var en väl tilltagen revolutionsnäve. Trycket från matroserna och soldaterna var så oemotståndligt att till och med socialistrevolutionärernas Helsingforskommitté hade gått emot koalitionen och i enlighet därmed hade alla sovjetorgan inom flottan och armén i Finland enhälligt krävt att exekutivkommittén skulle ta makten. Till stöd för sina krav var Östersjomännen redo att vilken stund som helst förflytta sig till Nevas inlopp. De hölls emellertid tillbaka av fruktan för att försvaga den marina försvarslinjen och göra det lätt för den tyska flottan att angripa Kronstadt och Petrograd.

Men här inträffade någonting fullständigt oväntat. Östersjöflottans centralkommitté – den så kallade Centrobalt – kallade den 4 juli till extrasammanträde för skeppskommittéerna, på vilket ordföranden Dybenko läste upp två hemliga order som flottkommendanten just tagit emot och som var undertecknade av biträdande marinministern Dudarev. Den första anmodade amiral Verderevskij att skicka iväg fyra jagare till Petrograd för att med våld förhindra ilandsättandet av matrosar från Kronstadtsidan; den andra krävde av flottbefälhavaren att denne under inga förhållanden fick låta skepp avgå från Helsingfors till Kronstadt och att inte tveka att sänka ohörsamma skepp med hjälp av ubåtar. När amiralen fann sig mellan två eldar och mest av allt bekymrade sig om sitt eget huvud, föregick han händelserna genom att överlämna telegrammet till Centrobalt med tillkännagivandet att han inte skulle utföra orden om de så kontrasignerades av Centrobalt. Uppläsningen av telegrammet fick matroserna att häpna. De hade förvisso varit beredda att under vilken förövändning som helst skymfa Kerenskij och kompromissmakarna i inte alltför godmodiga ordalag. Men ända fram tills nu hade detta i deras ögon varit fråga om en kamp inom sovjeterna. En majoritet av exekutivkommittén tillhörde samma partier som majoriteten i den finländska regionalkommittén, som just uttalat sig för en sovjetregering. Saken stod nog så klar att varken mensjeviker eller socialistrevolutionärer rimligtvis kunde gå med på att sänka

¹ Eastmans översättning ändrad i enhetlighet med Brian Pearces översättning av F.F. Raskolnikovs *Kronstadt and Petrograd in 1917* (London 1982. Se not s. 180 om Eastmans misstag). – Övers. anm.

skepp som uttalat sig till förmån för exekutivkommitténs makt. Hur kunde en gammal marinofficer som Dudarev bli invecklad i ett sovjetiskt familjegräl och omvandla det till ett sjöslag? Senast igår hade de stora slagskeppen officiellt betraktats som revolutionens bålverk – och detta i kontrast till de efterblivna jagarna och ubåtarna, som knappast berörts av revolutionär propaganda. Kunde det vara så att regeringen nu på allvar avsåg att sänka slagskeppen med hjälp av ubåtarna?

Dessa fakta kunde inte bana sig väg in i matrosernas styvnackade skallar. Denna order som med all rätt tycktes dem så mardrömslik var icke desto mindre en legitim juliskörd av mars-sådden. Redan i april hade mensjvikerna och socialistrevolutionärerna börjat appellera till provinserna mot Petrograd, till soldaterna mot arbetarna, till kavalleriet mot kulsprute-skyttarna. De hade givit trupperna representationsprivilegier i sovjeterna i förhållande till fabriker; de hade favoriserat små och utspridda företag i förhållande till metallindustrins jättar. Såsom representanter för det förflutna hade de sökt stöd i all slags efterblivenhet. Med marken rämnande under sina fötter hetsade de nu eftertruppen mot förtruppen. Politiken har sin egen logik, särskilt i revolutionstider. Pressade från alla håll hade kompromissmakarna sett sig tvungna att beordra amiral Verderevskij att sänka de mer försigkomna slagskeppen. Oturligt nog för kompromissmakarna var de efterblivna, till vilka de satte sitt hopp, på väg att försöka hinna ifatt de mer försigkomna. Ubåtskommandot var inte mindre upprört över Dudarevs order än slagskeppens befälhavare.

Männen i Centrobalt ledning var långt ifrån några Hamlettyper. De lät ingen tid gå förlorad för att anta en resolution, tillsammans med medlemmarna i skeppskommittéerna, om att omedelbart sända eskaderjagaren Orfeus till Petrograd, avsett att sänka Kronstadtmännen, i första hand för att få information om vad som pågick där och i andra hand ”för att arresteras biträdande marinministern Dudarev”. Hur oväntat detta beslut än kan synas, röjer det icke desto mindre klart och tydligt i vilken utsträckning Östersjömatroserna fortfarande var benägna att betrakta kompromissmakarna som privata opponenter, i motsättning till varje gammal Dudarev som de betraktade som allmänhetens fiende. Orfeus nådde Nevas mynning tjugofyra timmar efter det att tiotusen väpnade Kronstadtmän förtöjt sina landstigningsbåtar där. Men ”styrkeförhållandena hade förändrats”. Besättningen förbjöds under en hel dag att gå iland. Först på kvällen tilläts en delegation bestående av sextiosju matrosar från Centrobalt och skeppsbesättningarna närvara på exekutivkommittéernas gemensamma sammanträde, som just då var sysselsatt med att göra ett första bokslut över julidagarna. Segrarna frossade i sin nya seger. Talesmannen Vojtinskij beskrev självbelåtet stunderna av svaghet och förödmjukelse för att med desto större skärpa skildra den triumf som följde. ”Den första enhet som kom till vår hjälp”, sade han, ”var pansarbilarna. För den händelse det beväpnade gänget skulle begå våldshandlingar, hade vi bestämt oss för att öppna eld... Inför den omfattande fara som hotade revolutionen utfärdade vi en order till vissa enheter (vid fronten) att äntra tågen och komma till huvudstaden...”. En majoritet i denna höga församling vädrade ut sitt hat mot bolsjvikerna, och särskilt mot matroserna. Det var i denna atmosfär Östersjödelegaterna anlände beväpnade med en order om Dudarevs arrestering. Med vildsinta tjut, med hamrande nävar på borden och stampande fötter hälsade segrarna uppläsningen av Östersjöflottans resolution. Arresteras Dudarev? Vad då, denne tappre kapten i första ledet fullföljde bara sin heliga plikt mot revolutionen, vilken de, matroserna, rebellerna, kontra-revolutionärerna, var i färd med att hugga i ryggen! I en särskild resolution förklarade det gemensamma sammanträdet högtidligt sin solidaritet med Dudarev. Matroserna tittade på talarna och varandra med förundrade blickar. Först i det här ögonblicket började de förstå vad som ägt rum inför deras ögon. Dagen därpå arresterades hela delegationen och avslutade sin politiska skolning i fängelse! Omedelbart efter detta arresterades ordföranden i Centrobalt,

marinunderofficeren Dybenko, som åtföljt dem, och efter honom också amiral Verderevskij som kallats till huvudstaden för att förklara saker och ting.

På morgonen den 6 juli gick arbetarna tillbaka till arbetet. Enbart de trupper som inkallats från fronten demonstrerade nu på gatorna. Agenter från säkerhetstjänsten undersökte passen och företog arresteringar till höger och vänster. En ung arbetare, Vojnov, som spred "Pravda-flygbladet", utgivet istället för den förstörda bolsjevtidningen, dödades på gatan av ett gäng – kanske bestående av just dessa säkerhetsmän. Svarthundraelementen hade fått smak för att slå ned revolter. Plundringar, våldsdåd och på vissa håll skottlossning fortsatte i olika delar av staden. Under dagens lopp anlände echelong efter echelong från fronten – ryttardivisionen, Donkosackregementet, ulanddivisionen, Izborskij-, Malorosiskij-, dragonregementet och andra. "Kosackdivisionerna, vilka anlände i stort antal", skriver Gorkijs tidning, "var på ett mycket aggressivt humör." Kulspruteeld öppnades mot det nyss anlända Izborskijregementet i två delar av staden. I båda fallen fann man kulsprutorna i ett vindsprång; de skyldiga upptäcktes inte. Också på andra platser besköts anländande trupper. Den avsiktliga dårskapen i detta skjutande oroadde arbetarna djupt. Det stod klart att erfarna provokatörer hälsade soldaterna med bly i avsikt att ge en antibolsjevickisk seruminjektion. Arbetarna var angelägna att förklara detta för de anländande soldaterna, men de förvägrades tillträde till dem. För första gången sedan februaridagarna stod junkern eller officeren mellan arbetaren och soldaten.

Kompromissmakarna hälsade med glädje de anländande regementena. På ett möte av representanter för trupperna, i närvaro av ett stort antal officerare och junkrar, förklarade vår vän Vojtinskij salvelsefullt: "Längs Miljonijgatan åker nu trupper och pansarbilar mot Palatstorget för att ställa sig till general Polovtsevs förfogande och detta är vår verkliga styrka, som vi sätter vår tillit till." Fyra socialistiska medhjälpare utnämndes åt distriktskommendanten för att uppträda som politisk täckmantel: Avksentiev och Gotz från exekutivkommittén, Skobelev och Tjernov från den provisoriska regeringen. Men detta räddade inte kommendanten. Kerenskij skröt senare inför de vita gardena, att han på väg från fronten under julidagarna avskedat general Polovtsev för "obeslutsamhet".

Nu var det äntligen möjligt att lösa det så länge uppskjutna problemet: att rensa upp detta getingbo av bolsjeviker i Krzesinskas hus. Inom samhällslivet i allmänhet och särskilt i revolutionstider får mindre betydelsefulla fakta som påverkar fantasin en enastående betydelse genom sin symboliska innebörd. Sålunda upptogs en oproportionerligt stor del av kampen mot bolsjevikerna av frågan om Lenins "tillgrepp" av det palats som tillhörde Krzesinska, en hovballerina berömd inte så mycket för sin konst som för sina förbindelser med Romanovdynastins manliga representanter. Hennes privatpalats var frukten av dessa förbindelser – vars grund lades, som det förefaller, av Nikolaus II när han fortfarande var tronarvinge. Före kriget skvallrade folk med en smula avundsam respekt om detta näste av lyx, sporrar och diamanter, beläget mittemot Vinterpalatset. Men i krigstid anmärkte man oftare: "Stöldgods". Soldaterna uttryckte sig ännu mer rakt på sak. När ballerinan nått en kritisk ålder slog hon in på en patriotisk karriär. Den frispråkige Rodzianko har detta att säga om ämnet ifråga: "Överbefälhavaren (storhertig Nikolaj Nikolajevitj) påpekade att han var medveten om ballerinan Krzesinskas medverkan i och inflytande på artillerifrågor, eftersom diverse firmor mottagit order via henne." Det är inte att förundra sig över att Krzesinskas övergivna palats efter revolutionen undgick att väcka välvilliga känslor bland folket. Under dessa dagar, när revolutionen hade omätliga behov av bostäder, vågade regeringen aldrig lägga händerna på ett enda privat residens. Att rekvirera böndernas hästar för kriget – det är en sak; att rekvirera tomma palats för revolutionen – det är något helt annat. Men folkets massor såg det annorlunda.

På jakt efter lämpliga lokaler hade en reservpansarbilsdivision stött på Krzesinskas residens de första dagarna i mars och ockuperat det: ballerinan hade ett mycket fint garage. Divisionen överlämnade med glädje den övre våningen i byggnaden till bolsjevikernas Petrogradkommitté. Bolsjevikernas vänskap med denna pansarbilsdivision kompletterade deras vänskap med kulspruteskyttarna. Ockupationen av palatset, som inträffade några veckor före Lenins ankomst, passerade till en början nästan obemärkt. Indignationen mot inkräktarna växte med bolsjevikernas inflytande. De vilda historierna i tidningarna om hur Lenin ockuperade ballerinas boudoir och hur palatsets hela utsmyckning slagits i bitar var lögn från början till slut. Lenin bodde i sin sisters anspråkslösa lägenhet. Ballerinas möblemang ställdes undan av byggnadens kommandant och förvarades förseglat. Suchanov besökte palatset vid tiden för Lenins ankomst och har lämnat en intressant beskrivning av bostaden. ”Den berömda ballerinas rum hade ett ganska underligt och otillbörligt utseende; de utsökta taken och väggarna gick inte alls ihop med det opretentiösa möblemanget, de primitiva borden, stolarna och de bänkar som placerats ut på måfå alltefter stundens krav. I allmänhet förekom det väldigt lite möbler. Krzesinskas lösa egendom hade ställts undan någonstans...”. Pressen undvek diskret frågan om pansarbilsdivisionen och framställde Lenin som skyldig till ett väpnat tillgrepp av huset ur händerna på en försvarslös tillbedjare av konsten. Detta tema utvecklades i ledare och artikelserier. Luggslitna arbetare och soldater bland denna sammet, detta silke och dessa vackra mattor! Alla huvudstadens salonger rös av moralisk indignation. Liksom girondisterna en gång höll jakobinerna ansvariga för septembermorden, madrassernas försvinnande från kasernerna och kampanjen för en jordbrukslag, anklagade nu kadeterna och demokraterna bolsjevikerna för att undergräva den mänskliga moralens stöttepelare och för att harkla sig och spotta på de bonade golven i Krzesinskas palats. Den dynastiska ballerinan blev symbol för kulturen som trampats ned av barbariets hovar. Denna apoteos gav vingar åt damen själv och hon klagade inför domstol. Domstolen beslöt att bolsjevikerna skulle avlägsnas från fastigheten. Men det var inte så lätt att göra. ”De pansarbilar som var i tjänst på planen utanför domstolen såg nog så imponerande ut”, erinrar sig Zalesjkij, som då var medlem i Petrogradkommittén. Därtill var kulspruteregementet och även andra enheter redo att om så behövdes understöda pansarbilarna. Den 25 maj erkände exekutivkommitténs byrå, efter klagomål från ballerinas advokat, att ”revolutionens intressen fordrar underkastelse inför domstolens beslut.” Bortom denna platoniska aforism vågade sig emellertid inte kompromissmakarna – till oerhörd sorg för ballerinan, som av naturen inte var benägen för platonism.

Centralkommittén, Petrogradkommittén och militärorganisationen fortsatte att arbeta sida vid sida i palatset. ”En ständig ström av folk fyllde Krzesinskas hus”, säger Raskolnikov. ”Någon kunde komma i ett ärende till det eller det sekretariatet, andra till litteraturavdelningen, andra till redaktionslokalerna för soldaternas *Pravda* och andra till ett eller annat möte. Möten ägde rum mycket ofta, ibland kontinuerligt – endera i den vidsträckta hallen nertill eller i rummet en trappa upp, med ett långt bord som uppenbarligen tjänat som middagsrum för ballerinan.” Från palatsets balkong, över vilken centralkommitténs effektfulla fana vajade, upprätthöll talare ett ständigt massmöte, inte bara under dagtid utan även på natten. Ofta kunde det hända att någon militärstyrka närmade sig byggnaden ur mörkret eller någon grupp av arbetare med krav på en talare. Tillfälliga grupper av medborgare kunde också stanna till nedanför balkongen, efter att ha fått sin nyfikenhet väckt av något rabalder i tidningarna. Under de kritiska dagarna skulle fientliga manifestationer närma sig byggnaden för en tid och kräva att Lenin arresterades och att bolsjevikerna drevs ut. Under de folkströmmar som flöt förbi palatset kunde man känna revolutionens sjudande djup. Krzesinskas hus nådde sin höjdpunkt under julidagarna. ”Rörelsens högkvarter”, säger Miljukov, ”var inte Tauriska palatset, utan Lenins tillflyktsort, Krzesinskas hus med sin klassiska balkong.” Nedkämpandet av demonstrationen ledde på ett ödesdigert sätt till att detta stabshögkvarter för bolsjevikerna upplöstes.

Klockan tre på morgonen ryckte Petrogradregementets reservbataljon, en kulsprutetrupp, ett kompani *semenovtsij*, ett kompani *preobrazjenskij*, Volinskijregementets utbildnings-skvadron, två kanoner och en avdelning på åtta pansarbilar fram mot Krzesinskas hus och Peterpaulsfästningen – åtskilda från varandra av en vattenremsa. Klockan sju på morgonen krävde en assistent till distriktskommendanten, socialistrevolutionären Kuzmin, att huset skulle utrymmas. Ovilliga att överlämna sina vapen störtade sig Kronstadtmännen, av vilka det bara återstod etthundratjugo i palatset, över till Peterpaulsfästningen. När regerings-trupperna ockuperade huset fann de inga andra där än några få anställda. Kvarstod så problemet med Peterpaulsfästningen. Unga röda garden hade, som vi kommer ihåg, åkt över från Viborgdistriktet för att om så behövdes hjälpa matroserna. ”På fästningens murar”, berättar en av dem, ”stod ett antal kanoner som matroserna tydligen ställt upp ifall något skulle hända... Det började se lite blodigt ut.” Men diplomatiska förhandlingar avgjorde problemet på ett fredligt sätt. På centralkommitténs inrådan föreslog Stalin ledarna för kompromissmakarna att vidta gemensamma åtgärder för ett oblodigt slut på Kronstadt-männens aktion. I sällskap med mensjeviken Bogdanov hade han inga svårigheter att övertala matroserna att acceptera Liebers ultimatum från föregående dag. När regeringens pansarbilar närmade sig fortet kom en deputation ut genom grindarna och tillkännagav att garnisonen skulle böja sig för exekutivkommittén. De vapen som överlämnades av matroserna och soldaterna fraktades iväg på lastbilar. De avväpnade matroserna skickades iväg till prämarna för att återvända till Kronstadt. Fästningens kapitulation kan betraktas såsom slutepisoden i julirörelsen. En cykelbrigad från fronten ockuperade Krzesinskas hus och Peterpaulsfästningen. Denna brigad kommer i sin tur att gå över till bolsjevikerna på tröskeln till oktoberrevolutionen.

Kapitel III: Kunde bolsjevikerna ha tagit makten i juli?

Den demonstration som förbjudits av regeringen och exekutivkommittén hade varit enorm. Den andra dagen hade inte mindre än femhundra tusen människor deltagit. Suchanov, som inte finner ord starka nog för julidagarnas ”blod och smuts”, skriver icke desto mindre: ”Bortsett från de politiska följderna var det omöjligt att inte se med beundran på denna häpnads-väckande rörelse av folkmassor. Även om man ansåg den vara olycksbringande, kunde man inte annat än känna sig hänryckt över dess jättelika spontana omfattning.” Enligt undersökningsskmissionens uppskattningar dödades 29 man och 114 sårades – ungefär samma antal på varje sida.

Att rörelsen börjat underifrån, oavsett bolsjevikerna – i viss utsträckning mot deras vilja – erkändes till en början till och med av kompromissmakarna. Men natten till den 3 juli och än mer följande dag, började den officiella opinionen att svänga. Rörelsen förklarades vara en resning, bolsjevikerna dess organisatörer. ”Under parollen ’All makt åt sovjeterna’”, skriver Stankevitj, en man som stod Kerenskij nära, ”inträffade en organiserad resning av bolsjevikerna mot sovjetmajoriteten, som vid den tiden bestod av de försvarsvänliga partierna.” Denna anklagelse för att organisera en resning var något mer än en politisk kampmetod. Under juni månad hade dessa människor ordentligt övertygat sig själva om bolsjevikernas starka inflytande över massorna och de vägrade nu helt enkelt tro att en rörelse av arbetare och soldater kunde forsa fram över bolsjevikernas huvuden. Trotskij försökte förklara situationen vid ett sammanträde med exekutivkommittén: ”Man anklagar oss för att framkalla stämningen bland massorna; det är fel, vi försöker bara formulera den.” I böcker som givits ut av deras fiender efter oktoberrevolutionen, särskilt hos Suchanov, kan man finna försäkringar om att bolsjevikerna skylde över sitt faktiska syfte bara som en följd av nederlaget för juliresningen och gömde sig bakom den spontana rörelsen bland massorna. Men kunde man rimligtvis dölja, som vore det en nedgrävd skatt, planerna på en väpnad resning som drog med

sig hundratusentals människor i strömmen? Blev inte bolsjevikerna i oktober tvingade att fullständigt öppet uppmana massorna till resning och i vars och ens åsyn göra förberedelser för den? Om ingen upptäckte en sådan plan i juli är det bara för att ingen fanns. Inmarschen av kulspruteskyttar och Kronstadtmän i Peterpaulsfästningen med dess permanenta garnisons medgivande – ett ”tillgrepp” som kompromissmakarna särskilt uppehåller sig vid – var inte alls någon väpnad resning. Denna byggnad belägen på en ö – ett fängelse snarare än en militärpostering – kan kanske tjäna såsom tillflykt för retirerande, men har ingenting som helst att erbjuda angripande styrkor. På väg till Tauriska palatset passerade demonstranterna lugnt förbi de viktigaste regeringsbyggnaderna – för att ockupera dessa skulle Putilovstyrkan i röda gardet ha varit en tillräcklig kraft. De tog Peterpaulsfästningen i besittning precis på samma sätt som gatorna, vaktkurerna och de offentliga torgen. Ytterligare ett motiv var dess närhet till Krzesinskas palats, till vars hjälp den kunde ha kommit om behov uppstått.

Bolsjevikerna gjorde alla ansträngningar att reducera julirörelsen till en demonstration. Men överskred den icke desto mindre dessa gränser genom själva logiken i skeendet? Denna politiska fråga är svårare att besvara än själva brottsanklagelsen. I en värdering av julidagarna strax efter att de var överständna, skrev Lenin: ”En demonstration mot regeringen – det vore den formellt sett mest träffande beskrivningen av händelserna. Men saken är den, att det här inte var någon vanlig demonstration. Det var något betydligt mer än en demonstration och mindre än en revolution.” När massorna väl fått fatt på en idé vill de förverkliga den. Även om arbetarna och än mer soldaterna litade på bolsjevikpartiet, hade de ännu inte nått övertygelsen att de borde gå ut först när partiet uppmanade till det och under dess ledning Erfarenheterna från februari och april hade snarare lärt dem motsatsen. När Lenin i maj sade att arbetarna och bönderna var hundra gånger mer revolutionära än partiet, generaliserade han otvivelaktigt denna februari- och aprilerefarenhet. Men massorna hade också generaliserat erfarenheten på sitt eget vis. De sade sig själva: ”Till och med bolsjevikerna låter tid gå förlorad och håller oss tillbaka.” Demonstranterna var fullt redo att under julidagarna likvidera den officiella regeringen om detta skulle visa sig nödvändigt under den fortsatta utvecklingen. I händelse av motstånd från bourgeoisien var de redo att ta till vapen. I så måtto fanns ett element av väpnad resning. Om den, detta till trots, inte genomfördes ens halvvägs – för att nu inte tala om hela vägen – är det därför att kompromissmakarna förvanskade hela bilden.

I den första volymen av det här arbetet beskrev vi i detalj februariregimens paradox. De småborgerliga demokraterna, mensjevikerna och socialistrevolutionärerna, mottog makten ur det revolutionära folkets händer. De hade inte själva föresatt sig uppgiften att vinna den. De hade inte erövrat makten. De kom i besittning av den mot sin vilja. Mot massornas vilja försökte de överlämna denna makt till den imperialistiska bourgeoisien. Folket litade inte på liberalerna, men det litade på kompromissmakarna. Kompromissmakarna litade emellertid inte på sig själva. Och däri gjorde de på sätt och vis rätt. Till och med när de överlät hela makten åt bourgeoisien hade demokraterna fortsatt att vara någonting. Men när de väl tagit makten i sina egna händer, skulle de inte ha varit någonting alls. Från demokraterna skulle makten nästan automatiskt ha glidit över i bolsjevikernas händer. Detta var oundvikligt, ty det var inbyggt i den ryska demokratins organiska obetydlighet.

Julidemonstranterna ville överlämna makten till sovjeterna, men för den skull måste sovjeterna gå med på att ta den. Till och med i huvudstaden, där en majoritet av arbetarna och de aktivare elementen i garnisonen redan var för bolsjevikerna, tillkom emellertid majoriteten i sovjeten – i enlighet med den tröghetslag som gäller för varje representativt system – fortfarande de småborgerliga partier som betraktade en attack mot bourgeoisiens makt som en attack mot sig själva. Arbetarna och soldaterna kände nog så tydligt kontrasten mellan sina känslor och sovjetens politik – dvs. mellan sitt nu och då. När de gick ut till förmån för en

sovjetregering gav de på inget vis kompromissmakarnas majoritet i dessa sovjeter sitt förtroende. Men de visste hur de skulle göra upp räkningen med denna majoritet. Att störta den med våld skulle ha inneburit att upplösa sovjeterna istället för att ge dem makten. Innan de kunde finna vägen till en förändring av den personella sammansättningen av sovjeterna, försökte arbetarna och soldaterna att underkasta sovjeterna sin vilja genom att tillgripa direkta aktioner.

I ett uttalande från de två exekutivkommittéerna om julidagarna, vände sig kompromissmakarna upprört till arbetarna och soldaterna och mot demonstranterna, vilka, gjorde man gällande, hade "försökt att med väpnat våld påtvinga era valda representanter sin vilja." Som om demonstranterna och väljarna icke bara var två namn på samma arbetare och soldater! Som om väljarna inte hade rätt att påtvinga dem de valt sin vilja! Och som om denna vilja bestod av något annat än kravet att de skulle göra sin plikt – nämligen att tillskansa sig makten i folkets intresse! De massor som nu var församlade runt Tauriska palatset skrek i öronen på exekutivkommittén just de ord som den namnlöse arbetaren, som hytte med sin valkiga näve framför Tjernov, yttrat: "Ta makten när man ger den till dig!" Som svar skickade kompromissmakarna efter kosackerna. Dessa demokratins gentlemän föredrog ett inbördeskrig mot folket framför ett oblodigt överlämnande av makten i deras egna händer. Det var de vita gardena som avlossade de första skotten, men det politiska inbördeskrigets atmosfär skapades av mensjevikererna och socialistrevolutionärerna.

När de väl stött på detta väpnade motstånd från den institution åt vilken man ville överlämna makten, förlorade arbetarna och soldaterna den klara uppfattningen om sitt mål. Den politiska axeln hade dragits ur deras mäktiga massrörelse. Julikampanjen reducerades på så sätt till en demonstration som delvis genomfördes med den väpnade resningens verktyg. Men det skulle vara lika sant att säga: det var en halvresning riktad mot mål som inte tillät andra metoder än de som gäller för en demonstration.

Fastän kompromissmakarna avsåg sig makten hade de inte helt överlämnat den åt liberalerna. Detta både av den anledningen att de fruktade dem – småborgaren räds alltid storborgaren – och för att de var oroliga för dem. En ren kadetministär skulle omedelbart ha störtats av massorna. Till yttermera visso, som Miljukov helt riktigt påpekar, "hävdade exekutivkommittén i kampen mot självständiga väpnade aktioner sin egen rätt, som förkunnades under de tumultartade dagarna den 20 och 21 april, att efter eget behag göra bruk av de väpnade styrkorna i Petrogradgarnisonen." Kompromissmakarna fortsatte att stjäla den makt som fanns under den egna huvudkudden. För att kunna bjuda väpnat motstånd mot dem som på sina banér skrivit "All makt åt sovjeterna" blev sovjeten faktiskt tvungen att samla makten i sina händer.

Exekutivkommittén gick till och med ännu längre under julidagarna. Den förkunnade formellt sin överhöghet: "Om den revolutionära demokratin bedömer det vara nödvändigt att överföra all makt i sovjetens händer", säger deras resolution från den 4 juli, "tillkommer beslutet i denna fråga enbart ett plenarsammanträde med exekutivkommittén." Medan exekutivkommittén förklarade demonstrationen till förmån för sovjetmakten vara en kontra-revolutionär resning, konstituerade den sig således på samma gång som den högsta makten och avgjorde regeringens öde.

När de "lojala trupperna" i gryningen den 5 juli nådde Tauriska palatset, rapporterade deras befälhavare att hans trupp fullständigt och reservationslöst underkastade sig exekutivkommittén. Inte ett ord om regeringen! Men rebellerna ville också underkasta sig exekutivkommittén i dess egenskap av högsta makt. I uppgivandet av Peterpaulsfästningen ansåg garnisonen det vara tillräckligt att tillkännage sin underkastelse under exekutivkommittén. Ingen krävde underkastelse under den officiella myndigheten. De trupper som inkallats från

fronten ställde sig också helt till exekutivkommitténs förfogande. Varför, i så fall, kom det då till blodsutgjutelse?

Om den här konflikten hade ägt rum mot slutet av medeltiden, skulle båda sidor i slaktandet av varandra ha citerat samma textavsnitt i *Bibeln*. Formalistiska historiker skulle senare ha kommit till slutsatsen att man slogs om den rätta tolkningen av texter. Medeltidens hantverkare och illitterata bönder hade, vilket är välbekant, en märklig böjelse för att låta sig dödas för filologiska spetsfundigheter i den helige Johannes uppenbarelser, liksom de ryska separatisterna lät sig utrotas för att avgöra frågan huruvida man skulle korsa sig med två eller tre fingrar. I verkligheten gömmer sig under sådana symboliska formler – under medeltiden inte mindre än nu – en konflikt mellan livsintressen som vi måste lära oss att lägga i öppen dager. Exakt samma vers hos evangelisten betydde slaveri för vissa och frihet för andra.

Men det finns en långt färskare och modernare analogi. Under junidagarna i Frankrike 1848 höjdes samma rop på båda sidor om barrikaderna: ”Länge leve republiken!” För den småborgerlige idealisten har junikampen därför tyckts vara ett missförstånd, som förorsakades av den ena sidans ouppmärksamhet och den andras hetsighet. I verkligheten önskade sig bourgeoisien en republik för egen del, arbetarna en republik för alla. Politiska paroller tjänar oftare till att dölja intressen än att nämna dem vid namn.

Trots februariregimens paradoxala karaktär – till på köpet överklotttrad med marxistiska och populistiska hieroglyfer av kompromissmakarna – är det faktiska spelet klasserna emellan tillräckligt synligt. Det är bara nödvändigt att ha klart för sig kompromisspartiernas tvåfaldiga natur. Den bildade småborgaren orienterade sig efter arbetarna och bönderna men umgicks förtroligt med adliga jordägare och sockerbruksägare. Samtidigt som man utgjorde en del av sovjetsystemet, genom vilket de lägre klassernas krav banade sig väg till den officiella staten, tjänade exekutivkommittén på samma gång som en politisk fasad för bourgeoisien. De besuttna klasserna ”underkastade” sig exekutivkommittén så länge som den sköt över makten på deras sida. Massorna underkastade sig exekutivkommittén i den utsträckning som de hoppades att den kunde bli ett instrument för arbetarnas och böndernas styre. Motsatta klass-tendenser korsade varandra i Tauriska palatset och draperade sig själva med exekutivkommitténs namn – den ena genom omedveten tilltro, den andra genom kallblodig beräkning. Kampen rörde sig varken mer eller mindre än om frågan vem som skulle styra landet, bourgeoisien eller proletariatet?

Men om nu kompromissmakarna inte ville ta makten och bourgeoisien inte hade styrkan att ta den, kunde bolsjevikerna kanske ha gripit rodret i juli? Under dessa två kritiska dagar ramlade makten i Petrograd fullständigt ur regeringsinstitutionernas händer. Exekutivkommittén kände då för första gången sin egen totala kraftlöshet. Under sådana förhållanden skulle bolsjevikerna med lätthet kunnat ta makten. De kunde också ha tagit makten på vissa enstaka ställen ute i provinserna. Om nu situationen var sådan, gjorde då bolsjevikpartiet rätt i att avstå från en resning? Kunde de inte senare ha utsträckt sitt styre till hela landet genom att förskansa sig i huvudstaden och i vissa industridistrikt? Det är en viktig fråga. Ingenting gav större hjälp åt den segerrika imperialismen och reaktionen i Europa vid krigsslutet än dessa få månader av kerenskijism, som mattade ut det revolutionära Ryssland och ojämförligt skadade landets moraliska auktoritet i de krigande arméernas ögon och de arbetarmassor i Europa som hoppfullt väntade på nya ord från revolutionen. Att förkorta den proletära revolutionens födslo-smärtor med fyra månader skulle ha varit en ovärderlig vinst. Bolsjevikerna skulle ha mottagit landet i ett mindre utmattat tillstånd; revolutionens auktoritet i Europa skulle ha varit mindre underminerad. Detta skulle inte bara ha givit sovjeterna ett enormt övertag när det gällde att förhandla med Tyskland utan skulle också ha utövat ett mäktigt inflytande på utgången av krig och fred i Europa. Perspektivet var bara alltför lockande!

Men partiets ledning hade icke desto mindre fullständigt rätt i att inte slå in på den väpnade resningens väg. Det räcker inte med att gripa makten – man måste kunna behålla den också. När bolsjevikerna i oktober verkligen beslöt att deras timme var slagen, kom de svåraste dagarna efter maktövertagandet. Det krävs att arbetarklassen uppåddar hela sin styrka för att stå emot fiendens oräkneliga attacker. I juli hade inte ens Petrogradarbetarna ännu denna beredskap för en utdragen strid. Även om dem kunde ta makten, överlämnade man den icke desto mindre till exekutivkommittén. Fastän man till övervägande del lutade åt bolsjevikerna, hade huvudstadens proletariat ännu inte slitit av den navelsträng som förband det med kompromissmakarna. Många närde ännu illusionen att man kunde uppnå allt med ord och demonstrationer – att man genom att skrämja mensjevikerna och socialistrevolutionärerna kunde förmå dem att genomföra en gemensam politik med bolsjevikerna. Inte ens klassens avancerade delar hade någon klar uppfattning om längs vilka vägar det var möjligt att nå makten. Lenin skrev strax efteråt: ”Vårt partis verkliga misstag den 3 och 4 juli, som händelserna nu visar, var blott detta... att partiet fortfarande ansåg det vara möjligt med en fredlig utveckling av den politiska övergången genom att förändra sovjeternas politik. I realiteten hade mensjevikerna och socialistrevolutionärerna redan snärjt in och bundit upp sig genom kompromisser med bourgeoisien, och bourgeoisien hade blivit så kontrarevolutionär att det inte längre var någon mening med att tala om en fredlig utveckling.”

Om proletariatet inte var politiskt homogent och inte tillräckligt beslutsamt var bondearmén det i än mindre utsträckning. Genom sitt uppträdande den 3 och 4 juli gjorde garnisonen det fullt möjligt för bolsjevikerna att ta makten, men det fanns likväl neutrala enheter som kvällen den 4 juli avgjort lutade åt det patriotiska partiets sida. Den 5 juli hade de neutrala regementena tagit ställning för exekutivkommittén och de regementen som lutade åt bolsjevikerna försökte skaffa sig en neutral färg. Det var detta, vida mer än truppernas försenade ankomst från fronten, som gav myndigheterna fria händer. Om bolsjevikerna i stundens hetta tagit makten på kvällen den 4 juli, skulle inte Petrogradgarnisonen själv ha hållit den och den skulle ha hindrat arbetarna från att försvara den mot det ofrånkomliga slaget utifrån.

Läget såg ännu ogynnsammare ut inom den aktiva armén. Kampen för fred och jord hade gjort armén ytterst mottaglig, särskilt efter junioffensiven, för bolsjevikernas paroller, men soldatens så kallade ”spontana” bolsjevism var i hans medvetande inte alls identifierad med något definitivt parti, dess centralkommitté eller dess ledare. Soldatbrevet från den tiden återger tydligt detta tillstånd inom armén: ”Kom ihåg herrar ministrar och alla ni stora ledare”, skriver en soldats krökta hand från fronten, ”vi förstår oss inte så bra på partier, bara det att framtiden och det förgångna inte är långt borta. Tsaren skickade iväg er till Sibirien och satte er i fängelse och vi kommer att sätta upp er på våra bajonetter.” I dessa rader förenas en enorm bitterhet mot dem däruppe som sviker soldaterna med ett erkännande av soldaternas egen hjälplöshet. ”Vi förstår oss inte så bra på partier.” Armén gjorde ständigt myteri mot kriget och officerarna och gjorde bruk av paroller ur bolsjevikernas ordbok. Men den var långt ifrån beredd att resa sig för att ge bolsjevikpartiet makten. För underkuvandet av Petrograd plockade regeringen ut pålitliga truppstyrkor från trupperna närmast huvudstaden utan att stöta på aktivt motstånd från andra trupper och echelongerna transporterades utan motstånd av järnvägsarbetarna. Den missnöjda, upproriska och lätt upprörda armén var politiskt sett ännu formlös. Den rymde ännu alltför få solida bolsjevikärnor som var förmögna att ge de splittrade soldatmassornas tankar och aktiviteter en och samma riktning.

Å andra sidan gjorde kompromissmakarna, för att vända fronten mot Petrograd och eftertrupperna av bönder, framgångsrikt bruk av detta giftiga vapen som reaktionen i mars så omsorgsfullt försökte sätta in mot sovjeten. Socialistrevolutionärerna och mensjevikerna sade till soldaterna vid fronten: Petrogradgarnisonen vägrar under bolsjevikernas inflytande att

skicka truppreserver, arbetarna vill inte framställa nödvändighetsvaror för fronten och om bonden lyssnar till bolsjevikerna och tar jorden nu, kommer ingenting att bli över åt männen vid fronten. Soldaterna behövde ytterligare erfarenheter innan de kunde förstå åt vilka regeringen sparade jorden, om det var åt bönderna vid fronten eller godsägarna.

Mellan Petrograd och den aktiva armén stod provinserna. Deras reaktion på julihändelserna tjänar i sig självt som ett mycket viktigt kriterium *a posteriori* för avgörandet av frågan huruvida bolsjevikerna gjorde rätt i att avstå från en direkt kamp om makten i juli. Bara i Moskva var revolutionens puls ojämförligt mycket svagare än i Petrograd. Under ett sammanträde med bolsjevikernas Moskvakommitté kom det till stormiga meningsbyten. Individer som tillhörde partiets extrema vänsterflygel – sådana som Bubnov till exempel – föreslog att man skulle ockupera postkontoret, telegraf- och telefonstationerna och *Russkoje Slovos* redaktionslokaler – dvs. att man skulle ge sig in på upprorets väg. Kommittén var mycket moderat till sin allmänna läggning och förkastade beslutsamt dessa förslag och ansåg att Moskvans massor inte på minsta vis var redo för en sådan aktion. Inte desto mindre beslöts att anordna en demonstration trots sovjetens veto. En anseelig mängd arbetare tågade till Skobolevskijtorget med samma paroller som i Petrograd, men med långt ifrån samma entusiasm. Garnisonen reagerade på intet vis enstämmigt; enskilda enheter slöt upp i processionen, men endast en kom fullt beväpnad. Artillerisoldaten Davidovskij, som senare på allvar tog del i oktoberstriderna, vittnar i sina memoarer om att Moskva inte var förberett på julidagarna, och att demonstrationsledarna lämnades med bitter eftersmak i munnen av den uteblivna framgången.

I textilindustrins huvudstad Ivanovo-Voznesensk, där sovjeten redan befann sig under bolsjevikernas ledarskap, kom nyheter om händelserna i Petrograd och följdes av ett rykte om att den provisoriska regeringen hade fallit. På ett av exekutivkommitténs nattliga sammanträden beslöts det att som preliminär åtgärd upprätta kontroll över telefon och telegraf. Arbetet stoppades i fabriken den 6 juli. Fyrtiotusen deltog i demonstrationen, många beväpnade. När det blev känt att Petrograd demonstrationen inte lett till seger slog sovjeten i Ivanovo-Voznesensk till reträtt.

I Riga inträffade natten den 6 juli, under påverkan av nyheterna från Petrograd, en sammanstötning mellan bolsjevikinfluerade lettiska skarpskyttar och ”Dödsbataljonen”, den patriotiska bataljon som tvingats retirera. Rigasovjeten antog samma natt en resolution till förmån för en sovjetregering. Två dagar senare antogs en liknande resolution i Jekaterinburg, huvudstaden i Ural. Det faktum att denna paroll om sovjetmakt, som under de tidigare månaderna endast framförts i partiets namn, hädanefter blev programmet för enskilda lokalsovjeter, innebar på ett otvetydigt sätt ett jättelikt steg framåt. Men från resolutioner till förmån för en sovjetmakt till resning under bolsjevikernas fana var det ännu lång väg att gå.

I vissa delar av landet tjänade Petrogradhändelserna som stimulans för framkallandet av akuta konflikter av privat slag. I Niznij-Novgorod, där några soldater på permission länge motsatt sig att kliva på tåget till fronten, upprörde junkrar som sänts från Moskva för att återställa ordningen två lokala regementen genom sin våldsamma framfart. Det kom till skottlossning och män dödades och sårades. Junkrarna gav upp och avväpnades. Myndigheterna gick upp i rök. En straffexpedition satte iväg från Moskva med tre truppslag. I dess ledning fanns befälhavaren för Moskvadistriktet, den impulsiva översten Verchovskij – senare Kerenskijs krigsminister – och Moskvasovjetens president, den gamle mensjeviken Tjintjuk, en man utan militär läggning, så småningom ledare för Kooperationen och senare sovjetambassadör i Berlin. Man fann emellertid ingen att underkuva, eftersom en kommitté vald av soldatmyteristerna hade återställt ordningen till fullt när man väl anlät.

Vid ungefär samma tidpunkt samma natt, och på samma grunder – vägran att ge sig av till fronten – gjorde femtusen soldater i det regemente i Kiev som uppkallats efter hetman Polubotko myteri, lade beslag på ett vapenlager, ockuperade fästningen och distriktshögkvarteret och arresterade kommandanten och milisens ledning. Paniken i staden varade flera timmar tills en kommitté av samhällsorganisationer i en gemensam ansträngning med militärmyndigheterna och den centrala ukrainska radans institutioner befriade de arresterade och avväpnade större delen av trupperna som gjorde myteri.

I det avlägsna Krasnojarsk kände sig bolsjevikerna, tack vare stämningen inom garnisonen, så starka att de, trots den reaktionära våg som samlade sig i landet, genomförde en demonstration den 9 juli, i vilken åtta till tiotusen människor deltog, varav flertalet soldater. En truppstyrka på 400 soldater med artilleri rörde sig mot Krasnojarsk från Irkutsk, anförda av distriktets militärkommendant socialistrevolutionären Krakovetskij. Under de två konferens- och förhandlingsdagar som framtvings av dubbelmactsregimen, blev straffstyrkan så demoraliserad av soldaternas agitation att kommissarien skyndade sig att skicka tillbaka dem till Irkutsk. Men Krasnojarsk var på det hela taget ett undantag.

I flertalet provinser och grevskap var situationen betydligt mindre gynnsam. I till exempel Samara väntade den lokala bolsjevikorganisationen, när den hörde nyheterna om striderna i huvudstaden, på ”signalen till handling, fastän det knappt fanns någon de kunde räkna med.” En av de lokala partimedlemmarna säger: ”Arbetarna hade börjat sympatisera med bolsjevikerna”, men man kunde omöjligen hoppas på att de skulle gå ut i strid; än omöjligare var det att räkna med soldaterna. Vad gäller bolsjevikorganisationerna: ”De var svaga rakt igenom; vi var bara en handfull. I de arbetardeputerades sovjet fanns ett fåtal bolsjeviker, men i soldatsovjeten verkar det inte ha funnits en enda en; och dessutom bestod sovjeten nästan uteslutande av officerare.” Huvudorsaken till denna svaga och ogynnsamma reaktion från landsbygden låg i det faktum att provinserna, efter att ha mottagit februarirevolutionen ur Petrograds händer utan kamp, var betydligt senfärdigare än huvudstaden att smälta nya fakta och idéer. Det behövdes ytterligare en period innan förtruppen kunde dra fram de tunga reserverna till sina egna ställningar.

På så sätt omöjliggjorde den allmänna medvetenhetsnivån – en avgörande faktor i revolutionär politik – bolsjevikernas maktövertagande i juli. På samma gång tvingade offensiven vid fronten partiet att motsätta sig demonstrationen. Offensivens sammanbrott var absolut oundviklig. Faktum var att den redan hade börjat, men landet visste ännu inte om det. Faran bestod i att regeringen, om partiet var oförsiktigt, kunde lägga skulden på bolsjevikerna för konsekvenserna av dess egen galenskap. Offensiven måste få tid att uttömma sig själv. Bolsjevikerna tvivlade inte på att omkastningen i stämningen bland massorna skulle bli mycket tvär när den väl kom. Då skulle det stå klart vad som borde göras. Deras beräkningar var fullständigt riktiga. Händelser lyder emellertid sina egna lagar utan hänsyn till politiska beräkningar och denna gång slog händelserna tungt ner på bolsjevikernas huvuden.

Misslyckandet för offensiven blev katastrofal den 6 juli, när tyskarna bröt igenom de ryska trupperna på en front som var 12 verst lång och tio verst djup. Genombrytningen blev känd i huvudstaden den 7 juli under själva höjdpunkten för bestraffningarna och repressionen. Flera månader senare, när känslorna borde ha svalnat en smula eller åtminstone blivit lite mer nyanserade, skrev Stankevitz – som dock inte var en av bolsjevismens värsta fiender – icke desto mindre fortfarande om ”den mystiska raden av händelser” man kunde iakttä genom brottet vid Tarnopol, som följde på julidagarna i Petrograd. Dessa människor såg inte, eller ville inte se, den verkliga händelseföljden – det faktum att en hopplös offensiv som påbörjats under ententens piska inte kunde leda till annat än militär katastrof och, samtidigt med detta, till ett missnöjesutbrott bland massorna, vars förhoppningar på revolutionen blivit svikna.

Men vad gör det för skillnad vilken händelsekedja som var den verkliga? Frestelsen att länka samman Petrogradmanifestationen med misslyckandet vid fronten var alltför stark. Den patriotiska pressen avslöjade inte bara motgångarna utan överdrev dem av alla krafter och tvekade därvid inte ens att avslöja militära hemligheter – de tryckte namnen på divisioner och regementen och antydde deras positioner. ”Med början den 8 juli”, bekänner Miljukov, ”började tidningarna avsiktligt att trycka frispråkiga telegram från fronten, vilka drabbade Ryssland som åsknedslag.” Och det var avsikten – att chockera, att skrämma, att bedöva för att lättare länka samman bolsjevikerna med tyskarna.

Provokationer spelade otvivelaktigt en viss roll i händelserna vid fronten såväl som på gatorna i Petrograd. Efter februarirevolutionen hade regeringen föst över ett större antal före detta gendarmar och poliser till armén. Ingen av dem ville naturligtvis slåss. De var räddare för de ryska soldaterna än för de tyska. För att få sitt förflutna bortglömt simulerade de de värsta ytterlighetsstämningar inom armén, uppviglade soldaterna mot officerarna, gick ut högljuddast av alla mot disciplinen och gav sig ofta öppet ut för att vara bolsjevik. De var på ett naturligt sätt förbundna i egenskap av medbrottslingar och skapade ett slags brödraskap för feghet och skurkaktighet. Via dem kom de mest fantastiska rykten att snabbt spridas och tränga igenom armén, rykten där ultrarevolutionära fraser blandades med idéer från de svarta hundradena. Vid kritiska tillfällen gav dessa kreatur de första signalerna till panik. Pressen refererade vid mer än ett tillfälle till dessa polisers och gendarmers demoraliserande verksamhet. Hänvisningar av det här slaget kan lika ofta hittas i de hemliga dokumenten från själva armén. Men överkommandot höll sig tyst och föredrog att sätta likhetstecken mellan provokatörerna från svarta hundradena och bolsjevikerna. Och nu, efter offensivens sammanbrott, legaliserades denna metod och mensjeviktidningarna bemödade sig om att inte hamna efter chauvinisternas smutsigaste blad. Med tjut om ”anarkobolsjevik” och tyska agenter och forna gendarmar lyckades de för en tid dränka frågan om det allmänna tillståndet inom armén och fredspolitiken. ”Vår djupa genombrytning på Leninfronten”, skröt prins Lvov öppet, ”har enligt min bestämda uppfattning ojämförligt större betydelse för Ryssland än den genombrytning som tyskarna gjort på sydvästfronten...”. Det respekterade regeringsöverhuvudet påminde om kammarherren Rodzianko i det att han aldrig visste när han borde hålla tyst.

Om det hade varit möjligt att avhålla massorna från att demonstrera den 3 och 4 juli, skulle ändå demonstrationen oundvikligen ha brutit ut som ett resultat av genombrottet vid Tarnopol. En fördröjning på bara ett par dagar skulle emellertid ha medfört viktiga förändringar i den politiska situationen. Rörelsen skulle genast ha fått större omfattning och dragit in inte bara provinserna utan också fronten i betydande utsträckning. Regeringen skulle ha blivit politiskt avslöjad och fått det så mycket svårare att lägga skulden på ”förrädare” bakom fronten. Situationen för bolsjevikpartiet skulle ha varit mycket fördelaktigare i alla avseenden. Men även i det här fallet kunde emellertid inte det hela ha drivits så långt som till omedelbart maktövertagande. Bara så här mycket kan man verkligen hävda med säkerhet: Om juli-rörelsen hade brutit ut en vecka senare hade reaktionen inte varit så segerrik. Det var just denna ”mystiska följd” mellan demonstrationsdatumet och datumet för genombrytningen som var till så stor nackdel för bolsjevikerna. Den våg av indignation och förtvivlan som kom rullande tillbaka från fronten sammanföll med den våg av skingrade förhoppningar som strålade ut från Petrograd. Den läxa massorna i huvudstaden fått var alltför allvarlig för att någon skulle våga tänka på ett omedelbart upptagande av kampen på nytt. Därtill sökte de bittra känslor som orsakats av det meningslösa nederlaget ett uttryck och patrioterna lyckades i viss utsträckning med att rikta detta mot bolsjevikerna.

I april, juni och juli var huvudaktörerna desamma: liberalerna, kompromissmakarna och bolsjevikerna. Under alla dessa stadier försökte massorna att tränga ut bourgeoisien ur

regeringen. Men skillnaden mellan de politiska konsekvenserna av massingripanden i de olika fallen var enorm. Det var bourgeoisien som fick lida till följd av "april dagarna". Annekteringspolitiken fördömdes – åtminstone i ord, kadetpartiet förödmjukades och utrikesportföljen framtogs partiet. I juni slutade rörelsen i intet. En gest gjordes åt bolsjevikhållet, men slaget utdelades aldrig. I juli anklagades bolsjevikpartiet för förräderi, söndrades och berövades mat och dryck. Medan Miljukov tvingats ur regeringen i april, tvingades Lenin att gå under jorden i juli.

Vad var orsaken till denna häftiga förändring som ägde rum under en period av tio veckor? Det står helt klart att det inträffat en verklig förskjutning inom de härskande kretsarna till den liberala bourgeoisins förmån. Under samma period – april till juli – hade dock stämningen bland massorna tvärt slagit om till bolsjevikernas förmån. Dessa två motsatta processer utvecklade sig i nära beroende av varandra. Ju mer arbetarna och soldaterna slöt upp runt bolsjevikerna, desto mer beslutsamt tvingades kompromissmakarna stödja bourgeoisien. I april hade exekutivkommitténs ledare, som var oroliga för sitt eget inflytande, tagit ännu ett steg för att komma massorna till mötes och slänga Miljukov överbord – men förvisso förse honom med ett rejält livbälte. I juli slöt kompromissmakarna upp bakom bourgeoisien och officerarna i jakten på bolsjevikerna. Förändringen i styrkeförhållandena förorsakades alltså också denna gång av en omkastning inom den instabilaste politiska kraften, den småborgerliga demokratin – dess plötsliga förflyttning till den borgerliga kontrarevolutionens sida.

Men om det nu är så, gjorde då bolsjevikerna rätt i att sluta upp i demonstrationen och ta ansvar för den? Den 3 juli utvecklades Lenins tankegång av Tomskij: "Det är omöjligt att tala om en manifestation i det här ögonblicket om vi inte vill ha en ny revolution." Hur kunde partiet i så fall några timmar senare stå i ledningen för en väpnad demonstration utan att mana massorna till en ny revolution? Doktrinärer kommer här att hitta inkonsekvens – eller ännu värre, politiskt lättsinne. Suchanov ser till exempel saken på det sättet och har i sina *Anteckningar* införlivat ett inte så ringa antal ironiska hänvisningar till det bolsjevikiska ledarskapets vacklanden. Massorna deltar emellertid inte i händelser på dogmatikers inbjudan utan närhelst deras egen politiska utveckling på ett ofrånkomligt sätt manar dem att göra det. Bolsjevikledningen förstod att enbart en ny revolution kunde förändra den politiska situationen, men arbetarna och soldaterna förstod ännu inte det. Bolsjevikledningen såg tydligt att de tunga reserverna – fronten och provinserna – krävde mer tid för att dra sina egna slutsatser av offensiväventyret. Men de främsta leden rusade ut på gatorna under påverkan av samma äventyr. De förenade en ytterst radikal förståelse för uppgiften med illusioner om metoderna för att genomföra den. Bolsjevikernas varningar var verkningslösa. Petrograds arbetare och soldater måste få pröva situationen med sina egna erfarenheter. Och deras väpnade demonstration var ett sådant prov. Men provet kunde mot massornas vilja ha övergått till ett allmänt slag, och även till ett avgörande nederlag. I en sådan situation vågade inte partiet ställa sig vid sidan av. Att två sina händer i ett vatten av strategiska moralprinciper skulle ha inneburit att förråda arbetarna och soldaterna till deras fiender. Massornas parti var tvunget att stå på samma grund som massorna för att, samtidigt som man på inget vis delade deras illusioner, hjälpa dem att dra de nödvändiga slutsatserna med minsta möjliga förluster som följd. Trotskij besvarade i pressen alla de otaliga kritiker som fanns vid den här tiden: "Vi ser ingen anledning att urskulda oss inför någon för att vi inte stått vid sidan av medan general Polovtsev 'samtalade' med demonstranterna. I varje fall kunde vårt deltagande omöjligt ha ökat antalet offer eller omvandlat en kaotisk väpnad manifestation till en politisk resning."

En prototyp till julidagarna kan man finna i alla de gamla revolutionerna – med varierande men allmänt sätt ogynnsamma och ofta katastrofala resultat. Det här stadiet finns inbyggt i de inre mekanismerna för en borgerlig revolution, så till vida som den klass som offerar mest för

revolutionens framgång och hoppas på det mesta av den får ut minst av alla. Naturlagen i processen är självklar. Den härskande klass som kommer till makten genom revolutionen är benägen att tro att revolutionen därmed fyllt sin uppgift, och är därför mest av allt angelägen att påvisa sin pålitlighet inför reaktionens krafter. Denna ”revolutionära” bourgeoisie framkallar folkets indignation genom just de mått och steg den vidtagit för att vinna välvilja från de klasser den störtat. Massornas besvikelse följer mycket snabbt; den följer till och med innan deras förtrupp kylts av efter den revolutionära kampen. Folket föreställer sig att det genom en ny attack kan genomföra eller lägga tillräta det som den inte till fullo kunde genomföra tidigare. Därur kommer impulsen till en ny revolution, en revolution utan förberedelser, utan program, utan uppskattning av reserverna och utan beräkning av konsekvenserna. De borgerliga skikt som kommit till makten väntar å andra sidan på sätt och vis på ett stormigt utbrott underifrån för att på ett avgörande sätt kunna göra upp med folket. Sådan är den sociala och psykologiska grunden för denna extra halvrevolution, som vid mer än ett tillfälle i historien blivit startpunkten för en segerrik kontrarevolution.

Den 17 juli 1791 gav La Fayette eld på Champs de Mars mot en fredlig demonstration av republikaner som försökte överlämna en petition till nationalförsamlingen, vilken just höll på att skyla över förräderiet från den monarkiska maktens sida, precis som de ryska kompromissmakarna etthundratjugosex år senare skydde över liberalernas förräderi. Den rojalistiska bourgeoisien hoppades att med ett blodbad i rättan tid göra upp med revolutionens parti en gång för alla. De republikanska ledarna, vilka ännu inte kände sig starka nog för seger, avstod från striden – och det var mycket förnuftigt. De skyndade sig till och med att avgränsa sig från petitionärerna – och detta var minst sagt ovärdigt och en förfelad politik. Den borgerliga terrorregimen tvingade jakobinerna att hålla sig lugna i flera månader. Robespierre tog skydd hos snickaren Duplay. Desmoulins gick under jorden. Danton tillbringade flera veckor i England. Men den rojalistiska provokationen blev ändå ett misslyckande: uppgörelsen på Champs de Mars hindrade inte den republikanska rörelsen från att marschera mot seger. Den stora franska revolutionen hade sålunda sina ”julidagar” – både i ordets politiska betydelse och vad gäller kalendern.

Femtiosju år senare i Frankrike kom ”julidagarna” i juni och var betydligt mer omfattande och tragiska. De så kallade ”junidagarna” 1848 växte ohejdat fram ur februariomvälvningen. Den franska bourgeoisien hade i segerns stund proklamerat ”rätten till arbete” – liksom den 1789 tillkännagivit en hel del beundransvärda saker, liksom den 1914 svor att den nu förde sitt sista krig. Ur denna skrytsamma ”rätt till arbete” växte de erbarmliga nationella utsvettningssfabriker fram där etthundratusen arbetare fick en lön på tjugotre sous om dagen efter att ha erövrat makten åt sina chefer. Bara några veckor senare kunde den ordslösande men penning-snåla republikanska bourgeoisien inte finna nog förolämpande ord för de ”snyltare” som livnärde sig på nationellt svältunderstöd. I överflödet av dessa februarilöften och de kallblodiga provokationerna före juni kommer den franska bourgeoisiens nationella karaktärs-egenskaper till förnämligt uttryck. Men också utan provokationer kunde Parisarbetaren, fortfarande med februarivapnen i sina händer, inte undgå att reagera på kontrasten mellan ett storlaget program och en eländig verklighet – den outhärdliga kontrast som varje dag gnagde i hans mage och samvete. Med vilken kall och knappt fördold beräkning tillät inte Cavaignac inför ögonen på hela det härskande samhället en resning att utvecklas för att så mycket lättare dränka den i blod! Inte mindre än 12 000 arbetare slaktades av den republikanska bourgeoisien, inte mindre än 20 000 fängslades för att beröva dem återstoden av deras hopp om den ”rätt till arbete” som bourgeoisien proklamerat. Utan plan, utan program och utan ledarskap var rörelsen under junidagarna 1848 lik en mäktig och okontrollerbar reflexhandling från proletarietet. De upproriska arbetarna slogs inte bara ned, efter att ha berövats sina mest grundläggande behov och efter att ha fått sina högsta förhoppningar skymfades, utan blev

också förtalade. Vänsterdemokraten Flaucon, anhängare till Ledru-Rollin, föregångare till Tsereteli, försäkrade nationalförsamlingen att de upproriska hade mutats av monarkister och utländska regeringar. 1848 års kompromissmakare behövde inte ens krigsstämningar för att upptäcka engelskt och ryskt guld i rebellernas fickor. Det var på det här sättet demokraterna lade grunden till bonapartismen.

Kommunens jättelika utbrott hade samma förhållande till septemberomvälvningen 1870 som junidagarna till februarirevolutionen 1848. Detta marsuppror av Parisproletariatet var minst av allt en fråga om strategisk beräkning. Den var ett resultat av en tragisk kombination av omständigheter, vilka kompletterades av en av dessa provokationshandlingar för vilka den franska bourgeoisien har en sådan fallenhet när rädslan sätter sporrarna i dess hätska vilja. Mot den härskande klickens planer, som över allt annat innebar en önskan att avvärja folket, ville arbetarna försvara det Paris som de till en början försökt göra till sitt. Nationalgardet hade givit dem en väpnad organisation – med stora likheter med sovjeterna – och det hade givit dem ett politiskt ledarskap i gestalten av dess centralkommitté. Paris hamnade i motsättning till Frankrike, som en följd av ogynnsamma objektiva betingelser och politiska misstag, – missförstått, utan stöd och delvis faktiskt förrått av provinserna – och föll i händerna på de rasande männen från Versailles med Bismarck och Moltke bakom sig. Napoleon III:s fördärvade och slagna officerare visade sig bli oundgängliga böddlar i tjänst hos den ädla Marianne, vilken preussarna i marschkängor just befriat ur en falsk Bonapartes omfamning. Först i Pariskommunen steg proletariatets reflexartade protest mot den borgerliga revolutionens svekfullhet till den proletära revolutionens höjder – men bara för att omedelbart falla.

Spartakusveckan i Berlin i januari 1919 tillhörde samma slag av mellanliggande halv-revolution som julidagarna i Petrograd. Tack vare proletariatets framträdande ställning i den tyska nationen, särskilt inom dess industri, överförde novemberrevolutionen automatiskt statsstyret till arbetar- och soldatsovjeterna. Men proletariatet var i politiskt avseende identiskt med socialdemokratin, som i sin tur identifierade sig med den borgerliga regimen. Det oberoende partiet intog i den tyska revolutionen den plats som i Ryssland tillkom socialist-revolutionärerna och mensjevikererna. Det som fattades var ett bolsjeviki parti.

Varje dag efter den 9 november gav de tyska arbetarna en levande känsla av att något höll på att gå dem ur händerna, att något rann genom fingrarna. Önskan att behålla vad de vunnit, att bygga befästningar, att göra motstånd, växte från dag till dag. Och denna försvarsinriktning låg i botten på januaristriderna 1919. Spartakusveckan började inte på grundval av en strategi som gjorts upp av partiet utan som ett tryck från de undre skikten. Den utvecklade sig kring en fråga av tredje rang, att behålla posten som polischef, fastän den till sin inriktning utgjorde början på en ny revolution. Båda de organisationer som fanns med i ledningen, Spartakusförbundet och de vänsteroberoende togs på sängen; de gick längre än de hade för avsikt och gick på samma gång inte ända till slutet. Spartakusfolket var ännu för svaga för ett självständigt ledarskap. De vänsteroberoende skyggade inför de enda metoder som kunde ha fört dem till målet, vacklade, lekte med resningen och kombinerade den med diplomatiska förhandlingar.

Vad gäller antalet offer hamnar januarinederlaget långt under de enorma siffrorna från ”junidagarna” i Frankrike. Men den politiska betydelsen av ett nederlag mäts dock inte bara i statistiken över döda och avrättade. Det räcker med att det unga kommunistpartiet i fysisk mening blev halshugget, och det oberoende partiet visade genom själva kärnan i sina metoder att det var oförmöget att leda proletariatet till seger. I ett vidare perspektiv upprepade sig ”julidagarna” i Tyskland i flera olika upplagor: januariveckan 1919, marsdagarna 1921 och oktoberretorten 1923. Hela Tysklands följande historia härrör ur dessa händelser. Den aldrig genomförda revolutionen slog över i fascism.

När dessa rader skrivs – tidigt i mars 1931 – förbereder för närvarande den oblodiga, fredliga och ärorika (listan på de här adjektiven är alltid densamma) revolutionen i Spanien inför våra ögon sina ”junidagar” – om man följer den franska kalendern – ”julidagar” enligt den ryska. Den provisoriska regeringen i Madrid, som badar i fraser – varav en hel del uppenbarligen översatts från ryska – utlovar omfattande åtgärder mot arbetslöshet och jordhunger men vågar inte röra ett enda av de gamla samhällssären. Koalitionssocialisterna hjälper republikanerna att sabotera revolutionens uppgifter. Är det svårt att förutse den feberaktiga tillväxten av indignation bland arbetare och bönder? Hela den enorma rörelsen i massornas revolution å ena sidan och de nya härskande klassernas politik å den andra – det är källan till en oförsonlig konflikt, som vartefter den utvecklas endera begraver den första, aprilrevolutionen, eller leder till en andra.

*

Fastän man djupt inom bolsjevikleden kände att det ännu var omöjligt att gå bortom vissa gränser i juli 1917, rådde ingen fullständigt enhetlig stämning. Många arbetare och soldater var emellanåt benägna att uppfatta den rörelse som utvecklades som ett avgörande steg. I de memoarer Metelev skrev fem år senare, uttrycker han sig med följande ord om innebörden av händelserna: ”Vårt stora misstag i den resningen var att föreslå kompromissmakarnas exekutivkommitté att ta makten... Vi borde inte ha ställt förslaget utan ha tagit makten själva. Vårt andra misstag kan sägas vara det här, att vi tillbringade nästan två dagar med att marschera på gatorna istället för att omedelbart ockupera alla institutioner, palats, banker, järnvägsstationer, telegrafkontor och arresterera hela den provisoriska regeringen”, m.m., m.m. Om det gällde en resning vore orden obestriddliga, men att omvandla julirörelsen till en resning skulle nästan helt säkert ha varit detsamma som att begrava revolutionen.

När anarkisterna uppmanade massorna att kämpa pekade man på det faktum att ”februari-revolutionen också ägde rum utan ett partis ledarskap”. Men februarirevolutionen hade förberett sina uppgifter genom flera generationers kamp och ovanför februarirevolutionen stod ett oppositionellt liberalt samhälle och en patriotisk demokrati redo att ta emot makten. Julirörelsen skulle tvärtom ha behövt bygga en helt ny historisk banvall. Hela det borgerliga samhället, sovjetdemokratin inberäknad, var oförsonligt fientlig mot den. Denna grundläggande skillnad mellan betingelserna för en borgerlig revolution och en arbetarrevolution varken såg eller förstod anarkisterna.

Om bolsjevikpartiet hårdnackat hållit fast vid en doktrinär värdering av julirörelsen som ”oläglig” och vänt massorna ryggen, skulle halvresningen ofrånkomligen ha hamnat under en splittrad och osammanhållen ledning av anarkister, äventyrare och tillfälliga språkrör för massornas upprördhet och fått utandas sin sista suck under blodiga och fåfänga kramp-ryckningar. Om partiet å andra sidan, efter att ha tagit plats i ledningen för kulspruteskyttarna och Putilovfolket, hade avsvurit sig sin egen värdering av situationen i dess helhet och gradvis slagit in på den beslutsamma kampens väg, skulle resningen tvivelsutan ha fått en djärvare omfattning. Arbetarna och soldaterna skulle under bolsjevikernas ledning ha erövrat makten – men bara för att bana väg för det efterföljande skeppsbrottet för revolutionen. Frågan om makten i nationell skala skulle inte ha avgjorts, som fallet var i februari, genom en seger i Petrograd. Provinserna skulle inte ha hunnit ikapp huvudstaden. Fronten skulle inte ha förstätt eller accepterat revolutionen. Järnvägarna och telegraferna skulle ha tjänat kompromissmakarna mot bolsjevikerna. Kerenskij och högkvarteret skulle ha bildat en regering för fronten och provinserna. Petrograd skulle ha försatts i blockad. En upplösningssprocess skulle ha börjat innanför dess murar. Regeringen skulle ha kunnat skicka avsevärda mängder soldater mot Petrograd. Under dessa omständigheter skulle resningen ha slutat med tragedi för en Petrogradkommun.

Vid de historiska vägarnas vägskalet i juli eliminerade bolsjevikpartiets ingripande bägge dessa ödesdigert farliga varianter – både den som hade likhet med junidagarna 1848 och den med Pariskommunen 1871. Tack vare att partiet oförväget tog säte i ledningen för rörelsen kunde det stoppa massorna i det ögonblick demonstrationen började övergå till ett väpnat styrkeprov. Slaget mot massorna och partiet i juli var mycket hårt, men det var inte dödande. Offren kunde räknas i tiotal och inte i tiotusental. Arbetarklassen gick varken huvudlös eller förblödd ur provningen. Den hade till fullo sina kämpande kadrer i behåll och dessa kadrer hade lärt sig mycket.

Under februariomvälvningen bar bolsjevikernas arbete under alla föregående år frukt, och progressiva arbetare som skolats av partiet fann sin plats i kampen, men det fanns ännu inget direkt ledarskap från partiet. Under aprilhändelserna visade partiets paroller sin dynamiska kraft, men rörelsen utvecklade sig självständigt. I juni rörde sig partiets enorma inflytande, men massorna agerade fortfarande inom ramarna för en demonstration som officiellt sammankallats av fienden. Först i juli när man kände trycket från massorna kom bolsjevikpartiet ut på gatan mot alla andra partier, och inte bara med sina paroller utan med sitt organiserade ledarskap, och bestämde själva prägeln på rörelsen. Värdet av ett tätt sammanfogat avantgarde visade sig först till fullo under julidagarna, när partiet – till ett högt pris – försvarade proletariatet mot nederlag och säkrade dess egen framtida revolution.

”Som ett tekniskt prov”, skrev Miljukov på tal om julidagarnas betydelse för bolsjevikerna, ”var erfarenheten otvivelaktigt av utomordentligt värde för dem. Det gjorde klart för dem vilka slags element de hade att göra med, hur dessa element skulle organiseras och slutligen vilket motstånd regeringen, sovjeten och militärenheterna kunde bjuda: det var tydligt att när tiden var inne för en upprepning av experimentet, skulle man genomföra det mer systematiskt och medvetet.” Dessa ord uppskattar på ett riktigt sätt betydelsen av juliexperimentet för den fortsatta utvecklingen av bolsjevikernas politik. Men innan partiet kunde göra bruk av dessa lärdomar från juli måste det genomgå några svåra veckor under vilka det föreföll den kortsynte fienden som om bolsjevismens makt brutits för gott.

Kapitel IV: Den stora förtalsmånaden

Under natten den 4 juli, när de tvåhundra medlemmarna i båda exekutivkommittéerna för arbetare, soldater och bönder pustade ut mellan fruktlösa sammanträden, nåddes dem av ett mystiskt rykte. Material hade upptäckts som kopplade ihop Lenin med den tyska generalstaben; i morgon skulle tidningarna publicera dokumenten. De dystra teckentydarna i presidiet travade tvärs igenom hallen på väg till en av dessa ändlösa konferenser bakom kulisserna och svarade ovilligt och undvikande till och med på frågor från sina närmaste vänner. Tauriska palatset, som redan närapå övergivits av allmänheten, var förbryllat. ”Lenin i den tyska stabens sold?” Förvåning, oro och skadeglädje, drog samman delegaterna i upphetsade grupper. ”Det säger sig självt”, säger Suchanov, som var mycket fientligt inställd till bolsjevikerna under julidagarna, ”att inte en enda person som verkligen var revolutionen trogen för ett ögonblick tvivlade på att dessa rykten var rent nonsens.” Men de som hade ett revolutionärt förflutet utgjorde en obetydlig minoritet bland exekutivkommitténs medlemmar. Marsrevolutionärer, flyktiga element som fångats upp av den första vågen, dominerade till och med i de regerande sovjetinstitutionerna. Bland dessa provinsbor – statstjänare, butiksägare och byledare – kunde man finna deputerade med definitiv stank av de svarta hundradena. Dessa människor började omedelbart känna sig som hemma: precis vad man kunde vänta sig! De hade vetat det hela tiden!

Oroade av denna oförutsedda och alltför abrupta vändning i händelserna försökte ledarna vinna tid. Tjcheidze och Tsereteli föreslog tidningarna per telefon att de skulle avstå från att

trycka det sensationella avslöjandet eftersom det var ”obekräftat”. Redaktörerna vågade inte ignorera denna ”begäran” från Tauriska palatset – utom en av dem. Det lilla gulaktiga tidningsblad som gavs ut av en av sönerna till Suvorin, den mäktige utgivaren av *Novoje Vremja*, serverade nästa morgon sina läsare ett dokument med officiell klang om att Lenin tagit emot order och pengar från den tyska regeringen. På så vis bröts censuren och inom en dag var hela pressen full av denna sensation. Och på så vis inleddes den otroligaste episoden under ett händelserikt år: Ett revolutionärt partis ledare, vars liv under decennier förflutit under kamp mot de härskande, både krönte och okrönte, fann sig avbildade inför landet och hela världen såsom Hohenzollerns hyrda agenter. I en dittills okänd omfattning såddes förtälet i folkmassornas djup, av vilka det stora flertalet hört talas om bolsjevikledarna först efter februarirevolutionen. Smutskastning blev här en politisk faktor av stor betydelse. Detta gör det nödvändigt med en omsorgsfull undersökning av dess mekanism.

Huvudkällan till detta sensationella dokument var ett vittnesmål av en viss Jermolenko. Bilden av denne hjälte tecknas nog så tydligt i de officiella dokumenten: Under tiden från det japanska kriget till 1913 var han agent för säkerhetstjänsten, 1913 blev han av icke fastställda skäl befriad från tjänsten med fänriks titel, 1914 inkallades han att tjänstgöra i armén, lät sig oförskräckt tas tillfånga och blev polisspion bland krigsfångarna. Regimen i ett koncentrationsläger föll dock inte denne spion i smaken och ”på sina vänners inrådan”, intygar han, tog han tjänst hos tyskarna – med patriotiska syften, behöver man väl knappast tillägga. Här började ett nytt kapitel i hans liv. Den 25 april blev denne fänrik ”kastad över den ryska fronten” av de tyska militärmyndigheterna för att spränga broar, rapportera militära hemligheter, kämpa för Ukrainas självständighet och agitera för separat fred. När de tyska officerarna, kaptenerna Sjiditski och Liebers, kom överens med Jermolenko om dessa tjänster, informerades man honom i förbigående, utan någon praktisk nödvändighet och uppenbarligen enbart för att hålla hans humör uppe, att förutom fänriken själv skulle Lenin arbeta i Ryssland med samma inriktning. Detta var grunden till hela affären.

Vilka – eller vad – gav Jermolenko impulsen till detta vittnesmål om Lenin? I varje fall inte de tyska officerarna. En enkel sammanställning av data och fakta leder oss in i fänrikens intellektuella verkstad. Den 4 april gav Lenin ut sina berömda teser, som utgjorde en krigsförklaring mot februariregimen. Den 20–21 april inträffade den väpnade demonstrationen mot ett fortsättande av kriget. Attacken mot Lenin blev vid den tidpunkten en veritabel storm. Den 25 blev Jermolenko ”kastad över” fronten och kom under den första hälften av maj i kontakt med säkerhetstjänsten vid högkvarteret. Tvetydiga tidningsartiklar som visade att Lenins politik var till fördel för kaisern födde idén att Lenin var en tysk agent. Officerare och kommissarier vid fronten, som hade att kämpa med soldaternas okuvliga ”bolsjevism”, var ännu mindre ceremoniella i sina uttryckssätt när Lenin kom på tal. Jermolenko plumsade beredvilligt ner i dessa vatten. Huruvida han själv kläckt fram yttrandet om Lenin, huruvida någon utomstående föreslagit honom det eller huruvida det tillverkats i samarbete mellan Jermolenko och säkerhetstjänstens tjänstemän, har ingen större betydelse. Efterfrågan på förtal mot bolsjevikerna hade nått en sådan intensitet att en leverans inte kunde undgå att dyka upp. Chefen för staben på högkvarteret, general Denikin, framtida generallisimus för de vita gardena i inbördeskriget – själv utan särskilt mycket högre vyer än agenterna för tsarens hemliga polis – tillskrev eller låtsades tillskriva Jermolenkos vittnesmål stor betydelse och överlämnade det till krigsministern den 16 maj med ett för ändamålet lämpligt brev. Kerenskij utbytte åsikter, kan man anta, med Tsereteli eller Tjcheidze, vilka knappast kunde ha misslyckats med att tygla hans rättmätiga indignation. Det förklarar uppenbarligen varför saken inte gick vidare. Kerenskij skrev senare att även om Jermolenko hade vittnat om ett samband mellan Lenin och den tyska staben, gjorde han inte det ”tillräckligt trovärdigt”. Rapporten från Jermolenko-Denikin låg därför under skäppan i en och en halv månad. Säkerhetstjänsten avskedade Jermolenko såsom

överflödigt och fänriken irrade iväg till Fjärran Östern för att dricka upp de pengar han fått från två håll.

Händelserna under julidagarna, som blottade den bolsjevikiska faran i hela dess vidd, framkallade emellertid minnet av Jermolenkos avslöjanden. Han blev i all hast kallad från Blagovesjtjensk, men på grund av ren brist på fantasi kunde han inte, trots allt smackande och ryckande i tömmarna, lägga ett enda ord till sitt ursprungliga vittnesmål. Vid den här tidpunkten arbetade emellertid justitiedepartementet och säkerhetstjänsten med full hastighet. Förfrågningar om bolsjevikernas tänkbara kriminella förbindelser riktades till politiker, generaler, gendarmar, köpmän och oräkneliga människor inom det ena eller andra yrket. Den respektabla tsaristiska hemliga polisen uppförde sig i den här undersökningen med betydligt större diskretion än den demokratiska rättvisans purfäriska representanter. ”Sådana bevis”, skrev en före detta chef för Petrograds hemliga polis, den högvärdige generalen Globatjev, ”om att Lenin arbetade i Ryssland till skada för landet och för tyska pengar, fanns inte, åtminstone under min tjänstetid, i hemliga polisens ägo.” En annan officer i hemliga polisen, Jakubov, chef för säkerhetsdepartementet i Petrograds militärdistrikt, vittnade: ”Jag känner inte till någonting om ett samband mellan Lenin och hans anhängare och den tyska generalstaben, men jag vet heller ingenting om de resurser med vilka Lenin arbetade.” Från det tsaristiska spionsystemets institutioner, som hållit ett öga på bolsjevismen från dess begynnelse, kunde man sålunda inte krama ut något nyttigt.

När folk söker länge, särskilt när de är utrustade med makt, finner de till slut dock någonting. En viss Z. Burstein, officiellt betecknad som köpman, öppnade den provisoriska regeringens ögon för en ”tysk spionorganisation i Stockholm, ledd av Parvus”, – en välkänd tysk socialdemokrat av ryskt ursprung. Enligt Bursteins vittnesmål stod Lenin i kontakt med denna organisation via de polska revolutionärerna Ganetsky och Kozlovsky. Kerenskij skrev senare: ”Vissa ytterst graverande data – tyvärr inte av legal utan enbart av hemlig poliskaraktär – skulle få en fullständigt obestridd bekräftelse i och med att Ganetsky, som arresterats vid gränsen, anlände till Ryssland, och det skulle omvandlas till autentiskt juridiskt material mot bolsjevikledningen.” Kerenskij visste i förväg vad detta material skulle omvandlas till!

Vittnesmålet från köpmannen Burstein rörde Ganetskys och Kozlovskys handelsoperationer mellan Petrograd och Stockholm. Denna krigstidskommers, som tydligen emellanåt tillgrep kodad korrespondens, hade ingenting med politik att göra. Bolsjevikpartiet hade inget samband med denna kommers. Lenin och Trotskij hade offentligen fördömt Parvus, som kombinerade goda affärer med dålig politik, och hade i tryck vädjat till de ryska revolutionärerna att bryta alla förbindelser med honom. Men vem i händelsernas strömvirvel hade tid att undersöka allt detta? En spionorganisation i Stockholm – det verkade rimligt nog. Och så flammade det ljus fänrik Jermolenko så olyckligt tänt upp från ett annat håll. Förvisso råkade man också här i svårigheter. Chefen för generalstabens säkerhetstjänst, prins Turkestanov, hade på en förfrågan från en undersökning angående den särskilt viktiga affären Alexandrov svarat: ”Z. Burstein är en person som inte förtjänar minsta tilltro. Burstein är en affärsman utan skrupler, som inte drar sig för några som helst åtaganden.” Men kunde Bursteins dåliga rykte stå i vägen för ett försök att besudla Lenins rykte? Nej, Kerenskij tvekade inte att erkänna Bursteins vittnesmål såsom ”ytterst graverande”. Hädanefter var undersökningen inlotsad på det stockholmska spåret. Avslöjandena från en spion som tjänat två generalstaber och en skrupulös affärsman, ”som inte förtjänade minsta tilltro”, låg i botten på denna otroligt fantastiska anklagelse mot ett parti som en nation på 160 miljoner skulle föra upp till den högsta makten.

Men hur kom det sig att materialet från en preliminär undersökning uppträdde i tryck och därtill just i det ögonblick när Kerenskij upprivna offensiv höll på att övergå i katastrof och

julidemonstrationen i Petrograd visade bolsjevikernas oemotståndliga tillväxt? En av initiativtagarna till den här affären, justitiekanslern Besarabov, beskrev senare i pressen, när det stod klart att den provisoriska regeringen i Petrograd var helt utan pålitliga väpnade styrkor, utan omsvep hur man i distriktshögkvarteret beslutat att försöka åstadkomma en psykologisk förändring inom regementena genom någon stark medicin. ”Innehållet i dokumenten meddelades representanter för Preobrazjenskijregementet som var närmast högkvarteret; de som var närvarande observerade vilket överväldigande intryck meddelandet gjorde. Från det ögonblicket stod det klart vilket mäktigt vapen som befann sig i regeringens händer.” Efter detta framgångsrika experiment skyndade sig dessa konspiratörer från justitiedepartementet, säkerhetstjänsten och generalstaben att låta justitieministern få kännedom om sina upptäckter. Perevertsev svarade att inget officiellt meddelande kunde utfärdas, men att de medlemmar från den provisoriska regeringen som var närvarande ”inte skulle lägga något hinder i vägen för ett privat initiativ”. Namnen på rätts- och statsämbetsmännen bedömdes med rätta såsom olämpliga att figurera i affären: för att få det sensationella skvallret i omlopp behövdes en ”politisk gestalt”. Genom metoden med privata initiativ hade konspiratörerna inga svårigheter att finna exakt den person de behövde. Som före detta revolutionär, medlem i den andra duman, som skrikande talare och passionerad älskare av intriger, hade Alexinskij en gång stått på bolsjevikernas yttersta vänsterflygel. Lenin hade i hans ögon varit en hopplös opportunist. Under reaktionsåren hade Alexinskij skapat en särskild ultravänstergrupp, vilken han hade fortsatt att leda från utlandet fram till kriget, vid vars inledning han intog en ultrapatriotisk ståndpunkt och genast gjorde till sin specialitet att anklaga alla och en var för att stå i kaiserns sold. I enlighet med detta byggde han upp en vidsträckt spionverksamhet i Paris tillsammans med ryska och franska patrioter av samma typ. Parisföreningen för utländska journalister – dvs. korrespondenterna för allierade och neutrala länder, en mycket patriotisk och inte alls nogräknad inrättning – fann det nödvändigt att i en särskild resolution förklara Alexinskij vara en ”ohederlig lögnhals” och uteslöt honom från föreningen. När Alexinskij anlände till Petrograd efter februarirevolutionen med det här intyget, gjorde han ett försök, i egenskap av före detta vänsterman, att ta sig in i exekutivkommittén. Trots sin stora tolerans slog mensjevikerna och socialistrevolutionärerna igen dörren mitt i ansiktet på honom med en resolution från den 11 april som föreslog att han skulle försöka återupprätta sin heder. Det var lätt att föreslå! Efter att ha beslutat sig för att han var bättre lämpad att smäda andra än rehabilitera sig själv, kom Alexinskij i kontakt med säkerhetstjänsten och lade beslag på ett nationellt operationsfält för sin intriginstinkt. Mot senare hälften av juli hade han också börjat inbegripa mensjevikerna i sin allt vidare cirkel av förtal. En ledare för det partiet, Dan, övergav den varsamma politiken att vänta och se och lät trycka ett protestbrev i sovjetens organ *Izvestija* (22 juli): ”Det är hög tid att sätta stopp för den verksamhet som bedrivs av en man som officiellt pekats ut som ’ohederlig lögnhals’.” Står det inte klart att Temis, inspirerad av Jermolenko och Burstein, inte kunde finna en bättre mellanhand än Alexinskij mellan sig och den allmänna opinionen? Det var hans signatur som prydde de avslöjande dokumenten.

Bakom kulisserna protesterade socialistministrarna mot att dessa dokument överlämnats till pressen, vilket också två av de borgerliga ministrarna, Nekrasov och Teresjtjenko, gjorde. Den dag de publicerades, den 5 juli, fann sig Perevertsev, som regeringen redan varit villig att skilja sig från, tvungen att avgå. Mensjevikerna gav en antydning om att det här var deras seger. Kerenskij intygade senare att ministern avlägsnats för att han varit alltför snabb med avslöjandet och på så sätt hindrat undersökningens gång. I varje fall tillfredsställde Perevertsev med sin avgång, om än inte med sin närvaro i regeringen, alla och en var.

Samma dag framträdde Zinovjev på ett sammanträde med exekutivkommitténs byrå och begärde i namn av bolsjevikernas centralkommitté att omedelbara åtgärder skulle vidtas för att frita Lenin från anklagelserna och förhindra tänkbara konsekvenser av förtalet. Byrån

kunde inte vägra att tillsätta en undersökningskommission. Suchanov skriver: ”Kommissionen själv förstod att vad som fordrade undersökning var inte frågan om Lenins utförsäljning av Ryssland utan enbart källorna till förtälet.” Men kommissionen stötte på den svartsjuka konkurrensen från rättvisans och underrättelsetjänstens institutioner, som hade alla skäl att inte önska inblandning utifrån i sina affärer. Sovjetorganen hade förvisso dittills inte haft några svårigheter att få övertaget mot regeringsorganen när de så fann nödvändigt. Men julidagarna hade medfört en betydande maktförskjutning åt höger och sovjetkommissionen hade därtill ingen brådska att fullfölja en uppgift som uppenbarligen stod i motsättning till de politiska intressena hos dem som givit den sitt förtroende. De mer seriösa av kompromissledarna – dvs. i egentlig mening enbart mensjevikerna – var angelägna om att formellt bli frikopplade från förtälet, men inget mer. I alla sammanhang där det blev omöjligt att undvika att ge direkta svar, skulle de med några få ord avsvära sig skulden. Men de sträckte inte ut ett finger för att avvärja det förgiftade svärd som svävade över bolsjevikernas huvuden. En populär bild för deras politik tillhandahölls en gång av den romerske prokonsuln Pilatus. Ja, kunde de uppföra sig annorlunda utan att förråda sig själva? Det var först förtälet mot Lenin som under julidagarna fick en del av garnisonen att vända sig bort från bolsjevikerna. Om kompromissmakarna tagit strid mot förtälet kan man lätt föreställa sig att Izmajlovskij-bataljonen skulle ha slutat sjunga *Marseljäsen* till exekutivkommitténs ära och gått tillbaka till sina kaserner och kanske ända till Krzesinskas palats.

I linje med mensjevikernas politik i allmänhet lät verkligen inrikesministern Tsereteli, som tog ansvaret för den arrestering av bolsjeviker som snart skulle följa, tillkännage på ett exekutivkommittémöte att han personligen inte misstänkte bolsjevikledarna för spionage, men att han anklagade dem för sammansvärjning och väpnad resning. När Lieber den 13 juli lade fram en resolution som i grund och botten ställde bolsjevikerna utanför lagen, fann han det nödvändigt att säga: ”Själv anser jag att de anklagelser som riktats mot Lenin och Zinovjev är grundlösa.” Sådana uttalanden mottogs av alla under dyster tystnad: för bolsjevikerna tycktes de på ett skamligt sätt vara till intet förpliktande, för patrioterna onödiga och gagnlösa.

I ett anförande den 17 på ett gemensamt sammanträde för de båda exekutivkommittéerna, sade Trotskij: ”En outhärdlig atmosfär har skapats, som håller på att kväva både er och oss. Man smutskastar Lenin och Zinovjev. (En röst: ’Det stämmer!’ Tumult. Trotskij fortsätter.) Det förefaller som om det i den här salen finns folk som sympatiserar med anklagelserna. Det finns folk här som bara smugit sig in i revolutionen. (Tumult. Ordförandens klocka försöker länge återställa ordningen.) ... Lenin har kämpat för revolutionen i trettio år. Jag har kämpat tjugo år mot förtrycket av folket. Och vi kan inte annat än hysa hat mot den tyska militarismen... Misstankar av det slaget mot oss kan bara uttryckas av dem som inte vet vad en revolutionär är. Jag har dömts av en tysk domstol till åtta månaders fängelse för min kamp mot den tyska militarismen... Det vet alla. Må ingen i denna sal säga att vi är tyska legohjon, ty det är inte tal av övertygade revolutionärer utan av skurkar. (Applåder.)” Så återgavs händelsen i den tidens antibolsjevikiska publikationer. Bolsjevikpublikationerna var redan stängda. Det är emellertid viktigt att förklara att applåderna kom från en liten vänsteravdelning. Delar av de deputerade vrålade av hat. Majoriteten var tyst. Inte en enda emellertid, inte ens Kerenskijs direkta agenter, äntrade talarstolen för att stödja den officiella versionen av anklagelsen eller ens indirekt försvara den.

I Moskva, där kampen mellan bolsjeviker och kompromissmakare i allmänhet fått en mildare karaktär – bara för att bli så mycket grymmare i oktober, antog ett gemensamt sammanträde för de två sovjeterna för arbetare och soldater den 10 juli en resolution om att ”publicera och klistra upp ett manifest vari det ska förklaras att spionerianklagelsen mot bolsjevikfraktionen är förtal och en komplott av kontrarevolutionen.” Petrogradsovjeten, som var mer direkt

beroende av regeringskombinationer, tog inga som helst steg och inväntade slutsatserna från en undersökningskommission som inte ens sammanträtt.

I ett samtal med Trotskij den 5 juli tog Lenin upp frågan: ”Gör dem sig inte beredda att skjuta oss allihop?” Bara en sådan avsikt kunde förklara den officiella stämpel som satts på detta monstruösa förtal. Lenin ansåg fienden kapabel att helt och fullt genomföra det schema man tänkt ut och beslöt att inte falla i deras händer. På kvällen den 6 juli kom Kerenskij hem från fronten fullproppad med förslag från generalerna och krävde bestämda åtgärder mot bolsjevikerna. Omkring klockan två på natten beslöt regeringen att dra alla ledare för den ”väpnade resningen” inför rätta och upplösa de regementen som deltagit i myteriet. Det militärförband som skickats iväg till Lenins bostad för husundersökning och arrestering fick nöja sig med husundersökning, eftersom hyresgästen redan hade lämnat bostaden. Lenin fanns ännu kvar i Petrograd, men gömde sig i en arbetares lägenhet och krävde att sovjetens undersökningskommission skulle höra honom och Zinovjev under förhållanden som uteslöt faran av angrepp från kontrarevolutionen. I en deklARATION som sändes till kommissionen skrev Lenin och Zinovjev: ”Denna morgon (fredagen den 7 juli) meddelade duman Kamenev att kommissionen kl. 12 skulle gå till en överenskommen lägenhet. Vi skriver dessa rader kl. 6.30 på kvällen den 7 och vi noterar att kommissionen fram till nu inte syns till eller givit minsta tecken på sin existens... Ansvar för uppskjutandet av undersökningen vilar icke på oss.” Sovjetkommissionens obenägenhet att påbörja den utlovade utredningen övertygade till slut Lenin om att kompromissmakarna tvådde sina händer i fallet och överlämnade det åt vitgardisternas nåd. De officerare och junkrar som vid det laget slagit sönder partiets tryckeri klädde nu upp och arresterade var och en på gatorna som protesterade mot spioneri-anlagelsen mot bolsjevikerna. Lenin beslöt därför till slut att hålla sig gömd – inte från utredningen utan från tänkbara angrepp mot hans liv.

Den 15 juli förklarade Lenin och Zinovjev i Kronstadts bolsjeviktidning, som myndigheterna inte vågat slå igen, varför de inte ansåg det möjligt att överlämna sig till myndigheterna: ”Av ett brev från förre justitieministern Perevertsev, tryckt i söndags i tidningen *Novoje Vremja*, står det fullständigt klart att ’fallet’ med Lenins och andras spionverksamhet var en fullt medveten komplot av kontrarevolutionens parti. Perevertsev tillkännager helt öppet att han lät överifierade anklagelser komma i omlopp för att väcka soldaternas förbittring (hans ordagranna uttryck) mot vårt parti. Detta är bekännelsen från gårdagens justitieminister!... Det finns inga garantier för rättvisa i Ryssland för närvarande. Att överlämna sig till myndigheterna vore detsamma som att överlämna sig i Miljukovs, Alexinskis och Perevertsevs händer, i händerna på rasande kontrarevolutionärer för vilka hela anklagelsen mot oss bara är en episod i ett inbördeskrig.” För att idag förklara innebörden i meningen ”episod i ett inbördeskrig” räcker det med att erinra sig Karl Liebknechts och Rosa Luxemburgs öde. Lenin visste hur man blickar framåt.

Medan agitatorer ur det fientliga lägret berättade tusen historier – Lenin befinner sig på en jagare, Lenin har flytt till Tyskland i en ubåt, m.m. – fördömde exekutivkommitténs majoritet skyndsamt Lenin för att undvika en undersökning. Utan att bry sig om det politiska innehållet i anklagelsen och den pogromsituation i vilken, och för vars skull, den utslungades, framträdde kompromissmakarna som den obefläckade rättvisans förkämpar. Det var den minst ofördelaktiga positionen av alla som stod öppna för dem. En resolution från exekutivkommittén den 13 juli förklarade inte bara Lenins och Zinovjevs uppförande för ”absolut otillständigt” utan avkrävde också bolsjevikfraktionen ”ett omedelbart, kategoriskt och klart fördömande” av sina ledare. Fraktionen tillbakavisade enhälligt exekutivkommitténs krav. Inom bolsjevikleden – åtminstone inom de övre skikten – förekom emellertid tveksamhet i fråga om Lenins undvikande av en undersökning. Och till och med bland de mest extrema vänsterkompromissmakarna orsakade Lenins försvinnande ren indignation – en indignation

som inte heller alltid var hycklande, som vi kan se i Suchanovs fall. Karaktären av förtal på det material som tillhandahållits av hemliga polisen hade han från allra första början, som vi vet, aldrig haft minsta tvivel om. ”Den orimliga anklagelsen gick upp som i rök”, skrev han. ”Den kunde inte få bekräftelse och folk slutade helt enkelt tro på den.” Men det förblev ett mysterium för Suchanov hur Lenin kunde besluta sig för att undvika en undersökning. ”Det var någonting alldeles speciellt, exempellöst och obegripligt. Varje annan dödlig skulle ha krävt rättegång och utredning, oavsett hur ogynnsamma omständigheterna var.” Ja, varje annan dödlig. Men ingen annan dödlig kunde ha blivit föremål för sådant ursinnigt hat från de härskande klassernas sida. Lenin var ingen annan dödlig och glömde inte för ett ögonblick det ansvar som vilade på honom. Han visste att dra alla slutsatserna ur en situation, och han visste att i namn av de uppgifter han vikt sitt liv åt bortse från den ”allmänna opinionens” svängningar. Quijotism var honom lika främmande som förställning.

I sällskap med Zinovjev vistades Lenin ett antal veckor i Petrograds omgivningarna i en skog nära Sestroretsk. De tvingades tillbringa nätterna och söka skydd undan regnet i en höstack. Förklädd till eldare korsade Lenin sedan den finska gränsen på ett lok och gömde sig i våningen hos en polischef i Helsingfors, en före detta Petrogradarbetare. Senare flyttade han närmare den ryska gränsen, till Viborg. Från slutet av september bodde han i hemlighet i Petrograd. Och dagen för resningen framträdde han, efter en i det närmaste fyra månaders bortovaro, på den öppna arenan.

Juli blev en månad av skamlöst, otyglat och triumferande förtal. Fram emot augusti hade förtalet redan börjat matta ut sig självt. Bara en månad efter att angreppet släppts lös bedömde Tsereteli, trogen sig själv, det som nödvändigt att på ett sammanträde med exekutivkommittén upprepa: ”Dagen efter arresteringarna gav jag ett muntligt svar på bolsjevikernas frågor och jag sade: ’Bolsjevikernas ledare, som står under åtal för tillskyndande av resningen den 3–5 juli, misstänker jag inte för förbindelser med den tyska staben.’” Att säga mindre än så hade varit omöjligt, att säga mer hade varit ofördelaktigt. Kompromisspartiernas press gick inte längre än dessa ord av Tsereteli, och eftersom denna press på samma gång hätskt stämplade bolsjevikerna som hjälpredor åt den tyska militarismen förenades kompromisstidningarnas stämna i politiskt avseende med tjuten från resten av pressen, som talade om bolsjevikerna inte som ”hjälpredor” åt Ludendorff utan som hans hyrda agenter. De högsta tonerna i denna kör sjöngs av kadeterna. *Russkije Vedomosti*, de liberala Moskva-professorernas tidning, tryckte ett meddelande med innebörden att man vid genomsökningen av Pravdas redaktionslokaler hade funnit ett tyskt brev, i vilket en baron från Haparanda ”välkomnar bolsjevikernas aktiviteter och emotser den berättigade fröjd och gamman detta kommer att medföra i Berlin.” Den tyske baronen vid finska gränsen visste mycket väl vilka brev de ryska patrioterna behövde. Det bildade samhällets press, som försvarade sig mot bolsjevikbarbariet, var fylld av sådana meddelanden.

Trodde professorerna och advokaterna på sina egna ord? Att medge det, åtminstone med avseende på ledarna i huvudstaden, vore att sätta alltför lite tilltro till deras politiska intelligens. Även om inte överväganden av principiell natur eller av psykologiska möjligheter, borde enbart vanliga affärsöverväganden – och först och främst finansiella överväganden – ha blottat innehållslösheten i dessa anklagelser. Den tyska regeringen kunde uppenbarligen ha hjälpt bolsjevikerna inte med idéer utan med pengar. Men pengar var just vad bolsjevikerna inte hade. Partiets centrum kämpade utomlands under kriget med ren nöd; etthundra franc var en stor summa; centralorganet utkom en gång i månaden eller en gång varannan månad och Lenin räknade noggrant raderna för att inte överskrida sin budget. Petrogradorganisationens utgifter under krigsåren uppgick till några tusen rubel, som till största delen gick till att trycka illegala flygblad. Under två och ett halvt år spreds endast 300 000 av dessa flygblad i Petrograd. Efter revolutionen ökade naturligtvis inflödet av medlemmar och medel avsevärt.

Arbetarna var beredda att på ett underbart sätt beskatta sig själva för sovjeten och sovjetpartierna. ”Bidrag, alla slags avgifter, insamlingar och avräkningar för sovjetens räkning”, rapporterade advokaten Bramson, en trudovik, på sovjeternas första kongress, ”började redan den första dagen efter att vår revolution brutit ut... Man kunde se den utomordentligt rörande synen av ett oavbrutet pilgrimståg till oss i Tauriska palatset från tidig morgon till sen kväll som medförde dessa bidrag.” Med tiden blev arbetarna ännu mer beredda att göra dessa avräkningar för bolsjevikernas räkning. Trots den snabba tillväxten av partiet och kvitton var *Pravda* dock den till storleken minsta av partitidningarna. Strax efter sin ankomst till Ryssland skrev Lenin till Radek i Stockholm: ”Skriv artiklar för *Pravda* om utrikespolitik – ytterst kortfattade och i *Pravdas* anda (det finns mycket, mycket lite utrymme – vi anstränger oss hårt för att utöka det).” Trots den spartanska ekonomiska regim som instiftats av Lenin befann sig partiet alltid i nöd. Utbetalningen av två- eller tretusen krigstidsrubel åt någon lokal organisation medförde alltid allvarliga problem för centralkommittén. För att kunna skicka tidningar till fronten blev det nödvändigt att gång på gång genomföra särskilda insamlingar bland arbetarna. Och ändå anlände bolsjeviktidningarna till skyttegravarna i ojämförligt färre antal än kompromissmakarnas eller liberalernas tidningar. Klagomålen över detta var utan ände. ”Vi lever bara på ryktet om era tidningar”, skrev soldaterna. I april värdade en stadskonferens för partiet till Petrograds arbetare att under tre dagar samla in de 75 000 rubel som fattades för inköp av en tryckerianläggning. Summan täcktes mer än väl och partiet förvärvade slutligen sin egen tryckpress – densamma som junkrarna jämnade med marken i juli. Bolsjevikparollernas inflytande spred sig som en brand på stäppen, men de materiella verktygen för deras propaganda förblev synnerligen knapphändiga. Bolsjevikernas personliga leverne gav ännu mindre anledning till förtal. Vad återstod då? I den slutliga analysen ingenting, förutom Lenins resa genom Tyskland. Men just detta faktum, oftast framfört inför oerfarna åhörare som bevis på Lenins vänskap med den tyska regeringen, bevisade i verkligheten motsatsen. En agent skulle ha färdats undangömd genom fiendeterminatoriet och utan minsta fara. Endast en revolutionär fylld av total självtillit skulle öppet ha vågat överskrida patriotismens lagar i krigstid.

Justitieministeriet tvekade dock inte att utföra sin obehagliga plikt. Det hade inte för inte ärvt anställda som tränats under autokratins slutperiod, när mord på liberala deputerade av agenter för svarta hundradena, vilka hela landet kände vid namn, systematiskt skulle förbli ouppklarade, medan en judisk försäljare i Kiev kom att anklagas för att ha använt en kristen pojkes blod. Ovanför signaturen från utredaren i den ytterst viktiga Alexandrovaffären och justiti kanslern Karinskijs publicerades ett dekret den 21 juli som försatte Lenin, Zinovjev, Kollontaj och en mängd andra, bland dem den tyske socialdemokraten Helphand-Parvus, under åtal för landsförräderi. Samma paragrafer i brottsbalken, 51, 100 och 108, återopades senare i åtalet mot Trotskij och Lunatjarskij, som arresterades av militärenheter den 23 juli. Enligt texten i dekretet gjorde bolsjevikernas ledare ”såsom ryska medborgare, i enlighet med en preliminär överenskommelse mellan dem själva och andra parter, i syfte att bistå andra stater som är invecklade i fientliga aktiviteter inom Rysslands gränser, en överenskommelse med nämnda regeringars agenter om att samarbeta i upplösandet av den ryska armén och eftertruppen för att försvaga arméns stridskraft. För ändamålet, med pengar mottagna från dessa stater, organiserade de propagandaspridning bland befolkningen och trupperna och uppmanade dem att omedelbart vägra utföra militära handlingar mot fienden och med samma mål i sikte organiserade de också under perioden mellan den 3 och 5 juli 1917 en väpnad resning i Petrograd.” Fastän varje bildad person under dessa dagar, åtminstone i huvudstaden, kände till under vilka omständigheter Trotskij hade kommit från New York via Kristiania och Stockholm till Petrograd, anklagade undersökningsdomstolen också honom för att ha färdats genom Tyskland. Justitiedepartementet ville uppenbarligen inte lämna några som helst tvivel angående vederhäftigheten i det material som säkerhetsjätten ställt till dess förfogande.

Den senare inrättningen har ingenstans varit en förespråkare för god moral. Men i Ryssland var säkerhetstjänsten Rasputinregimens verkliga kloak. Avskummet bland militärofficerarna, polisen och gendarmeriet, tillsammans med hemliga polisens avskedade agenter, bildade kadern i denna stinkande, enfaldiga och allsmäktiga institution. Överstar, kaptener och fänrikar, som var odugliga till militära bravader, tog alla grenar av samhälls- och regeringslivet under sitt överinseende och upprättade över hela landet ett system av spionfeodalism. ”Läget blev alldeles katastrofalt”, klagar före detta polischefen Kurlov, ”när den ökända säkerhetstjänsten började delta i den civila förvaltningens verksamhet.” Kurlov själv hade inte så få smutsiga affärer på sin meritlista – bland annat ett indirekt deltagande i mordet på premiärministern Stolypin. Ändå fick säkerhetstjänstens aktiviteter hans erfarna fantasi att rysa. Vid den tid när ”kampen mot fiendespionaget... genomfördes mycket kraftlöst”, skriver han, ”drabbade ofta notoriska komplotter oskyldigt folk i rent utpressningssyfte.” Kurlov råkade på ett sådant fall: ”Till min fasa”, säger han, ”hörde [jag] pseudonymen för en säkerhetsagent, som jag kände igen från min tidigare tjänstgöring i polisdepartementet, vilken avstängts på grund av utpressning.” En av provinsledarna för säkerhetstjänsten, en viss Ustinov, notarie före kriget, beskriver moralen inom denna tjänst i sina memoarer i praktiskt taget samma termer som Kurlov: ”I sökandet efter någonting att göra tillverkade agenterna själva material.”

Det är ännu lärorikare att få den intellektuella nivån på denna inrättning bestyrkt utifrån denna verkliga anklagares exempel. ”Ryssland bragtes i ruin”, skriver Ustinov på tal om februarirevolutionen, ”offret för en revolution skapad av tyska agenter med tyska pengar.” Den patriotiske notariens attityd till bolsjevikerna kräver ingen ytterligare förklaring. ”Säkerhetstjänstens rapporter om Lenins förutvarande verksamhet, om hans förbindelser med den tyska staben, om hans mottagande av tyskt guld, är tillräckligt övertygande för att hänga honom omedelbart.” Kerenskij gjorde inte det, förefaller det som, bara därför att han själv var en förrädare. ”Särskilt förbluffande, och något som gör en helt ursinnig, var det ledarskap den oduglige advokaten bland judarna, Sasjka Kerenskij, utövade.” Ustinov intygar att Kerenskij ”var välkänd som en provokatör som förrådade sina kamrater”. Den franske generalen Anselm övergav, som senare blev känt, Odessa i mars 1919, inte på grund av trycket från bolsjevikerna, utan därför att han tog emot en enorm muta. Från bolsjevikerna? Nej. ”Bolsjevikerna hade ingenting att göra med det”, sade Ustinov. ”Här var det frimurarna som var verksamma.” Sådant var den världen.

Strax efter februarirevolutionen underställdes denna institution, bestående av yrkessvindlare, förfalskare och utpressare, en patriotisk socialistrevolutionär, Mironov, som anlänt från utlandet och som en biträdande minister, Demjanov, en ”folksocialist”, karaktäriserade med följande ord: ”Mironov ger utåt sett ett gott intryck... Men jag skulle inte bli förvånad om jag fick veta att det här inte är en helt normal person. Det är fullt möjligt att tänka sig att han inte är det: en normal person skulle knappast ha gått med på att ställa sig i ledningen för en institution som helt enkelt borde ha upplösts och vars väggar borde ha rengjorts med kvicksilverklorid.” Som ett resultat av den administrativa röra som orsakats av revolutionen hamnade säkerhetstjänsten under överinseende av justitieminister Perevertsev, en otroligt lättsinnig människa, totalt likgiltig inför vilka medel han använde. Samme Demjanov säger i sina memoarer att hans minister ”nästan inte åtnjöt någon prestige alls i sovjeten.” Under Mironovs och Perevertsevs beskydd blev säkerhetsfolket, till en början skrämnda av revolutionen, snart sig själva igen och anpassade sina gamla aktiviteter till det nya politiska läget. I juni började till och med vänsterflygeln inom regeringspressen att publicera information om utpressning och andra brott begångna bland de högsta kretsarna inom säkerhetstjänsten, till och med inberäknat två chefer inom institutionen, Sjukin och Broj, första assistenter till den olycksalige Mironov. Veckan innan julikrisen hade exekutiv-

kommittén, under tryck från bolsjevikerna, riktat krav till regeringen om en omedelbar inspektion av säkerhetstjänsten med deltagande av sovjetrepresentanter. Säkerhetsfolket hade därför sina egna departementsskäl – eller snarare försörjningsskäl – att slå till mot bolsjevikerna så snabbt och hårt som möjligt. Prins Lvov hade undertecknat en lag i rätan tid som gav säkerhetstjänsten rätt att hålla arresterade bakom lås och bom i tre månader.

Karaktären på anklagelsen och på dem som anklagade reser ofrånkomligen frågan hur folk med normal läggning kunde sätta tilltro, eller ens försöka sätta tilltro, till denna notoriska lögn som var befängd från början till slut. Säkerhetstjänstens framgång skulle i sanning ha varit otänkbar om det inte varit för den allmänna atmosfär som skapats av krig, nederlag, ekonomiskt förfall, revolution och den sociala kampens förbittring. Sedan hösten 1914 hade ingenting gått Rysslands härskande klasser väl i händerna. Marken smulades sönder under deras fötter. Allt föll ur deras händer. Olyckor drabbade dem från alla håll. Hur kunde de bara undgå att skaffa sig en syndabock? Den forne justitiekanslern Zavadskij kommer ihåg hur ”helt sunda människor under krigets orosår var benägna att misstänka förräderi där detta uppenbarligen eller otvivelaktigt inte stod att finna. Flertalet fall av detta slag som fullföljdes medan jag var justitiekansler var rena påhitt.” Initiativen till de här fallen togs inte bara av ondskefulla agenter, utan också av vanliga kälkborgare som tappat huvudet. Men ofta förenade sig också krigspsykosen med den förrevolutionära politiska febern, med ännu abnormare frukter som resultat. Liberalerna sökte tillsammans med de framgångslösa generalerna överallt och hos alla efter tyskarnas hand. Hovkamarillan hade ansetts vara tyskinfluerad. Hela Rasputins klick hade liberalerna trott eller åtminstone deklarerat vara föremål för Potsdams instruktioner. Tsarinnan hade brett och öppet anklagats för spioneri. Till och med inom hovkretsar hade hon hållits ansvarig för att tyskarna sänkte det fartyg som lord Kitchener var på väg till Ryssland med. Det säger sig självt att högern inte var sen att återbetala skulden. Zavadskij berättar hur den biträdande inrikesministern Beletskij tidigt år 1916 försökte få till stånd åtal mot den nationalliberale industrimannen Gutjkov och anklagade honom för ”aktiviteter som gränsar till statsförräderi i krigstid”. I sina avslöjanden av Beletskijs bedrifter ställde Kurlov, också en före detta biträdande inrikesminister, i sin tur frågan till Miljukov: ”För vad slags ärofyllt arbete till fosterlandets fromma mottog han (Miljukov) tvåhundrausen rubel av ’finska’ pengar, överförda till honom brevledes via hans portvakt?” Citationstecknen runt ”finska” är ägnade att visa att det i verkligheten rörde sig om tyska pengar. Icke desto mindre hade Miljukov välförtjänt rykte om sig att vara tyskhatare! I regeringskretsar hölls det i allmänhet för bevisat att alla oppositionspartier opererade med tyska pengar. I augusti 1915, när man väntade oroligheter i samband med dumans upplösning, sade marinminister Grigorovitj, som nästan betraktades som liberal, på ett regeringssammanträde: ”Tyskarna har ökat sin propaganda och överöser regeringsfientliga organisationer med pengar.” Även om oktoberisterna och kadeterna var upprörda över dessa antydningar, hade man ingen tanke på att parera dem åt vänster. Dumans president Rodzianko skrev följande angående ett halvpatriotiskt tal av mensjeviken Tjcheidze i början av kriget: ”Senare händelser visade Tjcheidzes förtrolighet med tyska kretsar.” Förgäves får man vänta på minsta skugga av bevis!

I sin *Den andra ryska revolutionens historia* säger Miljukov: ”De ’dunkla källornas’ roll i revolutionen den 27 februari är fullständigt oklar, men att döma av allt som följde är det svårt att förneka den.” Peter Struve, före detta marxist och nu reaktionär slavofil av tyskt ursprung, uttrycker sig mer rakt på sak: ”När den ryska revolution som planlagts och skapats av Tyskland hade segrat, hade Ryssland praktiskt taget dragit sig ur kriget.” Liksom Miljukov talar Struve här inte om oktober- utan om februarirevolutionen. Med avseende på den berömda ”Order nr 1”, den Magna Charta om soldaträttigheter som drogs upp av delegaterna från Petrogradgarnisonen, skrev Rodzianko: ”Jag har inga som helst tvivel om det tyska

ursprunget till Order nr 1." Chefen för en av divisionerna, general Barkovskij, berättade för Rodzianko att "'Order nr 1' hade vräcks ut över hans trupper i enorma kvantiteter från de tyska skyttegravarna." När Gutjkov, som man under tsartiden försökt åtala för landsförräderi, blev krigsminister, skyndade han sig att föra över anklagelsen åt vänster. Gutjkovs aprilorder till armén löd: "Personer som hatar Ryssland och otvivelt är i våra fienders tjänst har smugit sig in i den aktiva armén med den enträgenhet som är betecknande för våra fiender och predikar, tydligen för att fullfölja deras krav, nödvändigheten av att få slut på kriget så snabbt som möjligt." Med avseende på aprilmanifestationen, vilken var riktad mot en imperialistisk politik, skriver Miljukov: "Uppgiften att avlägsna bägge ministrarna (Miljukov och Gutjkov) var direkt framtvungad av Tyskland" och arbetarna fick 15 rubel om dagen av bolsjevikerna för att delta i demonstrationen. Med denna tyska guldnyckel låser den liberale historikern upp alla de gåtor mot vilka han bankat skallen som politiker.

De patriotiska socialisterna som hetsade mot bolsjevikerna såsom ofrivilliga allierade, om inte rentav agenter, till de härskande tyska kretsarna, var själva föremål för samma anklagelse från höger. Vi har sett vad Rodzianko sade om Tjcheidze. Han gjorde inte ens undantag för självaste Kerenskij. "Det var tvivelsutan han som genom dolda sympatier för bolsjevikerna, men kanske också av andra skäl, förmådde den provisoriska regeringen" att släppa in bolsjevikerna i Ryssland. "Andra skäl" kan inte betyda någonting annat än svaghet för tyskt guld. I sina märkliga memoarer, som översatts till främmande språk, tillägger gendarmgeneralen Spiridovitj, efter att ha anmärkt på rikligheten av judar inom ledande socialist-revolutionära kretsar: "Bland dem glimmade också ryska namn, såsom den blivande landsbygdsministern, den tyske spionen Viktor Tjernov." Och det var på inget sätt bara den här gendarmen som misstänkte ledaren för det socialistrevolutionära partiet. Efter juli-pogromen mot bolsjevikerna sparade kadeterna ingen möda att sätta igång proteststormar mot jordbruksminister Tjernov, en man misstänkt för förbindelser med Berlin; och den olycklige patrioterna måste temporärt avgå för att rentvå sig själv. Från förparlamentets talarstol talade Miljukov hösten 1917 om de instruktioner som den patriotiska exekutivkommittén givit mensjevikerna Skobelev för dennes deltagande på en internationell socialistkonferens och påvisade genom en minutiös syntaktisk analys av texten ifråga dokumentets uppenbara "tyska ursprung". Stilen i instruktionerna, som verkligen var fallet med all kompromissmakarlitteratur, var faktiskt usel. Den försenade demokratin, utan idéer, utan vilja, ängsligt bligande åt alla håll, staplade inskränkning på inskränkning i sina skrivelser tills det lät som en dålig översättning från ett främmande språk – precis som demokratin själv verkligen var en skugga av ett utländskt förflutet. Ludendorff är dock inte på något sätt skyldig till det.

Lenins resa genom Tyskland erbjöd outtömliga möjligheter till chauvinistisk demagogi. Men för att liksom ställa den rena biroll som patriotismen spelade i deras politik utom alla tvivel, inledde den borgerliga pressen, efter att först ha mött Lenin med hycklande välvilja, sin rasande attack mot dennes "tyskvänlighet" först sedan hans sociala program kommit att framstå klart. "Jord, bröd och fred" – de parollerna kunde han bara ha tagit med sig från Tyskland. Vid den tidpunkten fanns ännu inga avslöjanden från Jermolenkos sida.

Efter att Trotskij och flera andra emigranter som återvänt från Amerika arresterats av kung Georges militärmyndigheter utanför Halifax, gav den brittiske ambassadören i Petrograd pressen ett officiellt meddelande på ett helt oefterhärmligt engelskt-ryskt tungomål: "Dessa ryska medborgare på ångbåten Christianiafjord kvarhölls i Halifax eftersom det meddelats den brittiska regeringen att dem hade anknytning till en av den tyska regeringen understödd plan att störta den ryska provisoriska regeringen...". Buchanans meddelande var daterat den 14 april: vid den tidpunkten hade varken Burstein eller Jermolenko dykt upp vid horisonten. I sin egenskap av utrikesminister fann sig Miljukov emellertid föranlåten att via den ryske ambassadören Nabokov begära av den brittiska regeringen att den skulle frige Trotskij och

låta honom komma till Ryssland. ”Med kännedom om Trotskij's aktiviteter i Amerika”, skriver Nabokov, ”var den brittiska regeringen förbryllad: ’Är detta illvilja eller blindhet?’ Engelsmännen ryckte på axlarna, insåg faran och varnade oss.” Lloyd George blev dock tvungen att ge efter. I ett svar på en fråga som Trotskij via Petrogradtidningarna ställt till den brittiske ambassadören, tog Buchanan under viss förlägenhet tillbaka sin förklaring och tillkännagav denna gång: ”Min regering kvarhöll emigrantgruppen i Halifax enbart för att och tills dess den ryska regeringen kunde fastställa deras identitet... Det är hela historien om de ryska emigranternas kvarhållande.” Buchanan var inte bara gentleman utan också diplomat.

På en konferens med riksdumans medlemmar tidigt i juni krävde Miljukov, efter att ha knuffats ur regeringen på grund av april demonstrationen, att Lenin och Trotskij skulle arresteras under otvetydiga anspelningar på förbindelser med Tyskland. Följande dag förklarade Trotskij på sovjeternas kongress: ”Så länge inte Miljukov bekräftar eller tar tillbaka sin anklagelse, ska han stämplas som ohederlig förtalare.” Miljukov svarade i tidningen *Retj* att han ”sannerligen var missnöjd med att herrarna Lenin och Trotskij befann sig i frihet”, men att han motiverat sitt krav på deras arrestering ”inte för att de är agenter för Tyskland utan därför att de i tillräcklig utsträckning hade gjort våld på brottsbalken.” Miljukov var diplomat utan att vara gentleman. Nödvändigheten av att arrestera Lenin och Trotskij hade stått helt klar för honom innan Jermolenkos avslöjanden; den juridiska utstyrseln av arresteringen var en rent teknisk fråga. Liberalernas ledare hade lekt med den skarpa eggen på den anklagelsen långt innan den sattes i rörelse i sin ”juridiska” form.

Rollen som myten om det tyska guldets spelade framstår allra tydligast i en färgstark episod beskriven av den provisoriska regeringens generaladministratör kadeten Nabokov (inte att förväxla med den ovannämnde ryske ambassadören i London). Under ett av regerings-sammanträdena yttrade Miljukov, när en annan fråga var på tal: ”Det är ingen hemlighet att tyska pengar spelade sin roll bland de faktorer som främjade revolutionen...”. Detta var helt i Miljukovs stil, även om formuleringen uppenbarligen hade dämpats. ”Kerenskij blev”, enligt Nabokovs rapport, ”ursinnig. Han tog sin portfölj och slog den hårt i bordet, skrek att: ’Eftersom Miljukov i min närvaro har vågat förtala den storslagna ryska revolutionens heliga sak, vill jag inte stanna här en minut till’.” Detta är helt i Kerenskij's stil, fastän hans åtbörder kanske var lite överdrivna. Ett ryskt ordspråk råder oss att inte spotta i den brunn vi kanske måste dricka ur. När oktoberrevolutionen förolämpade Kerenskij kunde han inte komma på något bättre att använda mot den än denna myt om tyskt guld. Det som i Miljukovs mun hade varit ”förtal mot en helig sak” blev för Kerenskij i Bursteins mun den heliga saken att förtala bolsjevikerna.

Den obrutna kedjan av misstankar för tyskvänlighet och spioneri som sträckte sig från tsarinnan, Rasputin och hovkretsarna, via ministären, staberna, duman, de liberala tidningarna, till Kerenskij och ett antal sovjetledare, förvånar mest genom sin monotoni. Den politiska fienden tycktes fast besluten att inte överanstränga inbillningsförmågan: han flyttade helt enkelt omkring samma gamla anklagelser från den ena punkten till den andra, företrädesvis i riktning höger till vänster. Juliföretaget mot bolsjevikerna föll minst av allt ner från en klar himmel. Det var den naturliga frukten av panik och hat, den sista länken i en skamlig kedja och överförandet av en stereotyp förtalsformel på ett nytt och slutgiltigt objekt som tillät en försoning mellan gårdagens anklagare och anklagade. Den härskande gruppens alla förolämpningar, all dess fruktan, all dess förbittring, riktades nu mot det parti som befann sig på yttersta vänsterkanten och som mest fullständigt av alla förkroppsligade revolutionens oövervinnliga kraft. Var det i praktiken möjligt för de besuttna klasserna att ställa sin plats till bolsjevikernas förfogande utan en sista desperat ansträngning att trampa ned dem i blod och smuts? Hela härvan av förtal, som var ordentligt tilltrasslad efter flitigt bruk, var ofrånkomligen dömd att slå ned på bolsjevikernas huvuden. Avslöjandena av den från säkerhets-

tjänsten avgångne fänriken materialiserade bara ursinnet bland de besuttna klasser som nu fann sig i en återvändsgränd. Av det skälet fick förtalet en så skrämmande styrka.

Idén om en tysk agentur var förvisso inte i sig ren galenskap. Den tyska spionverksamheten i Ryssland var ojämförligt mycket bättre organiserad än den ryska i Tyskland. Det räcker med att erinra om det faktum att krigsministern Suchomlinov till och med arresterades under den gamla regimens tid såsom Berlins betrodde. Det är också ovedersägligt att tyska agenter inte bara tog sig in vid hovet och i svarta hundradenas kretsar utan också i vänstern. De österrikiska och tyska regeringarna hade från krigets första dag flirtat med separatistiska tendenser, med början bland ukrainska och kaukasiska emigranter. Det är tänkvärt att Jermolenko, som rekryterades i april 1917, blev överskickad för att kämpa för Ukrainas avskiljande. Så tidigt som 1914 hade både Lenin och Trotskij i Schweiz skriftligen krävt en brytning med de revolutionärer som fastnat på den österrikisk-tyska militarismens krok. Tidigt under 1917 upprepade Trotskij denna varning till de tyska vänstersocialdemokraterna, Liebknechts anhängare, med vilka agenter från brittiska ambassaden försökte upprätta kontakter. Men medan man flirtade med separatister för att försvaga Ryssland och skrämma tsaren hade den tyska regeringen ingen tanke på att störta tsarismen. Det bästa beviset på det är en proklamation som spreds i de ryska skyttegravarna efter februarirevolutionen och som den 11 mars lästes upp på ett av Petrogradsovjetens sammanträden. ”I början gjorde engelsmännen gemensam sak med er tsar; nu har de vänt sig mot honom, eftersom han inte ville gå med på deras själviska krav. De har störtat er tsar, som givits er av Gud. Varför har detta inträffat? Därför att han förstod och avslöjade engelsmännens förseelser och sluga planer.” Både formen och innehållet i detta dokument ger en inneboende garanti för dess äkthet. På samma sätt som man inte kan imitera en preussisk löjtnant, kan man inte imitera hans historiefilosofi. Hoffmann, en preussisk löjtnant med generals ställning, föreställde sig att den ryska revolutionen planerats och att dess grunder lagts i England. Detta är emellertid mindre absurt än Miljukovs och Struves teori, eftersom Potsdam fortsatte att hoppas ända in i det sista på en separat fred med Tsarskoje Selo, medan man i London mer än allt annat fruktade en separat fred dem emellan. Först när omöjligheten att återinsätta tsaren blev helt uppenbar flyttade den tyska staben över sina förhoppningar på den revolutionära processens upplösande kraft. Till och med i frågan om Lenins färd genom Tyskland kom inte initiativet från tyska kretsar utan från Lenin själv – i sin ursprungligaste form faktiskt från mensjeviken Martov. Den tyska staben beviljade den bara och sannolikt inte utan viss tvekan. Ludendorff sade till sig själv: kanske kommer undsättning från det hållet.

Under julihändelserna letade bolsjevikerna själva efter en främmande och kriminell hand i vissa oförutsedda övergrepp som uppenbarligen framkallats i onda avsikter. Trotskij skrev under de dagarna: ”Vilken roll har kontrarevolutionära provokationer och tyska agenter spelat i det här? Det är svårt att säga något definitivt i den här frågan för närvarande... Vi måste avvakta resultaten av en trovärdig undersökning... Men redan nu är det möjligt att med säkerhet säga, att resultaten av en sådan undersökning kommer att kasta ljus över den verksamhet som bedrevs av svarta hundradenas ligor och den underjordiska roll som spelats av guld, tyskt, engelskt eller hundraprocentigt ryskt eller rentav alla tre slagen. Men ingen rättslig undersökning kommer att förändra händelsernas politiska innebörd. Petrograds arbetar- och soldatmassor var inte och kunde inte ha blivit köpta. De är inte i Wilhelms eller Buchanans eller Miljukovs sold... Rörelsen förbereddes av kriget, av den annalkande hungersnöden, av att reaktionen lyfte på huvudet, av regeringens huvudlöshet, av den äventyrliga offensiven, av arbetarnas och soldaternas politiska misstroende och revolutionära oro...”. Allt material i arkiven, dokument och memoarer, vilka blivit tillgängliga för allmänheten efter kriget och de två revolutionerna, ställer utom alla tvivel att de tyska agenternas förkärlek för de revolutionära processerna i Ryssland inte för ett ögonblick höjde sig från militär- och polisområdet

till storpolitiken. Finns det förresten något behov av att insistera på det efter revolutionen i själva Tyskland? Hur ömkansvärda och kraftlösa framstod inte dessa förment allsmäktiga Hohenzollernagenter hösten 1918 inför tyska arbetare och soldater: ”Vår fiendes beräkningar med att skicka Lenin till Ryssland var helt riktiga”, säger Miljukov. Ludendorff själv uppskattar resultatet av företaget på ett helt annorlunda sätt: ”Jag kunde inte förutse” urskuldar han sig på tal om den ryska revolutionen, ”att den skulle bli graven för vår egen makt.” Detta innebär rätt och slätt att av de två strategierna, Ludendorff som lät Lenin åka, och Lenin som accepterade, såg Lenin betydligt längre och klarare.

”Fiendepropagandan och bolsjevismen”, klagar Ludendorff i sina memoarer, ”sökte ett och samma mål inom den tyska statens gränser. England gav opium åt Kina, våra fiender gav oss revolution...”. Ludendorff tillskriver ententen samma sak som Miljukov och Kerenskij anklagade Tyskland för. Så grymt hämnas historiens skymfede förnuft. Men Ludendorff stannade inte vid detta. I februari 1931 underrättade han världen att bakom ryggen på bolsjevikerna stod internationellt och särskilt judiskt finanskapital, förenade i kamp mot Tsarryssland och det tyska imperiet. ”Trotskij anlände till Petrograd från Amerika via Sverige, försedd med stora summor pengar från internationella kapitalister. Andra pengar försågs bolsjevikerna med av juden Solmsen från Tyskland.” (Ludendorffs *Volkswarte* 15 februari 1931) Även om Ludendorffs och Jermolenkos vittnesmål går isär, sammanfaller de på en punkt: en del av pengarna kom faktiskt från Tyskland – visserligen inte från Ludendorff utan från hans dödsfiende, Solmsen. Bara det vittnesmålet saknades för att ge estetisk fullkomning åt hela frågan.

Men inte Ludendorff, inte heller Miljukov eller Kerenskij, kom på det här knepet, fastän de till en början gjorde ordentligt bruk av det. ”Solmsen” har många föregångare i historien, både som jude och tysk agent. Greve Fersen, svensk ambassadör i Frankrike under den stora revolutionen, passionerad anhängare av den monarkiska kungamakten, och särskilt av drottningen, sände vid mer än ett tillfälle sådana meddelanden som detta till sin regering i Stockholm: ”Juden Efraim, sändebud för herr Herzberg i Berlin (den preussiske utrikesministern), förser dem (jakobinerna) med pengar; för inte så länge sedan fick han ta emot ytterligare 600 000 livres.” Den moderata tidningen *Les Revolutions de Paris* förmodade, att under den republikanska revolutionen ”tog sig sändebud från de europeiska diplomaterna, sådana som till exempel juden Efraim, den preussiske kungens agent, fram till den impulsiva och oberäkneliga folkmassan...”. Samme Fersen rapporterade: ”Jakobinerna skulle ha gått under om det inte hade varit för hjälpen från det slödder man mutat.” Om bolsjevikerna dagligen avlönade deltagarna i demonstrationen, följde de endast jakobinernas exempel och därtill kom i båda fallen pengarna för att muta ”slöddret” från en källa i Berlin. Denna likhet mellan revolutionärers handlingar under 1900- och 1700-talet skulle vara slående om den inte uppvägdes av en än mer slående likhet mellan det förtal som deras fiender bjöd på. Men vi behöver inte inskränka oss till jakobinerna. Alla revolutioners och inbördeskrigs historia vittnar överallt om att en hotad eller störtad härskarklass är benägen att finna orsaken till sin egen olycka, inte hos sig själv, utan hos utländska agenter och sändebud. Inte bara Miljukov i sin egenskap av lärd historiker utan även Kerenskij i egenskap av ytlig historieläsare, borde vara medveten om detta. I egenskap av politiker var de emellertid offer för sina egna kontrarevolutionära funktioner.

Under de här teorierna om utländska agents revolutionära roll, liksom under alla typiska missförstånd i stor skala, vilar en indirekt historisk grund. Medvetet eller omedvetet lånar varje nation under kritiska skeden i sin tillvaro på ett särdeles brett och djärvt sätt från andra folks skattkammare. Därtill spelas inte sällan en ledande roll i den progressiva rörelsen av folk som lever kring gränserna eller emigranter som återvänder till hemlandet. De nya tankarna och institutionerna framträder därför först av allt som främmande, som utländska

påhitt för konservativa befolkningsskikt. Byn mot staden, landsorten mot huvudstaden, småborgaren mot arbetaren – de försvarar sig alla under täckmantel av en nationell kraft som motstår utländskt inflytande. Miljukov avbildade, till syvende och sist, bolsjevikrörelsen som ”tysk” av samma skäl som den ryske musjiken under hundra år betraktat varje man iklädd stadsklädsel som tysk. Skillnaden är att musjiken begick ett uppriktigt misstag.

1918 – dvs. efter oktoberrevolutionen – publicerade en av den amerikanska regeringens pressbyråer i triumf en samling dokument som förband bolsjevikerna med tyskarna. Detta grova falsarium, som inte skulle hålla för ett enda kritiskt andetag, hölls för trovärdigt av åtskilliga bildade och skarpsynta människor tills det blev upptäckt att originalen till dokumenten, som antogs vara framställda i olika länder, alla var skrivna på en och samma maskin. Förfalskarna höll inte på ceremonierna gentemot sina kunder: de var uppenbarligen övertygade om att det politiska kravet på avslöjanden om bolsjevikerna skulle väga upp kritikens röst. Och de misstog sig inte, eftersom de fick bra betalt för dokumenten. Den amerikanska regeringen, avskild från stridsarenan av en ocean, intresserade sig emellertid bara i andra hand för den här saken.

Men varför är, när allt kommer omkring, politiskt förtal som sådant så torftigt och monotont? Därför att det samhälleliga tänkandet är sparsamt och konservativt. Det gör sig inte större ansträngningar än nödvändigt för att nå sitt mål. Det föredrar att låna det gamla när det inte är tvingat att skapa nytt. Men om det ändå tvingas till det, kombineras det med element ur det gamla. Varje nytillkommen religion har inte skapat någon ny mytologi utan blott och bart personifierat gamla tiders vidskepelse på nytt. På samma sätt skapas filosofiska system och lag- och moraldoktriner. Enskilda individer, till och med geniala sådana, utvecklas på samma disharmoniska sätt som det samhälle de närs av. En djärv fantasi lever i samma skalle som ett slaviskt fasthållande vid banala föreställningar. Djärva tankeflykter försonar sig med grova fördomar. Shakespeare närde sitt skapande geni med ämnen som överlämnats i arv från gamla tider. Pascal använde sannolikhetsteorin för att påvisa Guds existens. Newton upptäckte tyngdlagen och trodde på Uppenbarelseboken. Sedan Marconi inrättat en trådlös radiosändare i påvens residens spred Kristi ställföreträdare sin mystiska välsignelse via radion. Under vanliga förhållanden vaknar inte dessa motsättningar ur sitt sömnaktiga tillstånd, men i tider av katastrof får de explosiv kraft. När de bildade klassernas materiella intressen hotas, sätter de alla de fördomar och den förvirring mänskligheten släpar med sig i sin vagnkolonn i verksamhet. Kan vi förebrå det gamla Rysslands herrar så mycket för att de byggde sitt falls mytologi på omdömeslösa lån från de klasser som störtats före dem? Att Kerenskij återuppväcker Jermolenkos amsagor i sina memoarer flera år efter händelsen är naturligtvis överflödigt att nämna.

Förtälet under de här åren av krig och revolution var, som vi påpekat, frapperande i sin monoton. Det rymmer dock en viss variation. Genom att stapla upp kvantitet får man en ny kvalitet. De andra partiernas kamp sinsemellan var som ett familjegräl i jämförelse med deras gemensamma hets mot bolsjevikerna. I konflikten med varandra höll man sig så att säga i träning för en vidare konflikt, en avgörande sådan. Till och med när man använde den alltmer skärpta anklagelsen för tyska förbindelser mot varandra, drev man inte saken till sin yttersta spets. Juli erbjuder en annan bild. I attacken mot bolsjevikerna utgjorde alla härskande krafter, regeringen, domstolarna, säkerhetstjänsten, staberna, byråkratin, kommunerna, sovjetmajoritetens partier, deras press och deras talare en enda kolossal enhet. Själva oenigheten dem emellan förstärkte bara den allmänna effekten, liksom de olika tonerna från instrumenten i en orkester. Ett befängt påhitt av två avskyvärda kreatur upphöjdes till en faktor i historien. Förtälet forsade ned som Niagarafallet. Om man beaktar inramningen – kriget och revolutionen – och de anklagades karaktär – revolutionära ledare för miljoner som ledde sitt parti mot den

högsta makten – kan man utan överdrift säga att juli 1917 var den största förtalsmånaden i världshistorien.

Kapitel V: Kontrarevolutionen rätar på nacken

Under de två första månaderna, när makten formellt låg i händerna på Gutjkovs och Miljukovs regering, låg den i praktiken helt i händerna på sovjeten. Under de följande två månaderna blev sovjeten svagare. En del av dess inflytande över massorna övergick till bolsjevikerna; en del av dess makt tog ministersocialisterna med sig i portföljerna till koalitionsregeringen. Vid inledningen av förberedelserna för offensiven började en automatisk ökning av försvarsstabens, finanskapitalets organs och kadetpartiets inflytande. Innan exekutivkommittén utgjöt soldaternas blod genomförde den en ordentlig transfusion av sitt eget blod till bourgeoisens pulsåder. Bakom kulisserna befann sig trådarna till allt detta i händerna på ententens ambassader och regeringar.

På en allierad konferens i London ”glömde” vännerna i väst att inbjuda den ryske ambassadören. Först sedan han påmint dem om sin existens skickade man en inbjudan till honom – det skedde omkring tio minuter innan sammanträdet öppnades – och dessutom fanns det ingen plats för honom vid bordet och han fick tränga sig in mellan fransmännen. Detta gyckel med den provisoriska regeringens ambassadör och kadeternas demonstrativa avtåg från regeringen – båda händelserna inträffade den 2 juli – hade samma syfte: att få kompromissmakarna på knä. Den väpnade demonstrationen som bröt ut strax efter det här hade en särskilt retsam effekt på sovjetledarna, eftersom de när de hade träffats av detta dubbla slag riktade de vid samma tid all sin uppmärksamhet åt exakt motsatt håll. När det väl blivit nödvändigt att påta sig blodiga uppgifter i allians med ententen, hade det, när allt kommer omkring, varit svårt att hitta bättre mellanhänder än kadeterna. Tjajkovskij, en av de äldsta revolutionärerna, som efter långa år utomlands förvandlats till moderat brittisk liberal, moraliserade på följande sätt: ”Det krävs pengar till krig och de allierade kommer inte att ge pengar till socialister.” Kompromissmakarna var besvärade av det här argumentet men förstod till fullo dess kraft.

Styrkeförhållandena hade uppenbarligen svängt över till folkets nackdel, men ingen var förmögen att säga hur mycket: bourgeoisens aptit hade åtminstone växt betydligt mer än deras möjligheter. I denna ovisshet låg källan till konflikten, eftersom klasskrafternas styrka prövas i handling och alla händelser i en revolution reducerar sig själva till dessa upprepade styrkeprov. Hur stort än maktskiftet från vänster till höger hade varit, påverkade det i varje fall mycket litet den provisoriska regeringen, som förblev ett tomrum. De människor som under dessa kritiska julidagar intresserade sig för prins Lvovs ministär kunde räknas på den ena handens fingrar. General Krimov, samme man som en gång i tiden samtalat med Gutjkov om att störta Nikolaus II – vi kommer snart att möta denne general för sista gången – skickade prinsen ett telegram som slutade med det brådskande kravet: ”Det är dags att gå från ord till handling.” Rådet lät lite lustigt och underströk bara ännu mer regeringens kraftlöshet.

”I början av juli”, skrev liberalen Nabokov senare, ”fanns en kort period när regeringens auktoritet åter tycktes lyfta på huvudet; det var efter nedsläendet av det första bolsjevikupproret. Men den provisoriska regeringen var oförmögen att använda sig av det här tillfället och lät de för stunden gynnsamma villkoren gå förlorade. Det kom aldrig att upprepas.” Andra representanter för högerlägret har uttalat sig i samma riktning. Under julidagarna, liksom under alla andra kritiska ögonblick, strävade i verkligheten koalitionen beståndsdelar efter olika mål. Kompromissmakarna skulle ha varit fullt beredda att gå med på ett slutgiltigt bortsoptande av bolsjevikerna, om det bara inte varit så uppenbart att officerarna, kosackerna, Sankt Georgryttarna och chockbataljonerna efter uppgörelsen med bolsjevikerna skulle ha rensat upp bland kompromissmakarna själva. Kadeterna ville få detta överstökat och svepa

bort inte bara bolsjevikerna utan också sovjeterna. Det var dock ingen tillfällighet att kadeterna i alla akuta ögonblick fann sig stå utanför regeringen. Vad som i sista hand knuffade ut dem var trycket från massorna, som var oemotståndligt trots den buffert kompromissmakarna utgjorde. Även om liberalerna lyckats ta makten kunde de inte ha behållit den. Senare händelser visade detta till fullo. Idén om ett förlorat tillfälle i juli är en retrospektiv illusion. Julisegern stärkte i alla händelser inte regeringen utan öppnade tvärtom en utdragen krisperiod som formellt avgjordes först den 24 juli och var i grund och botten en inledning till februariregimens fyra månader långa dödskamp.

Kompromissmakarna slets mellan nödvändigheten av att återuppliva sin halva vänskap med bourgeoisien och behovet av att lindra massornas fientlighet. Att träckla blev ett slags tillvaro för dem. Deras sicksackande blev ett feberaktigt tassande fram och tillbaka, men grundlinjen fortsatte sin tvära högersväng. Den 7 juli kungjordes en hel serie repressiva åtgärder av regeringen. Men på samma sammanträde, och så att säga oförmärkt, drog ministersocialisterna fördel av den ”gamles” – dvs. kadeternas – frånvaro och föreslog regeringen att den skulle påta sig att genomföra programmet från sovjeternas junikongress. Detta ledde emellertid omedelbart till att regeringen vittrade sönder ännu mer. Den store godsägaren och före detta ordföranden för jordföreningen prins Lvov anklagade regeringen för att med sin jordbrukspolitik ”undergräva den folkliga rättskänslan.” Godsägarna var ängsliga inte bara för att de skulle berövas sina nedärvda ägodelar utan för att kompromissmakarna ”skulle försöka ställa den konstituerande församlingen inför ett redan fattat beslut”. Alla den monarkistiska reaktionens stöttepelare blev nu glödande anhängare av den rena demokratin! Regeringen beslöt att Kerenskij skulle besätta posten som ministerpresident samt också behålla krigs- och marinportföljerna. Såsom ny inrikesminister föll det på Tsereteli att svara på frågor om arresteringen av bolsjevikerna i exekutivkommittén. Martov ställde en invändande fråga och Tsereteli svarade ohövligt sin gamla partikamrat att han hellre hade att göra med Lenin än Martov: med den förre visste han vad som borde göras, men med den senare var han bunden till händer... ”Jag påtar mig själv ansvaret för dessa arresteringar”: ministern slungade ut denna utmaning till en sal på helspänn.

När kompromissmakarna slog mot vänstern rättfärdigade de sig med att åberopa faran från höger. ”Ryssland hotas av militärdiktatur”, förklarade Dan på sammanträdet den 9 juli. ”Vi är tvungna att slita bajonetten ur händerna på militärdiktatorn. Och det kan vi bara göra genom att utropa den provisoriska regeringen till offentlig säkerhetskommitté. Vi måste ge den obegränsad makt, så att den kan utrota anarki till vänster och kontrarevolution till höger...”. Som om det i händerna på en regering som bekämpar arbetare, soldater och bönder kunde finnas någon annan bajonett än kontrarevolutionens bajonett! Med 253 röster och 47 nedlagda antog det gemensamma sammanträdet följande beslut: ”1. Landet och revolutionen är i fara. 2. Den provisoriska regeringen är en regering för nationens räddning. 3. Den är utrustad med obegränsad makt.” Uttalandet skramlade som en tom tunna. De bolsjeviker som var närvarande på sammanträdet lade ner sina röster, vilket vittnar om tveklös förvirring bland partiets ledare vid den tidpunkten.

Massrörelser, även när de är uppsplittrade, undgår aldrig att lämna spår. Adelsmannens plats i regeringens ledning upptogs nu av en radikal advokat. Inrikesministeriet var besatt av en före detta straffarbetsfånge. Den plebejiska omvandlingen av regeringen stod för dörren. Kerenskij, Tsereteli, Tjernov och Skobelev, exekutivkommitténs ledare, bestämde nu regeringens fysiologi. Var inte detta ett förverkligande av junidagarnas paroll, ”Ned med de tio kapitalistministrarna”? Nej, det här var bara ett blottläggande av dess otillräcklighet. Ministerdemokraterna tog makten enbart för att skaffa tillbaka kapitalistministrarna. *La Coalition est morte, vive la coalition!*

Komedin drar nu igång – den högtidliga, skamliga komedin med kulspruteskyttarnas avvärpning på Palatstorget. En rad regementen upplöses och soldaterna skickas iväg i mindre truppstyrkor för att fylla ut leden vid fronten. Fyrtioåriga män tvingas till underkastelse och skyfflas ner i skyttegravarna. Alla är de agitatorer mot kerenskijismens regim. Det finns tiotusentals av dem och mot hösten kommer de att göra ett stort arbete i skyttegravarna. På samma gång avvärpnas arbetarna, fast med mindre framgång. Under trycket från generalerna – om någon minut ska vi få se vilka former det tog – återinförs dödsstraffet vid fronten. Men samma dag, den 12 juli, offentliggörs ett dekret som begränsar jordförsäljningen. Denna försenade och halva åtgärd, som antogs under hotet från musjikens yxa, lockar fram vänsterns spefullhet och tandagnisslan till höger. Medan Tsereteli förbjuder alla processioner på gatorna – ett hot mot vänstern – varnar han för de illegala arresteringarnas utbredning – ett försök att strama åt till höger. När Kerenskij avlägsnar befälhavaren för Petrograd-distriktets styrkor, förklarar han inför vänstern att det är därför att denne brutit upp arbetarorganisationerna, inför högern att han inte var beslutsam nog.

Kosackerna blev det borgerliga Petrograds verkliga hjältar. ”Det fanns tillfällen”, berättar kosackofficern Grekov, ”när alla på en offentlig plats, till exempel en restaurang, ställde sig upp och hälsade någon i kosackuniform med applåder när han visade sig.” Teatrarna, biograf-lokalerna och de offentliga parkerna inrättade en serie välgörenhetsaftnar för sårade kosacker och de dödades familjer. Exekutivkommitténs byrå fann sig tvingad att välja en kommission med Tjcheidze i spetsen för att delta i organiseringen av en offentlig begravning för de ”kämpar som fallit under fullgörandet av sin revolutionära plikt under dagarna 3–5 juli”. Kompromissmakarna måste dricka förödmjukelsens bägare i botten. Ceremonin började med en liturgi i Isakskatedralen. Bårtäckesbärare var Rodzianko, Miljukov, prins Lvov och Kerenskij och man marscherade i procession till begravningsplatsen i Alexander Nevskij-klostret. Längs marschvägen syntes inte milisen; ordningen upprätthölls av kosackerna. Begravningsdagen hade de totalt herravälde i Petrograd. De arbetare och soldater som dräpts av kosackerna, köttsliga bröder till februarimartyrerna, begravdes i hemlighet, liksom martyrerna från 9 januari under tsarismen.

Kronstadts exekutivkommitté beordrades av regeringen, under hot om blockad av ön, att ställa Raskolnikov, Rosjal och fänrik Remnev till den militära undersökningsdomstolens förfogande. I Helsingfors arresterades för första gången vänstersocialistrevolutionärer tillsammans med bolsjevikerna. Den avgångne prins Lvov klagade i tidningarna över att ”sovjeterna inte når upp till statsmoralens nivå och ännu inte har rensat ut leninisterna – de där agenterna för tyskarna...”. Det blev en hedersfråga för kompromissmakarna att visa upp sin statsmoral. Den 13 juli antog exekutivkommittéerna på ett gemensamt sammanträde en av Dan framlagd resolution: ”Varje person som åtalas inför domstol berövas sitt medlemskap i exekutivkommittéerna tills dom avkunnats.” Detta ställde i praktiken bolsjevikerna utanför lagen. Kerenskij stängde hela bolsjevikpressen. I provinserna arresterades jordkommittéerna. *Izvestija* snyftade kraftlöst: ”Bara för några dagar sedan kunde vi bevittna en orgie i anarki på Petrograds gator. På samma gator är det idag en oavbruten ström av kontrarevolutionära tal av svartahundratyp.”

Efter upplösandet av de mer revolutionära regementena och avvärpandet av arbetarna rörde sig resultatanten på hela styrkesammansättningen ännu längre åt höger. En betydande del av den verkliga makten låg nu klart och tydligt i händerna på militärcheferna, industri-, bank- och kadetgrupperna. Resten av den låg som förut i sovjeternas händer. Dubbelmakten fanns ännu där, men nu inte längre den legaliserade av kontakter eller koalitioner bestående dubbelmakten från de senaste två månaderna utan en klicks explosiva dubbelmakt – två klickars, den borgerligt militära och kompromissmakarna, vilka fruktade men på samma gång behövde varandra. Vad återstod att göra? Att återuppväcka koalitionen. ”Efter resningen den 3–5 juli”,

säger Miljukov helt riktigt, ”försvann inte koalitionstanken utan växte tillsvidare i styrka och betydelse jämfört med tidigare.”

Riksdumans provisoriska kommitté kom vid den här tiden oväntat till liv och antog en drastisk resolution mot räddningsregeringen. Detta var det sista halmstrået. Alla ministrar överlämnade sina portföljer åt Kerenskij och gjorde honom på så vis till centrum för nationens högsta makt. För februarirevolutionens fortsatta förlopp, liksom för Kerenskij's personliga öde, fick detta ögonblick stor betydelse. I allt kaos av grupperingar, avgångar och utnämningar hade något som liknade en orörlig punkt utsetts runt vilken allting annat kretsade. Ministrarnas avgång tjänade bara som introduktion till förhandlingar med kadeterna och storföretagarna. Kadeterna lade fram sina villkor: regeringsmedlemmarnas ansvar ”uteslutande inför sitt eget samvete”, total enhet med de allierade, återupprättande av disciplinen i armén och inga sociala reformer förrän den konstituerande församlingen sammankallats. En punkt som inte skrivits ned var kravet att valen till den konstituerande församlingen skulle skjutas upp. Detta kallades ett ”nationellt program utan partikaraktär.” Ett liknande program framlades av representanterna för handel och industri, vilka kompromissmakarna fåfängt försökt ställa i motsättning till kadeterna. Exekutivkommittén bekräftade återigen sin resolution, som utrustade räddningsregeringen med ”obegränsade maktbefogenheter.” Detta innebar att gå med på regeringens oberoende av sovjeterna. Som inrikesminister skickade Tsereteli samma dag ut anvisningar för vidtagande av ”skyndsamma och eftertryckliga åtgärder för att sätta stopp för alla illegala aktiviteter angående jordförhållandena.” Ministern för livsmedelsförsörjningen Pesjehonov krävde likaledes ett slut på alla ”våldsamma och kriminella manifestationer mot jordägarna”. Regeringen för revolutionens räddning rekommenderade sig framförallt såsom regering för räddning av godsägarnas egendom. Men inte enbart det. En industrimagnat, ingenjören Paltjinskij, förde i enlighet med sin trefaldiga kallelse som chef för handels- och industriministeriet, helbefullmäktigad administratör för bränsle och metall och ledare för försvarskommissionen, en energisk kampanj för kapital-syndikat. Mensjevikekonomen Tjerevanin klagade i sovjetens ekonomiavdelning över att demokratins ädla åtaganden skulle krossas mot Paltjinskij's sabotage. Jordbruksminister Tjernov, på vars axlar kadeterna lämpat över anklagelsen för tyska förbindelser, kände sig tvungen att avgå av ”rehabiliteringsskäl”. Den 18 juni utfärdade regeringen, som socialisterna dominerade, ett dekret som upplöste den uppstudsiga finska sejmen¹ med dess socialistiska majoritet. I en högtidlig not till de allierade på den tredje årsdagen av världskriget upprepade regeringen inte bara den rituella lojalitetsförklaringen utan rapporterade också det lyckosamma nedsläendet av en resning som framkallats av fiendeagenter. Vilket oskattbart dokumenterande av stövelslickande! På samma gång tillkännagavs en sträng lag mot disciplinöverträdelser vid järnvägarna. Efter att regeringen på så vis demonstrerat sin statsmannamässiga mognad, bestämde sig Kerenskij slutligen för att besvara kadetpartiets ultimatum. Hans svar hade den innebörden att de krav det lagt fram ”inte kunde utgöra ett hinder för dess deltagande i den provisoriska regeringen”. Denna beslöjade kapitulation var emellertid inte tillräcklig för liberalerna. De skulle ha ned kompromissmakarna på knä. Kadetpartiets centralkommitté förklarade att den regeringsdeklaration som utfärdats efter koalitionen sammanbrott den 8 juli – en samling av demokratiska plattityder – var oacceptabel för dem och avbröt förhandlingarna.

Det var ett koncentrerat angrepp. Kadeterna agerade i nära förening inte bara med storföretagarna och allierade diplomater utan också med armégeneralerna. Huvudkommittén för officersförbundet vid högkvarteret fungerade *de facto* under ledning av kadetpartiet. Via försvarsstaben utövade kadeterna tryck på kompromissmakarnas känsligaste sida. Den 8 juli

¹ Riksdagen.

gav befälhavaren för sydvästfronten general Kornilov order om att öppna eld mot retirerande soldater med kulsprutor och artilleri. Understödd av frontkommissarien Savinkov – tidigare ledare för en socialistrevolutionär terroristorganisation – hade Kornilov dessförinnan krävt dödsstraffets införande vid fronten och hotade i annat fall med att lämna sin befattning. Ett hemligt telegram uppträdde omedelbart i pressen. Kornilov försökte ordna publicitet åt sig. Överbefälhavaren Brusilov, som var mer varsam och undvikande, skrev till Kerenskij i pedagogiska ordalag: ”Lärdomarna från den stora franska revolutionen, vilka vi delvis glömt bort, låter icke desto mindre påminna sig med eftertryck...”. Dessa lärdomar bestod i det faktum att de franska revolutionärerna, efter att fåfängt ha försökt reorganisera armén ”utifrån mänskliga principer”, senare införde dödsstraffet igen och ”deras segerfanor fyllde halva världen”. Detta var allt generalen lärt ur revolutionens bok. Den 12 juli återinförde regeringen dödsstraffet ”under krigstid för vissa grövre brott begångna av män i militärtjänst.” Befälhavaren för den norra fronten general Klembovskij skrev dock tre dagar senare: ”Erfarenheten har visat att de militärenheter där vi har haft många reserver har blivit ytterligt oförmögna till strid. En armé kan inte förbli vid hälsa om själva källan för dess reserver är rutten.” Denna ruttna källa av reserver var det ryska folket.

Den 16 juli kallade Kerenskij de äldre militärcheferna vid högkvarteret till konferens med deltagande av Teresjtjenko och Savinkov. Kornilov var frånvarande. Hans front var på full tillbakamarsch och hejdades bara några dagar senare när tyskarna själva gjorde halt vid den gamla statsgränsen. Namnen på konferensdeltagarna, Brusilov, Alexejev, Ruskij, Klembovskij, Denikin och Romanovskij, lät som det sista ekot från en epok på väg ner i avgrunden. I fyra månader hade dessa höga generaler betraktat sig själva som halvdöda. De återkom nu till livet, betraktade ministerpresidenten som en inkarnation av den revolution som förargat dem i så hög grad och klämde nu skadeglatt åt och örfilade honom utan risk.

Enligt högkvarterets siffror hade armén på sydvästfronten förlorat 56 000 man mellan 18 juni och 6 juli. Ett obetydligt offer med krigets mått mätt. Men två revolutioner, februari- och oktoberrevolutionerna, kostade mycket mindre. Vad hade liberalerna och kompromissmakarna fått ut av offensiven förutom död, förödelse och katastrof? De samhällseliga jordbävningarna 1917 förändrade utseendet på en sjättedel av jordens yta och öppnade nya möjligheter för mänskligheten. Revolutionens grymheter och fasor – vilka vi varken önskar tona ned eller förneka – faller inte från skyarna. De är oskiljaktiga från hela den historiska utvecklingsprocessen.

Brusilov gjorde en rapport om resultaten av den offensiv som inletts en månad tidigare: ”Totalt misslyckande.” Orsaken låg i det faktum att ”officerarna, från kompanichefen till befälhavaren, inte har någon makt.” Hur och varför de förlorade den, sade han inte. Vad gäller framtida operationer: ”Vi kan inte göra oss beredda för dem innan våren.” Medan Klembovskij liksom de övriga yrkade på repressiva åtgärder, uttryckte han tvivel om huruvida de kunde realiseras. ”Dödsstraffet? Men är det möjligt att ta livet av hela divisioner? Krigsrätt? Men om så blev fallet skulle halva armén befinna sig i Sibirien...”. Generalstabschefen rapporterade: ”Fem regementen ur Petrogradgarnisonen upplösta; anstiftarna inför krigsrätt... Sammanlagt omkring 90 000 man kommer att förflyttas från Petrograd.” Dessa nyheter mottogs med tillfredsställelse. Det föll ingen in att betänka konsekvenserna av en evakuering av Petrogradgarnisonen.

Vad kommittéerna anbelangar, sade Alexejev, ”måste de avskaffas... Militärhistorien, som sträcker sig över tusentals år, har skapat sina lagar. Vi försökte våldföra oss på dessa lagar och vi gjorde fiasko.” Denne man blandade ihop historiens lagar med drillmästarens regler. ”Folk följde de gamla fanorna som heliga ting och gick sin död till mötes”, skröt Ruskij. ”Men vart har de röda fanorna drivit oss? Till att hela armékåren givit upp.” Den skröplige generalen

hade glömt att han själv rapporterat till ministerrådet i augusti 1915: "Dagens militärtekniska krav överstiger våra krafter; i vilket fall kan vi inte hålla jämna steg med tyskarna." Klembovskij vidhöll skadeglatt att armén i verkligheten inte fördärvats av bolsjeviker utan av "andra personer" som infört en ny värdelös militärkodex, "personer som inte begriper en armés liv och existensvillkor". Det här var en direkt örfil åt Kerenskij. Denikin slog ännu beslutsammare ned på ministrarna: "Ni har trampat ner dem i smutsen, våra ärorika krigsfanor, och ni ska resa upp dem igen om ni har något samvete...". Och Kerenskij? Miss-tänkt för att sakna samvete tackade han ödmjukt militärtölpen för den "uppriktiga och välgrundade uppfattning han uttryckt". Och vad gäller deklarationen om soldaträttigheterna: "Om jag varit minister när den tillkom skulle deklarationen aldrig kungjorts. Vem slog först ned de sibiriska skarpskyttarna? Vem utgöt först blod för att få in de ohörsamma i ledet? Den jag utsett! Min kommissarie!" Utrikesminister Teresjtjenko vann sin egen ynnest med denna trösterika iakttagelse: "Även om den är utan framgång har vår offensiv ökat de allierades förtroende för oss." De allierades förtroende! Var det inte därför jorden rörde sig kring sin axel?

"Officerarna är för närvarande frihetens och revolutionens enda bålverk", dundrade Klembovskij. "Officeren är ingen borgare", förklarade Brusilov, "han är den sannaste proletären." General Ruzskij tillade: "Generaler är också proletärer." Att upplösa kommittéerna, återge de gamla cheferna makten och driva ut politiken – och det betyder revolutionen – ur armén: det var detta program dessa proletärer med generals grad hade. Och Kerenskij motsatte sig inte programmet som sådant; han var bara bekymrad över tidpunkten. "Vad gäller de föreslagna åtgärderna", sade han, "tror jag inte ens general Denikin skulle yrka på att de vidtas omedelbart...". Dessa generaler var bara grå medelmåttor, men de kan knappast ha undgått att säga till varandra: "Det är ett sådant språk man måste använda mot de här gossarna!"

Som ett resultat av konferensen blev det en förändring i överkommandot. Den tillmötesgående och flexible Brusilov som ersatt den försiktige byråkraten Alexejev, sedan den senare motsatt sig offensiven, blev nu avlägsnad och general Kornilov tog hans plats. Förändringen motiverades på olika sätt: man lovade kadeterna att Kornilov skulle inrätta järnhård disciplin, man försäkrade kompromissmakarna att Kornilov var en vän av kommittéerna och kommissarierna och Savinkov själv åberopade sina republikanska känslor. Som svar på sin höga utnämning sände generalen ett nytt ultimatum till regeringen. Han, Kornilov, skulle acceptera utnämningen bara på följande villkor: "Ansvarighet blott inför sitt eget samvete och folket; ingen inblandning i utnämningen av försvarsstaben; återinförande av dödsstraffet i eftertruppen." Den första punkten skapade svårigheter. Kerenskij hade dragit igång företaget med att "svara inför sitt eget samvete och folket" och det här speciella företaget tolererar inga konkurrenter. Kornilovs telegram publicerades i de mest spridda liberala tidningarna. Reaktionens försiktiga politiker rynkade på näsan. Kornilovs ultimatum var rätt och slätt kadetpartiets ultimatum, översatt till en kosackgenerals rättframma språk. Men Kornilovs beräkningar var riktiga: de omåttliga kraven och den oförsämda tonen i hans ultimatum behagade alla fiender till revolutionen och framför allt stamofficerarna. Kerenskij blev skrämmd och ville skyndsamt avlägsna Kornilov, men fann inget stöd i sin regering. Kornilov gick, slutligen, på sina uppbackares inrådan i ett muntligt uttalande med på att han med ansvarighet inför folket menade ansvarighet inför den provisoriska regeringen. I övrigt accepterades ultimatumet med några smärre förändringar. Kornilov blev överbefälhavare. På samma gång utnämndes militäringenjören Filonenko till hans kommissarie och den före detta kommissarien för sydvästfronten Savinkov gjordes till generaladministratör för krigsministeriet. Den ene var en bifigur, en uppkomling, den andre en man med ett stort revolutionärt förflutet – båda rena äventyrare, beredda till allt. Filonenko var åtminstone redo till allt

och Savinkov var redo till mycket. Deras nära förbindelser med Kornilov som främjare av generalens snabba karriär spelade sin roll, som vi ska se i det fortsatta händelseförloppet.

Kompromissmakarna gav upp längs hela linjen. Tsereteli försäkrade: ”Koalitionen är ett räddningsförbund”. Trots den formella splittringen pågick förhandlingar för fullt bakom kulisserna. För att påskynda lösningen tillgrep Kerenskij, i uppenbar överensstämmelse med kadeterna, ren teaterkonst – dvs. något som var helt i överensstämmelse med hans politik i allmänhet men som på samma gång främjade hans mål. Han avgick och lämnade staden och övergav kompromissmakarna till deras förtvivlan. Miljukov säger om det här ämnet: ”Genom sin demonstrativa avfärd bevisade han inför sina fiender, rivaler och anhängare att hur man än såg på hans personliga kvaliteter, var han outhärlig i rådande stund helt enkelt på grund av den politiska ställning han intog mellan de två krigslägren.” Han vann spelet genom att skänka bort det. Kompromissmakarna kastade sig över ”kamrat Kerenskij” med undertryckta förbannelser och offentliga böner. Båda sidor, kadeterna och socialisterna, övertygade med lätthet den huvudlösa ministären att avskaffa sig själv och befullmäktiga Kerenskij att på nytt bilda regering och göra det efter sitt eget personliga gottfinnande.

För att skrämma de redan uppskrämda medlemmarna i exekutivkommittén från vettet överlämnades de senaste nyheterna till dem om det försämrade läget vid fronten. Tyskarna jagade de ryska trupperna, liberalerna jagade Kerenskij och Kerenskij jagade kompromissmakarna. De mensjevikiska och socialistrevolutionära fraktionerna satt i sammanträde hela natten den 24 juli. Utmattad av sin egen hjälplöshet ratificerade slutligen exekutivkommittén med en majoritet på 147 röster mot 46 och 42 nedlagda – en opposition utan motstycke! – överlämnandet av villkorlösa och obegränsade maktbefogenheter åt Kerenskij. På kadetkongressen, som sammanträdde samtidigt, höjdes röster för att störta Kerenskij, men Miljukov kuvade denna otålighet och föreslog att man för tillfället skulle begränsa sig till att utöva påtryckningar. Detta innebär inte att Miljukov hade några som helst illusioner om Kerenskij utan att han i honom såg ett tillämpningsområde för de besuttna klassernas makt. Sedan man väl befriat regeringen från sovjeterna skulle det inte vara något besvär att befria den från Kerenskij.

Under de här dagarna förblev koalitionen gudar törstiga. Det dekret som krävde arrestering av Lenin hade föregått bildandet av övergångsregeringen den 7 juli. Nu behövdes en bestämd åtgärd för att signalera koalitionen återuppståndelse. Redan den 13 juli hade ett öppet brev från Trotskij till den provisoriska regeringen stått att läsa i Maxim Gorkijs tidning – bolsjevikpressen existerade inte längre – som löd: ”Ni kan inte åberopa någon logisk grund för att undanta mig från följderna av det dekret som gör att Lenin, Zinovjev och Kamenev riskerar att arresteras. Vad den politiska sidan av saken anbelangar, har ni ingen anledning att betvivla att jag är en lika oförsonlig fiende till den provisoriska regeringens politik som de ovan nämnda kamraterna.” Samma natt som den nya ministären kom till arresterades Trotskij och Lunatjarskij i Petrograd och fänrik Krylenko, den framtida bolsjevikiske överbefälhavaren, arresterades vid fronten.

Den nya regeringen, som kommit till världen efter en tredagarskris, framstod som en dvärg. Den bestod av andra- och tredjehandsfigurer utplockade på grundval av ett val mellan pest och kolera. Vicepresidenten visade sig bli ingenjör Nekrasov, en vänsterkadet som den 27 februari föreslagit att man skulle slå ned revolutionen genom att överlämna makten till en av tsargeneralerna. En skribent utan parti och utan personlighet, Prokopovitj, en karl som vistats i gränsmarkerna mellan kadeterna och mensjevikerna, blev handels- och industriminister. En före detta justitiekansler, senare radikal advokat, Zarudnij, son till en ”liberal” minister under Alexander II inkallades till justitieministeriet. Ordföranden i bondesovjeternas exekutivkommitté, Avksentiev, mottog inrikesportföljen. Mensjeviken Skobelev förblev arbets-

minister och folksocialisten Pesjehonov blev livsmedelsminister. Liberalerna tillhandahöll samma slags andraplansfigurer, män som vare sig spelade en ledande roll före eller efter utnämningen. Tjernov återvände något oväntat till sin post som jordbruksminister. Under de fyra dagarna mellan hans avgång och denna nya utnämning hade han haft tid att rehabilitera sig. Miljukov påpekar lidelsefritt i sin *Historia*, att karaktären på den relation Tjernov hade med de tyska myndigheterna ”förblev ouppklarad”. ”Det är möjligt”, tillägger han, ”att den ryska säkerhetstjänstens vittnesmål och Kerenskij, Teresjtjenkos och andras misstankar gick lite för långt i den här frågan.” Återutnämningen av Tjernov till jordbruksministerposten var ingenting annat än ett erkännande av det styrande socialistrevolutionära partiets prestige – ett parti som Tjernov förresten stadigt förlorade sitt inflytande i. Tsereteli var, slutligen, förutseende nog att hålla sig utanför ministären. I maj hade han ansett sig kunna vara till nytta för revolutionen i regeringsstaben; nu ansåg han sig vara till nytta för regeringen i sovjetstaben. Från och med nu uppfyllde Tsereteli i praktiken de uppgifter som anstod en bourgeoisies kommissarie i sovjetsystemet. ”Om landets intressen skulle överträdas av koalitionen”, sade han på ett av Petrogradsovjetens sammanträden, ”vore det vår plikt att dra tillbaka våra kamrater från regeringen.” Det var således inte längre fråga om – som Dan för inte så länge sedan nedlätit sig till – att tränga ut liberalerna sedan man förbrukat dem; det var fråga om att retirera i god tid när man väl kommit underfund med att man förbrukats. Tsereteli förberedde ett totalt uppgivande av makten till bourgeoisien.

I den första koalitionen, som bildades den 6 maj, hade socialisterna varit i minoritet men i praktiken situationens herrar. I ministären från den 24 juli var socialisterna i majoritet, men de var blott skuggor till liberalerna. ”Med en knapp nominell övervikt för socialisterna”, skriver Miljukov, ”tillkom obestriddligen den faktiska övervikten i kabinettet den borgerliga demokratin övertygade anhängare.” Det vore riktigare att säga den borgerliga egendomen. Beträffande demokratin var det hela mindre klart. I samma anda, fastän med en oväntad motivering, jämförde minister Pesjehonov juli- med majkoalitionen: På den tiden, sade han, behövde bourgeoisien stöd från vänstern; nu, när kontrarevolutionen hotar, behöver den stöd från höger. ”Ju fler krafter vi drar till oss från höger, ju färre kommer att finnas kvar som vill rikta ett angrepp mot regeringen.” Detta ger oss en ypperlig regel för politisk strategi: den bästa metoden att upphäva belägringen av en fästning är att öppna portarna inifrån. Det var den nya koalitionen formel.

Reaktionen befann sig på offensiv och demokratin på reträtt. Klasser och grupper, som i fruktan dragit sig tillbaka under revolutionens första dagar, började sticka upp sina huvuden. Intressen som igår legat fördolda blev idag helt synliga. Köpmän och spekulanter krävde utrotning av bolsjevikerna och – handelsfrihet. De höjde sina röster mot alla handelsrestriktioner, till och med sådana som införts under tsarismen. Livsmedelskommissionerna som försökt kämpa med spekulatörerna fick bära skulden för bristen på livsförnödenheter. Från kommissionerna överfördes hatet till sovjeterna. Mensjevikekonomen Grohman har rapporterat att köpmännens kampanj ”blev särskilt stark efter händelserna 3–4 juli.” Sovjeterna hölls ansvariga för nederlaget, de höga levnadsomkostnaderna och nattliga inbrott.

Oroade av monarkistiska intriger och av fruktan för utbrott från vänstern till svar på dessa, skickade regeringen den 9 augusti Nikolaus Romanov och hans familj till Tobolsk. Följande dag drogs bolsjeviktidningen *Arbetare och soldat* in. Från alla håll kom nyheter om massarresteringar av soldatkommittéerna. Bolsjevikerna var bara förmögna att samla sin kongress halvlegalt i slutet av juli. Armékongresser förbjöds. Kongresser hölls nu av alla som suttit hemma: jordägare, köpmän, storföretagare, kosackhövdingar, prästerskapet och Sankt Georgryttarna. Deras röster ljöd likartat, urskiljbara bara genom graden av djärvhet. Den odiskutableta men inte alltid synliga dirigenten för symfonin var kadetpartiet.

På en handels- och industrikongress som i början av augusti samlade omkring trehundra representanter för de mest betydande industri- och fondbörsorganisationerna hölls öppningsanförandet av textilkungen Rjabusjinskij och han satte inte sitt ljus under skäppan. ”Den provisoriska regeringen”, sade han, ”besitter bara skuggan av makt... I verkligheten har ett gäng politiska charlataner kontrollen... Regeringen koncentrerar sig på skatterna och påtvingar dem huvudsakligen och på ett grymt sätt köpmanna- och företagarklassen... Är det lämpligt att ge bort till slösare? Skulle det inte vara bättre att i namn av fosterlandets räddning tillsätta en förmyndare för slösarna?” Och så ett avslutande hot: ”Hungerns och det nationella armodets beniga hand kommer att klämma till om strupen på folkets vänner!” Denna fras om hungerns beniga hand som generaliserade lockoutpolitiken kom från och med den dagen att ingå i revolutionens politiska lexikon. Det stod kapitalisterna dyrt.

I Petrograd hölls en kongress av provinskommissarier. Dessa agenter för den provisoriska regeringen, vilka förutsattes stå som en mur runt den, förenade sig praktiskt taget emot den och grep under sin kadetkärnas ledning den olycksalige inrikesministern Avksentiev om handen. ”Man kan inte sitta på två stolar: en regering bör regera och inte vara en nickedocka.” Kompromissmakarna försvarade sig och protesterade halvhjärtat av rädsla för att bolsjevikerna skulle tjuvlyssna till grälet med deras allierade. Avksentiev gick ut från kongressen som om han hade bränt sig.

Den socialistrevolutionära och mensjevikiska pressen började gradvis anamma oförrättens och klagandets språk. Oväntade avslöjanden började uppträda på dess sidor. Den 6 augusti publicerade den socialistrevolutionära tidningen *Djelo Naroda* ett brev från en grupp vänsterjunkrar, som postats på väg till fronten. De var ”förvånade över den roll junkrarna spelade... Systematiskt örfilande av folk, deltagande i straffexpeditioner karaktäriserade av avrättningar utan rättegång eller undersökning enbart på order från bataljonschefen... Förbittrade soldater har börjat skjuta prick på ensamma junkrar från gömställen...”. Så såg det ut, företaget att återskänka armén dess hälsa.

Reaktionen var på offensiv och regeringen på reträtt. Den 7 augusti släpptes de populäraste agenterna för svarta hundradena, anhängare av Rasputinkretsarna och judiska pogromer, ur fängelset. Bolsjevikerna satt kvar i Krestijfängelset där en hungerstrejk bland arresterade soldater och matrosar var nära förestående. Arbetarsektionen i Petrogradsovjeten skickade samma dag hälsningar till Trotskij, Lunatjarskij, Kollontaj och andra fångar.

Storföretagarna, provinskommissarierna, kosackkongressen i Novotjerkask, den patriotiska pressen, generalerna och liberalerna trodde alla att det skulle vara omöjligt att hålla valen till den konstituerande församlingen i september – allra bäst vore att skjuta upp dem tills kriget var över. Detta kunde emellertid inte regeringen gå med på. Man fann en kompromiss. Sammankallandet av konstituerande församlingen uppsköts till den 28 november. Kadeterna gick med på denna senareläggning, även om det inte var utan knot. De räknade fullt och fast med att vissa avgörande händelser skulle inträffa under de tre återstående månaderna, som skulle föra upp hela frågan om den konstituerande församlingen på ett annat plan. Dessa förhoppningar sattes allt öppnare i samband med Kornilovs namn.

Den reklam som omgav denna nya ”hövdingagestalt” befann sig hädanefter i centrum för den borgerliga politiken. En biografi över ”Folkets främste överbefälhavare” spreds i enorma kvantiteter med högkvarterets aktiva medverkan. När Savinkov uttalade sig som generaladministratör för krigsministeriet och sade till journalisterna, ”Vi förutsätter, m.m.” – så innebar inte hans ”vi” Savinkov och Kerenskij utan Savinkov och Kornilov. Det buller som omgav Kornilovs namn fick Kerenskij att vara på sin vakt. Rykten spreds allt enträgnare om en konspiration med centrum i officersförbundet vid högkvarteret. Personliga möten mellan regeringens överhuvud och armécheferna under de första dagarna i augusti underblåste bara

elden under deras ömsesidiga antipati. ”Tror den där lättviktige vältalaren att han kan ge order till mig?” sade Kornilov utan tvivel till sig själv. ”Tror den där tröge och okunnige kosacken att han kan rädda Ryssland?”, kunde inte Kerenskij låta bli att tänka. Och var och en hade de rätt på sitt sätt. Kornilovs program, som inbegrep fabrikernas och järnvägarnas militarisering, utvidgandet av dödsstraffet till eftertrupperna och underordnandet av Petrograds militärdistrikt och därmed huvudstadens garnison under högkvarteret, kom under de här dagarna till kompromissmakarnas kännedom. Bakom det här officiella programmet kunde man gissa sig till ett annat program – uttalat men inte mindre verkligt. Vänsterpressen slog larm. Exekutivkommittén föreslog en ny kandidat till överbefälhavarposten, general Tjeremisov. Det talades öppet om Kornilovs förestående avgång. Reaktionen blev orolig.

Den 6 augusti utfärdade rådet för tolv kosackarméers föreningar – Don-, Kuban- och Tverarmén, m.fl. – en resolution, inte utan Savinkovs hjälp, för att ”ljudligt och eftertryckligt” bringa till regeringens och folkets kännedom, att de inte kunde ansvara för kosacktruppernas uppförande vid fronten eller bland eftertrupperna för den händelse ”hjaltechefen” general Kornilov skulle avlägsnas. En konferens med föreningen av Sankt Georgryttare hotade regeringen ännu kraftfullare. Om Kornilov avlägsnades skulle föreningen omedelbart utfärda ett ”stridsrop till samtliga Sankt Georgridare och uppmana dessa till gemensam sak med kosackerna.” Inte en enda general protesterade mot denna aktiva olydnad och den rådande ordningens press tryckte med förtjusning den resolution som inrymde hot om inbördeskrig. Huvudkommittén för arméns och flottans officersförbund skickade ett telegram i vilket den satte allt sitt hopp till ”vår käre ledare general Kornilov” och uppmanade ”alla hederliga människor” att uttrycka sitt förtroende för honom. En konferens för ”det offentliga livets män” ur högerlägret, som hölls i Moskva under de här dagarna, skickade Kornilov ett telegram i vilket de förenade sina röster med Sankt Georgryttarnas och kosackernas officerare: ”Hela det tänkande Ryssland ser på er med hopp och förtroende.” Man kan omöjligen tala tydligare än så. Konferensen bevistades av storföretagare och bankirer som Rjabusjinskij och Tretjakov, generalerna Alexejev och Brusilov, representanter för prästerskapet och professorer och ledare i kadetpartiet med Miljukov i spetsen. Som ett slags rökridå fanns representanter för en halvfiktiv ”bondeförening” närvarande, som var tänkt att ge kadeterna ett visst stöd bland bondeledarna. I ordförandestolen skyntade Rodziankos monumentala gestalt, som gav delegationen från ett kosackregemente ett offentligt tack för nedkämpandet av bolsjevikerna. Kornilovs kandidatur för rollen som landets frälsare framfördes sålunda öppet av de mest auktoritativa representanterna för Rysslands besuttna och bildade klasser.

Efter dessa förberedelser framträdde överbefälhavaren för andra gången på krigsministeriet för att förhandla om sitt program för landets räddning. ”Vid sin ankomst till Petrograd”, säger hans stabschef, general Lukomskij, och beskriver detta besök av Kornilov, ”åkte han till Vinterpalatset eskorterad av *tekintsij*¹ med två kulsprutor. Dessa kulsprutor togs ur bilen sedan general Kornilov gått in i Vinterpalatset och *tekintsij* stod på vakt vid palatsporten för att om så behövdes komma till sin överbefälhavares undsättning.” Det förutsattes att överbefälhavaren kunde tänkas behöva militärhjälp mot ministerpresidenten. *Tekintsij*s kulsprutor var bourgeoisiens kulsprutor ämnade åt kompromissmakarna som fortsatte att stå i vägen. Sådan var ställningen för denna räddningsregering, som var så oberoende av sovjeterna!

Kort efter Kornilovs besök meddelade en medlem av den provisoriska regeringen, Kokosjkin, Kerenskij att kadeterna skulle avgå ”om Kornilovs program inte godtas idag”. Även utan kulsprutor talade nu kadeterna till regeringen med samma ultimativa språk som Kornilov. Och det hjälpte. Den provisoriska regeringen skyndade sig att granska den högste befälhavarens

¹ Det ursprungliga kaukasiska kavalleriet.

rapport och i princip erkänna möjligheten att gå med på de åtgärder han föreslagit, ”inräknat återinförandet av dödsstraffet bland eftertrupperna”.

I denna mobilisering av reaktionens krafter ingick som en naturlig del allryska kyrkorådet, vilket som officiell målsättning hade att fullborda den ortodoxa kyrkans frigörelse från byråkratiska verksamheter, men vars verkliga mål var att skydda den mot revolutionen. I och med monarkins störtande hade kyrkan berövats sitt officiella överhuvud. Dess förhållande till staten, som utgjort dess försvar och beskyddare alltsedan urminnes tider, blev nu hängande i luften. Den heliga synoden hade förvisso i en epistel från den 9 mars skyndat sig att utsträcka sin välsignelse till den genomförda revolutionen och uppmanat folket att ”sätta sin tillit till den provisoriska regeringen”. Framtiden bar emellertid på ett hot. Regeringen hade tigit i kyrkofrågan liksom i alla andra frågor. Prästerskapet var alldeles villrådigt. Emellanåt hände det att det kom något telegram från någon avlägsen region – från Verni vid gränsen till Kina – i vilket en klok präst försäkrade prins Lvov att dennes politik var helt i överensstämmelse med Nya Testamentet. Fastän kyrkan på det här viset ställde in sig på revolutionens våglängd, hade den inte vågat blanda sig i händelserna. Detta stod klart framför allt vid fronten där prästerskapets inflytande hade dunstat bort tillsammans med kadaverdisciplinen. Denikin erkänner detta: ”Medan officerskåren under lång tid kämpade för sin militära auktoritet och makt att kommendera var pastorernas röster tysta alltifrån första revolutionsdagen, och varje slags deltagande i soldaternas liv från deras sida upphörde.” Prästkongresserna vid högkvarteret och i arméns staber avlöpte utan att lämna några spår efter sig.

Även om kyrkorådet primärt var en kashistoria inom prästerskapet självt, och då särskilt i dess övre skikt, höll det sig dock inte inom kyrkobyråkratins ramar. Det liberala samhället försökte av alla krafter få grepp om det. Kadetpartiet hade inte fått några politiska rötter bland folket och föreställde sig att en reformerad kyrka skulle kunna tjäna som transmissionsmekanism mellan partiet och massorna. Under förberedelserna för rådsmötet spelades en aktiv roll sida vid sida med kyrkofurstarna, och till och med före dem, av tillfällighetspolitiker av diverse slag, sådana som prins Trubetskoj, greve Olsufjev, Rodzianko, Samarin, och av liberala professorer och författare. Kadetpartiet försökte fåfängt skapa en atmosfär av kyrkoreform kring rådet, smög därvid mjukt på tå för att inte någon oförsiktig rörelse skulle få hela den ruttna byggnaden att ramla ihop. Inte ett ord blev sagt om kyrkans åtskiljande från staten, varken bland prästerskapet eller bland de tillfälliga reformatörerna. Kyrkofurstarna var av naturliga skäl benägna att försvaga statens kontroll över deras inre affärer, men på samma gång önskade man att staten i framtiden inte bara skulle garantera deras privilegierade ställning, jord och inkomster utan också fortsätta att bära lejonparten av deras utgifter. Den liberala bourgeoisien var i sin tur villig att garantera den ortodoxa kyrkan en fortsättning på dess dominerande ställning, men på villkor att den skulle lära sig tjäna den härskande klassens intressen bland massorna på det nya sättet.

Men just här började de verkliga svårigheterna. Denikin säger själv bedrövat att den ryska revolutionen ”inte skapade en enda folklig religiös rörelse värd namnet”. Det vore mer med sanningen överensstämmande att säga att i samma proportion som nya befolkningsskikt drogs in i revolutionen, kom dessa att nästan automatiskt vända kyrkan ryggen, till och med där man förut stått den mycket nära. På landsbygden kan enskilda präster ännu ha haft ett visst personligt inflytande beroende på deras förhållningssätt i jordfrågan; i städerna föll det ingen in, varken bland arbetarna eller i småbourgeoisien, att vända sig till prästerskapet för att söka en lösning på problem som rests av revolutionen. Förberedelserna för kyrkorådet möttes av total likgiltighet från folket. Massornas intressen och känslor kom till uttryck i socialistiska paroller, inte i teologiska texter. Det försenade Ryssland spelade upp sin historia i förkortad version: landet fann sig tvunget att inte bara kliva över reformationens epok utan också den borgerliga parlamentarismens epok.

Fastän kyrkorådet planerats in under revolutionens flodmånader, ägde det rum under dess ebbveckor. Detta gjorde dess reaktionära färgsättning ännu tjockare. Rådets sammansättning, de problem det snuddade vid, till och med dess öppningsceremoni – allt vittnade om radikala förändringar i de olika klassernas inställning till kyrkan. Under gudstjänsten i Uspenskij-katedralen satt Kerenskij och Avksentiev sida vid sida med Rodzianko och kadeterna. Moskvas borgmästare, socialistrevolutionären Rudner, sade i sitt hälsningsanförande: ”Så länge det ryska folket lever, kommer den kristna tron att flamma i dess själ.” Senast igår hade dessa människor betraktat sig som de direkta ättlingarna till Tjernysjevskij, den ryska upplysningens profet.

Rådet spred tryckta appeller i alla riktningar, bönade om en stark regering, fördömde bolsjevikerna och besvor arbetarna i samklang med arbetsminister Skobelev: ”Arbetare, gör ert arbete, spar inga mödor och rätta era egna behov efter fosterlandets välfärd.” Men rådet ägnade sin särskilda uppmärksamhet åt jordfrågan. Metropoliterna och biskoparna var inte mindre skrämnda och förbittrade än jordägarna över bonderörelsens omfattning; oron över kyrko- och klosterjord hade gripit deras själar mycket starkare än frågan om demokratiseringen av församlingen. Med hot om Guds vrede och uteslutning ur kyrkan krävde råds-epistlarna ”ett omedelbart återlämnande av den jord, de skogar och skördar som rövats från kyrkorna, klostren, församlingarna och privata egendomsägare.” Här lämpar det sig att återuppliva den ropandes röst i öknen. Rådet släpade sig fram vecka efter vecka och nådde höjdpunkten i sitt arbete – återupprättandet av den patriarkism¹ som Peter upphävt för tvåhundra år sedan – först efter oktoberrevolutionen.

Mot slutet av juli beslöt regeringen att inkalla landets alla klasser och samhällsinstitutioner till en rikskonferens i Moskva den 13 augusti. Deltagandet på konferensen skulle regeringen själv besluta om. I direkt motsättning till resultaten av alla demokratiska val som undantagslöst ägt rum över hela landet, var regeringen noga med att på förhand försäkra sig om att konferensen skulle omfatta ett lika stort antal representanter för de besuttna klasserna som för folket. Bara genom detta artificiella jämviktsläge kunde regeringen för revolutionens räddning ännu hoppas rädda sig kvar. Denna nationalkongress var inte i besittning av några definitiva rättigheter. För att citera Miljukov: ”Konferensen... fick på sin höjd en rent rådgivande röst.” De besuttna klasserna ville ge folket ett exempel på självförsakelse för att sedan så mycket säkrare gripa makten som helhet. Officiellt var målet för konferensen ”ett närmande mellan statsmakten och landets alla organiserade krafter”. Pressen talade om nödvändigheten av solidaritet, försoning, uppmuntran och att liva upp andan på var och en. De ville med andra ord inte säga, och andra var oförmögna att säga, i exakt vilket syfte konferensen sammankallats. Här blev det återigen bolsjevikernas uppgift att kalla saker och ting vid deras rätta namn.

Kapitel VI: Kerenskij och Kornilov

(Bonapartistiska element i den ryska revolutionen)

En hel del har skrivits med innebörden att senare olyckor, inräknat bolsjevikernas framstigande, kunde ha undvikits om man istället för Kerenskij haft en klartänkt man med stark karaktär som stått vid regeringsrodret. Det är ovedersägligt att Kerenskij inte ägde någon av dessa egenskaper. Men frågan är då, varför fann sig vissa bestämda samhällsklasser tvingade att lyfta upp denne man, Kerenskij, på sina axlar?

¹ Kyrkans ledare hade innan Peter den store kallat sig patriarker och hade egna hov, egen administration – och var i praktiken en andra uppsättning tsarer. Peter upphävde denna titel och reducerade kyrkan till ett departement i sin egen administration. M.E.

Händelserna i Spanien visar oss nu, som en uppfriskning av vårt historiska minne, återigen hur en revolution sköljer bort inrotade politiska gränslinjer och omger allt och alla med ett rosenrött töcken under de första dagarna. I det här stadiet försöker till och med dess fiender att måla sig med dess färg. Denna förklädning uttrycker en halvt instinktiv önskan hos de konservativa klasserna att anpassa sig till förestående förändringar, för att bli så lite lidande av dem som möjligt. Denna nationella solidaritet, som är grundad på tomma fraser, gör kompromissmakeriet till en oundgänglig politisk funktion. Småborgerliga idealister, som bortser från klasskillnader, tänker i stereotypa fraser, inte vet vad de vill och önskar alla väl, är i det här stadiet de enda tänkbara ledarna för majoriteten. Om Kerenskij varit i besittning av klara tankar och stark vilja, hade han varit fullständigt olämplig för sin historiska roll. Det här är ingen bedömning i efterhand. Bolsjevikerna bedömde saken på det viset mitt uppe i händelserna. ”Som försvarsadvokat i politiska mål, socialistrevolutionär som blev ledare för trudovikerna, radikal utan någon som helst socialistisk skolning, har Kerenskij fullständigare än någon annan givit uttryck åt den första epoken i revolutionen, dess ’nationella’ formlöshet, idealismen i dess förhoppningar och förväntningar”, skrev författaren till dessa rader medan han satt inlåst i Kerenskij’s fängelse efter julidagarna. ”Kerenskij höll tal om jord och frihet, om lag och ordning, om fred mellan nationer, om försvaret av fosterlandet, Liebknechts hjältemod, om hur den ryska revolutionen borde förbluffa världen med sin storsinhet – och viftade därvid med en liten röd silkesnäsduk. Vardagsmänniskan, som just höll på att vakna upp politiskt, lyssnade till dessa tal med förtjusning: Det tycktes henne som om hon själv talade från talarstolen. Armén hälsade Kerenskij som den man som frälst dem från Gutjkov. Bönderna hörde talas om honom som en trudovik, som en musikdeputerad. Liberalerna vanns över tack vare den enastående idémoderationen under hans formlösa fraseradikalism...”

Men perioden av allomfattande och urskillningslösa omfamningar varar inte länge. Klasskampen tynar av i början på en revolution bara för att senare komma till liv i form av inbördeskrig. I den féliknande uppgången för kompromissmakeriet finns fröet till dess oundvikliga fall. Den officiella franske journalisten Claude Anet förklarade att Kerenskij’s snabba popularitetsfall berodde på en brist på takt, vilket tvingade den socialistiske politikern till handlingar som ”föga harmonierade” med hans roll. ”Han bevistar de kejsrerliga logerna, han bor i Vinterpalatset eller på Tsarskoje Selo och han sover i de ryska kejsarnas säng. Lite för mycket fåfänga och lite för påfallande fåfänga – det är chockerande i ett land som är det anspråkslösaste i världen.” Takt innebär, i stort som i smått, en förståelse av situationen och ens egen plats däri. Av denna förståelse fanns hos Kerenskij inte ett spår. Upplyft av de förtröstansfulla massorna var han fullständigt främmande inför dem, förstod inte och var inte det minsta intresserad av frågan om hur revolutionen såg ut från deras horisont och vilka slutsatser de drog av den. Massorna väntade sig djärva handlingar av honom, men han begärde av massorna att de inte skulle blanda sig i hans storsinhet och vältalighet. När Kerenskij en gång avlade en teatralisk visit hos den arresterade tsarfamiljen, sade de tjänstgörande soldaterna runt palatset till sin befälhavare: ”Vi sover på bräddor, vi får dålig mat, men sedan Nikolaus arresterats får han kött som han kan slänga i sophinken.” Det var inga ”storsinta” ord, men de uttryckte vad soldaterna kände.

Alltmedan folket bröt sig fritt från sina urgamla bojar, överskred det för varje steg de gränser som bildade ledare ville dra upp framför det. Mot slutet av april upplät Kerenskij en klagosång i ämnet: ”Kan det vara så att den fria ryska staten är en stat av slavar i uppror?... Jag beklagar att jag inte dog för två månader sedan. Jag skulle ha dött med den stora drömmen”, m.m. Med den här usla retoriken hoppades han kunna göra intryck på arbetarna, soldaterna, matroserna och bönderna. Amiral Koltjak berättade senare inför en sovjettribunal hur den radikale krigsministern i maj gjort sin rond i Svartahavsflottan för att försona matroserna med sina officerare. Efter varje tal tycktes det talaren som att målet hade uppnåtts: ”Där ser ni

amiral, allt har ordnat sig...” . Men ingenting alls hade ordnat sig. Flottans upplösning hade bara börjat.

Allt eftersom tiden gick kom Kerenskijns sinnesrörelser, förmätenhet och skrävel att väcka allt intensivare anstöt hos massorna. Under sin resa längs fronten skrek han en gång argsint till sin adjutant i järnvägsvagnen – kanske avsiktligt för att någon general skulle höra honom: ”Sparka alla dessa förbannade kommittéer åt helvete!” När Kerenskij kom på besök till Östersjöflottan beordrade han matrosernas centralkommitté att inställa sig hos honom på amiralens krigsfartyg. Centrobalt var i egenskap av sovjetorgan inte underställt krigsministeriet och fann befallningen kränkande. Kommittéordföranden, matrosen Dybenko, svarade: ”Om Kerenskij vill prata med Centrobalt så låt honom komma till oss.” Var inte det en fruktansvärt fräck handling! På de fartyg där Kerenskij kom i samspråk med matroserna gick det inte bättre – särskilt inte på krigsskeppet Republiken där bolsjevikstämning rådde. Här ifrågasatte man ministern på följande punkter: varför hade han röstat för krig i riksduman? Varför hade han satt sin underskrift under Miljukovs imperialistiska not från den 21 april? Varför hade han givit de tsaristiska senatorerna en pension på sex tusen rubel om året? Kerenskij vägrade besvara dessa ”sluga” frågor som ”fiender” ställt till honom. Besättningen förklarade torrt att ministerns förklaringar var ”otillfredsställande”. Under gravlik tystnad drog sig Kerenskij tillbaka från skeppet. ”Slavar i uppror!” muttrade den radikale advokaten och gnisslade tänder. Men matroserna kände sig stolta: ”Ja, vi var slavar och vi har revolterat!”

Kerenskijns högdragna behandling av den demokratiska samhällsopinionen framkallade för varje steg smärre konflikter med sovjetledarna, vilka färdades längs samma väg men hade större benägenhet att snegla mot massorna. Redan den 8 mars hade exekutivkommittén, som skrämts av protesterna underifrån, varnat Kerenskij för det omöjliga i att frige arresterade poliser. Några få dagar senare fann sig kompromissmakarna tvingade att protestera mot justitieministerns plan att exportera tsarfamiljen till England. Två eller tre veckor senare reste exekutivkommittén den allmänna frågan om en ”reglering av sina relationer” med Kerenskij, men dessa relationer blev aldrig reglerade och kunde aldrig regleras. Samma svårigheter uppkom kring hans partirelationer. På en socialistrevolutionär kongress tidigt i juni röstades Kerenskij bort vid valet till partiets centralkommitté och fick 135 röster av 270. Och hur skruvade sig inte ledarna i sina ansträngningar att förklara, både åt höger och vänster, att ”många inte röstade på kamrat Kerenskij eftersom han redan är så överhopad av arbete”. Faktum är att medan socialistrevolutionärerna i staber och departement avgudade Kerenskij såsom källan till allt gott, såg de gamla socialistrevolutionärerna, med nära anknytning till massorna, på honom utan vare sig förtroende eller respekt. Men varken exekutivkommittén eller det socialistrevolutionära partiet kunde klara sig utan Kerenskij: han var nödvändig för dem som koalitionsförbindelselänk.

I sovjetblocket tillkom den ledande rollen mensjevikerna. De uppfann besluten – dvs. de metoder med vilka man undvek att göra någonting. Men i statsapparaten övervägde narodnikerna klart över mensjevikerna – ett faktum som allra tydligast gav sig tillkänna i Kerenskijns dominerande ställning. Till hälften kadet och till hälften socialistrevolutionär var Kerenskij ingen sovjetrepresentant i regeringen, som Tsereteli eller Tjernov, utan ett levande band mellan bourgeoisien och demokratin. Tsereteli och Tjernov utgjorde den ena sidan av koalitionen. Kerenskij var en personlig inkarnation av själva koalitionen. Tsereteli klagade på övervikten av ”personliga motiv” hos Kerenskij, utan att förstå att dessa var oskiljbara från hans politiska funktion. Tsereteli själv utfärdade som inrikesminister ett cirkulär med innebörden att provinskommisarierna borde lita till alla ”levande krafter” på sina orter – dvs. till bourgeoisien och till sovjeterna – och genomföra den provisoriska regeringens politik utan att ge vika för ”partipåverkan”. Denne ideale kommissarie, som höjde sig över alla fientliga klasser och partier för att finna alla sina skyldigheter hos sig själv och i ett cirkulär, är

Kerenskij i provins- eller grevskapsformat. Som krona på detta system behövdes en oberoende allrysk kommissarie i Vinterpalatset. Utan Kerenskij skulle kompromissmakeriet ha varit som ett kyrktorn utan kors.

Historien om Kerenskij's uppgång är fylld av lärdomar. Han blev justitieminister tack vare den februarirevolution han fruktade. Aprildemonstrationen av "slavar i uppror" gjorde honom till krigs- och marinminister. Julikampen, som orsakades av "tyska agenter", ställde honom i ledningen för regeringen. I början av september kommer en rörelse bland massorna att göra detta regeringsöverhuvud till överbefälhavare också. Dialektiken i kompromissregimen och dess spefulla ironi består i det faktum att massorna måste höja Kerenskij till den absoluta toppen innan man kunde välta honom över ända.

Medan Kerenskij hänfullt drog undan skörten från det folk som givit honom makten, grep han så mycket törstigare efter varje tecken på uppmuntran från det bildade samhället. Under de allra första revolutionsdagarna sade doktor Kisjkin, Moskvakadeternas ledare, när han återvände från Petrograd: "Vore det inte för Kerenskij, skulle vi inte ha vad vi har. Hans namn kommer att skrivas med guldbokstäver på historiens minnestavlor." Dessa liberalers lovord blev ett av de viktigaste politiska rättesnörena för Kerenskij, men han kunde inte och ville inte helt enkelt lägga sin popularitet framför bourgeoisiens fötter. Han fick tvärtom mer och mer smak för att se alla klasser framför sina egna fötter. "Tanken på att sitta och balansera bourgeoisiens regering och demokratin mot varandra", intygar Miljukov, "var inte främmande för Kerenskij från revolutionens allra första början." Denna kurs var den naturliga följd av hela hans livsresa, som utgått från den liberale advokatens funktioner och de underjordiska kretsarna. Medan Kerenskij aktyningsfullt försäkrade Buchanan att "sovjeten kommer att dö en naturlig död", skrämde han för varje steg sina borgerliga kolleger med sovjetens vrede. Och vid de många tillfällen då exekutivkommitténs ledare var oense med Kerenskij, skrämde han upp dem genom att nämna den värsta av alla katastrofer, liberalernas avgång.

När Kerenskij gång på gång upprepade att han inte önskade bli den ryska revolutionens Marat, innebar det att han skulle vägra vidta stränga åtgärder mot reaktionen, men icke mot "anarkin". Det är förresten på det hela taget den moral motståndarna till våld i politiken har: de fördömer våld när det gäller att införa förändringar i vad som redan existerar, men till försvar för den existerande ordningen drar de sig inte för de brutalaste åtgärder.

Under förberedelseperioden inför offensiven blev Kerenskij de besuttna klassernas speciella älsklingsfigur. Teresjtjenko berättade inför alla och en var hur högt våra allierade värderar "Kerenskij's arbete". Kadettidningen *Retj* fortsatte, samtidigt som den var sträng mot kompromissmakarna, att betona sin välvilliga inställning till krigsministern. Rodzianko själv erkände att "denne unge man... pånyttföds för varje dag med fördubblad styrka till kreativt arbete och till fosterlandets fromma." Med sådana yttranden smickrade liberalerna naturligtvis Kerenskij med avsikt, men de undgick inte heller att se att han i grund och botten arbetade för dem. "Föreställ er hur det skulle ha sett ut", påpekade Lenin, "om Gutjkov försökte ge order om offensiv, upplösa regementen, arrestera soldater, förbjuda kongresser, skrika 'du' till soldaterna, kalla soldaterna 'ynkryggar', m.m. Men Kerenskij kunde unna sig den 'lyxen' – men bara, bör man tillägga, tills han slösat bort det otroligt snabbsmältande förtroende som folket hade givit honom på kredit...".

Medan offensiven höjde Kerenskij's anseende inom bourgeoisiens led, underminerade den fullständigt hans popularitet bland folket. Offensivens sammanbrott var i grund och botten ett sammanbrott för Kerenskij i båda läger. Men det märkliga är att just denna dubbelsidiga förlust av anseende i fortsättningen gjorde honom "oersättlig". Miljukov uttrycker sig på det här viset med avseende på Kerenskij's roll i skapandet av den andra koalitionen: "den ende tänkbare mannen". Ack nej, "den ende man som behövs". Denne ledande liberale politiker,

bör det påpekas, tog aldrig Kerenskij på alltför stort allvar och vida kretsar inom bourgeoisien blev mer och mer benägna att lägga skulden på honom för alla ödets slag. Enligt Miljukov tvingade dem ”otåligheten bland patriotiska grupper” att leta efter en stark man. En gång i tiden föreslogs amiral Koltjak till den rollen. Dessutom tänkte man sig detta installerande av en stark man vid rodret ”på olika sätt ur förhandlings- och kompromissynpunkt”. Det kan vi lätt föreställa oss. ”Förhoppningar på demokratin, folkets vilja, den konstituerande församlingen”, skriver Stankevitz om kadetpartiet, ”hade redan kastats överbord. Kommunalvalen hade över hela Ryssland givit socialisterna en överväldigande majoritet... och här och var började man krampaktigt sträcka sig efter en makt som inte skulle övertyga utan bara befalla.” Eller rättare sagt en makt som skulle ta revolutionen vid strupen.

*

I Kornilovs biografi och i hans personliga egenskaper kan man lätt urskilja de drag som rättfärdigade hans kandidatur för posten som nationens frälsare. General Martinov, som varit Kornilovs överordnade i fredstid och under krigstid delat dennes fångenskap i en österrikisk fästning, karaktäriserar Kornilov som följer: ”Kännetecknad av en aldrig svikande kärlek till arbete och med stort självförtroende var han med avseende på sina intellektuella gåvor en ordinär och medioker man utan bredare vyer.” Martinov anger två karaktärsdrag hos Kornilov som en förtjänst: personligt hjältemod och osjälviskhet. I dessa kretsar där de flesta människor stal och var rädda om sitt eget skinn, var detta iögonenfallande kvaliteter. Av strategisk förmåga – framförallt att uppfatta en situation i sin helhet, både dess materiella och moraliska beståndsdelar – fanns inte ett spår hos Kornilov. ”Därtill saknade han organiseringsförmåga”, säger Martinov, ”och med sitt våldsamma humör och avsaknad av jämvikt var han föga lämpad för planlagda aktiviteter.” Brusilov, som iakttog sin underordnades hela militära verksamhet under världskriget, talade om honom med suveränt förakt: ”Hövdingen för ett djävult gerillaband och ingenting mer...”. Den officiella legend som skapades om Kornilov-divisionen dikterades av krav på en ljuspunkt mot händelsernas dystra bakgrund. ”Den fyrtioåttonde divisionen”, skriver Martinov, ”tillintetgjordes tack vare... Kornilovs egen vederstyggliga administration... han visste inte hur man skulle organisera en reträtt och, vilket var värst av allt, ändrade sig hela tiden och ödslade tid...”. I sista stund lämnade Kornilov den division han lett i en fälla åt sitt öde och försökte själv undgå fångenskap. Efter fyra dygns vandrande kapitulerade emellertid den olycksalige generalen inför österrikarna och lyckades fly först någon tid senare. ”Vid sin återkomst till Ryssland, under samtal med diverse tidningskorrespondenter, berättade Kornilov på sin flykthistoria med grälla färger ur hans egen fantasi.” Vi behöver inte uppehålla oss vid de prosaiska rättelser som välunder rättade vittnen infört i hans legend. Det är tydligt att Kornilov från den stunden började få smak för tidningsreklam.

Före revolutionen hade Kornilov varit monarkist av samma sort som svarta hundradena. När han läste tidningarna i fångenskap yttrade han ofta att ”han med glädje skulle hänga alla gutjkovar och miljukovar.” Men politiska idéer sysselsatte honom, som vanligen är fallet med folk av hans slag, bara i den utsträckning de rörde hans egen person. Efter februari-revolutionen fann Kornilov det lätt att utropa sig till republikan. ”Han var mycket lite bekant”, enligt Martinovs rapport, ”med de övergripande intressen som olika skikt inom det ryska samhället hade, visste ingenting vare sig om partigrupper eller enskilda politiska ledare.” Mensjeviker, socialistrevolutionärer och bolsjeviker utgjorde för hans del en enda fiendlig massa som hindrade officerarna från att föra befäl, jordägaren från att åtnjuta sin egendom, köpmannen från att bedriva handel och fabriksägaren från att producera varor.

Redan den 2 mars lade riksdumans kommitté beslag på general Kornilov och krävde med Rodziankos underskrift att denne ”tappra hjälte som hela Ryssland känner” skulle utnännas

till befälhavare över trupperna i Petrograd-distriktet. Tsaren, som redan upphört att vara tsar, skrev på Rodziankos telegram: "Verkställ". På så sätt fick den revolutionära huvudstaden sin förste röde general. I en rapport från exekutivkommittén daterad den 10 mars ägnas denna mening Kornilov: "En general av den gamla typen som vill sätta stopp för revolutionen." Under dessa tidiga dagar försökte emellertid generalen att lägga manken till och genomförde till och med utan gny ritualen att arresteras tsarinnan. Det kom på hans tillgodohavande. I överste Kobilinskij's memoarer – den kommandant för Tsarskoje Selo som han tillsatt – står det emellertid klart att Kornilov här spelade dubbelspel. Efter sin presentation inför tsarinnan berättar Kobilinskij förbehållsamt: "Kornilov sade till mig: 'Överste, lämna oss ensamma. Gå och vänta utanför dörren.' Jag gick ut. Efter omkring fem minuter ropade Kornilov in mig. Jag steg in. Kejsarinnan räckte mig handen...". Det är uppenbart att Kornilov hade rekommenderat översten som en vän. Senare ska vi få höra om de omfamningar som utväxlades mellan tsaren och hans "fångvaktare" Kobilinskij. Kornilov visade sig i sin nya ställning vara obeskrivligt usel som administratör. "Hans närmaste medarbetare i Petrograd", skriver Stankevitch, "klagade ständigt på hans oförmåga att utföra arbetet eller leda det." Kornilov dröjde sig emellertid bara kvar en kortare tid i huvudstaden. Under aprildagarna försökte han, inte utan en vink från Miljukov, att iscensätta den första åderlåtningen av revolutionen, men stötte på motstånd från exekutivkommittén, avgick, gavs befäl över en armé och senare över sydvästfronten. Utan att invänta det legala införandet av dödsstraffet gav Kornilov här order om att skjuta desertörer och sätta upp deras lik längs vägen med en påskrift, hotade bönderna med stränga straff om de förgick sig mot jordägarnas egendomsrätt, skapade chockbataljoner och hytte med näven vid varje lägligt tillfälle åt Petrograd. Detta omgav omedelbart hans namn med en gloria i officerarnas och de besuttna klassernas ögon. Men också många av Kerenskij's kommissarier sade till sig själva: det finns inget annat hopp kvar än Kornilov. Inom loppet av några veckor blev denne oförskräckte general, med en sorglig erfarenhet som divisionschef, överbefälhavare för de i upplösning stadda miljon-arméer som ententen försökte få att föra ett krig till fullständig seger.

Då gick det runt i huvudet på Kornilov. Hans trånga horisont och politiska okunnighet gjorde honom till ett lätt byte för äventyrare. Medan han hårdnackat försvarade sin personliga företrädesrätt, denne "man med ett lejons hjärta och ett fårs hjärna", som general Alexejev och efter honom Verchovskij beskrev Kornilov, gav han lätt vika för personlig påverkan om den bara sammanföll med hans ambitioner. Miljukov, som var välvilligt inställd till Kornilov, lägger hos honom märke till ett "barnsligt förtroende för folk som visste hur man smickrade honom". Överbefälhavarens närmaste inspiratör var en viss Zavojko, som ägnade sig åt det blygsamma värvet som ordonnans – en obskyr gestalt bland de före detta jordägarna, en oljespekulant, en äventyrare, som särskilt gjorde intryck på Kornilov med sin penna. Zavojko ägde verkligen den livliga stil som utmärker en svindlare som inte låter sig hejdas av någonting. Denne ordonnans blev Kornilovs pressagent, författare till *Folkets biografi*, hopsnickrare av rapporter, ultimatum och alla de dokument där det – med generalens ord – krävdes "en kraftfull konstnärlig stil". Till Zavojko fogades ytterligare en äventyrare, Alladin, före detta deputerad i den första duman, som tillbringat några år utomlands, som aldrig tog sin engelska pipa ur munnen och därför ansåg sig vara specialist på internationella affärer. Dessa två män stod vid Kornilovs högra sida och höll honom i kontakt med kontrarevolutionens centra. Hans vänsterflank täcktes av Savinkov och Filonenko, vilka gjorde bruk av alla till buds stående medel för att stötta upp generalens överdrivna uppfattning om sig själv och på samma gång avhålla honom från att ta några förhastade steg som skulle kunna göra honom omöjlig i demokratins ögon. "Till honom kom de hederliga och de ohederliga, de uppriktiga och de intrigerande, politiska och militära ledare och äventyrare", skriver den salvsefulle generalen Denikin, "och alla skrek med en röst: Rädda oss!" Det skulle ställa sig svårt att fastställa den

exakta proportionen mellan hederliga och ohederliga. Kornilov ansåg sig i varje fall på allvar vara kallad att ”rädda” situationen och blev på så sätt en direkt rival till Kerenskij.

*

Rivalerna hatade varandra på fullaste allvar. ”Kerenskij använde sig”, enligt Martinov, ”av ett drygt tonfall i sina relationer med de gamla generalerna. En anspråkslös grovjobbare som Alexejev eller den till diplomati benägne Brusilov, kunde tillåta den behandlingen. Men en sådan taktik gick det inte att tillämpa på den självbelåtna och snarstuckne Kornilov, som... för sin del såg ned på advokaten Kerenskij.” Den svagare av de två var beredd att ge efter och gjorde allvarliga framstötter. Åtminstone berättade Kornilov för Denikin mot slutet av juli att han nåtts av ett förslag från regeringskretsar att inträda i ministären. ”Nej tack! Dessa herrar är alldeles för uppknutna till sovjeterna... Jag sade åt dem: Ge mig makten och sedan ska jag slåss på allvar.”

Marken gungade som en torvmosse under Kerenskij's fötter. Han sökte, som alltid, en utväg på den verbala improvisationens område: inkalla möten, tillkännage, proklamera! Hans personliga framgång den 21 juli, när han höjt sig över demokratins och bourgeoisins fientliga läger i egenskap av den oersättlige, gav Kerenskij idén till en rikskonferens i Moskva. Det som ägt rum i ett låst gemak i Vinterpalatset skulle nu föras ut i offentligheten. Låt landet med egna ögon se att allt kommer att falla ihop om inte Kerenskij tar hand om tyglarna och piskan.

Enligt den officiella listan skulle rikskonferensen inkludera ”representanter för politiska, sociala, demokratiska, nationella, kommersiella, industriella och kooperativa organisationer, ledare för demokratins institutioner, de högre representanterna för armén, vetenskapliga institutioner, universitet och medlemmar i de fyra riksdumorna.” Man räknade med omkring 1 500 konferensdeltagare men mer än 2 500 samlades – antalet hade utökats helt och hållet i högerflygelns intresse. Socialistrevolutionärernas tidskrift i Moskva skrev förebrående om sin egen regering: ”Mot 150 arbetarrepresentanter svarar ungefär 120 representanter för handel och industri, mot 100 bondedeputerade har 100 representanter för jordägarna inbjudits, mot 100 sovjetrepresentanter kommer det att finnas 300 riksdumamedlemmar...”. Denna officiella tidning för Kerenskij's parti gav uttryck åt tvivel huruvida en sådan konferens skulle kunna ge regeringen ”det stöd den söker”.

Kompromissmakarna gick till konferensen med gnisslande tänder. Vi måste göra en ärlig ansträngning att nå en överenskommelse, sade man till varandra. Men hur är det med bolsjevikerna? Vi måste till varje pris hindra dem från att blanda sig i denna dialog mellan demokratin och de besuttna klasserna. Genom en särskild resolution från exekutivkommittén berövades partifraktioner rätten att tala utan presidiet's tillstånd. Bolsjevikerna beslöt att göra en deklaration i partiets namn och tåga ut från konferensen. Presidiet iakttog noggrant alla deras förhållanden och krävde att de skulle överge denna kriminella plan. Då lämnade bolsjevikerna utan att tveka tillbaka sina inträdeskort. De förberedde ett annat och mycket betydelsefullare svar: det proletära Moskva skulle få sitt ord med i laget.

Nästan från de allra första revolutionsdagarna hade anhängarna av lag och ordning vid alla möjliga tillfällen kontrasterat det fridfulla ”landet” mot oroshärden Petrograd. Sammankallandet av den konstituerande församlingen i Moskva hade varit en av bourgeoisins paroller. Den nationalliberale ”marxisten” Potresov hade förbannat Petrograd för att det inbillade sig vara ”ett nytt Paris”. Som om girondisterna inte hade hotat det gamla Paris med blix och dunder – inte hade föreslagit att det minskade sin roll till 1/83 av vad den var! En provinsmensjevik sade på sovjetkongressen i juni: ”En plats som exempelvis Novotjerkask återspeglar mycket bättre levnadsförhållandena i Ryssland än vad Petrograd gör.” I allt väsentligt sökte kompromissmakarna liksom bourgeoisien inte stöd i rådande stämningar ute i ”landet”, utan i trösterika illusioner som man själv skapade. När det nu blev tid att känna på

den rådande politiska pulsen i Moskva väntade en grym missräkning konferensens initiativtagare.

Dessa kontrarevolutionära konferenser som avlöst varandra i Moskva från de allra första dagarna i augusti, med början i en godsägarkongress och slut i och med kyrkorådet, hade bara inte mobiliserat de besuttna kretsarna utan också ställt arbetarna och soldaterna på fötter. Rjabusjinskijs hot, Rodziankos vädjanden och kadeternas fraternisering med kosackgeneraler – allt detta hade ägt rum mitt framför ögonen på de undre skikten i Moskva. Allt detta hade tolkats av bolsjevikagitatorer som snabbt var nyhetshistorier på spåret. Men faran för en kontrarevolution hade nu tagit en förnimbar och till och med personlig form. En våg av ilska sköljde genom verkstäderna och fabrikena. ”Om sovjeterna är maktlösa”, skrev bolsjevik-tidningen i Moskva, ”måste arbetarna ena sig kring sina egna levande organisationer.” I det första ledet bland dessa organisationer nämndes fackföreningarna, av vilka en majoritet redan befann sig under bolsjevikisk ledning. Stämningen på fabrikena var så avog mot rikskonferensen att tanken på en generalstrejk, som föreslogs underifrån, godtogs nästan utan opposition på ett möte med representanter för alla Moskvagrupper i bolsjevikorganisationen. Fackföreningarna hade tagit initiativet. Moskvastovjeten röstade mot strejken med en majoritet av 364 röster mot 304. Men eftersom de mensjevikiska och socialistrevolutionära arbetarna röstat för strejk på ett förberedande möte mellan deras fraktioner och nu bara underkastade sig partidisciplinen, kunde det här beslutet av en sovjet som valts för länge sedan och dessutom antagits mot dess majoritets vilja inte alls stoppa Moskvaarbetarna. Ett möte med funktionärer för 41 fackföreningar antog en resolution om att kalla till en endags proteststrejk. Distrikts-sovjeterna, en majoritet av dem, kom ut på partiets och fackföreningarnas sida. Fabrikena framförde här krav på nyval till Moskvastovjeten, vilken inte bara släpade efter massorna utan höll på att hamna i verklig motsättning till dem. I Zamoskvoretskijs distriktssovjet, som hade gemensamt möte med fabrikskommittéerna, fick ett krav på ett återkallande av de deputerade som ”gått emot arbetarklassens vilja” 175 röster mot 4 och 19 nedlagda!

Natten före strejken var det ändå en dålig natt för Moskvastovjeterna. Landet följde verkligen i Petrograds fotspår, men befann sig på efterkälken. Julidemonstrationen hade varit utan framgång i Moskva; en majoritet, inte bara av garnisonen utan också av arbetarna hade varit rädd att gå ut på gatorna mot sovjetens vilja. Hur skulle det bli den här gången? Morgonen kom med svaret. Kompromissmakarnas motansträngningar hindrade inte strejken från att bli en mäktig demonstration av fientlighet mot koalitionen och regeringen. Två dagar tidigare hade Moskvastovjetens förtroendefullt förklarar: ”Må Petrogradregeringen snart komma till Moskva. Må den lyssna till rösten från Kremles heliga platser, klockor och heliga torn...”. Idag dränktes rösten från de heliga platserna – av en olycksbådande stillhet.

En medlem i bolsjevikernas Moskvakommitté, Pjatsjitskij, skrev senare: ”Strejken kom igång storartat. Det fanns inget gatljus, inga spårvagnar; fabrikena och verkstäderna var stängda liksom bangårdarna och järnvägsstationerna; till och med uppussarna på restaurangerna hade gått i strejk.” Miljukov låter ett extra skarpt ljus flöda över denna bild: ”De delegater som kom till konferensen... kunde varken åka med spårvagnarna eller äta lunch på restaurangerna.” Detta tillät dem, vilket den liberale historikern erkänner, att så mycket lättare uppskatta bolsjevikernas styrka, vilka inte lämnats tillträde till konferensen. Moskvastovjetens *Izvestija* beskrev på ett riktigt sätt betydelsen av denna manifestation den 12 augusti: ”Trots sovjeternas resolutioner... följde massorna bolsjevikerna.” 400 000 arbetare gick i strejk i Moskva och förstäderna på uppmaningar från ett parti som under fem veckor varit utsatt för ständiga attacker och vars ledare ännu höll sig gömda eller var fängslade. Partiets nya Petrogradorgan *Proletären* lyckades innan den stängdes ställa en fråga till kompromissmakarna: ”Från Petrograd åkte ni till Moskva – vart kommer ni att ta vägen därefter?”

Till och med situationens herrar måste själva ha ställt sig den frågan. I Kiev, Kostroma och Tsaritsyn inträffade liknande proteststrejker under en dag, antingen som generalstrejker eller partiella strejker. Agitationen täckte hela landet. Överallt i de allra avlägsnaste avkrokar varnade bolsjevikerna för att rikskonferensen hade ”en klart uttalad prägel av kontra-revolutionär konspiration”. Mot slutet av augusti avslöjades innebörden i denna formel i hela folkets åsyn.

Konferensdelegaterna, såväl som det borgerliga Moskva, väntade sig att massorna skulle komma ut med vapen, väntade sig sammandrabbningar, strider och ”augustidagar”. Men att gå ut på gatorna skulle för arbetarna ha inneburit att utsätta sig för angrepp från Sankt Georgryttarna, officersstyrkorna, junkrar och enskilda kavallerienheter, brinnande av iver att ta hämnd för strejken. Att kalla ut garnisonen på gatorna skulle ha medfört splittring och underlättat uppgiften för kontrarevolutionen som stod redo med fingret på avtryckaren. Partiet kallade inte ut dem på gatan och arbetarna själva, vägleda av en korrekt strategisk känsla, undvek varje öppen skärmytsling. Endagsstrejken svarade perfekt mot situationen. Den kunde inte gömmas under skäppan, som bolsjevikernas deklaration på konferensen. När staden försänktes i mörker såg hela Ryssland bolsjevikernas hand vid instrumentpanelen. Nej, Petrograd var inte isolerat. ”I Moskva, till vars patriarkaliska underdånighet så många satt sitt hopp, visade arbetardistriktet plötsligt tänderna.” Så beskriver Suchanov betydelsen av denna dag. I bolsjevikernas frånvaro, men under symbolen för den proletära revolutionens ännu oblodade tand, kunde koalitionskonferensens deltagare inta sina platser.

Moskvas kvickhuvuden sade att Kerenskij hade kommit dit ”för att bli krönt”. Men dagen därpå anlände Kornilov från högkvarteret i samma syfte och möttes av ett otal delegater – bland dem kyrkorådets. *Tekintsij* hoppade ner från det inbromsande tåget i sina glänsande röda långrockar, med sina nakna böjda svärd och ställde upp sig på två led på perrongen. Hänförda damer överhöljde hjälten med blommor när han inspekterade denna livvakt och deputationerna. Kadeten Reditjev avslutade sitt hälsningsanförande med utropet: ”Rädda Ryssland och ett tacksamt folk kommer att belöna er!” Patriotiska snyftningar kunde höras. Morozova, fru till en köpmannamiljonär, föll ned på knä. Officerarna bar iväg Kornilov ut till folket på sina axlar. Medan överbefälhavaren inspekterade Sankt Georgryttarna, kadetterna, officersskolorna och den kosackskvadron som ställt upp sig på torget framför stationen, inspekterade Kerenskij i egenskap av rival och krigsminister en parad av Moskvagarnisonens trupper. Från stationen begav sig Kornilov – i tsarens spår – till Ivarskijhelgedomen, där en gudstjänst hölls i närvaro av hans eskort av muslimska *tekintsij* i sina enorma pälshattar. ”Denna omständighet”, skriver kosackofficeren Grekov, ”gjorde det troende Moskva ännu gynnsammare inställt till Kornilov.” Kontrarevolutionen försökte under tiden att erövra gatorna. Kornilovs biografi, jämte hans porträtt, spreds generöst från bilar. Väggarna täcktes av affischer som uppmanade folket att bistå hjälten. Som en härskare tog Kornilov i sin privatbil emot statsmän, storföretagare och finansmän. Bankrepresentanter rapporterade till honom om det finansiella tillståndet i landet. Oktobristen Sjidlovskij skriver menande: ”Den ende av alla dumamedlemmar som besökte Kornilov på tåget var Miljukov, som hade ett samtal med honom, om vars innehåll jag ingenting vet.” Om det här samtalet ska vi senare få höra från Miljukov precis så mycket som han själv finner nödvändigt.

Vid den här tiden var förberedelserna för en militär resning i full gång. Åtskilliga dagar före konferensen hade Kornilov, under förevändning att ge Riga hjälp, givit order om att förbereda fyra kavalleridivisioner för förflyttning mot Petrograd. Orenburgs kosackregemente hade skickats iväg till Moskva av högkvarteret för ”att upprätthålla ordningen”, men stoppats på vägen på Kerenskijns befallning. I ett senare vittnesmål inför en undersökningskommission om Kornilovaffären, sade Kerenskij: ”Vi hade informerats om att diktatur skulle utropas under Moskvakonferensen.” Under den nationella enhetens högtidsdagar var sålunda krigsministern

och överbefälhavaren indragna i strategiska kontramanoöver. Så långt det nu var möjligt iakttog man emellertid vad anständigheten krävde. Relationerna mellan de två lägren pendlade mellan officiella vänskapsbetygelser och inbördeskrig.

Trots massornas självbehärskning – juliupplevelsen hade varit en läxa – fortsatte rykten att komma från ovan i Petrograd, från staberna och tidningsredaktionerna, rykten som ursinnigt insisterade på en förestående bolsjevikresning. Partiets Petrogradorganisationer varnade massorna i ett öppet brev för tänkbara provokativa appeller från fiendens sida. Moskva-sovjeten vidtog under tiden sina egna åtgärder. En hemlig revolutionskommitté bildades, bestående av sex personer, två från vart och ett av sovjetpartierna, inberäknat bolsjevikerna. En hemlig order utfärdades som förbjöd Sankt Georgryttarna, officerare och junkrar att bilda kedja längs Kornilovs marschväg. Bolsjevikerna som förvägrats tillträde till kasernerna sedan julidagarna släpptes nu helt fritt in: utan dem var det omöjligt att vinna över soldaterna. Medan mensjevikerna och socialistrevolutionärerna officiellt förhandlade med bourgeoisien om bildandet av en stark makt mot de massor som leddes av bolsjevikerna, förberedde samma mensjeviker och socialistrevolutionärer bakom kulisserna i samarbete med bolsjevikerna, vilka de inte ville släppa in på konferensen, massorna för kamp mot bourgeoisins sammanväring. Fastän de igår motsatt sig proteststrejken, uppmanade de idag arbetarna och soldaterna att förbereda sig för kamp. Massornas föraktfulla vrede hindrade dem inte från att svara på uppmaningarna med en kampiver som snarare skrämde kompromissmakarna än behagade dem. Detta durkdrivna dubbelspel, som nästan var på gränsen till ett öppet förräderi i två riktningar, skulle ha varit obegripligt om kompromissmakarna fortfarande drivit sin politik på ett medvetet sätt; faktum är att de helt enkelt fick utstå konsekvenserna av den.

Klart var att stora händelser låg i luften. Men uppenbarligen hade ingen bestämt sig för konferensdagarna som tillfället för en omvälvning. I vilket fall har ingen bekräftelse på de rykten Kerenskij senare hänvisade till kunnat hittas i vare sig dokument eller kompromissmakarnas litteratur eller i högerflygelns memoarer. Än så länge var det enbart fråga om att göra sig beredd. Enligt Miljukov – och hans vittnesmål sammanfaller med det fortsatta händelseförloppet – hade Kornilov själv redan innan konferensen valt en tidpunkt för sin aktion: den 27 augusti. Detta datum kände naturligtvis bara ett fåtal till. Men som alltid under sådana förhållanden fortsatte emellertid de halvinformerade att flytta fram dagen för den stora händelsen och rykten som föregick den sköljde över myndigheterna från alla håll och kanter. Det verkade från stund till stund som om slaget skulle komma.

Och själva den upphetsade stämningen inom borgar- och officerskretsar i Moskva kunde åtminstone ha lett, om inte till ett försök till omstörtning, till kontrarevolutionära manifestationer avsedda som styrkeprov. Än troligare skulle ha varit ett försök att av konferensdeltagarna skapa något slags centrum för fosterlandets räddning, i konkurrens med sovjeterna. Det hade högerpressen talat öppet om. Men saker och ting gick inte ens så långt: massorna satte stopp för det. Även om någon kanske hade omhuldat tanken på att påskynda avgörandets timme, så tvingade strejken dem att stanna upp och säga sig själva: Vi kan inte ta revolutionen på sängen, arbetarna och soldaterna är på sin vakt, vi måste uppskjuta aktionen. Till och med denna allmänna folkliga procession till Ivarskijhelgedomen som planerats av prästerna och liberalerna med Kornilovs samtycke fick inställas.

Så snart det stod klart att ingen omedelbar fara förelåg skyndade sig socialistrevolutionärerna och mensjevikerna att låtsas som om ingenting särskilt hade inträffat. De vägrade till och med bolsjevikerna att få komma in på kasernerna i fortsättningen, fastän kasernerna enträget fortsatte att begära bolsjeviktalare. ”Moren har gjort sin plikt”, måtte Tsereteli, Dan och Tjintjuk, Moskvasovjetens president, ha sagt varandra med ett rävaktigt leende. Men bolsjevikerna

hade inte den minsta avsikt att hamna i morens ställning. Fortfarande hade de bara för avsikt att fullfölja sitt arbete.

*

Varje klassamhälle behöver en enhetlig regeringsvilja. Dubbelmakten är till sitt väsen en social krisregim som uttrycker en fullständig uppdelning av nationen. Den rymmer i sig ett potentiellt eller faktiskt inbördeskrig. Ingen ville längre ha dubbelmakten. Tvärtom, alla sökte efter en stark, enhetlig ”järnregering”. Kerenskij's juliregering hade utrustats med obegränsad makt. Den enstämmiga avsikten hade varit att över huvudet på demokratin och bourgeoisien, vilka paralyserade varandra, upprätta en ”verkligt” suverän makt. Denna idé om en ödets herre som höjer sig över alla klasser är ingenting annat än bonapartism. Om man sticker ned två gafflar symmetriskt i en krok, kommer den att under mycket stora pendlingar från sida till sida hålla balansen om den så befann sig på ett knappnålshuvud: det är den mekaniska modellen för den bonapartistiska överdomaren. Graden av hållfasthet hos en sådan makt, om vi bortser från internationella betingelser, bestäms av stabiliteten i jämvikten mellan de två antagonistiska klasserna inom landet. På ett av Petrogradsovjetens sammanträden i maj hade Trotskij definierat Kerenskij som ”den ryska bonapartismens matematiska centrum”. Det immateriella i denna beskrivning visar att det inte var fråga om personlighet utan om funktion. I början på juli hade, som vi kommer ihåg, alla ministrarna i enlighet med instruktioner från sina respektive partier avgått för att låta Kerenskij bilda regering. Den 21 juli upprepades detta experiment på ett demonstrativt sätt. De två fiendelägren åkallade Kerenskij, eftersom båda såg en del av sig själv i honom och båda svor honom tro. Trotskij skrev medan han satt i fängelse: ”Ledd av politiker som räds sin egen skugga, vågade inte sovjeten ta makten. Kadetpartiet, som representerade alla de besuttna klickarna, kunde ännu inte ta makten. Återstod att finna den store försonaren, en medlare, en skiljedomstol.”

I ett manifest till folket som Kerenskij gav ut i eget namn, förklarade han: ”Jag, såsom ledare för regeringen... anser att jag inte har någon rätt att tveka om förändringarna (i regeringens struktur)... ökar mitt ansvar med avseende på den högsta förvaltningen.” Det är bonapartismens oförfalskade fraseologi. Även om den understöddes både från höger och vänster, kom den aldrig längre än till fraseologi. Vad är anledningen?

För att den lille korsikanen skulle kunna höja sig över den unga borgarnationen var det nödvändigt att revolutionen redan hade genomfört sin grundläggande uppgift – överförandet av jord till bönderna – och att en segerrik armé skapats på den nya sociala grundvalen. Under 1700-talet kunde en revolution inte gå längre än så: från den punkten kunde den bara falla tillbaka och gå bakåt. I detta tillbakafallande kom emellertid dess grundläggande erövringar i fara. De måste försvaras till varje pris. Den tilltagande men fortfarande mycket omogna antagonismen mellan bourgeoisien och proletariatet höll nationen, skakad som den var i sina grundvalar, i ett tillstånd av extrem spänning. En nationell ”domare” var ofrånkomlig i den stunden. Napoleon garanterade för storbourgeoisien möjligheten att berika sig, för bönderna att få sina jordlotter och för bondsönerna och landstrykarna en chans att plundra i kriget. Domaren höll ett svärd i handen och uppfyllde själv också fogdens plikter. Den förste Bonapartens bonapartism byggdes på solid grund.

Revolutionen 1848 gav inte jorden åt bönderna och kunde inte göra det. Det var ingen stor revolution som ersatte en social regim med en annan, utan en politisk omflyttning inom ramen för samma sociala regim. Napoleon III hade ingen segerrik armé under sig. Således saknades den klassiska bonapartismens två huvudelement. Men det fanns andra gynnsamma betingelser och inte mindre verkliga. Proletariatet, som mognat under ett halvt århundrade, visade sin hotande styrka i juni, men var oförmöget att gripa makten. Bourgeoisien fruktade proletariatet och sin egen blodiga seger. De besuttna bönderna fruktade juniresningen och ville att staten

skulle skydda dem från dem som önskade dela upp jorden. Och en mäktig industriell uppgång som med avbrott för några tillfällen av stiltje sträckte sig över två årtionden, hade slutligen inför bourgeoisien öppnat makalösa källor till välstånd. Dessa betingelser visade sig vara tillräckliga för en epigonbonapartism.

I den politik som fördes av Bismarck, som också stod ”ovanför klasserna”, fanns, som ofta påpekats, otvetydiga bonapartistiska element, fastän de doldes av legitimitet. Bismarck-regimens stabilitet garanterades av det faktum att den, efter att ha uppstått efter en kraftlös revolution, erbjöd en lösning eller halvlösning, på ett så mäktigt problem som Tysklands enande. Den gav seger i tre krig, skadestånd och en mäktig kapitalistisk tillväxt. Det var nog för att räcka i flera årtionden.

De ryska Bonapartekandidaternas olycka låg inte alls i deras olikhet med den förste Napoleon eller ens med Bismarck. Historien vet att göra bruk av substitut. Men de konfronterades med en stor revolution som ännu inte löst sina problem eller uttömt sina krafter. Bourgeoisien försökte tvinga bönderna, vilka ännu saknade jord, att kämpa för godsägarnas egendomar. Kriget hade bara medfört nederlag. Det fanns inte skymten av någon industriell uppgång; industrins sammanbrott framkallade tvärtom ständigt nya ödeläggelser. Om proletariatet dragit sig tillbaka, var det bara för att sluta sina led. Bönderna drog sig bara tillbaka för en sista attack på herremännen. De förtryckta nationaliteterna höll på att gå till offensiven mot en förryskande despotism. I jakten efter fred kom armén närmare och närmare arbetarna och deras parti. De lägre skikten enade sig och de övre försvagades. Det fanns ingen jämvikt. Revolutionen var fortfarande varmlodig. Inte att undra på att bonapartismen visade sig vara anemisk.

Marx och Engels jämförde en bonapartistregims roll i kampen mellan bourgeoisien och proletariatet med den gamla oinskränkta monarkins roll i kampen mellan feodalherrar och bourgeoisien. Det finns otvivelaktigt liknande drag, men de tar slut just där det sociala innehållet börjar framträda. Skiljedomstolens roll mellan beståndsdelarna i det gamla och det nya samhället var möjlig under en viss period på grund av att de två utsugarregimerna båda behövde försvar mot de utsugna. Men mellan feodalherrar och de bondelivegna var ingen ”opartisk” medling möjlig. Medan den tsaristiska autokratin jämkade samman jordägarnas intressen med den ungdomliga kapitalismens, fungerade den inte som en medlare i relation till bönderna, utan som en auktoriserad representant för utsugarklasserna.

På liknande sätt var inte bonapartismen en skiljedomstol mellan proletariatet och bourgeoisien. Den var i realiteten bourgeoisiens mest koncentrerade herravälde över proletariatet. Efter att ha klättrat upp på folkets rygg med stövlarna på, kunde vilken Bonaparte som helst som råkade finnas till hands inte undgå att föra en politik till skydd för egendom, ränta och profiter. En regims säregenheter sträcker sig inte utanför dess försvarsmöjligheter. Vakten står inte längre vid porten utan sitter på taket till huset och ändå är hans funktion densamma. Bonapartismens självständighet är till överväldigande grad extern, dekorativ, ett uppvisningsföremål. Dess lämpligaste symbol var kejsarens mantel.

Medan Bismarck skickligt utnyttjade bourgeoisiens rädsla för arbetarna, förblev han i alla sina politiska och sociala reformer den oföränderlige ambassadören för de besuttna klasser som han aldrig svek. Men proletariatets växande tryck tillät honom otvivelaktigt att höja sig över junkerdömet och kapitalisterna i egenskap av en tungt vägande byråkratisk skiljedomare: det var hans väsentliga funktion.

Sovjetregimen tillåter en mycket betydande självständighet i regeringens relation till proletariat och bönder och följaktligen en ”medling” dem emellan, så länge deras intressen i grunden förblir förenliga även om dessa ibland ger upphov till dispyter och konflikter. Men det vore inte lätt att finna en ”opartisk” skiljedomstol mellan sovjetstaten och en borgerlig

stat, åtminstone så länge det gäller deras grundläggande intressen. På den internationella arenan förhindras Sovjetunionen tillträde till Nationernas förbund på grund av just de sociala orsaker som innanför nationsgränserna omöjliggör allt annat än en föregiven ”opartiskhet” från varje regerings sida i kampen mellan bourgeoisie och proletariat.

Samtidigt som kerenskijismen saknade bonapartismens styrka hade den alla dess svagheter. Den höjde sig över nationen bara för att demoralisera den med sin egen oförmåga. Medan bourgeoisien och demokratins ledare i ord lovade att ”lyda” Kerenskij, lydde Kerenskij, den allsmäktige skiljedomaren, i verkligheten Miljukov – och i synnerhet Buchanan. Kerenskij förde det imperialistiska kriget, skyddade godsägarens egendom från angrepp och uppsköt sociala reformer till lyckligare tider. Om hans regering var svag, så var det av samma anledning som bourgeoisien i allmänhet inte kunde få sitt folk till makten. Trots ”räddningsregeringens” totala obetydlighet växte dess konservativa kapitalistiska prägel alldeles uppenbart med tillväxten av dess ”oberoende”.

De borgerliga politikernas förståelse för att Kerenskijregimen var den ofrånkomliga formen för borgarstyre under den rådande perioden, hindrade dem inte från att vara ytterst missnöjda med Kerenskij och inte heller från att förbereda sig för att göra sig av med honom så fort som möjligt. Det förelåg ingen oenighet inom de besuttna klasserna om att den nationella skiljedomare som den småborgerliga demokratin fört fram måste ifrågasättas med en figur ur de egna leden. Men varför just Kornilov? Därför att Bonapartekandidaten måste svara mot den ryska bourgeoisiens karaktär. Han måste vara efterbliven, isolerad från folket, obegåvad och vara på väg utför. I en armé som nästan aldrig sett någonting annat än förödmjukande nederlag, var det inte lätt att hitta en populär general. Kornilov kom man fram till genom en process av att utesluta andra ännu mindre lämpade kandidater.

Kompromissmakarna och liberalerna kunde således vare sig på allvar förena sig i en koalition eller ena sig om en bestämd frälsningskandidat. Revolutionens ofullbordade uppgifter förhindrade dem från att göra det. Liberalerna litade inte på demokraterna, demokraterna litade inte på liberalerna. Kerenskij öppnade förvisso sina armar vitt och brett för bourgeoisien, men Kornilov lät det stå klart att han vid första bästa tillfälle skulle vrida nacken av demokratin. Sammanstötningen mellan Kornilov och Kerenskij, ett ofrånkomligt resultat av den föregående utvecklingen, var en översättning av dubbelmaktens motsättningar till den personliga ambitionens explosiva språk.

Liksom det i början av juli bildats en otålig flygel inom Petrogradproletariatet och garnisonen som var missnöjd med bolsjevikernas alltför försiktiga politik, hopade sig i början av augusti en otålighet bland de besuttna klasserna mot kadetledarnas vaksamma politik av att vänta och se. Denna stämning kom till exempel till uttryck på kadetkongressen, där det ställdes krav på att störta Kerenskij. En än intensivare politisk otålighet kunde iakttas utanför kadetpartiets ramar – i militärstaberna, där man levde i ständig skräck för soldaterna, i bankerna, där man höll på att drunkna i inflationens flod och i godsägarnas herrgårdar, där taken brann över adelns huvuden. ”Länge leve Kornilov!” blev en paroll för hopp, för förtvivlan och hämndlystnad.

Medan Kerenskij var alltigenom ense med Kornilovs program grälade han om tidpunkten: ”Vi kan inte göra allting på en gång.” Samtidigt som Miljukov erkände nödvändigheten av att få bort Kerenskij, svarade han sina otåliga medarbetare: ”Det är ännu, misstänker jag, lite för tidigt.” På samma sätt som halvresningen i juli växt fram ur Petrogradmassornas iver, så växte Kornilovresningen i augusti fram ur egendomsägarnas otålighet. Och liksom bolsjevikerna fann sig tvungna att ställa sig på den väpnade resningens sida, för att om möjligt säkerställa dess framgång och i varje fall förhindra att den krossades, fann sig kadeterna tvungna, i liknande syfte, att delta i Kornilovresningen. Inom de här gränserna finns det en förbluffande

symmetri mellan de två situationerna. Men inom denna symmetriska ram är kontrasten fullständig vad gäller mål, medel och resultat. Det kommer till fullo att utvecklas under de kommande händelsernas gång.

Kapitel VII: Rikskonferensen i Moskva

Om en symbol är en koncentrerad bild, är en revolution symbolernas överlägsne byggmästare eftersom den framställer alla fenomen och alla förhållanden i koncentrerad form. Problemet är bara att symboliken i en revolution är alltför storslagen; den passar dåligt ihop med enskilda individers skapande arbete. Av den anledningen är konstnärliga återgivningarna av de största massdramerna i mänsklighetens historia så torftiga.

Rikskonferensen i Moskva slutade i ett på förhand garanterat misslyckande. Den skapade ingenting och beslutade ingenting. Åt historikern har den emellertid lämnat ett ovärderligt intryck av revolutionen – fast ett negativt intryck, i vilket ljus framträder som skugga, svaghet ståtar som styrka, glupskhet som oegennyttia och svek som den största tapperhet. Revolutionens mäktigaste parti, som om blott tio veckor skulle komma till makten, lämnades utanför konferensväggarna såsom en negligerbar storhet. På samma gång togs ”den evolutionära socialismens parti”, som ingen kände till, på allvar. Kerenskij steg fram som inkarnationen av styrka och vilja. Koalitionen, som redan fullständigt uttömt sig, talade man nu om som medlet för framtida räddning. Kornilov, hatad av soldatmiljonerna, hälsades som arméns och folkets avhållne ledare. Monarkister och folk från svarta hundradena registrerade sin kärlek till den konstituerande församlingen. Alla de som just skulle till att dra sig tillbaka från den politiska arenan betedde sig som om de för en sista gång kommit överens om att spela sina bästa roller på en teaterscen. Alla var angelägna att med all kraft få skrika: Det var här vi ville vara! Här skulle vi ha varit om de inte hindrat oss! Vad som hindrade dem var arbetarna, soldaterna, bönderna och de förtryckta nationaliteterna. Tiotals miljoner ”slavar i uppror” hindrade dem från att demonstrera sin lojalitet mot revolutionen. I Moskva, där man sökt skydd, följde en strejk dem i hämlarna. Plågade av ”skumma element”, av ”okunnighet”, av ”demagogi”, ingick dessa två och ett halvt tusen människor, hopträngda på en teater, en tyst överenskommelse om att inte göra våld på teaterillusionen. Icke ett ord sades om strejken. De försökte att aldrig nämna bolsjevikerna vid namn. Plechanov åkallade ”det olyckliga minnet av Lenin” i förbigående, som talade han om en fiende som man helt jagat på flykten. Intrycket bar därför prägel av ett negativt in i minsta detalj: i detta kungadöme av halvt begravda skuggfigurer, vilka utgav sig för att vara ”nationens levande krafter”, kunde den verkliga folkledaren omöjligt figurera annat än som politiskt kadaver.

”Det briljanta auditoriet”, skriver Suchanov, ”var skarpt uppdelat i tvenne hälfter: till höger satt bourgeoisien och till vänster demokratin. På parketten och i logerna till höger kunde man se många generalsuniformer och till vänster fänriks- och soldatuniformer. Mitt emot scenen, i den forna kejsarlogen, satt de främsta diplomatiska representanterna för de allierade och vänligt sinnade makterna... Vår grupp, den yttersta vänstern, satt i ett litet hörn av parketten.” Den yttersta vänstern var i bolsjevikernas frånvaro Martovs anhängare.

Vid fyratiden framträdde Kerenskij på scenen åtföljd av två unga officerare, en soldat och en matros som symboliserade den revolutionära regeringens makt. De stod blickstillta som fastvuxna i marken bakom ministerpresidentens rygg. För att inte irritera högerflygeln med ordet republik – det hade man kommit överens om på förhand – hälsade Kerenskij ”representanterna för den ryska jorden” i namn av den ”ryska statens” regering. ”Det allmänna tonfallet i talet”, skriver vår liberale historiker, ”var som ett resultat av de senaste dagarnas inverkan i stället för värdigt och övertygande... präglad av en illa dold rädsla, vilken talaren tycktes försöka undertrycka inom sig genom att använda sig av hotfulla brösttoner.”

Utan att direkt nämna bolsjevikerna började Kerenskij med att hytta med näven åt deras håll. Varje ny attack på regeringen ”kommer att slås ner med blod och järn”. Båda halvorna på konferensen slöt upp i en rungande applåd. Så ett kompletterande hot åt Kornilovs håll, vilken ännu inte anlant: ”Oavsett vilka ultimatum vem som helst må ställa mig inför, vet jag hur denne ska fås att foga sig under den högsta maktens vilja och under mig, som dess överhuvud.” Fastän detta framkallade hänförda applåder, kom applåderna bara från den vänstra konferenshalvan. Kerenskij återkom gång på gång till sig själv som ”överhuvudet”: han hade behov av den tanken. ”Till er här som kommit från fronten, till er säger jag, er krigsminister och högste ledare... det finns ingen högre vilja och makt inom armén än den provisoriska regeringens vilja och makt.” Demokraterna råkade i extas över dessa tomma patroner. De trodde att de på så sätt skulle slippa att ta till bly.

”Alla folkets och arméns bästa krafter”, försäkrar regeringsöverhuvudet, ”förknippade den ryska revolutionens triumf med våra vapens triumf vid fronten, men våra förhoppningar har trampats i smutsen och vår tillit har bespottats.” Sådan är hans lyriska summering av juni-offensiven. Han själv, Kerenskij, tänker i varje fall föra kriget till fullständig seger. På tal om faran av en fred på de ryska intressenas bekostnad – den utgången hade antytts i påvens fredsförslag den 4 augusti – öser Kerenskij lovord över den ädla lojaliteten hos våra allierade. Och tillägger: ”Och jag säger, i det mäktiga ryska folkets namn, bara en sak: vi har inte väntat oss någonting annat och vi kan inte vänta oss någonting annat.” En livlig hyllning riktad till de allierade diplomaternas loger får alla på fötter utom ett fåtal internationalister och de enstaka bolsjevikerna som kommit som delegater från fackföreningarna. Från officerslogen skriker någon: ”Martov, stig upp!” Martov – det ska sägas till hans heder – hade styrka nog att inte betyga ententens osjälviskhet sin vördnad.

Åt Rysslands förtryckta nationaliteter, som försöker bygga sig en ny framtid, erbjuder Kerenskij en söndagsskolelektion med invävda hot. ”Medan vi höll på att försmäkta och dö i tsarväldets bojar” – så yvs han över bojar andra burit – ”lät vi vårt blod för alla folks välfärd.” Han föreslår de förtryckta nationaliteterna att dem av tacksamhet borde stå ut med en regim som berövar dem rättigheter.

Var finns utvägen? ”Känner ni den inte inom er, denna mäktiga eld?... Känner ni inte inom er styrkan och viljan till disciplin, självupppoffring och arbete... Ger ni inte här bevis på den samlade styrkan i nationen?” Dessa ord uttalades på dagen för Moskvastrejken och under timmarna av mystiska rörelser från Kornilovs kavalleri. ”Må våra själar gå förlorade, men vi ska rädda staten.” Det var allt revolutionens regering hade att erbjuda folket.

”Många från provinserna”, skriver Miljukov, ”såg Kerenskij i den här salen för första gången och de gick ut till hälften besvikna och till hälften upprörda. Framför dem hade det stått en ung man med plågat blekt ansikte och i en konstlad pose, likt en aktör som deklamerar sina verser... Denne man tycktes försöka skrämna någon och ge alla ett intryck av makt och viljestyrka i den gamla stilen. I verkligheten väckte han bara en känsla av medömkan.”

De andra regeringsmedlemmarnas tal avslöjade inte så mycket en personlig bankrutt som kompromissystemets bankrutt. Den storartade idé som inrikesminister Avksentiev förelade landet för bedömning var inrättandet av ”resande kommissarier”. Industriministern rådde kapitalisterna att nöja sig med en måttlig profit. Finansministern lovade att sänka den direkta skatten för de besuttna klasserna genom att öka den indirekta beskattningen. Högerflygeln var oförsiktig nog att hälsa dessa ord med en rungande applåd, något som en smula besvärad Tsereteli senare menade visade en bristande vilja till självupppoffring. Jordbruksminister Tjernov hade ombetts hålla sig alldeles lugn för att inte irritera de allierade till höger med jordexproprieringsspöket. I den nationella enhetens intresse hade man beslutat att låtsas som om agrarfrågan inte existerade. Kompromissmakarna hade inga invändningar. Musjikens egen

röst hördes inte en enda gång från talarstolen. Under just dessa augustiveckor böljade likväl den agrara rörelsen fram och tillbaka över hela landet och gjorde sig beredd att bryta lös under hösten i form av ett obetvingligt bondekrig.

Efter en dags avbrott – en dag av rekognoscering och styrkemobilisering på båda sidor – inleddes sammanträdet den 14 augusti i en atmosfär av extrem spänning. När Kornilov visade sig i sin loge gav konferensens högra halva honom stormande ovationer, vänsterhalvan satt kvar nästan till sista man. Rop om ”stig upp!” från officerslogerna följdes av råa tillmälen. När regeringen framträdde gav vänstern Kerenskij en utdragen applåd i vilken, som Miljukov intygar, ”högern lika demonstrativt vägrade delta och satt kvar på sina platser.” I dessa fientligt stämde applådåskor som stötte samman kunde man höra det annalkande inbördeskrigets strider. På scenen fortsatte alltjämt representanter för de båda halvorna i den tudelade salen att sitta med regeringstiteln; och ordföranden, som i hemlighet vidtagit militära åtgärder mot överbefälhavaren, glömde inte för ett ögonblick att i sin egen gestalt förkroppsliga ”det ryska folkets enhet”. I enlighet med denna roll tillkännagav Kerenskij: ”Jag föreslår samtliga att vi genom vår överbefälhavare, som finns närvarande, hyllar vår armé, som dör så tappert för friheten och fosterlandet.” På tal om denna armé hade han på det första sammanträdet sagt: ”Våra förhoppningar har trampats i smutsen och vår tillit har bespottats.” Men det gör detsamma! Man hade hittat en räddande fras. Salen reste sig upp och applåderade våldsamt Kornilov och Kerenskij. Nationens enhet hade än en gång bevarats!

De härskande klasserna, som den historiska nödvändigheten gripit om strupen, tog sin tillflykt till metoden med en historisk maskerad. Det föreföll dem uppenbarligen vara på det viset, att om de ännu en gång kunde visa upp sig inför folket i alla sina förvandlingar, skulle detta göra dem ännu betydelsefullare och starkare. I egenskap av experter på det nationella samvetet föste de fram alla representanter för alla fyra riksdumorna på scenen. Deras inbördes meningsskiljaktigheter, som en gång varit så skarpa, hade försvunnit. Bourgeoisens alla partier enade sig nu utan svårigheter kring det ”program ovanför partier och klasser” som tillverkats av det offentliga livets män som några dagar tidigare skickat ett hyllningstelegram till Kornilov. I namn av den första duman – av år 1906! – avsvor sig kadeten Nabokov ”ens en antydan om möjligheten av en separat fred”. Detta hindrade inte den liberale politikern från att senare i sina memoarer berätta hur han, och med honom många av de ledande kadeterna, såg den enda vägen till räddning i en separat fred. På samma sätt krävde representanter för de andra tsardumorna först av allt en blodtribut av revolutionen.

”General! ni har ordet!” Sammanträdet har nu nått fram till sitt kritiska ögonblick. Vad har överbefälhavaren att säga sedan Kerenskij enträget men fåfängt uppmanat honom att inskränka sig till en redogörelse för det militära läget i stora drag? Miljukov skriver som ögonvittne: ”Den korta, satta men kraftiga mansgestalten med kalmuckdrag steg upp på scenen och kastade skarpa genomträngande blickar omkring sig med sina små svarta ögon, i vilka en elak glimt syntes. Salen gungade av applåder. Alla reste sig upp med undantag för... soldaterna.” Upprörda rop blandade med ovetta riktades från höger till de delegater som inte stod upp: ”Upp med er, era skurkar!” Från de delegater som inte stod upp kom svaret tillbaka: ”Trälar!” Upproret övergår i storm. Kerenskij begär att man allesamman lugnt ska lyssna på ”den provisoriska regeringens främste soldat”. Med det skarpa, fragmentariska och myndiga tonfall som lämpar sig för en general som ska rädda landet, läser Kornilov ett manus som äventyraren Zavojko på äventyraren Filonenkos diktamen skrivit åt honom. Men det program som manuset lade fram var betydligt moderat än den plan som det utgjorde en introduktion till. Kornilov tvekade inte att utmåla tillståndet inom armén och läget på fronten i de dystraste färger och med tydlig avsikt att framkalla rädsla. Det centrala avsnittet i hans tal var en militär prognos: ”Fienden knackar redan på Rigas portar och om inte vår armés instabilitet gör det omöjligt för oss att stoppa honom vid Rigabuktens stränder, ligger vägen till Petrograd

öppen.” Här svänger Kornilov över och utdelar ett slag mot regeringen: ”Genom en hel rad lagstiftningsåtgärder efter revolutionen, vidtagna av folk som är främmande för andan i armén och saknar förståelse för den, har armén omvandlats till en vettlös pöbel som bara bekymrar sig om sina egna liv.” Slutsatsen är uppenbar: det finns inget hopp för Riga och överbefälhavaren säger detta öppet och utmanande inför hela världen, som om han inbjöd tyskarna att ta den försvarslösa staden. Och Petrograd? Kornilovs tanke var denna: om jag ges makt att genomföra mitt program kan Petrograd fortfarande räddas, men skynda er! Bolsjevtidningen i Moskva skrev: ”Vad är det här, en varning eller ett hot? Nederlaget i Tarnopol gjorde honom till överbefälhavare, uppgivandet av Riga kan göra honom till diktator.” Denna antydning överensstämde mycket bättre med konspiratörernas avsikter än de mest misstänksamma bolsjeviker kunde föreställa sig.

Kyrkorådet, som hade deltagit i det storslagna välkommandet av Kornilov, skickade nu iväg en av sina reaktionäraste medlemmar, ärkebiskopen Platon, till stöd för överbefälhavaren. ”Ni har just sett dödsbilden av vår armé”, säger denne representant för de levande krafterna, ”och jag har kommit hit för att från denna plattform säga Ryssland: Ängslas inte, kära moder. Frukta ej, min enda... Om ett mirakel är nödvändigt för att rädda Ryssland, kommer Gud att åstadkomma detta mirakel som svar på bönerna från hans kyrka...”. För att bevara kyrkjorden föredrog emellertid de ortodoxa prelaterna präktiga kosacktrupper. Kärnpunkten i talet låg dock inte där. Ärkebiskopen klagade över att han i regeringsmedlemmarnas tal ”inte en enda gång hört ordet *Gud* ens i en felsägning.” Liksom Kornilov anklagat den revolutionära regeringen för att demoralisera armén, anklagade Platon ”de som nu står i ledningen för vårt gudsälskande folk” för kriminell ogudaktighet. Dessa präster som krälat i stoftet vid Rasputins fötter var nu djärva nog att offentligen erkänna den revolutionära regeringen.

En deklARATION från 12:e kosackarmén lästes upp av general Kaledin, vars namn upprepade gånger nämndes under den här perioden som ett av de starkaste i det militära partiet. ”Kaledin, som”, för att citera en av hans lovprisare, ”inte önskade och inte visste hur man skulle behaga pöbeln, bröt med general Brusilov på den grunden och drogs såsom ej anpassningsbar till den rådande andan tillbaka från kommandot.” När kosackgeneralen återvänt till Don i början av maj, blev han snart vald till ataman för Donarmén och som chef för den äldsta och starkaste kosackarmén föll uppgiften på honom att lägga fram de privilegierade övre kosackskiktens program. Hans deklARATION tillbakavisade anklagelsen för kontra-revolution och påminde otacksamt nog ministersocialisterna om hur de i farans stund sökt hjälp hos kosackerna mot bolsjeviker. Den bistre generalen vann oväntat demokraternas hjärtan genom att med tordönsstämma uttala det ord som Kerenskij aldrig vågat säga högt: *Republik*. De flesta i salen, och minister Tjernov med särskild iver, applåderade denne kosackgeneral, som på fullt allvar avkrävde republiken det som självhärskardömet inte längre kunde ge. Napoleon förutsade att Europa endera skulle bli kosackstyrt eller republikanskt. Kaledin gick med på ett republikanskt Ryssland på villkor att det inte skulle upphöra att vara kosackstyrt. Efter att ha läst orden: ”Det borde inte finnas något utrymme för defaitister i regeringen”, vände sig den otacksamme generalen häftigt och oförsynt om i riktning mot den olycklige Tjernov. Den liberala pressrapporten påpekar: ”Alla ögon riktades på Tjernov, vars huvud böjdes djupt ned mot bordet.” Oförhindrad av någon politisk ställning, utvecklade Kaledin till fullo reaktionens militärprogram: avskaffa kommittéerna, återställ befälhavarnas makt, jämställ fronten med eftertruppen, ta soldaträttigheterna till omprövning – dvs. reducera dem till noll och intet. (Applåder från högern blandades här med protester och till och med visslingar från vänstern.) ”Utifrån intresset av ett lugnt och överlagt arbete” borde den konstituerande församlingen sammankallas i Moskva. Detta tal, som förberetts innan konferensen, lästes av Kaledin dagen efter generalstrejken, vilket fick hans fras om ”lugnt” arbete i Moskva att låta som ett skämt. Kosackrepublikanens tal höjde slutligen temperaturen i

salen till kokpunkten och manade Kerenskij att visa sin auktoritet: ”Det är föga lämpligt av någon i denna församling att ställa krav på regeringen.” Men varför hade han i så fall sammankallat konferensen? Purisjkevitj, en populär medlem i svarta hundradena, skrek från sin plats: ”Vi är regeringens överordnade!” För två månader sedan hade denne pogrom-organisatör inte vågat visa sig.

Demokratins officiella deklARATION, ett ändlöst dokument som försökte besvara alla frågor och inte besvarade någon, lästes upp av exekutivkommitténs ordförande, Tjcheidze, som fick ta emot en varm hyllning från vänstern. Ropen ”Länge leve den ryska revolutionens ledare!” måste ha gjort denne måttfulle kaukasier förlägen, den siste mannen i världen att föreställa sig själv som ledare. I en anda av självförsvar tillkännagav demokratin att den ”inte strävat efter att ta makten och ej önskat ett monopol för sig själv”. Den var beredd att stödja varje kraft som var förmögen att skydda landets och revolutionens intressen. Men man får inte avskaffa sovjeterna: endast dem har räddat landet från anarki. Man får inte göra slut på soldatkommittéerna: bara dem kan garantera krigets fortsättning. De privilegierade klasserna måste i vissa fall handla i hela folkets intresse. Jordägarnas intressen måste emellertid skyddas från våldsamma beslagtaganden. Lösningen på nationella frågor måste skjutas fram till den konstituerande församlingen. Det är å andra sidan nödvändigt att genomföra de mer brådskande reformerna. Om aktiv fredspolitik sade deklARATIONEN inte ett ord. På det hela taget verkade dokumentet vara tillkommet i avsikt att framkalla indignation bland massorna utan att för den skull tillfredsställa bourgeoisien.

I ett svävande och färglöst tal påminde representanten för böndernas exekutivkommitté sina åhörare om parollen ”Jord och frihet” under vilken ”våra bästa kämpar dött”. I en Moskva-tidning återgavs en episod som utelämnats i den officiella stenografrapporten: ”Hela salen reser sig och hyllar våldsamt Schlusserburgfångarna som sitter i en loge.” En besynnerlig grimas från revolutionen! ”Hela salen” betygar sin värn för de före detta politiska straffångarna som Alexejevs, Kornilovs, Kaledins, ärkebiskop Platons, Rodziankos, Gutjkovs och i grunden också Miljukovs monarki inte lyckats pina ihjäl i sina fångelser. Dessa bödlar eller bödelskolleger ville pryda sig med sina offers martyrgloria!

Femton år tidigare firade ledarna för den högra halvan av den här salen tvåhundraårsminnet av Peter den förstes erövring av Schlüsselburgfängelset. *Iskra*, den tidning som utgavs av den revolutionära flygeln av socialdemokratin, skrev vid den tiden: ”Hur upprörd blir man inte när man tänker på detta patriotiska firande av denna förbannade ö som varit platsen för avrättningen av Minakov, Misjkin, Rogatjev, Stromberg, Uljanov, Generalov, Osipanov, Tjevirev, Andriusjkin; inom synhåll för de stenhålor där Klimenko hängde sig med ett rep, Gratjevskij dränkte in sig med fotogen och tände eld på sig själv, Sofia Ginsburg högg sig själv med en sax; under de murar där Sjtjedrin, Juvatjev, Konasjevitj, Pochitonov, Ignatius Ivanov, Arontjik och Tichonovitj sjönk in i galenskapens mörker och rader av andra dog av utmattning, skörbjugg och tuberkulos. Så hänge er åt denna patriotiska backanal, eftersom ni än idag är Schlüsselburgs herrar!” *Iskras* motto var en mening ur ett brev från en dekabristfånge till Pusjkin: ”Gnistan kommer att tända en eld.” Den elden hade tänts. Den hade förvandlat monarkin och dess schlüsselburgska straffarbetsfångelse till aska och nu idag, i denna rikskonferenssal, hyllade gårdagens fångvaktare de offer som revolutionen slitit ur deras klor. Men det mest paradoxala av allt var det faktum att fångvaktarna och deras fångar faktiskt förenade sig i ett gemensamt hat mot bolsjevikerna – mot Lenin, den före detta chefredaktören för *Iskra*, mot Trotskij, författaren till de citerade raderna ovan, mot de upproriska arbetarna och de ohörsamma soldater som nu fyllde republikens fångelser.

Presidenten i den tredje duman, nationalliberalen Gutjkov, som på sin tid vägrat släppa in vänsterdeputerade i försvarskommittéerna och på grund av detta utnämndes till revolutionens

förste krigsminister av kompromissmakarna, höll det intressantaste talet – ett tal där dock ironin fåfängt kämpade mot förtvivlan: ”Men varför...” sade han, anspelande på Kerenskijs ord, ”varför har regeringens representanter kommit till oss ’dödsförskräckta’ och i ’dödsångest’ med några slags morbida, jag skulle till och med vilja säga, hysteriska rop av förtvivlan? Och varför skär denna oro, denna fruktan och dessa rop, varför skär det lika smärtsamt i själen på oss som ångesten hos dem som ska till att dö?” I namn av dem som tyranniserat, befallt, benådat och bestraffat erkänner den store Moskvaköpmannen offentligen sig ha samma känsla som ”ångesten hos dem som ska dö”. ”Denna regering”, sade han, ”är bara skuggan av en makt.” Gutjkov hade rätt. Men också han, den forne kompanjonen till Stolypin, var ingenting annat än en skugga av sig själv.

På själva öppningsdagen av konferensen redogjorde Gorkijs tidning för hur Rodzianko blivit förmögen på att leverera värdelöst virke till gevärskolvar. Detta olägliga avslöjande – som tillkom Karachan, den framtida sovjetdiplomaten, då fortfarande alldeles okänd – hindrade inte denne kammarherre från att tala med värdighet på konferensen till försvar för det patriotiska program som tillverkarna av militärförnödenheter stod för. Alla olyckor, sade han, var ett resultat av det faktum att den provisoriska regeringen inte gick hand i hand med riksduman, ”den enda, legala och absolut allnationella folkliga representativa församlingen i Ryssland.” Det var att ta i lite väl mycket. Det kom skratt från vänster. Det hördes rop: ”Den tredje juni!” Det hade funnits en tid när detta datum, den tredje juni 1907, den dag då man trampat på den konstitution man medgivit, brände på monarkins och dess stödpartis panna som galärslavens brännmärke. Nu var det bara ett blekt minne. Men också Rodzianko själv, med sin tordönsbas, massiv och pompös, föreföll där han stod i talarstolen snarast vara ett levande monument över gångna tider än en politisk gestalt.

Till försvar mot angrepp inifrån tog regeringen upp några uppmuntranden man fått utifrån för länge sedan. Kerenskij läste ett hälsningstelegram från den amerikanske presidenten Wilson, som lovade ”allt materiellt och moraliskt stöd åt den ryska regeringen för att nå framgång i den gemensamma angelägenheten att ena de båda folken, vari de icke traktar efter själviska syften”. Den förnyade applåden, som var riktad till den diplomatiska logen, kunde inte dränka den uppståndelse som detta telegram från Washington förorsakade i den högra halvan av församlingen. Lovord över deras oegennyttiga hade för de ryska imperialisterna alltför ofta betydtt föreskrifter om svältdiet.

I namn av kompromissmakarnas demokrati försvarade Tsereteli, dess erkände ledare, sovjeterna och armékommittéerna som man för hederns skull försvarar en förlorad sak. ”Än kan vi inte ta bort dessa byggnadsställningar, eftersom det fria revolutionära Rysslands tempel ännu inte är färdigbyggt.” Efter revolutionen ”har de stora folkmassorna i egentlig mening inte litat på några andra än sig själva”; enbart kompromissmakarnas sovjeter har gjort det möjligt för de besuttna klasserna att överhuvudtaget hålla sig kvar på toppen, även om de till en början berövats sin bekvämlighet. Tsereteli gav ett särskilt erkännande åt sovjeterna för att de ”hade överlämnat alla statsfunktioner åt koalitionsregeringen”. Måste detta offer, frågade han, ”avtvingas demokratin med våld”? Talaren var som en fästningskommendant som offentligt skryter över att han övergivit den ställning han anförtrotts utan kamp... Och under julidagarna – ”Vilka ställde sig då upp till försvar för landet mot anarkin?” En röst hördes från höger: ”Kosackerna och junkrarna.” Dessa lakoniska ord skar som en pisksnärt genom det demokratiska babblet. Konferensens borgerliga flygel förstod till fullo den hjälp som kompromissmakarna bistått dem med, men tacksamhet är ingen politisk känsla. Bourgeoisien hade omedelbart dragit sin slutsats av de tjänster demokratin gjort den. Slutsatsen var denna: socialistrevolutionärernas och mensjevikernas kapitel var till ända, kosack- och junkerkapitlet är det nästa i ordningsföljden.

Tsereteli närmade sig problemet särskilt försiktigt. Under de senaste månaderna hade val ägt rum till stadsdumorna, delvis också till zemstvoförsamlingarna, på grundval av allmän rösträtt – och vad hade hänt? Representanterna för dessa demokratiska inrättningar för självstyrelse hade dykt upp på rikskonferensen i vänstergruppen, sida vid sida med sovjeterna, under just samma partiers, socialistrevolutionärernas och mensjevikernas, ledning. Om kadeterna har för avsikt att stå fast vid sina krav: att upphäva regeringens beroende av demokratin, vad kommer vi då att ha för nytta av den konstituerande församlingen? Tsereteli antydde bara konturerna av det här argumentet, ty slutsatsen av det skulle ha inneburit fördömande av koalitionspolitiken med kadeterna, eftersom den stod i motsättning också till den formella demokratin. Man anklagar revolutionen för att överdriva talet om fred, sade han, men förstår inte de besuttna klasserna att parollen om fred nu är det enda medel med vars hjälp kriget kan fortsättas? Bourgeoisien förstod detta mycket väl. De ville bara ta detta medel för att fortsätta kriget, jämte makten, i *sina egna* händer. Tsereteli slutade med en lovsång till koalitionen. I denna delade församling, som inte såg någon utväg ur sina problem, väckte hans kompromissfraser för sista gången en smula hopp. Men också Tsereteli var redan i grund och botten sin egen gengångare.

Demokratin fick svar från salens högra halva av Miljukov, den hopplöst nyktre representanten för de klasser som historien omöjliggjort en nykter politik för. I sin *Historia* har liberalismens ledargestalt skildrat sitt eget tal på rikskonferensen på ett uttrycksfullt sätt. ”Miljukov gjorde... en kortfattad faktisk översikt över den ’revolutionära demokratin’ misstag och summerade dessa: Kapitulation i fråga om ’arméns demokratisering’, inräknat Gutjkovs avgång, kapitulation i fråga om en ’zimmerwaldistisk’ utrikespolitik, inräknat utrikesministerns (Miljukovs) avgång, kapitulation inför arbetarklassens utopiska krav, inberäknat Konovalovs (handels- och industriministerns) avgång, kapitulation inför de nationella minoriteternas extrema krav, inberäknat de övriga kadeternas avgång. Den femte kapitulationen – inför massornas benägenhet till direkta aktioner i agrarfrågan... hade försakat den förste presidenten för den provisoriska regeringen, furst Lvovs, avgång.” Det var ingen dålig historik över fallet. När det emellertid blev dags att föreslå en kur, höjde sig inte Miljukovs politiska förstånd över polisiära åtgärder: vi måste strypa bolsjeviker. ”Ställda inför uppenbara fakta”, förebrådde han kompromissmakarna, ”har de mer moderata grupperna tvingats erkänna, att det finns kriminella och förrädare bland bolsjeviker. Men de har ännu inte erkänt att själva den grundtanke som förenar dessa förkämpar för anarkosyndikalistiska, militanta handlingar är kriminell (applåder).”

Den ytterst foglige Tjernov tycktes fortfarande vara den länk som förenade koalitionen med revolutionen. Nästan alla talare på högerflygeln, Kaledin, kadeten Maklakov och kadeten Astrov, slog mot Tjernov som i förväg beordrats att hålla sig lugn och ingen tog sig för att försvara. Miljukov erinrade för sin del om det faktum att jordbruksministern ”själv hade varit i Zimmerwald och Kienthal, och där lagt fram de mest extrema resolutioner”. Det var en fullträff direkt på hakan. Innan Tjernov blev minister – minister för ett imperialistiskt krig – hade han faktiskt satt sin underskrift under vissa dokument från Zimmerwaldvästern – dvs. Lenins fraktion.

Miljukov dolde inte inför konferensen det faktum att han från första början hade varit emot koalitionen och ansett att den inte skulle bli ”starkare utan svagare än den regering som blev en följd av revolutionen” – dvs. Gutjkovs och Miljukovs regering. Och nu ”fruktar han starkt att de nuvarande verkställande myndigheterna... inte kan garantera säkerhet för liv och egendom”. Men hur det nu är med den saken, så lovar han, Miljukov, att stödja regeringen, ”av fri vilja och utan några invändningar”. Sveket mot detta magnifika löfte kommer att stå fullständigt klart om två veckor. För stunden framkallade hans tal varken någon entusiasm

eller föranledde några högljudda protester. Talaren både hälsades och avtackades med tämligen matta applåder.

Tseretelis andra tal inskränkte sig till löften, bedyranden och högljudd klagan: Förstår ni inte att allt det här är för er skull – sovjeterna, kommittéerna, demokratiska program, pacifistiska paroller – att allt det här är till skydd för er? ”Vem har större förmåga att sätta den ryska revolutionsstatens trupper i rörelse, krigsminister Gutjov eller krigsminister Kerenskij?” Tsereteli upprepade här Lenins ord nästan ordagrant, fast kompromissledaren betraktade som förtjänstfullt det som revolutionsledaren brännmärkt som svek. Talaren ursäktade sig till och med för sin överdrivna skonsamhet mot bolsjevikerna: ”Jag ska säga er att revolutionen var oerfaren i kampen mot anarkin från vänster (häftiga applåder från högern).” Men sedan revolutionen ”fått sina första läxor” rättade den till sina misstag: ”En undantagslag har redan antagits.” Under just dessa timmar stod Moskva under hemlig kontroll från en sexmannakommitté – två mensjeviker, två socialistrevolutionärer och två bolsjeviker – som försvarade staden mot ett maktövertagande från de som kompromissmakarna gav detta löfte att skingra bolsjevikerna.

Höjdpunkten den sista dagen var ett tal av general Alexejev, vars auktoritet var en inkarnation av de gamla militärkansliernas medelmåttighet. Inför högerns ohämmade entusiasm talade denne forne stabschef hos Nikolaus II och nederlagsorganisatör för den ryska armén om dessa destruktiva figurer ”i vars fickor man kan höra det melodiska klirret från tyska mark”. För att restaurera armén är det nödvändigt med disciplin, för disciplin är det nödvändigt med auktoritet för befälhavarna och för detta är det återigen nödvändigt med disciplin. ”Kalla disciplinen ’järndisciplin’, kalla den ’medveten’, kalla den ’äkta’... i grund och botten är dessa tre olika former av disciplin en och samma.” För Alexejev inrymdes all historia i det inhemska tjänstereglementet. ”Är det så svårt mina herrar att offra någon inbillad fördel – förekomsten av dessa organisationer (skratt från vänster) för en viss tid? (uppror och rop från vänster).” Generalen manade dem att överlämna den avväpnade revolutionen i hans förvar, inte för evigt – o, Gud bevara oss – nej, bara ”för en viss tid!” Vid krigsslutet lovade han att återlämna bytet oskatt. Men Alexejev avslutade med en aforism som inte var så dum: ”Vi behöver åtgärder och inga halvåtgärder.” Dessa ord var ett slag mot Tjcheidzes deklARATION, den provisoriska regeringen, koalitionen, hela februariregimen. Åtgärder och inte halvåtgärder! På detta skrev bolsjevikerna hjärtligt under.

General Alexejevs tal fick genast sin motvikt i delegaten för Petrograds och Moskvas vänsterofficerare, vilken talade till stöd för ”vår högste chef, krigsministern”. Efter honom talade löjtnant Kutjin, en gammal mensjevik, talesman för ”frontrepresentanterna på rikskonferensen”, i namn av de soldatmiljoner som dock knappast skulle ha känt igen sig själva i kompromisspegeln. ”Vi har alla läst intervjun med general Lukomskij, tryckt i alla tidningar, där han säger, att om inte de allierade hjälper oss, kommer Riga att överlämnas åt fienden...”. Varför ansåg försvarsstaben, som tills nu alltid dolt sina misslyckanden och nederlag, det nu nödvändigt att lägga på dessa mörka färger? Rop om ”skamligt” från vänster var riktade mot Kornilov, som givit uttryck åt samma tanke på konferensen dagen innan. Kutjin klämde här de besuttna klasserna på deras ömmaste punkt. De övre kretsarna inom bourgeoisie, kommandot, hela salens högra halva, var genomsyrade av defaitistiska tendenser inom alla de tre områdena ekonomi, politik och militärväsende. Mottot för dessa respektabla och kallblodiga patrioter hade blivit: ju värre det blir desto bättre! Men kompromissalaren skyndade sig att överge ett tema som skulle ha fått marken att rämna under hans egna fötter. ”Huruvida vi kan rädda armén eller ej, vet vi inte”, sade Kutjin. ”Men om vi misslyckas, kommer befälsstaberna inte att rädda den heller...”. ”Det kommer den!”, skrek en röst från officersbänkarna. Kutjin: ”Nej, det kommer den inte!” Ett utbrott av applåder från vänster. På så sätt kom befälhavarna och kommittéerna, på vars föregivna

solidaritet hela arméns restaurationsprogram var grundat, att skrika ut sin fientlighet tvärs över salen – och på samma sätt de två konferenshalvorna, vilka hade antagits utgöra grunden för ”en hederlig koalition”. Dessa sammanstötningar var bara ett svagt, mjukt och parlamentariserat eko av de motsättningar som försatt landet i krampryckningar. I enlighet med sina bonapartistiska scenanvisningar följde talarna från vänster och höger omväxlande på varandra och balanserade mot varandra så gott det gick. Om det ortodoxa kyrkorådets överhuvud stödde Kornilov, tog de evangeliskt kristna prästerna parti för den provisoriska regeringen. Delegerarna för zemstvoförsamlingarna och stadsdumor höll sina tal parvis – en från den majoritet som var för Tjcheidzes deklaration, den andra från minoriteten som stödde riksdumans deklaration.

Representanterna för de förtryckta nationaliteterna försäkrade den ene efter den andre regeringen om sin patriotism, men bad den enträget att inte lura dem längre: på hemorten har vi samma ämbetsmän, samma lagar, samma förtryck. ”Ni får inte dröja mer – inget folk kan leva på löften enbart.” Det revolutionära Ryssland måste visa att hon är ”moder och inte styvmoder till alla sina folk”. Dessa timida förebråelser och ödmjuka böner fick knappast någon sympatisk respons ens från salens vänstra sida. Den imperialistiska krigsandan är minst av allt förenlig med en ärlig politik i nationalitetsfrågan.

”Fram till dags dato har nationaliteterna bortom Kaukasus inte tagit ett enda separat steg”, tillkännagav mensjeviken Tjenkeli i georgiernas namn, ”och de kommer inte att ta något framdeles.” Detta löfte, som ivrigt applåderades, visade sig snart vara falskt: från och med oktoberrevolutionen blev Tjenkeli en av separatismens ledare. Här fanns emellertid ingen motsägelse: demokraternas patriotism sträcker sig inte utanför den borgerliga regimens ramar.

Under tiden intar ännu mer tragiska gengångare från det förflutna sin plats på scenen; krigsinvaliderna är i färd med att höja rösten. Inte heller de är enstämmiga. De handlösa, de benlösa, har också sin aristokrati och sina plebejer. I namn av det ”väldiga och mäktiga Sankt Georgryttarnas förbund, i namn av dess 128 avdelningar i alla delar av Ryssland”, stöder en invalidiserad officer, kränkt i sina patriotiska känslor, Kornilov (applåder från högern). Allryska förbundet för invalidiserade krigare ansluter sig via sin delegatsröst till Tjcheidzes deklaration (applåder från vänstern).

Exekutivkommittén för det nyligen organiserade förbundet för järnvägsmän – förutbestämt att under förkortningen Vikzjel spela en betydelsefull roll – förenar sin röst med kompromissmakarnas deklaration. Vikzjelordföranden, en moderat demokrat och extrem patriot, målar en livfull bild av kontrarevolutionära intriger längs järnvägslinjerna: illasinnade attacker på arbetarna, massavskedanden, godtyckliga överträdelse av åttatimmarsdagen, arresteringar och anklagelser. Underjordiska krafter, säger han, ledda från gömda men inflytelserika centra, försöker alldeles tydligt förmå de hungriga järnvägsarbetarna till kamp. Fienden förblir oupptäckt. ”Säkerhetstjänsten drömmer och åklagarens inspektörer sover tungt.” Och denne den moderataste av alla moderata avslutar sitt tal med ett hot: ”Om kontrarevolutionens hydra lyfter sitt huvud kommer vi att gå ut och strypa den med våra egna händer.”

Här tar omedelbart en av järnvägs magnaterna ordet med motanklagelser: ”Revolutionens klara källa har förgiftats.” Varför? ”Därför att revolutionens ideella syften har ersatts av materiella syften (applåder från högern).” I ungefär samma anda gick kadetgodsägaren Ruditjev skarpt tillrätta med arbetarna för att de lagt sig till med ”den skamliga parollen berika er” från Frankrike. Bolsjevikerna kommer snart att ge Ruditjevs formel enastående framgång, fastän inte precis av det slag talaren hade hoppats på. Professor Otserov, den rena vetenskapens man och jordbruksbankernas delegat, utbrister: ”Soldaten i skyttegraven borde tänka på kriget och inte på att dela upp jorden.” Det förvånar inte: konfiskering av privatägd

jord skulle vara detsamma som konfiskering av bankkapital. Den 1 januari 1915 uppgick de privata jordägarnas skulder till mer än 3,25 miljarder rubel.

Från högerns sida begärdes ordet av talesmän från de höga staberna, från industriförbundet, från handels- och bankkamrar, från hästuppfödarsällskapet och andra organisationer omfattande hundratals framstående personer. Från vänstern framträdde talesmän för sovjeterna, armékommittéerna, fackföreningarna, de demokratiska kommunstyrelserna och kooperativen, bakom vilka det långt i bakgrunden fanns namnlösa miljoner och tiotals miljoner. Under normala förhållanden skulle den korta delen av hävarmen ha inneburit en fördel. ”Man kan omöjligligen förneka”, predikade Tsereteli, ”särskilt i en stund som denna, den stora relativa vikt och betydelse de har som är starka på grund av sina egendomsinnehav.” Men saken var den att denna vikt blev allt svårare att väga. Liksom en vikt inte är en inre egenskap hos enskilda objekt utan ett inbördes förhållande dem emellan, så är en social vikt inte en naturlig egenskap hos folk utan bara det klassattribut som andra klasser tvingas erkänna hos dem. Revolutionen hade emellertid kommit just till den punkten, där den vägrade erkänna detta grundläggande ”attribut” hos de härskande klasserna. Det var av det skälet som den framstående minoritetens position vid hävarmens korta ände höll på att bli så obekvä. Kompromissmakarna försökte av alla krafter att upprätthålla jämvikten, men också de var redan maktlösa: massorna tryckte på alldeles för starkt på den långa delen av hävarmen. Hur försiktiga var inte storbönderna, bankirerna och företagarna med att gå ut till försvar för sina intressen! Försvarade man dessa överhuvudtaget? Nästan inte alls. De talade för idealismens rättigheter, kulturintressena och en framtida konstituerande församlings företrädesrätt. Ledaren för den tunga industrin, von Ditmar, avslutade till och med sitt anförande med en lovsång till ”frihet, jämlikhet och broderskap”. Var fanns profiternas metalliska baryton och jordräntornas skrovliga bas – var gömde de sig? Endast oegennyttans mer än ljuva tenorklanger fyllde salen. Men lyssna ett ögonblick: hur mycket mjältsjuka och vinäger under all denna sirap! Hur oväntat dessa lyriska rulader bryter ut i ömklig falsett! Presidenten för den allryska jordbrukskammaren, Kapatsinskij, som av hela sitt hjärta tog ställning för den kommande agrarreformen, glömmer inte att tacka ”vår fläckfrie Tsereteli” för dennes cirkulär till försvar för lagen mot anarkin. Men jordkommittéerna då? De kommer omedelbart att överlämna makten till musjiken! Åt denna ”okunnige, halvilliterate man, förryckt av glädje över att man äntligen överlämnat jorden åt honom har man föreslagit att överlämna rättsskipningen i landet!” Om jordägarna i sin kamp mot denna okunnige musik råkade försvara egendomen, är det inte för sin egen skull – O nej! – utan bara för att senare placera den på frihetens altare.

Den sociala symboliken kan nu tyckas vara fullbordad. Men här välsignas Kerenskij av en lyckosam inspiration. Han föreslår att man ska ge ordet till ännu en grupp – ”en grupp ur den ryska historien – nämligen Bresko-Breskovskaja, Kropotkin och Plechanov”. Rysk narodnikism, anarkism och socialdemokrati ges ordet i den äldre generationens gestalt – anarkismen och marxismen i sina mest framstående grundares gestalt.

Kropotkin begärde bara att få instämma ”med de röster som uppmanade det ryska folket att en gång för alla bryta med zimmerwaldismen”. Icke-regerandets apostel betygade omedelbart konferensens högerflygel sin tillgivenhet. Ett nederlag hotar oss, utbrast han, inte bara genom förlusten av stora landområden och skadestånd: ”Ni bör veta, kamrater, att det finns någonting värre än allt detta – det är det psykologiska tillståndet i en besegrad nation.” Denne forne internationalist föredrar att betrakta det psykologiska tillståndet i en besegrad nation från andra sidan gränsen. Medan han erinrade om hur ett erövat Frankrike hade krupit inför de ryska tsarerna, förutsåg han inte hur ett erövrande Frankrike skulle krypa inför amerikanska bankirer. Han utropade: ”Ska vi genomgå samma sak? På intet vis!” Han applåderades av hela salen. Och vilka regnbågsliknande utsikter, sade han, som kriget nu öppnat: ”Alla börjar inse

att vi måste bygga ett nytt liv på nya socialistiska principer... Lloyd George håller tal genomsyrade av socialistisk anda... I England, i Frankrike och Italien framträder en ny uppfattning om livet, genomsyrat av socialism – olyckligtvis statssocialism!" Om Lloyd George och Poincaré "olyckligtvis ännu inte tagit avstånd från statsprincipen, har åtminstone Kropotkin nog så uppriktigt övergått till den. "Jag tror", sade han, "att vi inte kommer att beröva den konstituerande församlingen någon av dess rättigheter – jag erkänner till fullo att de högsta besluten i sådana frågor tillkommer den – om vi, rådet för den ryska fosterjorden, högt och tydligt uttalar vår önskan att Ryssland borde utropas till republik." Kropotkin yrkade på en federativ republik: "Vi behöver en federation av det slag man har i Förenta staterna." Det är vad som blev kvar av Bakunins federation av fria kommuner! "Låt oss till sist lova varandra", bönföll Kropotkin i sin avslutning, "att vi ej längre ska hålla oss uppdelade i de vänstra och högra halvorna på denna teater... Vi har alla ett fosterland och för detta borde vi alla stå tillsammans, eller lägga oss ner tillsammans om så krävs, både vänster och höger." Jordägare, storföretagare, generaler, Sankt Georgryttare, alla de som inte ville erkänna Zimmerwald, gav anarkismens apostel en välförtjänt hyllning.

Liberalismens principer kan på allvar enbart förverkligas i anslutning till ett polissystem. Anarkismen är ett försök att rengöra liberalismen från polisen. Men liksom rent syre är omöjligt att inandas, så innebär liberalismen utan polisprincipen samhällets död. Som en skuggkarikatyr av liberalismen har anarkismen som helhet delat dess öde. Efter att ha dödat liberalismen har klassmotsättningarna i sin utveckling också tagit livet av anarkismen. I likhet med varje sekt som inte grundar sina lärosatser på det mänskliga samhällets faktiska utveckling, utan på att reducera ett av dess drag *in absurdum*, exploderar anarkismen som en såpbubbla i samma ögonblick som de samhälleliga motsättningarna når fram till krig eller revolution. Anarkismen, som Kropotkin framställde den, var det spöklikaste av alla spöken på rikskonferensen.

I bakuninismens klassiska land Spanien upprepar anarkosyndikalisterna och så kallade "specifika" eller äkta anarkisterna de ryska mensjevikernas politik när de avhåller sig från politik. Dessa bombastiska statsförnekare bugar sig respektfullt inför makten i samma stund som den ömsar skinn. Efter att ha varnat proletariatet för maktens frestelser stöder de självupppoffrande "vänsterbourgeoisiers" makt. Förbannande parlamentarismens kallbrand räcker de i löndom vulgärrepublikanens valsedel till sina anhängare. Hur den spanska revolutionen än utvecklar sig, kommer den åtminstone att en gång för alla sätta stopp för anarkismen.

Plechanov, som hela konferensen hälsade med en stormande applåd – vänstern hedrade sin gamle ledare, högern sin nye bundsförvant – representerade den tidiga ryska marxism vars vyer under decennier fixerats inom den politiska frihetens gränser. För bolsjeviker hade revolutionen bara börjat, för Plechanov hade den redan avslutats. Med rådet till företagarna att "söka närma sig arbetarklassen", föreslog Plechanov demokraterna: "Det är helt nödvändigt för er att nå en överenskommelse med företrädarna för handels- och industriklassen." Som avskräckande exempel tog Plechanov upp det "olycksaliga minnet av Lenin", som förfallit till en sådan nivå, att han uppmanade proletariatet "att omedelbart ta den politiska makten." Det var för just denna varning mot att kämpa om makten som konferensen behövde Plechanov, som tagit av sig sista delen av revolutionärens rustning på tröskeln till revolutionen.

På kvällen samma dag som delegaterna från den "ryska historien" talade, gav Kerenskij ordet till en representant för jordbrukskammaren och hästuppfödareföreningen, också han en Kropotkin, ytterligare en medlem av den gamla furstliga familjen som, om man ska tro på deras stamträd, hade större rätt än romanovarna till den ryska tronen. "Jag är ingen socialist", sade denne feodale aristokrat, "även om jag har respekt för en genuin socialism. Men när jag

ser tillgrepp, plundringar och våld måste jag säga... regeringen borde tvinga folk som hänger sig åt socialismen att avsäga sig uppgiften att omdana landet." Denne andre Kropotkin, som uppenbart siktade på Tjernov, hade inga invändningar mot sådana socialister som Lloyd George eller Poincaré. Vid sidan av sin familjemotsats, anarkisten, fördömde denne Kropotkinmonarkist Zimmerwald, klasskampen och jordövertagandena – han hade tyvärr haft för vana att kalla dem "anarki" – och krävde också enhet och seger. Tyvärr fastslår inga uppteckningar huruvida de båda kropotkinarna applåderade varandra.

På denna av hat sönderfrätta konferens talade man så mycket om enhet att enheten åtminstone måste få materialisera sig någon sekund i den ofrånkomliga symboliska handskakningen. Mensjeviktidningen berättar i hänfödda ordalag om denna tilldragelse: "Under Bublikovs tal inträffade en händelse som gjorde ett djupt intryck på samtliga konferensdeltagare... 'Igår', sade Bublikov, 'sträckte en av revolutionens lysande ledare, Tsereteli, ut sin hand mot affärsvärlden och jag vill att han ska veta att den handen inte ska behöva hänga i luften...". När Bublikov slutat tala kom Tsereteli upp och skakade hand med honom. Våldsamma ovationer.

Och så många ovationer! Lite för många. Just denne Bublikov, en stor järnvägs magnat, hade på en företagarkongress veckan innan den scen vi just beskrivit dundrat mot sovjetledarna: "Bort med de oärliga, de okunniga, alla de som drivit oss mot undergång!", och hans ord ekade fortfarande i Moskvaluften. Den gamle marxisten Rjazanov, som deltog på konferensen som fackföreningsdelegat, erinrade mycket påpassligt om Lyonprelaten Lamourettes kyss – "Den kyss som utväxlades mellan de två delarna av nationalförsamlingen – inte arbetarna och bourgeoisien utan två delar av bourgeoisien – och ni vet att kampen aldrig bröt ut så rasande som just efter denna kyss." Miljukov erkänner med osedvanlig uppriktighet att denna enhet från företagens sida "inte var allvarligt menad utan en praktisk nödvändighet för en klass som skulle ha alltför mycket att förlora. Bublikovs lovprisade handslag var just en sådan försoning med tysta förbehåll."

Trodde majoriteten av konferensdeltagarna på kraften i handskakningar och politiska kyssar? Trodde de på sig själva? Deras känslor var motsägelsefulla, liksom deras planer. I vissa enstaka tal, särskilt från provinserna, kunde man förvisso fortfarande höra knastrandet av de första hänryckningarna, förhoppningarna och illusionerna. Men på en konferens där den vänstra halvan var besviken och demoraliserad, och den högra försatt i raseri, ljöd dessa ekon från marsdagarna som ett trolovat pars brevväxling som offentliggjorts i deras skilsmässorätttegång. Efter att ha förpassat sig till skuggornas rike bevarade dessa politiker en gengångarregim med gengångaråtgärder. En dödligt kall fläkt av hopplöshet drog genom denna församling av "levande krafter", dessa de dömdas sista parad.

Alldeles vid konferensens slut inträffade en händelse som avslöjade den djupa klyftan till och med bland kosackerna, den grupp som betraktades som modellen för enhet och lojalitet mot staten. En ung kosackofficer i sovjetdelegationen, Nagajev, förklarade att de arbetande kosackerna inte stod på Kaledins sida. Kosackerna vid fronten, sade han, litar inte på kosackledarna. Detta var sant och träffade konferensen på dess ömmaste punkt. Tidningsrapporterna återger här den allra stormigaste scenen på konferensen. Vänstern applåderade extatiskt Nagajev och man kunde höra rop som: "Hurra för de revolutionära kosackerna!" Upprörda protester från högern: "Det här ska ni få stå till svars för!" En röst från officersbänkarna: "Tyska mark!" Trots det ofrånkomliga i dessa ord som patriotismens sista argument, fick de effekten av en exploderande bomb. Salen fylldes av ett fullkomligt helvetiskt oväsen. Sovjetdelegaterna hoppade upp från sina bänkar och hytte med knytnävarna åt officersbänkarna. Där förekom skrik om "provokatörer!" Ordförandeklockan ringde utan avbrott. "Ett ögonblick till och man skulle ha kunnat börja slåss."

Efter allt som hade ägt rum deklarerade Kerenskij i sitt avslutningstal: ”Jag tror och jag vet till och med... att vi har uppnått en bättre förståelse för varandra, att vi har uppnått större respekt för varandra...”. Aldrig förr hade februariregimens dubbelspel nått sådana avskräckande och fåfänga höjder av falskhet. Själv oförmögen att hålla kvar röstläget brister talaren mitt i sina slutmeningar ut i en veklagan av hot och förtvivlan. Som Miljukov beskriver det: ”Med bruten stämning som föll från hysteriskt tjut till tragisk viskning hotade Kerenskij en inbillad fiende och letade ivrigt efter denne med flammande blickar över hela salen...”. Miljukov visste bättre än någon annan att denna fiende inte var inbillad. ”Idag, medborgare i Ryssland, ska jag inte längre drömma... Må mitt hjärta förstenas...”. Så rasade Kerenskij – ”Låt mänsklighetens alla blommor och drömmar förtorka (En kvinnoröst från galleriet: ’Du får inte göra så. Ditt hjärta kommer inte att tillåta dig att göra så.’) Långt bort slänger jag mitt hjärtas nyckel, älskade folk. Blott staten ska jag ägna mina tankar.”

Salen var bestört och denna gång båda dess halvkor. Rikskonferensens sociala symbol slutade med en odräglig monolog ur en melodram. Den kvinnoröst som höjdes till försvar för hjärtats blommor lät som ett rop på hjälp, som ett SOS från den fredliga, soliga och blodlösa februarirevolutionen. Ridån gick äntligen ner för rikskonferensen.

Kapitel VIII: Kerenskij's sammansvärjning

Moskvakonferensen skadade regeringens ställning genom att avslöja, som Miljukov helt riktigt påpekar, ”att landet var delat i två läger mellan vilka ingen försoning eller överenskommelse i grund och botten kunde uppnås”. Konferensen ingöt nytt mod i bourgeoisien och skärpte dess otålighet. Å andra sidan gav den en ny impuls åt massornas rörelse. Moskva-strejken inledde en period av tilltagande omgruppering åt vänster bland arbetare och soldater. Hädanefter växte bolsjevikerna oemotståndligt. Bland massorna behöll bara vänstersocialist-revolutionärerna och i viss utsträckning vänstermensjevikerna sitt eget folk. Mensjevikernas Petrogradorganisation markerade sin politiska svängning åt vänster genom att utesluta Tsereteli från listan över kandidaterna till stadsduman. Den 16 augusti krävde en socialist-revolutionär konferens i Petrograd med 22 röster mot 1 upplösandet av officersförbundet vid högkvarteret och andra beslutsamma åtgärder mot kontrarevolutionen. Den 18 augusti satte Petrogradsovjeten, mot sin ordförande Tjcheidzes invändning, frågan om dödsstraffets avskaffande på dagordningen. Innan röstningen ställde Tsereteli denna utmanande fråga: ”Om dödsstraffet som en följd av er resolution inte avskaffas, ska ni då ta ut folk på gatorna och kräva att regeringen störs?” ”Ja”, ropade bolsjevikerna till svar. ”Ja, vi ska kalla ut massan och vi ska göra vårt bästa för att störta regeringen.” ”Ni har sträckt på huvudena ordentligt de här dagarna”, sade Tsereteli. Bolsjevikerna hade sträckt på huvudena tillsammans med massorna. Kompromissmakarna hade sänkt sina huvuden när massorna sträckt på sina. Kravet på dödsstraffets avskaffande antogs med alla röster – omkring 900 – mot 4. Dessa fyra var Tsereteli, Tjcheidze, Dan och Lieber! Fyra dagar senare, på ett gemensamt sammanträde för mensjevikerna och grupperna runt dem, där en resolution av Tsereteli som berörde grundläggande frågor antogs istället för Martovs förslag, antogs kravet på ett omedelbart upphävande av dödsstraffet utan debatt. Tsereteli, som inte längre kunde stå emot trycket, förblev tyst.

Denna tätande politiska atmosfär genombröts av händelser vid fronten. Den 19 augusti bröt tyskarna igenom den ryska linjen nära Ikskul. Den 21 augusti ockuperade de Riga. Denna uppfyllelse av Kornilovs förutsägelse blev, som om det var en överenskommelse, signalen till en politisk attack från bourgeoisiens sida. Pressen tioudubblade sin kampanj mot ”arbetare som inte vill arbeta” och ”soldater som inte vill slåss”. Revolutionen fick stå till svars för allt: den hade givit upp Riga och den gjorde sig redo att ge upp Petrograd. Förtalet mot armén – lika vildsint som för två och en halv månad sedan – hade nu inte ett enskilt berättigande. I juni hade

soldaterna verkligen vägrat att gå till offensiv: de hade inte velat väcka upp fronten, bryta tyskarnas passivitet och återuppta striden. Men innan Riga togs initiativet av fienden och soldaterna uppförde sig helt annorlunda. Det var dessutom den mest propagandabearbetade delen av 12:e armén som visade sig vara minst benägen till panik.

Befälhavaren för armén general Parskij skröt, och inte utan grund, att reträtten genomfördes ”i mönstergill ordning” och inte ens kunde jämföras med reträtterna från Galizien och Ostpreussen. Kommissarie Vojtinskij rapporterade: ”Våra trupper har genomfört de uppgifter de ålagts i genombrottsregionen på ett hedrande och oförvitligt sätt, men de är inte i stånd att stå emot fiendens attacker någon längre tid och retirerar sakta ett steg i taget och lider enorma förluster. Jag anser det nödvändigt att nämna de lettiska skarpskyttarnas utomordentliga tapperhet, av vilka återstoden, trots sitt fullständigt utmattade tillstånd, återigen skickats ut i strid...”. Ännu mer entusiastisk var armékommitténs ordförande mensjeviken Kutjin i sin rapport: ”Andan bland soldaterna var förbluffande. Enligt vittnesmål från kommittémedlemmar och officerare var deras ståndaktighet av ett slag man dittills aldrig skådat.” En annan representant för samma armé rapporterade några dagar senare på ett möte för exekutivkommitténs byrå: ”I centrum för attacken fanns en lettisk brigad bestående nästan uteslutande av bolsjeviker... Med order om framryckning gick brigaden framåt med röda fanor och spelande orkestrar och kämpade med utomordentligt mod.” Stankevitj skrev senare i samma anda, även om det var mer behärskat: ”Till och med på arméhögkvarteret, som härbärgerade folk som var kända för sin beredvillighet att lägga skulden på soldaterna, kunde man inte nämna ett enda konkret fall av vägran att inte bara utföra stridsorder utan vilka order som helst.” Den landsättningsstyrka av marinsoldater som var engagerade i Moonsundsoperationen,¹ visade också anmärkningsvärt mod, såsom framgår av officiella dokument. En del av det som påverkade stämningen bland soldaterna, särskilt de lettiska skarpskyttarna och Östersjömatroserna, var att det denna gång var fråga om direkt försvar av två centra för revolutionen, Riga och Petrograd. De mer avancerade trupperna hade redan anammat bolsjevikidén om ”att sticka ner sina bajonetter i marken inte kan avgöra krigsfrågan”, att kampen för fred inte kan skiljas från kampen om makten, kampen för en ny revolution.

Även om vissa enskilda kommissarier, skrämde av generalernas attack, överdrev arméns ståndaktighet, kvarstår det faktum att soldaterna och matroserna lydde order och dog. De kunde inte göra mer än så. Men icke desto mindre fanns det i grund och botten inget försvar. Hur otroligt det än kan låta togs 12:e armén helt oförberedd. Allt saknades: män, vapen, militärförnödenheter och gasmasker. Kommunikationerna var obeskrivligt dåliga. Attackerna uppskötts på grund av att man hade anskaffat japanska patroner till ryska gevär. Och ändå var det här inget oväsentligt frontavsnitt. Betydelsen av förlusten av Riga hade inte varit någon hemlighet för överkommandot. Hur ska man då förklara det ohyggligt usla tillstånd som 12:e arméns försvarsstyrkor och förnödenheter befann sig i? ”Bolsjevikerna hade”, skriver Stankevitj, ”redan börjat sprida rykten att staden givits upp till tyskarna med avsikt, därför att officerarna ville göra sig av med detta bolsjevismens näste och plantskola. Dessa rykten kunde inte annat än vinna tilltro inom armén, som visste att det i grunden inte förekommit något försvar eller motstånd.” Faktum är att generalerna Ruskij och Brusilov så tidigt som december 1916 hade beklagat sig över att Riga var ”nordfrontens olycka”, att staden var ”ett propagandanäste”, som man bara kunde komma till rätta med genom exekutionsmetoden. Att låta Rigas arbetare och soldater genomgå en tysk militärockupations skolning måste ha varit en hemlig dröm för många generaler vid nordfronten. Ingen föreställde sig naturligtvis att överbefälhavaren hade givit order om att uppges Riga. Men alla befälhavare hade läst Kornilovs tal och intervjun med dennes stabschef Lukomskij. Detta gjorde en order helt

¹ Moonsundet – *Moon* är tyska namnet på största ön i sundet. Numera kallas den vanligen *Muhu*, som är dess estniska namn. – *Ö anm*

överflödig. Befälhavaren för den norra fronten general Klembovskij tillhörde den inre konspirationskretsen och avvaktade följaktligen uppgivandet av Riga som en signal att sätta igång den rörelse som skulle rädda landet. Även under normala förhållanden hade för övrigt de ryska generalerna en dragnig till kapitulation och reträtt. Vid det här tillfället, när de i förväg befriats från ansvar av högkvarteret och deras politiska intressen drev dem längs defaitismens väg, gjorde de inte ens ett försök till försvar. Huruvida den eller den generalen kompletterade det passiva försvarssabotaget med någon skadlig handling är av mindre betydelse och i grund och botten svårt att avgöra. Det vore emellertid naivt att inbilla sig att generalerna skulle ha avhållit sig från att bistå ödet i de fall där deras svekfulla aktiviteter skulle ha förblivit obestrafade.

Den amerikanske journalisten John Reed, som visste att både se och höra och som givit oss en odödlig bok med en krönikörs anteckningar om oktoberrevolutionens dagar, intygar utan att sväva på målet att en betydande del av de besuttna klasserna i Ryssland föredrog en tysk seger före en triumf för revolutionen och inte tvekade att säga så öppet. ”En kväll tillbringade jag i en Moskvaköpmans hus”, säger Reed bland annat. ”Vid teet frågade vi elva personer vid bordet om de föredrog ’Wilhelm eller bolsjevikerna’. Röstningen utföll med tio mot en för Wilhelm.” Samme amerikanske författare samtalande med officerare vid nordfronten, vilka ”uppriktigt föredrog ett militärt nederlag framför att arbeta tillsammans med soldatkommittéerna.”

För att styrka den politiska anklagelse bolsjevikerna gjorde – och inte bara dem – räcker det med att uppgivandet av Riga ingick i konspiratörernas planer och upptog en bestämd plats i deras konspirationsalmanacka. Detta kunde utläsas klart och tydligt mellan raderna i Kornilovs Moskvatal. Senare händelser belyste den aspekten av saken fullständigt. Men vi har också ett stycke direkt vittnesbörd, som vittnets personlighet i det givna fallet förläna ovedersäglig auktoritet. I sin *Historia* säger Miljukov: ”I Moskva antydde Kornilov i sitt tal det ögonblick, bortom vilket han inte ville skjuta upp de avgörande åtgärderna för ’landets räddning från undergång och arméns från sammanbrott.’ Detta ögonblick var det fall för Riga han förutsett. Denna händelse skulle enligt hans uppfattning framkalla... en flod av patriotisk upphetsning... Som Kornilov berättade för mig personligen på ett möte i Moskva den 13 augusti, ville han inte låta detta tillfälle gå förlorat. Och tillfället för en öppen konflikt med Kerenskijns regering hade han gjort fullständigt klart för sig, till och med så att han fastställt datum i förväg, den 27 augusti.” Kan det möjligen sägas klarare. För att kunna genomföra marschen mot Petrograd behövde Kornilov Rigas fall åtskilliga dagar före den fastställda tidpunkten. Att stärka Rigas ställning, att vidta verkliga försvarsåtgärder, skulle ha inneburit att tillintetgöra en annan kampanjplan som var oändligt mycket viktigare för Kornilov. Om Paris är värt mycket, är Riga ett ringa pris att betala för makten.

Under den vecka som gick mellan Rigas uppgivande och Kornilovs resning blev högkvarteret centralförrådet för förtal mot armén. De meddelanden från den ryska staben som trycktes i den ryska pressen fick omedelbart eko i ententens press. De ryska patriotiska tidningarna publicerade i sin tur entusiastiskt de glåpord och smädelser som *The Times*, *Le Temps* och *Le Matin* öste över den ryska armén. Soldatfronten skakade av förbittring, indignation och avsky. Kommissarierna och kommittéerna, till och med kompromissmakarnas och patrioternas, kände sig djupt sårade. Protester strömmade in från alla håll. Särskilt skarpt var brevet från exekutivkommittén för den rumänska fronten, Odessas militärdistrikt och Svartahavsflottan – det så kallade Rumtjerod – vilket krävde att exekutivkommittén ”inför hela Ryssland skulle slå fast den tapperhet och det uppoffrande mod som de soldater visar som i tusenden dör varje dag i grymma strider till försvar för det revolutionära Ryssland...”. Under inflytande av dessa protester underifrån övergav kompromissledarna sin passivitet. ”Det förefaller som om det inte finns någon dynga som borgarpressen inte vill sprätta på den revolutionära armén”, skrev

Izvestija om sina allierade i det politiska blocket. Men ingenting fick någon verkan. Detta förtal av armén var en nödvändig beståndsdel i en konspiration som hade sitt centrum vid högkvarteret.

Omedelbart efter övergivandet av Riga gav Kornilov telegramledes order om att skjuta några soldater längs vägen i de andras åsyn för att statuera exempel. Kommissarien Vojtinskij och general Parskij rapporterade att soldaternas uppförande enligt deras åsikt inte alls motiverade sådana åtgärder. Kornilov förklarade på ett kommittérepresentantmöte vid högkvarteret, utom sig av ilska, att han skulle ställa Vojtinskij och Parskij inför krigsrätt för att ha givit osanna rapporter om läget inom armén – vilket innebar, som Stankevitj förklarar det, ”att de inte lagt skulden på soldaterna”. För att göra bilden fullständig är det nödvändigt att tillägga att Kornilov samma dag beordrade arméstaberna att sammanställa en lista över bolsjevik-officerare till huvudkommittén för officersförbundet – dvs. till den kontrarevolutionära organisation som, under ledning av kadeten Novosiltsev, var huvudcentrat för komplotten. Sådan var denne överbefälhavare, ”revolutionens främste soldat”!

Efter att ha bestämt sig för att lyfta på en liten flik av förlåten, skrev *Izvestija*: ”Någon mystisk klick som står försvarsstabskretsarna utomordentligt nära bedriver en avskymrad provokationsverksamhet...”. Med orden ”mystisk klick” åsyftade man Kornilov och hans stab. Det framryckande inbördeskrigets kornblixtar började kasta nytt ljus, inte bara över dagens utan också gårdagens handlingar. Under rubriken självförsvar började kompromissmakarna avslöja misstänkta aktiviteter från kommandots sida under junioffensiven. I pressen framträdde alltfler detaljer om illvilligt förtal från divisions- och regementsstaberna. ”Ryssland har rätt att kräva”, skrev *Izvestija*, ”att hela sanningen om vår julireträtt framläggs inför landet.” Dessa ord lästes ivrigt av soldater, matrosar och arbetare – särskilt av dem som under förevändning av att ha varit skyldiga till katastrofen vid fronten ännu fyllde fångelserna. Två dagar senare kände sig *Izvestija* tvingad att ännu öppnare förklara: ”Högkvarteret spelar med sina kommunikeer ett klart politiskt spel mot den provisoriska regeringen och den revolutionära demokratin.” Regeringen framställs med de här raderna som ett oskyldigt offer för högkvarterets avsikter, men det kan tyckas som om regeringen hade alla möjligheter att komma i takt med generalerna. Om den nu inte gjorde det, var det för att den inte ville.

I den ovan nämnda protesten mot den svekfulla hetsen mot soldaterna, talade Rumtjerod med särskild indignation om det faktum att ”kommunikeererna från högkvarteret... tycks avsiktligt förringa soldaternas hängivna försvar av revolutionen samtidigt som de betonar officerarnas hjältemod.” Rumtjerods protest uppträdde i pressen den 22 augusti och dagen därpå publicerades en särskild order från Kerenskij som hängav sig åt att lovprisa officerarna, vilka ”från de första revolutionsdagarna fått utstå en inskränkning av sina rättigheter” och oförtjänta förolämpningar från soldatmassans sida, ”som dolde sin feghet under idealistiska paroller.” På samma gång som Kerenskij närmaste medhjälpare, Stankevitj, Vojtinskij och andra, protesterade mot smädandet av soldaterna, associerade han sig demonstrativt med denna verksamhet och krönte den med en provokativ order från krigsministern och regeringsöverhuvudet. Kerenskij erkände senare att han så tidigt som i slutet av juli hade ”exakt information” i sina händer om en officerssammansvärjning samlad runt högkvarteret. ”Huvudkommittén för officersförbundet utsåg”, för att citera Kerenskij, ”aktiva konspiratörer bland sig själva och dess medlemmar var agenter för konspirationen på olika orter. De gav den nödvändiga tonen åt förbundets legala aktiviteter.” Det är alldeles riktigt. Vi behöver bara tillägga att ”den nödvändiga tonen” var en ton av förtal mot armén, kommittéerna och revolutionen – det är själva den tonen som präglar Kerenskijns order från den 23 augusti.

Hur ska vi förklara denna gåta? Att Kerenskij inte hade någon konsekvent och genomtänkt politik är absolut obestridligt. Men han måste nödvändigtvis ha varit totalt från vettet för att

med kunskap om en officerskomplott lägga huvudet under komplottmakarnas kniv och på samma gång hjälpa dem att dölja sig. Förklaringen till Kerenskij's beteende, som förefaller obegripligt vid första påseende, är i verkligheten mycket enkel: han var själv vid den tiden en deltagare i sammansvärjningen mot den februariregim som trotsar all beskrivning.

När tiden kom för avslöjandet intygade Kerenskij själv att förslag om en personlig diktatur hade nått honom från kosackkretsar, officerare och från borgerliga politiker. ”Men de föll i ofruktbar jord...”. Kerenskij's ställning var då åtminstone sådan att ledarna för kontraprevolutionen utan risk kunde utbyta åsikter med honom om en statskupp. ”De första samtalen i diktaturfrågan, som tog sig formen av smärre trevanden”, började – enligt Denikin – i början av juni, dvs. under förberedelsen för offensiven. Kerenskij deltog inte sällan i dessa samtal och vid sådana tillfällen sågs det som något självklart, särskilt av Kerenskij själv, att han skulle utgöra centrum för diktaturen. Suchanov säger med rätta om Kerenskij: ”Han var en kornilovist – endast under förutsättning att han själv skulle stå i ledningen för kornilovisterna.” Under offensivens sammanbrott lovade Kerenskij Kornilov och de andra generalerna vida mer än han kunde hålla. ”Under sina resor längs fronten kom”, berättar general Lukomskij, ”Kerenskij ofta att pumpa upp modet på sig och diskutera frågan med sina kompanjoner om att skapa en stark makt, att bilda ett direktorat eller att överlämna makten till en diktator.” I enlighet med sin karaktär skulle Kerenskij bidra med ett element av formlöshet, ett hafsigt, dilettantiskt element, i de här samtalen. Generalerna skulle å andra sidan föredra militär precision.

Dessa tillfälliga deltaganden från Kerenskij's sida i generalernas samtal gav en viss legalitet åt tanken på en militärdiktatur, en sak som man av försiktighet inför den ännu ostrypa revolutionen oftast gav beteckningen ”direktorat”. Vilken roll historiska hågkomster om regeringen i Frankrike efter termidor spelade här är svårt att säga. Men bortsett från frågor av rent verbal överskylning, erbjöd direktoratet i första hand den otvivelaktiga fördelen att den gjorde det möjligt att underordna personliga ambitioner. I ett direktorat borde det finnas plats inte bara för Kerenskij och Kornilov utan också för Savinkov, till och med för Filonenko – för folk i allmänhet med ”järnvilja”, som kandidaterna själva uttryckte det. Var och en av dem närde för egen del tanken att senare övergå från den kollektiva till den individuella diktaturen.

För en konspiratorisk uppgörelse med högkvarteret behövde Kerenskij därför inte vidta några abrupta förändringar: det var tillräckligt att utveckla och fortsätta det han redan påbörjat. Dessutom antog han att han kunde ge generalernas konspiration en lämplig inriktning och inte enbart få den att slå ned i bolsjevikernas huvuden utan också, inom vissa gränser, på sina allierade och tröttsamma väktare, kompromissmakarna. Kerenskij manövrerade på så sätt att han utan att fullständigt avslöja konspiratörerna kunde skrämna upp dem tillräckligt och knyta upp dem till sina egna uträkningar. Häri gick han ända fram till den gräns bortom vilken regeringsöverhuvudet skulle bli en illegal konspiratör. ”Kerenskij var i behov av en energisk påtryckning från höger, från kapitalistklickarna, de allierades ambassader och särskilt från högkvarteret”, skrev Trotskij tidigt i september, ”för att göra sina egna händer helt fria. Kerenskij ville använda generalernas revolt för att förstärka sin egen diktatur.”

Rikskonferensen var det kritiska ögonblicket. Jämte illusionen om obegränsade tillfällen förde Kerenskij med sig en förödmjukande känsla av sitt eget personliga misslyckande från Moskva och beslöt slutligen att kasta all tveksamhet överbord och visa upp sig inför *dem* i helfigur. Men vilka avsåg han med ”dem”? Alla – men framförallt bolsjevikerna, som placerat en generalstrejksmina under hans praktfulla nationella tablå. När så skedde skulle han också en gång för alla göra upp med högern, med alla dessa gutjkovar och miljukovar som inte ville ta honom på allvar, som gjorde narr av hans gester och betraktade hans makt som skuggan av en makt. Och slutligen skulle han ge en ordentlig reprimand åt ”dem”, kompromissförmyndarna,

den förhatlige Tsereteli som bara rättade och instruerade honom, Kerenskij, nationens utvalde, till och med på rikskonferensen. Kerenskij beslöt sig bestämt och en gång för alla att visa hela världen att han på inget vis var en ”hysteriker”, en ”taskspelare”, en ”ballerina”, som gardes- och kosackofficerarna allt oftare öppet kallade honom, utan en man av stål som slagit ihop sitt hjärtas portar och kastat nyckeln i havet trots den vackra okändas böner från teaterlogen.

Stankevitj iakttog hos Kerenskij under de här dagarna ”en önskan att säga någonting nytt som svarar på den allmänna oron och bestörtningen i landet. Kerenskij... beslöt att införa disciplinstraff i armén; antagligen var han också beredd att föreslå regeringen andra kraftåtgärder.” Stankevitj kände bara till den del av sin chefs avsikter som denne fann det lämpligt att meddela honom. I verkligheten gick Kerenskij's avsikter vid den tiden redan avsevärt längre. Han hade beslutat att i ett slag slå undan marken under Kornilovs fötter genom att genomföra den senares program och på så vis knyta upp bourgeoisien till sig själv. Gutjkov hade varit oförmögen att driva trupperna till offensiv; han, Kerenskij, hade gjort det. Kornilov skulle inte förmå att genomföra Kornilovs program; han, Kerenskij, kunde. Det är sant att Moskvastrejken hade påmint honom om att det kunde finnas hinder på vägen, men juli-dagarna hade visat att det var möjligt att övervinna dem. Nu var det bara nödvändigt att göra jobbet färdigt och inte låta vännerna till vänster få tag i rockskörten. Det var först av allt nödvändigt att helt och hållet förändra Petrogradgarnisonen: de revolutionära regementena måste ersättas av ”friska” styrkor, som inte alltid skulle snegla efter sovjeterna. Det skulle inte finnas någon chans att tala om den här planen med exekutivkommittén. Och varför skulle egentligen detta vara nödvändigt? Regeringen hade erkänts vara självständig och krönts under den fanan i Moskva. Förvisso uppfattade kompromissmakarna självständighet i formell mening, som ett sätt att pacificera liberalerna. Men han, Kerenskij, skulle omvandla det formella till det materiella. Inte för intet hade han i Moskva deklarerat, att han varken var med högern eller vänstern och att hans styrka låg däri. Nu skulle han bevisa det i handling!

Efter konferensen hade Kerenskij's linje och exekutivkommitténs linje fortsatt att gå åt varsitt håll: kompromissmakarna var rädda för massorna, Kerenskij för de besuttna klasserna. Massorna krävde dödsstraffets avskaffande vid fronten; Kornilov, kadeterna och ententens ambassader krävde dess införande i de bakre leden.

Den 19 augusti telegraferade Kornilov till ministerpresidenten: ”Jag hävdar enträget nödvändigheten av att Petrograddistriktet underställs mig.” Högkvarteret sträckte öppet händerna efter huvudstaden. Den 24 augusti samlade exekutivkommittén mod till sig och krävde i ord att regeringen skulle sätta stopp för ”kontrarevolutionära metoder” och ”att energiskt och utan dröjsmål” ta itu med att förverkliga den demokratiska omvandlingen. Detta var ett nytt språk. Kerenskij blev tvungen att välja mellan att anpassa sig till en demokratisk plattform, som i all sin torftighet kunde leda till en splittring med liberalerna och generalerna, och Kornilovs program, som obevekligen skulle leda till konflikt med sovjeterna. Kerenskij beslöt att sträcka ut sin hand mot Kornilov, mot kadeterna, mot ententen. Han ville till varje pris undvika öppen konflikt med högern.

Det är sant att storhertigarna Michail Aleksandrovitj och Pavel Aleksandrovitj sattes i husarrest den 21 augusti och att ett fåtal andra personer på samma gång ställdes under observation. Men det gjordes inte med något större allvar och Kerenskij blev tvungen att släppa de arresterade omedelbart. ”Det verkar”, sade han i ett senare vittnesbörd angående Kornilov-affären, ”som om vi medvetet hade letts in på villospår.” Till det behöver man bara tillägga – ”med vårt eget bistånd”. Det stod fullständigt klart att för allvarligt syftande konspiratörer – dvs. för hela Moskvakonferensens högerflygel – var det inte alls fråga om att återupprätta monarkin utan om att upprätta bourgeoisiens diktatur över folket. Det var i den meningen som Kornilov och alla hans kolleger inte utan indignation avvisade anklagelsen för

”kontrarevolutionära” – dvs. monarkistiska – planer. Förvisso fanns det före detta ämbetsmän, medhjälpare, hovdamer, hovmän ur de svarta hundradena, trollkarlar, munkar och balleriner som viskade här och var i bakgrunden. Det fick inga som helst konsekvenser. Bourgeoisiers seger kunde enbart komma i form av en militärdiktatur. Frågan om monarki kunde enbart resas i ett framtida stadium, och inte heller då på grundval av Rasputins hovdamer utan en borgerlig kontrarevolution.

För den innevarande perioden handlade det i huvudsak om bourgeoisiers kamp mot folket under Kornilovs fana. I sökandet efter en allians med detta läger var Kerenskij så mycket angelägnare att skydda sig från vänsterns misstankar med fiktiva arresteringar av storhertigar. Tricket var så uppenbart att Moskvas bolsjevidning den gången skrev: ”Att arrestera ett par hjärtlösa nickedockor i Romanovfamiljen och låta... militärklickens av armébefälhavare med Kornilov i spetsen gå fri – är att bedra folket...”. Bolsjevikerna hatades också för det här, att de såg allting och talade högt om det. Kerenskijns inspirationskälla och vägledare under de här ödesdagarna hade kommit att bli Savinkov – en stor äventyrare, en revolutionär av den sportiga typen, en som lärt sig förakt för massorna i den individuella terrorismens skola, en man med talang och vilja – kvaliteter som emellertid inte hindrat honom från att under ett antal år fungera som verktyg i händerna på den beryktade provokatören Azev – en skeptiker och cyniker som icke utan grund ansåg att han hade rätt att se ned på Kerenskij och som samtidigt med att han respektfullt höll sin högra hand till visiret tog tag om nosen och ledde honom med den vänstra. Savinkov trängde sig på Kerenskij i egenskap av handlingsmänniska och Kornilov som äkta revolutionärer med historiskt namn. Miljukov berättar en lustig historia om det första mötet mellan kommissarien och generalen, såsom Savinkov återgav det. ”General”, sade Savinkov, ”Jag vet att om förhållanden uppstår i vilka ni borde skjuta mig, kommer ni att skjuta mig.” Efter en lång paus tillade han: ”Men om det läget uppstår att jag måste skjuta er, kommer jag att göra det också.” Savinkov var mycket för litteratur, kunde sin Corneille och Hugo och var svag för den högtravande genren. Kornilov hade för avsikt att göra sig av med revolutionen utan hänsyn till pseudoklassicismens och romantikens formler, men inte heller generalen var främmande för charmen i en ”stark konstnärlig stil”. Den förre terroristens ord måste på ett behagligt sätt ha kittlat den heroiska princip som dolde sig i bröstet på den förre medlemmen av de svarta hundradena.

I en av de senare tidningsartiklarna, som uppenbarligen inspirerats och kanske också skrivits av Savinkov, förklaras hans egna planer mycket klart och tydligt: ”Medan Savinkov fortfarande var kommissarie...” säger artikeln, ”kom han till slutsatsen, att den provisoriska regeringen var oförmögen att lotsa landet ur dess svåra situation. Här måste andra krafter sättas i spel. All verksamhet i den riktningen kunde emellertid bara utföras under den provisoriska regeringens, och då särskilt Kerenskijns, fana. Det skulle krävas en revolutionär diktatur upprättad med järnhand. Denna järnhand såg Savinkov i general Kornilov.” Kerenskij som ”revolutionär” täckmantel och Kornilov som järnhand. Vad gäller den tredje deltagarens roll så har artikeln ingenting att säga, men det råder ingen tvekan om att Savinkov, när han försonade överbefälhavaren med premiärministern, hade vissa tankar på att tränga ut dem båda två. Vid ett tillfälle kom denna outtalade tanke så nära ytan att Kerenskij strax innan konferensen och mot Kornilovs protester tvingade Savinkov att avgå. Men liksom allt annat som hände på det området var utgången inte slutgiltig. ”Den 17 augusti tillkännagavs det”, vittnade Filonenko, ”att Savinkov och jag skulle behålla våra poster och att ministerpresidenten i princip hade godtagit det program som utvecklats i den rapport general Kornilov, Savinkov och jag lagt fram.” Savinkov fick den 17 augusti av Kerenskij ”order att utforma en lag om åtgärder som skulle vidtas i de bakre leden”, vilket i detta syfte skapade en kommission under ordförandeskap av general Apusjkin. Fastän Kerenskij verkligen var rädd för Savinkov beslöt han en gång för alla att begagna sig av honom för sin egen stora plan och

bevakade inte bara hans plats i krigsministeriet utan gav honom också en plats i marinministeriet på köpet. Detta innebar, enligt Miljukov, att för regeringen ”var tiden nu inne att vidta vissa kraftåtgärder till och med till priset av att få ut bolsjevikerna på gatorna.” I denna fråga ”fastslog” Savinkov ”uppriktigt att det skulle vara lätt att slå ned en bolsjevikrevolt och bryta upp bolsjevikorganisationerna med hjälp av två regementen.”

Både Kerenskij och Savinkov förstod till fullo, speciellt efter Moskvakonferensen, att kompromissmakarnas sovjeter under inga omständigheter skulle acceptera Kornilovs program. Petrogradsovjeten hade senast igår krävt dödsstraffets upphävande vid fronten och skulle med dubbel kraft resa sig mot att dödsstraffet utsträcktes också till eftertruppen. Faran var därför att rörelsen mot den statskupp som Kerenskij planerat kunde komma att ledas, inte av bolsjevikerna, utan av sovjeterna. Vi får dock naturligtvis inte låta oss hindras av detta: det är ju fråga om att rädda landet!

”Den 22 augusti”, skriver Kerenskij, ”åkte Savinkov på min befallning till högkvarteret för att bland annat (!) begära av general Kornilov att han skulle ställa en kavallerikår till regeringens förfogande”. Savinkov själv beskrev sitt uppdrag i följande ordalag när det blev hans tur att urskulda sig inför den allmänna opinionen: ”Att få en kavallerikår av general Kornilov för det faktiska införandet av undantagstillstånd i Petrograd och för att försvara den provisoriska regeringen mot varje slags attack, särskilt (!) en attack från bolsjevikerna, vilka... enligt information från en utländsk säkerhetstjänst, återigen förberedde en attack i samband med en tysk belägring och en resning i Finland...”. Den fantastiska informationen från säkerhetstjänsten användes helt enkelt för att skyla över det faktum att regeringen själv, med Miljukovs ord, tog ”risken att få ut bolsjevikerna på gatorna” för given, dvs. den var beredd att provocera fram en resning. Och eftersom offentliggörandet av det dekret som upprättade militär-diktatur var beräknat till de sista dagarna i augusti, anpassade Savinkov den emotsedda resningen till detta datum.

Den 25 augusti undertrycktes bolsjevikorganet *Proletären* utan synbara motiv. *Arbetaren*, som kom ut i dess ställe, förklarade att dess företrädare hade ”slagits igen dagen efter det att den uppmanat arbetarna och soldaterna till självbehärskning och lugn i samband med genombrytningen på Rigafrenten. Vems hand gör sig sådan omsorg om att arbetarna inte skall veta att partiet varnar dem mot provokation?” Den frågan slog huvudet på spiken. Bolsjevikpressens öde låg i Savinkovs händer. Indragningen av tidningen gav honom två fördelar: den irriterade massorna och den förhindrade partiet att skydda dem mot en provokation som den här gången kom från höga regeringskretsar.

Enligt högkvartersprotokollen – måhända lite tillsnyggade men på det hela taget i full överensstämmelse med situationen och de personer det var fråga om – informerade Savinkov Kornilov på följande sätt: ”Era krav, Lavr Georgievitj, kommer att tillgodoses inom några dagar. Men regeringen fruktar att allvarliga komplikationer i samband med detta kan uppstå i Petrograd... Offentliggörandet av era krav kommer att bli en signal för bolsjevikerna att gå ut... Det är inte känt vilken attityd sovjeterna kommer att inta till den nya lagen. De senare kan också komma att motsätta sig regeringen... Jag anhåller därför om att ni ger order om att den tredje kavallerikåren skickas till Petrograd i slutet av augusti och ställs till den provisoriska regeringens förfogande. För den händelse sovjetmedlemmarna liksom bolsjevikerna kommer ut måste vi gå till aktion mot dem.” Kerenskij sändebud tillade att aktionen nödvändigtvis måste bli mycket beslutsam och skoningslös – på vilket Kornilov svarade, att han ”inte vet av någon annan slags aktion”. Senare, när det blev nödvändigt att urskulda sig, tillade Savinkov, ”om sovjeterna i samband med bolsjevikernas resning skulle visa sig vara bolsjevikiska...”. Men det är ett alldeles för grovt trick. Det dekret som tillkännagav Kerenskij statskupp skulle utfärdas inom tre eller fyra dagar. Det var sålunda inte fråga om

några framtida sovjeterna utan om dem som existerade i slutet av augusti. För att det inte skulle råda något missförstånd och för att bolsjevikerna inte skulle komma ut ”före det rätta ögonblicket”, enades man om följande aktionsordning: först koncentrera en kavallerikår i Petrograd, därefter förklara att huvudstaden stod under krigsrätt och först efter detta publicera de nya lagarna som skulle framkalla en bolsjevikresning. I protokollet från högkvarteret finns den här planen i svart på vitt. ”För att den provisoriska regeringen exakt ska kunna veta när den skall förklara Petrograds militärdistrikt stå under krigsrätt och när den ska offentliggöra de nya lagarna, är det nödvändigt att general Kornilov håller honom (Savinkov) väl underordnad via telegrafan vid vilken tidpunkt kåren kommer att närma sig Petrograd.”

De konspirerande generalerna begrep, säger Stankevitz, ”att Savinkov och Kerenskij... ville genomföra någon slags statskupp med hjälp av staben. Det var bara det som behövdes. De kom skyndsamt överens om alla krav och villkor...”. Stankevitz, som var lojal mot Kerenskij, gör förbehållet att man vid högkvarteret ”av misstag förknippade” Kerenskij med Savinkov. Men hur kunde man skilja på dem när Savinkov väl anlät med precis formulerade instruktioner från Kerenskij? Kerenskij själv skriver: ”Den 25 augusti återvänder Savinkov från högkvarteret och rapporterar till mig att de trupper som ska stå till den provisoriska regeringens förfogande kommer att sändas enligt instruktioner.” Kvällen den 26 utsågs till datum för regeringen att anta lagen om åtgärder mot eftertrupperna, vilket skulle utgöra prologen till ett avgörande ingripande av kavallerikåren. Allt var färdigt – det återstod bara att trycka på knappen.

Händelserna, dokumenten, deltagarnas vittnesmål, och slutligen Kerenskijns egen bekännelse, intygar samstämmigt att ministerpresidenten utan en del av hans regerings vetskap, bakom ryggen på de sovjeterna som givit honom makten, i hemlighet inför det parti han ansåg sig vara medlem i, hade ingått en överenskommelse med de högsta armégeneralerna om en radikal förändring av statsregimen med hjälp av väpnade styrkor. I brottsbalkens språk har denna slags aktivitet en utomordentligt exakt benämning – åtminstone i de fall företaget inte får ett lyckosamt slut. Motsättningen mellan den ”demokratiska” karaktären på Kerenskijns politik och hans plan att rädda regeringen med svärdets hjälp, kan tyckas olöslig bara om man ser ytligt på det. I verkligheten följde kavalleriplanen med naturnödvändighet ur kompromisspolitiken. För att förklara lagbundenheten i denna process är det möjligt att i avsevärd utsträckning inte bara abstrahera Kerenskijns personlighet utan till och med från den nationella miljöns säregenheter. Det är en fråga om den objektiva logiken i kompromissmakeri under revolutionsförhållanden.

Friedrich Ebert, folkets befullmäktigade i Tyskland, en kompromissmakare och demokrat, agerade inte endast under de hohenzollernska generalernas ledning bakom ryggen på sitt parti utan blev också i början av december 1918 direkt deltagare i en militär sammansvärjning som hade till syfte att arrestera den högsta rådsledningen och utropandet av Ebert själv till republikens president. Det är ingen tillfällighet att Kerenskij senare förklarade Ebert vara den ideala statsmannen.

När alla deras scheman – Kerenskijns, Savinkovs och Kornilovs – hade gått i bitar, vittnade Kerenskij, som det inte alltför lättsamma arbetet med att sopa undan spåren tillföll, som följer: ”Efter Moskvakonferensen stod det klart för mig, att nästa angrepp mot regeringen skulle komma från höger och inte från vänster.” Det ska inte betvivlas att Kerenskij fruktade högkvarteret, och fruktade den sympati som bourgeoisien omgav militärkonspiratorerna med, men knutpunkten är den att Kerenskij ansåg det nödvändigt att kämpa mot högkvarteret inte med en kavallerikår utan genom att i sitt eget namn genomdriva Kornilovs program. Premiärministerns Januslike medbrottsling utförde inget vanligt uppdrag rätt och slätt – för det syftet hade ett kodat telegram från Vinterpalatset till Mogilev varit tillräckligt. Nej, han

gick som mellanhand för att försona Kornilov med Kerenskij, dvs. för att bringa deras planer i överensstämmelse med varandra och på så sätt garantera att deras statskupp så långt som möjligt skulle fortgå lagenligt. Det var som om Kerenskij skulle ha sagt till Savinkov: ”Fortsätt, men inom ramarna för *mitt* schema. På så sätt undviker du risker och får nästan allting du önskar.” Savinkov lade för egen del till antydningen: ”*Gå inte i förtid* utom ramarna för Kerenskijns plan.” Sådan var denna märkliga ekvation med tre okända storheter. Endast på detta sätt är det möjligt att förstå Kerenskijns vädjan via Savinkov till högkvarteret om en kavallerikår. Konspiratörerna tilltalades av en högt uppsatt konspiratör, som bevarade sin legalitet och själv strävade efter att stå i ledningen för konspirationen.

Bland de direktiv som gavs till Savinkov verkade bara ett vara en åtgärd som i verkligheten var riktad mot konspiratörerna till höger: den gällde huvudkommittén för officersförbundet, vars upplösning begärts av en konferens med Kerenskijns eget parti i Petrograd. Men här är själva formuleringen av ordern anmärkningsvärd: ”att *så långt det är möjligt* upplösa officersförbundet.” Ännu anmärkningsvärdare är det faktum att Savinkov överhuvudtaget inte bara undgick att hitta någon sådan möjlighet utan inte ens sökte någon. Frågan grävdes helt enkelt ner såsom oläglig. Själva ordern hade helt enkelt givits för att ha någonting på papper att rättfärdiga sig med inför vänstern. Orden ”*så långt det är möjligt*” innebar att ordern inte skulle utföras. För att liksom understryka den demokratiska karaktären på denna order placerades den först på listan.

I ett försök att åtminstone något försvaga den dödligt farliga innebörden i det faktum att han i väntan på ett slag från höger hade avlägsnat de revolutionära regementena från huvudstaden och samtidigt vädja till Kornilov om ”pålitliga” trupper, hänvisade Kerenskij senare till de tre heliga villkor han låtit omge inkallandet av kavallerikåren med. Överenskommelsen om att låta Petrograds militärdistrikt underställas Kornilov hade Kerenskij sålunda låtit bero av ett åtskiljande av huvudstaden och dess direkta förstäder från distriktet, så att regeringen inte skulle vara helt i händerna på högkvarteret. Ty som Kerenskij uttryckte sig bland sina egna vänner: ”Här skulle vi ha ätits upp.” Detta villkor visar rätt och slätt att Kerenskij i sin dröm om att underställa generalerna sina egna syften inte hade något annat vapen i sina händer än sina egna kraftlösa spetsfundigheter. Kerenskijns önskan att inte bli levande uppäten kan man utan bevis sätta tilltro till. De båda andra villkoren uppgick inte till någonting mer: Kornilov skulle inte ta med den så kallade ”vildedivisionen”, bestående av kaukasiska bergsbor, i expeditionskåren och skulle inte låta general Krimov få befäl över kåren. I den utsträckning som det gällde att försvara demokratins intressen innebar detta verkligen att svälja elefanter och sila mygg. Men i den utsträckning som det gällde att dölja en attack mot revolutionen var Kerenskijns villkor utan jämförelse av större nytta. Att mot Petrogradarbetarna skicka kaukasiska bergsbor som inte talade ryska hade varit alldeles för obetänksamt; inte ens tsaren på sin tid skulle ha kommit sig för med något sådant! Det olämpliga i att utnämna general Krimov, om vilken exekutivkommittén hade ganska bestämd information, förklarade Savinkov på ett övertygande sätt vid högkvarteret på grundval av deras gemensamma intressen: ”Det vore inte önskvärt”, sade han, ”i händelse av oroligheter i Petrograd att general Krimov skulle slå ned dessa oroligheter. Den allmänna opinionen kan kanske sätta hans namn i samband med motiv som han inte vägleds av...”. Själva det faktum, slutligen, att regeringsöverhuvudet i inkallandet av en militärstyrka till huvudstaden föregrep händelser med denna underliga begäran: att inte skicka vildedivisionen och att inte utnämna Krimov, överbevisar Kerenskij så klart som han kan överbevisas om att han hade förhandskunskap, inte bara om det allmänna konspirationsschemat utan också om beståndsdelarna i straffexpeditionen och kandidaterna för de betydelsefulla verkställande posterna i den.

Oavsett hur det nu var med dessa saker stod det dessutom helt klart att en av Kornilovs kavallerikårer inte kunde vara till någon som helst nytta i försvaret av ”demokratin”.

Kerenskij kunde, tvärtom, rimligen inte hysa några tvivel om att av alla enheter inom armén skulle denna kår vara det allra pålitligaste vapnet *mot* revolutionen. Förvisso kunde det ha varit bra att ha en truppstyrka i Petrograd som var lojal mot Kerenskij, som höjde sig över högern och vänstern, personligen. Som hela det fortsatta händelseförloppet emellertid visar, existerade inga sådana trupper i sinnevärlden. För kampen mot revolutionen fanns inget annat än Kornilovfolk och till dem tog Kerenskij sin tillflykt.

Dessa militära förberedelser kompletterade bara de politiska. Den provisoriska regeringens allmänna kurs under de knappa två veckor som skilde Moskvakonferensen från Kornilovs resning skulle i sig ha varit nog för att i grunden bevisa att Kerenskij inte gjorde sig redo för kamp mot högern utan för en enhetsfront med högern mot folket. Utan hänsyn till protesterna från exekutivkommittén mot denna kontrarevolutionära politik tog regeringen den 26 augusti ett djärvt steg för att gå jordägarna till mötes med sitt oväntade dekret som fördubblade spannmålspriset. Det förhatliga i denna åtgärd, som dessutom vidtogs på Rodziankos uttalade begäran, satte närapå regeringen i ställningen som medvetna provokatörer mot de hungrande massorna. Kerenskij försökte alldeles tydligt vinna över Moskvakonferensens yttersta högerflygel genom en enorm muta. ”Jag tillhör er!”, skyndade han sig att utbrista till jordägarna ögonblicket före en kavalleriattack på vad som fanns kvar av februarirevolutionen.

Kerenskij's vittnesmål inför den undersökningskommission som han själv tillsatt var skamligt. Fastän han framträdde i egenskap av vittne kände sig regeringsöverhuvudet som chef för de anklagade och därtill gripen på bar gärning. De erfarna juristerna, vilka mycket väl förstod mekaniken i händelserna, låtsades ta regeringsöverhuvudets förklaringar på allvar, men alla andra dödliga – bland dem medlemmarna i Kerenskij's eget parti – frågade sig uppriktigt hur en och samma kavallerikår kunde vara till nytta, både för att genomföra en statskupp och för att förhindra den. Det var lite för vårdslöst av ”socialistrevolutionären” att föra in en styrka i huvudstaden som sammanförts med syfte att strypa den. Trojanerna förde förvisso en gång in en fientlig trupp innanför sina egna stadsmurar, men de var åtminstone okunniga om vad som fanns inuti trähästens mage. Och likväl ifrågasätter en antik historiker poetens berättelse: enligt Pausanias kan man sätta tilltro till Homeros blott om man anser trojanerna ha varit ”dumma människor utan ett uns förnuft”. Vad skulle den gamle ha sagt om Kerenskij's vittnesmål?

Kapitel IX: Kornilovs resning

Så tidigt som i början av augusti hade Kornilov beordrat ett överförande av vildedivisionen och den tredje kavallerikåren från sydvästfronten till järnvägstriangelsektorn Nevel–Novosokolnikij–Velikij Lukij, den fördelaktigaste basen för en attack mot Petrograd – detta under täckmantel av reserver till Rigas försvar. På samma gång hade överbefälhavaren koncentrerat en kosackdivision i regionen mellan Viborg och Bjelostrov. Denna första framstöt mot själva framsidan av huvudstaden – från Bjelostrov till Petrograd är det bara trettio kilometer! – utgavs för att vara ett förberedande av reserver för tänkbara operationer i Finland. Sålunda hade fyra kavalleridivisioner till och med före Moskvakonferensen förflyttats i position för en attack mot Petrograd och det var fråga om de divisioner som ansågs mest användbara mot bolsjevikerna. Om den kaukasiska divisionen sade man vanligtvis inom Kornilovs kretsar: ”De där bergsborna bryr sig inte om vilka de slaktar.” Den strategiska planen var enkel. De tre divisioner som kom från söder skulle transporteras per järnväg till Tsarskoje Selo, Gatjina och Krasnoje Selo, för att från dessa punkter, ”*vid mottagandet* av underrättelser om att oroligheter börjat i Petrograd *och inte senare* än morgonen den 1 september” rycka fram till fots för att ockupera den södra delen av huvudstaden på Nevas västra strand. Den division som var förlagd i Finland skulle på samma gång ockupera den norra delen av huvudstaden.

Genom officersförbundets förmedling hade Kornilov kommit i kontakt med patriotiska sällskap i Petrograd som enligt egna ord hade 2 000 mycket välbeväpnade män till förfogande men var i behov av erfarna officerare som kunde leda dem. Kornilov lovade att tillhandahålla befälhavare från fronten under förevändning av permission. För att hålla ett öga på stämningen bland arbetarna och soldaterna i Petrograd och revolutionärernas aktiviteter skapades en säkerhetstjänst i vars ledning man ställde en överste i vildedivisionen, Heiman. Affären bedrevs inom ramen för militärreglementet. Konspirationen gjorde bruk av högkvarterets apparat.

Moskvakonferensen stärkte bara Kornilov i hans planer. Miljukov rekommenderade förvisso, enligt vad han själv sade, ett uppskov på den grunden att Kerenskij fortfarande åtnjöt viss popularitet ute i provinserna. Men detta slags råd kunde inte påverka den otålige generalen. Frågan handlade trots allt inte om Kerenskij utan om sovjeterna. Därtill var inte Miljukov någon handlingens man utan civilist och, än värre, professor. Bankirer, företagare och kosackgeneraler drev på honom. Metropoliterna hade givit honom sin välsignelse. Ordonnansen Zavojko erbjöd sig att säkra hans framgång. Hyllningstelegram kom från alla håll. De allierade ambassaderna tog aktiv del i mobiliseringen av den kontrarevolutionära styrkan. Sir Buchanan höll många av sammansvärjningens trådar i sina händer. De allierades militärattachéer vid högkvarteret försäkrade honom om sin allra varmaste sympati. ”Den brittiske attachén i synnerhet”, intygar Denikin, ”gjorde detta på ett rörande sätt.” Bakom ambassaderna stod deras regeringar. I ett telegram från den 23 augusti rapporterade en av den provisoriska regeringens kommissarier i utlandet, Svatikov, från Paris att utrikesminister Ribot på en avskedsmottagning ”med stor iver förhört sig om vilken av dem runt Kerenskij som var en stark och energisk man”. Och president Poincaré hade ”ställt många frågor... om Kornilov”. Allt detta var känt vid högkvarteret. Kornilov såg ingen anledning att skjuta upp och vänta. Omkring den 20 augusti ryckte ytterligare två kavalleridivisioner fram i riktning mot Petrograd. Den dag som Riga föll inkallades fyra officerare från vart och ett av arméns regementen till högkvarteret, ungefär 4 000 man sammanlagt, ”för studier i engelsk bombkastning”. För de allra pålitligaste av dessa officerare förklarades det omedelbart att vad man hade i sikte var att en gång för alla slå ned ”det bolsjevikiska Petrograd”. Samma dag gavs en order från högkvarteret om att förse två av kavalleridivisionerna med flera lådor handgranater: de skulle vara det mest användbara i gatustrider. ”Det blev överenskommet”, skriver stabschefen Lukomskij, ”att allt skulle vara färdigt den 26 augusti.”

När Kornilovs trupper närmade sig Petrograd ”skulle” en organisation inifrån ”gå ut i Petrograd, ockupera Smolnijinstitutet och försöka arrestera bolsjevikhövdingarna.” På Smolnijinstitutet framträdde bolsjevikhövdingarna förvisso endast på möten, medan exekutivkommittén som utnämnt ministrarna och fortsatte att räkna in Kerenskij bland sina egna vice ordförande fanns ständigt närvarande. Men för en stor saks skull är det inte möjligt eller nödvändigt att vara fin i kanten. Kornilov brydde sig åtminstone inte om det. ”Det är dags”, sade han till Lukomskij, ”att hänga de tyska agenterna och spionerna, först och främst Lenin, och upplösa de arbetar- och bondedeputerades sovjet – ja, och upplösa den så att den aldrig kan samlas igen.”

Kornilov hade bestämt sig för att ge befälet över operationen till Krimov, som inom de egna kretsarna åtnjöt rykte om sig som en djärv och resolut general. ”Krimov var vid det tillfället lycklig och full av livsglädje”, säger Denikin, ”och såg framtiden an med tillförsikt.” På högkvarteret såg man med förtroende på Krimov. ”Jag är övertygad om”, sade Kornilov, ”att han inte kommer att tveka, om behov föreligger, att hänga alla medlemmar i de arbetar- och soldatdeputerades sovjet.” Valet av denne general, så lycklig och full av livsglädje, var följaktligen helt på sin plats.

På höjdpunkten av dessa ansträngningar, vilka drog uppmärksamhet från den tyska fronten, anlände Savinkov till högkvarteret för att sätta pricken över i:et på en gammal överenskommelse och införa vissa smärre ändringar i den. Savinkov nämnde samma datum för angreppet på den gemensamma fienden som det Kornilov för länge sedan utsett för sin aktion mot Kerenskij: halvårsfirandet av revolutionen. Trots det faktum att konspirationen hade spruckit i två halvor försökte båda sidor att operera med de gemensamma beståndsdelarna i planen – Kornilov i kamoufleringssyfte och Kerenskij för att stötta upp sina egna illusioner. Savinkovs förslag spelade högkvarteret perfekt i händerna: regeringen hade stuckit fram huvudet och Savinkov var beredd att dra till snaran. Generalerna vid högkvarteret gnuggade händerna: ”Han nappar!” utropade de som lyckliga fiskare. Kornilov var helt redo att göra de föreslagna eftergifterna, som inte kostade honom någonting. Vilken skillnad kommer Petrogradgarnisonens vägran att underkasta sig högkvarteret att göra när Kornilovs trupper väl tågat in i huvudstaden? Efter att ha gått med på de två andra villkoren bröt Kornilov omedelbart mot dem: vildedivisionen sattes in i förtruppen och Krimov i ledningen för hela operationen. Kornilov ansåg det inte nödvändigt att storkna av myggen.

Bolsjevikerna debatterade de grundläggande problemen i sin politik offentligt: ett massparti kan inte göra annorlunda. Regeringen och högkvarteret kunde inte undgå att känna till att bolsjevikerna höll tillbaka massorna och inte manade dem till handling. Men liksom man så gärna tror det man hoppas på blir politiska behov grunden till en förutsägelse. Alla de härskande klasserna talade om en nära förestående resning, eftersom de var i desperat behov av en sådan. Tidpunkten för resningen flyttades fram eller drogs från gång till gång tillbaka några dagar. På krigsministeriet – dvs. i Savinkovs ämbetsrum – såg man enligt pressen på den nära förestående resningen ”med stort allvar”. *Retj* fastslog att bolsjevikfraktionen i Petrogradsovjeten skulle påta sig ansvaret för attacken. Miljukov var i sin egenskap av politiker så till den milda grad indragen i frågan om denna föregivna bolsjevikresning att han i sin egenskap av historiker gjort en hederssak av att understödja denna sägen. ”I dokument som säkerhetstjänsten senare offentliggjort”, skriver han, ”hänför sig nya uppgifter om tyska pengar för Trotskij's företag till exakt den här perioden.” Den lärde historikern, jämte den ryska säkerhetstjänsten, glömmer att Trotskij – vilken den tyska staben för att göra det bekvämt för de ryska patrioterna var hyggliga nog att nämna vid namn – under ”exakt den här perioden”, från den 23 juli till den 4 september, satt inlåst i fängelse. Det faktum att jordens axel bara är en imaginär linje hindrar naturligtvis inte jorden från att rotera runt sin axel. På liknande sätt roterade Kornilovoperationerna runt en imaginär bolsjevikresning som runt sin egen axel. Det räckte mer än väl för förberedelseperioden. Men för handlingens upplösning behövdes det någonting mer substantiellt.

En av de ledande militärkonspiratörerna, officeren Vinberg, avslöjar i sina intressanta anteckningar vad som pågick bakom kulisserna i denna affär och bekräftar till fullo bolsjevikernas påstående att en omfattande militär provokationsverksamhet pågick. Till och med Miljukov tvingas under piskan av alla fakta och dokument att medge att ”de yttersta vänsterkretsarnas misstankar var riktiga: agitation i fabriken var otvivelaktigt en av de uppgifter som officersorganisationerna förutsattes bedriva.” Men inte ens det hjälpte: ”Bolsjevikerna”, klagar samme historiker, beslöt ”att inte låta sig luras” och massorna hade inte för avsikt att gå ut utan bolsjevikerna. Även detta hinder hade emellertid tagits i beaktande i planen och paralyserats som det var på förhand. Det ”republikanska centrat” som man kallade det ledande konspiratörsorganet i Petrograd, beslöt helt enkelt att ersätta bolsjevikerna. Jobbet med att imitera en revolutionär resning gavs åt kosacköversten Dutov. På en fråga från sina politiska vänner: ”Vad skulle ha hänt den 28 augusti 1917?”, svarade Dutov i januari 1918 som följer (citatet är ordagrant): ”Mellan den 28 augusti och den 2

september skulle jag gå till aktion i form av en bolsjevikresning.” Allt hade förutsetts. Den här planen hade inte för inte genomarbetats av officerarna i generalstaben.

Efter Savinkovs hemkomst från Mogilev var Kerenskij för sin del benägen att tro att alla missförstånd hade undanröjts och att högkvarteret helt och hållet hade dragits in i hans plan. ”Det fanns tillfällen”, skriver Stankevitz, ”när alla dessa aktiva inte bara trodde att de allesamman agerade i samma riktning utan att de hade samma uppfattning om själva aktionsmetoderna.” Dessa lyckliga ögonblick varade inte länge. En händelse inträffade som liksom alla historiska händelser öppnade nödvändighetens slussportar. Till Kerenskij kom oktobristen Lvov, medlem i den första provisoriska regeringen – samme Lvov som i egenskap av den öppenhjärtige prokuratorn för den heliga synoden rapporterat att denna institution var fylld av ”idioter och skurkar”. Ödet hade tilldelat Lvov uppgiften att upptäcka att det under skenet av en enda plan i realiteten fanns två planer, varav den ena på ett fientligt sätt var riktad mot den andra.

I egenskap av arbetslös men ordglad politiker hade Lvov tagit del i ändlösa samtal om regeringens omvandling och landets räddning – än på högkvarteret, än i Vinterpalatset. Denna gång framträdde han med förslaget att han skulle tillåtas medla i omvandlingen av kabinettet längs nationella linjer och skrämde i förbifarten Kerenskij på ett vänligt sätt med blix och dunder från ett missnöjt högkvarter. Den oroade ministerpresidenten beslöt att göra bruk av Lvov för att pröva stabens lojalitet – och på samma gång uppenbarligen sin medbrottsling Savinkov. Kerenskij uttryckte sin sympati för planen på en diktatur – i vilket han inte hycklade – och uppmuntrade Lvov att genomföra ytterligare medlingsförsök – i vilket fanns militär slughet.

När Lvov återigen anlände till högkvarteret, nu nedtyngd av Kerenskijns kreditiv, såg generalerna hans uppdrag som ett bevis på att regeringen var mogen för kapitulation. Senast igår hade Kerenskij via Savinkov lovat att genomföra Kornilovs program om han blev försvarad av en kosackkår; idag föreslog redan Kerenskij staben samverkan i omvandlingen av regeringen. ”Tiden är inne att sätta ett knä i magen på honom”, beslöt generalerna med rätta. Kornilov förklarade följaktligen för Lvov att eftersom bolsjevikernas förestående resning har till syfte att ”störta den provisoriska regeringen, sluta fred med Tyskland och att bolsjevikerna överlämnar Östersjöflottan till kaisern”, återstår ingen annan utväg än ”den provisoriska regeringens omedelbara överlämnande av makten i överbefälhavarens händer.” Till detta lade Kornilov: ”oavsett vem denne nu är” – men han hade ingen tanke på att överlämna sin plats till någon. Hans ställning hade stärkts på förhand genom Sankt Georgryttarnas, officersförbundets och kosackarmérådets ed. För att försäkra sig om att Kerenskij och Savinkov gick säkra för bolsjevikerna bönföll Kornilov dem enträget att komma till högkvarteret och ställa sig under hans personliga beskydd. Ordonnansen Zavojko gav Lvov en tydlig vink om vari just detta beskydd skulle bestå.

Vid återkomsten till Moskva bad Lvov enträget Kerenskij att som ”vän” gå med på Kornilovs förslag ”för att rädda livet på medlemmarna i den provisoriska regeringen och framför allt sitt eget liv.” Kerenskij kunde inte undgå att inse till slut att hans politiska lek med idén om en diktatur hade tagit en allvarlig vändning och kunde sluta mycket olyckligt för honom. Efter att ha beslutat sig för att handla kallade han först av allt Kornilov till telefonen för att verifiera fakta: hade Lvov framfört hans budskap på ett riktigt sätt? Kerenskij ställde inte bara sina frågor i eget namn, utan i Lvovs namn, även om den senare inte var närvarande under samtalet. ”Ett sådant förfaringssätt”, påpekar Martinov, ”som kan gå an för en detektiv, passade sig naturligtvis inte för ett regeringsöverhuvud.” Kerenskij talade om sin ankomst till högkvarteret nästa dag som något som redan beslutats. Hela denna dialog per telefon verkar otrolig. Det demokratiska regeringsöverhuvudet och den ”republikanske” generalen samtalar

om överlämnandet av makten från den ene till den andre, som om de diskuterade en plats i en sovvagn!

Miljukov har helt rätt när han i Kornilovs krav på att makten ska överföras till honom bara ser ”en fortsättning på alla de samtal som inletts öppet för länge sedan om en diktatur, en omorganisering av regeringen m.m.” Men Miljukov går alldeles för långt när han på grundval av detta framställer det som om det i grund och botten inte förelegat någon konspiration vid högkvarteret. Utan tvivel hade inte Kornilov kunnat lägga fram sina krav genom Lvov om han inte tidigare varit i konspiration med Kerenskij. Men detta ändrar inte det faktum att Kornilov med en konspiration – den gemensamma – skyldes över en annan – hans egen privata. På samma gång som Kerenskij och Savinkov hade tänkt sig att rensa ut bolsjevikerna, och till en del också sovjeterna, hade Kornilov också tänkt sig att rensa ut den provisoriska regeringen. Det var just detta Kerenskij inte ville.

Under flera timmar på kvällen den 26 trodde högkvarteret faktiskt att regeringen skulle kapitulera utan strid. Men det innebär inte att det inte skulle ha funnits någon konspiration; det innebär helt enkelt att konspirationen verkade bli en framgång. En segrande konspiration finner alltid vägar för att legalisera sig. ”Jag såg general Kornilov efter detta samtal”, säger Trubetskoj, en diplomat som representerade utrikesministeriet vid högkvarteret. ”En suck av lättnad fick hans bröst att häva sig och på min fråga, ’Detta innebär att regeringen går er till mötes över hela linjen?’, svarade han: ’Ja’”. Kornilov misstog sig. Det var i just det ögonblicket som regeringen, i Kerenskij's gestalt, hade slutat gå honom till mötes.

Högkvarteret har alltså sina egna planer? Då är det inte fråga om diktatur i allmänhet utan om Kornilovs diktatur? Åt honom, Kerenskij, erbjuder de justitieministerposten, som för att håna. Kornilov hade faktiskt varit så obetänksam att han ställde detta förslag via Lvov. Förväxlande sig själv med revolutionen skrek Kerenskij till finansministern Nekrasov: ”Jag kommer inte att överlämna revolutionen till dem!” Och den osjälviske vännen Lvov arresterades på fläcken och tillbringade en sömnlös natt i Vinterpalatset med två vakter vid fötterna och lyssnade genom väggen med gnisslande tänder på ”den triumferande Kerenskij i rummet intill, Alexander III:s rum, lycklig över den framgångsrika utvecklingen av sina affärer och sjungande på en operasnutt utan slut.” Under de här timmarna upplevde Kerenskij ett extraordinärt tillflöde av energi.

Under de här dagarna levde Petrograd i ett tvåfaldigt orostillstånd. Den politiska spänningen, som pressen avsiktligt överdrivit, rymde alla ämnen till en explosion. Rigas fall hade fört fronten närmare. Frågan om att evakuera huvudstaden, som krigshändelserna aktualiserat långt före monarkens fall, kom nu upp med förnyad styrka. Välbärgat folk lämnade staden. Bourgeoisens flykt förorsakades i långt större utsträckning av fruktan för en ny resning än av fiendens framryckning. Den 26 augusti upprepade bolsjevikernas centralkommitté sin varning: ”En provocerande agitation bedrivs av okända personer i vårt partis namn.” De ledande organen i Petrogradsovjeten, fackföreningarna och verkstads- och fabrikskommittéerna, tillkännagav samma dag att inte en enda arbetarorganisation och inte ett enda politiskt parti uppmanade till någon slags demonstration. Rykten om ett störtande av regeringen nästa dag avtog likväl inte för en enda minut. ”Inom regeringskretsar”, fastslog pressen, ”talar man om ett enhälligt antaget beslut att alla försök till manifestationer skall slås ned.” Och åtgärder hade vidtagits för att kalla till manifestation innan den skulle slås ned.

I morgontidningarna från den 27 augusti saknades inte bara nyheter om högkvarterets upprorsavsikter utan tvärtom fanns där en intervju med Savinkov som fastslog att ”general Kornilov åtnjuter den provisoriska regeringens fulla förtroende”. På det hela taget började halvårsfirandet osedvanligt lugnt. Arbetarna och soldaterna undvek allt som kunde te sig som

en demonstration, bourgeoisien, som fruktade oroligheter, stannade hemma, gatorna låg tomma och februarimartyrernas grav på Marsfältet verkade övergiven.

På morgonen denna efterlängtnade dag, som skulle medföra landets räddning, mottog överbefälhavaren en telegrafisk befallning från ministerpresidenten: att överlåta sina plikter till stabschefen och omedelbart komma till Petrograd. Detta var en totalt oväntad vändning i affärerna. Generalen förstod – för att citera hans egna ord – att ”här spelades ett dubbelspel”. Han kunde ha varit mer sanningsenlig och sagt att hans eget dubbelspel hade upptäckts. Kornilov beslöt att inte ge sig. Savinkovs yrkanden på telefon gjorde ingen skillnad. ”När jag nu ser mig tvungen att agera öppet” – med detta manifest vädjade överbefälhavaren till folket – ”förklarar jag, general Kornilov, att den provisoriska regeringen, under tryck från bolsjevikmajoriteten i sovjeterna, handlar i full överensstämmelse med den tyska generalstabens planer och samtidigt med de fientliga truppers förestående landstigning vid Rigakusten, mördar den armén och upplöser landet inifrån.” Eftersom han inte önskar överlämna makten till fienden ”föredrar” han, Kornilov, ”att dö på ärans slagfält”. Om författaren till detta manifest skrev Miljukov senare med ett stänk av beundran: ”resolut, föraktfull mot juridiska spetsfundigheter och van att gå direkt mot det mål han en gång föresatt sig vara det rätta”. En överbefälhavare som drar tillbaka trupper från fiendefronten för att stöta sin egen regering kan naturligtvis inte anklagas för någon förkärlek för ”juridiska spetsfundigheter”.

Kerenskij avlägsnade Kornilov helt på eget bevåg. Den provisoriska regeringen hade vid det laget upphört att existera. På kvällen den 26 augusti hade ministrarna avgått – en handling som tack vare ett tursamt sammanträffande svarade mot alla sidors önskningsar. Flera dagar före brytningen mellan högkvarteret och regeringen hade general Lukomskij redan föreslagit Lvov via Alladin att ”det inte vore någon dum idé att varna kadeterna att de borde dra sig ur regeringen före den 27 augusti, för att ställa regeringen i en besvärlig situation och själva undvika alla obehagligheter.” Kadeterna misslyckades inte med att få kännedom om detta förslag. Å andra sidan tillkännagav Kerenskij själv inför regeringen, att han ansåg det möjligt att bekämpa Kornilovs revolt ”enbart på villkor att hela makten skulle överlämnas till honom personligen”. Det föreföll som om resten av ministrarna bara väntade på något liknande lyckligt tillfälle för att passa på att avgå. På så sätt fick koalitionen utstå ytterligare en prövning. ”Ministrarna från kadetpartiet”, skriver Miljukov, ”tillkännagav att de för ögonblicket skulle avgå utan att därmed avsäga sig allt framtida deltagande i den provisoriska regeringen.” Trogna sina traditioner ville kadeterna stå vid sidan av tills kampen var över, så att deras beslut kunde vägledas av dess utgång. De tvivlade inte det minsta på att kompromissmakarna skulle hålla deras taburetter i helgd. Efter att på så sätt ha befriat sig från ansvar tog kadeterna sedan, jämte alla de andra avgångna ministrarna, del i en rad överläggningar med regeringen, överläggningar av ”privat karaktär”. De båda lägren, som förberedde sig för inbördeskrig, grupperade sig på ett ”privat” sätt runt regeringsöverhuvudet, som omgavs med allt tänkbart bemyndigande men ingen verklig makt.

På ett telegram från Kerenskij som mottogs på högkvarteret och löd: ”Hejda alla echelonger som rör sig mot Petrograd och dess distrikt och återför dem till deras senaste uppehållsorter”, skrev Kornilov: ”Genomför inte denna order. Förflytta trupperna mot Petrograd.” Militärresningen sattes sålunda igång på allvar. Detta ska förstås i bokstavlig mening: tre kavalleridivisioner ryckte i järnvägsechelonger fram mot huvudstaden.

Kerenskij order till soldaterna i Petrograd löd: ”General Kornilov har efter att ha uttalat sin patriotism och lojalitet mot folket... dragit tillbaka regementen från fronten... och... sänt dem mot Petrograd.” Kerenskij underlät klokt nog att påpeka att regementena drogs tillbaka från fronten, inte bara med hans kännedom utan på hans direkta befallning, för att rensa upp inom just den garnison inför vilken han nu avslöjade Kornilovs svek. Den rebelliske befälhavaren

var naturligtvis inte sen att ge svar på tal. ”Förrädarna finns inte bland oss”, lyder hans telegram, ”utan där i Petrograd, där man för tyska pengar, med regeringens kriminella samtycke, har hållit på att sälja Ryssland.” På så sätt fann det förtal som satts igång mot bolsjevikerna ständigt nya vägar.

Den upprymda midnattsstämmning i vilken ordföranden i de avgångna ministrarnas råd sjöng arior ur operarepertoaren gick snabbt över. Kampen mot Kornilov, vilken vändning den än fick, hotade att få förfärliga följder. ”Under den första natten av högkvarterets revolt”, skriver Kerenskij, ”cirkulerade ett ihållande rykte inom soldat- och arbetarkretsar i Petrograd som satte Savinkov i samband med general Kornilovs förehavanden.” Ryktet nämnde Kerenskij i nästa andetag efter Savinkov och ryktet var inte grundlöst. Man kunde frukta ytterligt farliga avslöjanden i framtiden.

”Sent på natten den 26 augusti”, berättar Kerenskij, ”steg generaladministratören i krigsdepartementet in på mitt ämbetsrum i ett mycket upprört tillstånd. ’Herr minister’, tilltalade Savinkov mig, stående i givakt, ’jag ber er att omedelbart arresteras mig såsom general Kornilovs medbrottsling. Om ni emellertid litat på mig, anhåller jag om att beredas tillfälle att inför folket bevisa, att jag inte har någonting gemensamt med revoltörerna...”. ”Till svar på detta tillkännagivande”, fortsatte Kerenskij, ”utnämnde jag omedelbart Savinkov till temporär överståthållare i Petrograd och utrustade honom med vidsträckta befogenheter för att försvara Petersburg mot general Kornilovs trupper. Utan att låta sig nöja med det, utnämnde Kerenskij på Savinkovs begäran Filonenko till dennes medhjälpare. Revolten och uppgiften att slå ned revolten koncentrerades sålunda till den tunna kretsen i ”direktoratet”.

Detta så snabbt påkomna utnämmande av Savinkov till överståthållare dikterades för Kerenskij av kampen för hans politiska självbevarelse. Om Kerenskij hade förrått Savinkov till sovjeterna, skulle Savinkov omedelbart ha förrått Kerenskij. Efter att Savinkov – inte utan utpressning – beretts tillfälle av Kerenskij att legalisera sig genom ett öppet deltagande i aktionerna mot Kornilov, blev han å andra sidan förpliktigad att göra sitt bästa för att frita Kerenskij från skuld. ”Överståthållaren” behövdes inte så mycket för kampen mot kontrapositionen som för att sopa igen konspirationsspåren. Medbrottslingens välvilliga ansträngningar i den riktningen började omedelbart.

”Klockan fyra på morgonen den 28 augusti”, vittnar Savinkov, ”återvände jag till Vinterpalatset, kallad av Kerenskij, och fann där general Alexejev och Teresjtjenko. Vi var alla fyra överens om att Lvovs ultimatum inte var något annat än ett missförstånd.” Medlarrollen i denna tidiga morgonkonferens tillkom den nye överståthållaren. Miljukov styrde alltihop bakom kulisserna. Under dagens lopp kommer han att träda fram helt öppet på scenen. Även om Alexejev kallat Kornilov en fårskalle, tillhörde han samma läger som denne. Konspirationerna och deras sekunder gjorde ett sista försök att förklara hela affären vara ett ”missförstånd” – dvs. att gemensamt bedra den allmänna opinionen för att rädda vad som räddas kunde av den gemensamma planen. Vildedivisionen, general Krimov, kosackechelongerna, Kornilovs vägran att avgå, marschen mot huvudstaden – allt detta var bara detaljer i ett ”missförstånd”! Skrämd av de olycksbådande omständigheterna skrek Kerenskij inte längre: ”Jag kommer inte att överlämna revolutionen till dem!” Omedelbart efter konferensen med Alexejev gick han till journalistrummet i Vinterpalatset och krävde att de skulle lyfta ut hans manifest, som förklarade Kornilov vara en förrädare, ur tidningarna. När journalisterna till svar klagade att detta var en fysisk omöjlighet, utbrast Kerenskij: ”Det är för eländigt!” Denna ömkansvärda episod, som återgavs i tidningarna dagen därpå, belyser med förunderlig klarhet nationens nu hopplöst insnärjda överskiljedomares gestalt. Kerenskij hade så fulländat förkroppsligat både demokratin och bourgeoisie i sig att han nu, på en och samma gång,

visade sig vara den högsta inkarnationen av regeringsmakten och en kriminell konspiratör gentemot den.

Fram mot morgonen den 28 augusti hade klyftan mellan regeringen och överbefälhavaren blivit ett fullbordat faktum inför hela landets ögon. Börsen tog omedelbart del i saken. Medan den reagerat på Kornilovs Moskvaltal, där han hotat med Rigas fall, med ett prisfall på ryska aktier, reagerade den nu på nyheterna om generalens öppna resning med en uppgång på alla värdepapper. Med denna förintande värdering av februariregimen gav börsen ett träffsäkert uttryck för stämningarna och förhoppningarna bland de besuttna klasser som inte tvivlade på Kornilovs seger.

Stabschefen Lukomskij, vilken Kerenskij dagen innan beordrat att påta sig det temporära befälet, svarade: ”Jag anser det inte möjligt att ta befälet från general Kornilov, ty detta kommer att medföra en explosion inom armén som kommer att lägga Ryssland i spillror.” Med undantag för befälhavaren i Kaukasus, som efter visst dröjsmål förklarar sig lojal mot den provisoriska regeringen, stödde de övriga befälhavarna med varierande röstläge Kornilovs krav. Inspirerad av kadeterna skickade huvudkommittén för officersförbundet ut ett telegram till samtliga armé- och flottstaber: ”Den provisoriska regeringen, som redan mer än en gång demonstrerat sin politiska oförmåga inför oss, har nu vanärat sitt namn med provokationshandlingar och kan ej längre förbli i spetsen för Ryssland.” Just denne Lukomskij var officersförbundets respekterade ordförande. På högkvarteret sade man till general Krasnov, som utnämnts till befälhavare för den tredje kavallerikåren: ”Ingen kommer att försvara Kerenskij. Det här blir rena promenaden. Allting är klart.”

En tydlig uppfattning om de optimistiska beräkningar som komplottens ledare och uppbackare gjorde kommer till uttryck i den förut nämnde furst Trubetskojs kodtelegram till utrikesministeriet: ”Om man nyktert betraktar situationen”, skriver han, ”måste man erkänna att hela försvarsstaben, en överväldigande majoritet av officerarna och de bästa bland arméns meniga är för Kornilov. På hans sida bland eftertrupperna står alla kosacker, flertalet militärskolor och också de bästa stridsenheterna. Till dessa fysiska styrkor är det nödvändigt att lägga till... den moraliska förståelsen bland alla icke-socialistiska lager inom befolkningen och bland de lägre samhällsklasserna... en likgiltighet som kommer att lyda den minsta lilla pisksnärt. Det råder ingen tvekan om att ett stort antal av marssocialisterna snabbt kommer att gå över på” Kornilovs sida om han segrar. Trubetskoj uttryckte här inte enbart högkvarterets förhoppningar utan också de allierade beskickningarnas inställning. I de Kornilovstyrkor som ryckte fram för att erövra Petrograd fanns engelska pansarbilar med engelska förare – och vi kan förmoda att dessa utgjorde de pålitligaste enheterna. Chefen för den engelska militärbeskickningen i Ryssland, general Knox, förebrädde den amerikanske översten Robbins för att denne inte stödde Kornilov: ”Jag är inte intresserad av Kerenskij regering”, sade den engelske generalen, ”den är alldeles för svag. Vad som behövs är en stark diktatur. Vad som behövs är kosackerna. Det här folket behöver piskan! En diktatur – det är just vad som behövs.” Alla dessa röster från olika håll nådde fram till Vinterpalatset och hade en oroande effekt på folket där. Kornilovs framgång tycktes oundviklig. Minister Nekrasov informerade sina vänner om att spelet var helt och hållet slut och det återstod bara att dö en ärofull död. ”Ett flertal framstående sovjetmedlemmar”, försäkrar Miljukov, ”som förutsåg sitt öde ifall Kornilov skulle segra, hade redan skyndat sig att förse sig med utrikespass.”

Från timme till timme kom meddelanden, det ena mer hotande än det andra, om Kornilovtruppernas framryckning. Den borgerliga pressen grep hungrigt tag i dem, förstörde upp dem, staplade dem på hög och skapade en atmosfär av panik. Klockan 12.30 den 28 augusti: ”De trupper general Kornilov skickat har dragits ihop i närheten av Luga.” Klockan 14.30: ”Nio nya tåg inrymmande Kornilovs trupper har passerat förbi Oredezjstationen. På det

främsta tåget finns en bataljon järnvägsingenjörer.” Klockan 15.00: ”Lugagarnisonen har kapitulerat inför general Kornilovs trupper och överlämnat alla sina vapen. Stationen och alla regeringsbyggnader i Luga har ockuperats av Kornilovs trupper.” Klockan 18.00: ”Två echelonger ur Kornilovarmén har brutit igenom från Narva och är på en halv versts avstånd från Gatjina. Ytterligare två echelonger är på väg till Gatjina.” Klockan två på morgonen den 29 augusti: En strid har inletts på Antropsjinostationen (33 kilometer från Petrograd) mellan regeringstrupper och Kornilovs trupper. Dödade och sårade på båda sidor.” Vid nattens inbrott kommer nyheterna att Kaledin hotat skära av Petrograd och Moskva från den spannmålsodlande södern i Ryssland. ”Högkvarteret”, ”befälhavare vid fronten”, ”brittiska beskickningen”, ”officerare”, ”echelonger”, ”järnvägsbataljoner”, ”kosacker”, ”Kaledin” – alla dessa ord ljud som den yttersta domens trumpeter i Vinterpalatsets malakitsal.

Kerenskij själv erkänner detta i något nedtonad form: ”Den 28 augusti var en dag som präglades av det värsta vankelmod”, skriver han, ”av största ovisshet om fiendens, Kornilovs, styrka och nervositet av värsta slag inom demokratin.” Det är inte svårt att föreställa sig vad som ligger bakom dessa ord. Regeringsöverhuvudet slets mellan sina spekulationer inte bara om vilket av de bägge lägren som var det starkaste utan om vilket som personligen var det minst farliga för honom. ”Vi är varken med er till höger eller med er till vänster” – dessa ord tycktes verkningsfulla på Moskvateaterns scen. Översatta till språket hos ett inbördeskrig som är nära explosionspunkten, innebar de att Kerenskijgruppen kunde synas överflödigt av både högern och vänstern. ”Vi var närapå stumma av förtvivlan”, skriver Stankevitz, ”när vi såg detta drama utvecklas till förintelse av allting. Graden av vår stumhet kan avläsas i det faktum att till och med efter det att splittringen mellan högkvarteret och regeringen framträdde i hela folkets åsyn, gjordes försök att söka åstadkomma någon sorts förlikning...”.

”Tanken på medling... föddes spontant under dessa omständigheter”, säger Miljukov, som själv föredrog att fungera i egenskap av medlare. På kvällen den 28 augusti framträdde han i Vinterpalatset ”för att råda Kerenskij att ge upp den strikt formella synpunkten på lagöverträdelsen”. Den liberale ledaren, som förstod att det är nödvändigt att skilja nötens kärna från skalet, var i det ögonblicket en ytterst lämplig person för uppgiften som lojal mellanhand. Den 13 augusti hade Miljukov direkt hört från Kornilov, att denne satt den 27 augusti som datum för revolten. Följande dag, den 14 augusti, hade Miljukov i sitt tal på konferensen krävt att ”det omedelbara antagandet av de åtgärder som överbefälhavaren nämnt, inte skulle tjäna som förevändning för misstankar, muntliga hot eller ens avsättning.” Fram till den 27 augusti skulle Kornilov stå över alla misstankar! På samma gång lovade Miljukov Kerenskij sitt stöd – ”av fri vilja och utan inskränkningar.” Det skulle ha varit ett gott tillfälle att erinra sig bödelns snara som också, som man säger, ”stöder utan inskränkningar”. Kerenskij erkänner för sin del också att Miljukov, när han framträdde med sitt medlingsförslag, ”valde ett mycket lämpligt ögonblick för att visa mig, att den verkliga makten fanns på Kornilovs sida.” Samtalet slutade så lyckligt att Miljukov till sist uppmärksammade sina politiska vänner på general Alexejev som en efterträdare till Kerenskij, något som Kornilov inte skulle invända emot. Alexejev gav storsint sitt medgivande.

Och efter Miljukov kom en än större. Sent på kvällen överlämnade den brittiske ambassadören Buchanan en deklARATION till utrikesministern, i vilken representanterna för de allierade makterna enstämmigt erbjöd sina tjänster ”i mänsklighetens intresse och med en önskan att undvika oåterkallelig olycka”. Denna officiella medling mellan regeringen och generalen i revolt var ingenting annat än ett stöd för och en försäkran för revolten. Till svar uttryckte Teresjtjenko i den provisoriska regeringens namn ”synnerlig förvåning” över Kornilovs revolt, vars program till stor del antagits av regeringen. I ett tillstånd av isolering och psykisk utmattning kunde Kerenskij inte komma på något bättre att företa sig än att ännu en gång sammankalla en av dessa ändlösa konferenser med sina avgångna ministrar. Mitt uppe i denna

oegennyttiga sysselsättning att slå ihjäl tiden kom vissa särskilt oroande nyheter om framryckande fiendeechelonger. Nekrasov uttryckte en farhåga om att ”Kornilovs trupper inom några få timmar antagligen kommer att vara i Petrograd.” De före detta ministrarna började gissa ”hur regeringsmakten under sådana omständigheter skulle behöva utformas.” Tanken på ett direktorat kom återigen upp till ytan. Tanken på att ta med general Alexejev i ”direktoratets” stab mötte sympati från både höger och vänster. Kadeten Kokosjkin ansåg att Alexejev borde ställas i ledningen för regeringen. Enligt vissa redogörelser ställdes förslaget att erbjuda någon annan makten av Kerenskij själv, med direkt hänvisning till samtal med Miljukov. Ingen gjorde några invändningar. Alexejevs kandidatur försonade alla med varandra. Miljukovs plan tycktes mycket, mycket nära sitt förverkligande. Men just här – som sig bör i ett ögonblick av högsta spänning – hörs en dramatisk knackning på dörren. I rummet intill väntar en deputation från ”Kommittén för kamp mot kontrarevolutionen”. Det var en mycket läglig ankomst. Ett av de allra farligaste kontrarevolutionära nästena var denna ömkansvärda, fega och svekfulla konferens av kornilovister, mellanhänder och kapitulanter i Vinterpalatsets sal.

Detta nya sovjetorgan – kommittén för kamp mot kontrarevolutionen – hade skapats på ett gemensamt sammanträde för de båda exekutivkommittéerna för arbetare, soldater och bönder. Den skapades på kvällen den 27 augusti och bestod av särskilt delegerade representanter för de tre sovjetpartierna från de båda exekutivkommittéerna, fackföreningscentralen och Petrogradsovjeten. Detta skapande *ad hoc* av en kampkommitté var i grund och botten ett erkännande av det faktum att de regerande sovjetinstanserna själva var medvetna om sin skröplighet och sitt behov av en transfusion av friskt blod för att kunna agera revolutionärt.

När de fann sig tvungna att söka stöd hos massorna mot den upproriske generalen, skyndade sig kompromissmakarna att sätta den vänstra skuldran till. De glömde omedelbart alla sina tal om hur alla principfrågor borde uppskjutas till den konstituerande församlingen. Mensjevikererna tillkännagav att de skulle trycka på regeringen om ett omedelbart utropande av en demokratisk republik, upplösning av riksduman och införandet av en jordbruksreform. Det var av den anledningen som ordet ”republik” för första gången uppträdde i regeringens tillkännagivande av överbefälhavarens förräderi.

I maktfrågan ansåg exekutivkommittén det nödvändigt att tills vidare lämna regeringen i dess förutvarande form, och ersätta de avgångna kadeterna med demokratiska element, och för en slutgiltig lösning av problemet sammankalla en kongress i en nära framtid med alla de organisationer som i Moskva enat sig kring Tjcheidzes plattform. Efter förhandlingar vid midnatt blev det omedelbart känt att Kerenskij bestämt förkastade tanken på en demokratisk kontroll av regeringen. När han kände att marken började rämna under honom både till höger och vänster, klamrade han sig av alla krafter fast vid idén om ett ”direktorat”, i vilket det ännu fanns plats för hans ännu inte helt döda drömmar om en stark makt. Efter förnyade fruktlösa och tröttsamma debatter i Smolnij beslöts det att återigen vädja till den oersättningslösa Kerenskij, med begäran att han skulle gå med på exekutivkommittéernas preliminära projekt. Sju och trettio på morgonen återvände Tsereteli med informationen att Kerenskij inte tänkte göra någon eftergift, att han krävde ”villkorslöst” stöd, men att han gick med på att begagna ”statens hela makt” i kampen mot kontrarevolutionen. Utmattade av sitt nattvak kapitulerade exekutivkommittéerna till slut inför idén om ett ”direktorat” som var lika tom som ett kvisthål.

Kerenskij's högtidliga löfte att kasta in ”hela statens makt” i kampen mot Kornilov hindrade honom inte, som vi redan vet, från att fortsätta förhandlingarna med Miljukov, Alexejev och de avgångna ministrarna om en fredlig kapitulation inför högkvarteret – förhandlingar som avbröts av en knackning på dörren vid midnatt. Flera dagar senare rapporterade mensjeviken

Bogdanov, en av försvarskommitténs medlemmar, till Petrogradsovjeten i försiktiga men otvetydiga ordalag om Kerenskij's förräderi. "När den provisoriska regeringen vacklade och det inte var klart hur Korniloväventyret skulle sluta, framträdde mellanhänder, sådana som Miljukov och general Alexejev...". Men försvarskommittén ingrep och krävde "mycket energiskt" öppen kamp. "Under vårt inflytande", fortsatte Bogdanov, "avbröt regeringen alla förhandlingar och vägrade behandla något som helst förslag från Kornilov...".

Efter det att regeringsöverhuvudet, gårdagens konspiratör mot vänsterlägret, idag blivit dess politiska fånge, tillkännagav kadetministrarna som avgått bara preliminärt och villrådigt den 26 augusti att de slutgiltigt skulle dra sig ur regeringen, eftersom de inte önskade dela ansvaret för Kerenskij's aktion att slå ned på ett så patriotiskt, så lojalt, så nationsbevarande uppror. De avgångna ministrarna, rådgivarna och vännerna – en efter en lämnade de alla Vinterpalatset. Det var, enligt Kerenskij själv, "en massutrymning av en plats känd för att vara dömd till förintelse." Det fanns en natt, den 28-29 augusti, när Kerenskij faktiskt gick omkring i nästan "total ensamhet" i Vinterpalatset. Operabravurnumren ekade inte längre i hans huvud. "Under dessa kvalfullt långa dagar och nätter ålåg det mig ett verkligen övermänskligt ansvar." Detta var i huvudsak ett ansvar för Kerenskij's eget öde: allt annat hade redan avgjorts över hans huvud och utan att man ägnat honom någon uppmärksamhet.

Kapitel X: Bourgeoisien mäter sina krafter med demokratin

Den 28 augusti, medan rädslan fick Vinterpalatset att skaka som av feber, informerade befälhavaren för vildedivisionen, furst Bagration, Kornilov telegrafledes att "infödingarna skulle fullgöra sin plikt mot fosterlandet och på befallning från sin store hjälte... utgjuta sina sista blodsdroppar." Endast några timmar senare stannade divisionen upp och den 31 augusti försäkrade en specialdeputation med samme Bagration i spetsen Kerenskij att divisionen helt och hållet skulle underställa sig den provisoriska regeringen. Allt detta inträffade inte bara utan strid utan också utan att ett enda skott avlossades. Divisionen utgjöt inte ens sin första blodsdroppe, för att nu inte tala om den sista. Kornilovs soldater gjorde aldrig något försök att ta till vapen för att bana sig väg till Petrograd. Officerarna vågade inte ge dem befallningen. Regeringstrupperna blev aldrig tvungna att någonstans ta till våld för att hejda Kornilov-arméns anlopp. Konspirationen upplöstes, smulades sönder och dunstade bort.

För att förstå det här behövs det bara att man ser närmare på de krafter som råkat i konflikt med varandra. Först av allt måste vi notera – och det kommer inte att bli någon oväntad upptäckt – att konspirationsstaben var samma gamla stab som under tsartiden, sammansatt av klerikalt folk utan hjärnor, oförmögna att på förhand tänka ut två eller tre drag i det omfattande spel de satt igång. Bortsett från det faktum att Kornilov hade fastställt dagen för resningen flera veckor i förväg, hade ingenting förutsetts eller i egentlig mening planerats. Den rent militära förberedelsen av upproret genomfördes på ett dåraktigt, hafsigt och tanklöst sätt. Komplicerade förändringar i organisations- och befälsstaben företogs strax innan aktionen – just när den skulle dras igång. Vildedivisionen, som skulle leverera det första slaget mot revolutionen, bestod allt som allt av 1 350 kämpar och de saknade 600 gevär, 1 000 lansar och 500 sablar. Fem dagar innan den verkliga striden skulle börja gav Kornilov order om att omvandla divisionen till en kår. Denna åtgärd, som varje skolbok skulle fördöma, ansågs tydligen nödvändig för att attrahera officerarna med högre löner. "Ett telegram som slog fast att de saknade vapnen skulle tillhandahållas i Pskov", skriver Martinov, "mottogs av Bagration först den 31 augusti sedan hela företaget helt och hållet rasat ihop." Ivägskickandet av instruktörer från fronten till Petrograd togs också upp först i sista stund på högkvarteret. De officerare som accepterade uppdraget försågs frikostigt med pengar och privata bilar, men det verkar som om dessa patriotiska hjältar inte gjorde sig någon större brådska med att rädda fosterlandet. Två dagar senare skars järnvägsförbindelserna av mellan

högkvarteret och huvudstaden och flertalet hjältar hade då ännu inte anlänt till platsen för deras tänkta stordåd.

Huvudstaden hade emellertid sin egen organisation av kornilovister till ett antal av ungefär 2 000. Konspiratörerna var här indelade i grupper alltefter de särskilda uppgifter de tilldelats: tillgrepp av pansarbilar, arrestering och mord på de mer framstående sovjetmedlemmarna, arrestering av den provisoriska regeringen, besättande av de viktigare offentliga institutionerna. Ordföranden i militärtjänsteförbundet Vinberg, som vi tidigare blivit bekant med, säger: "När Krimovs trupper anlände, förutsattes revolutionens huvudstyrkor redan vara knäckta, tillintetgjorda eller oskadliggjorda, så att Krimovs uppgift helt enkelt skulle vara att återställa ordningen i staden." I Mogilev ansåg man förvisso detta program överdrivet och satte sin tillit till Krimov för större delen av jobbet, men högkvarteret väntade sig också verkligt bistånd från det republikanska centrals trupper. Det framkom emellertid senare att Petrogradkonspiratörerna aldrig visade sig ens för ett ögonblick, aldrig höjde rösten, aldrig rörde ett finger; det var precis som om de inte existerade. Vinberg förklarar detta mysterium rätt enkelt. Det förefaller som om säkerhetstjänstens chef, överste Heiman, tillbringat de avgörande timmarna på ett landsvägshotell någonstans i stadens utkanter, medan överste Siborin, som hade till uppgift att under Kornilovs direkta befäl koordinera aktiviteterna för huvudstadens alla patriotiska sällskap, och överste Ducemetière, militäravdelningens ledare, "hade försvunnit spårlöst och inte kunde återfinnas någonstans". Kosacköversten Dutov, som antogs gå till aktion i bolsjevikisk "förklädnad", klagade senare: "Jag sprang... och uppmanade folk att komma ut på gatorna, men ingen följde mig." Den penningssumma man avdelat för organiseringen hade enligt Vinberg huvuddeltagarna lagt beslag på och slösat bort på middagsbjudningar. Överste Sidorin "flydde", enligt vad Denikin försäkrade, "till Finland och tog med sig de sista resterna av organisationens finanser, omkring 100 eller 150 000 rubel." Lvov, som vi senast såg arresterad i Vinterpalatset, berättade senare om en av de hemliga bidragsgivarna som skulle överlämna en avsevärd summa till några officerare, men när han anlände till den överenskomna platsen fann konspiratörerna så berusade att han inte kunde överlämna pengarna. Vinberg själv tror att om det inte hade varit för dessa erkänt förtretliga "olyckor", så hade planen kunnat krönas med fullständig framgång. Men frågan kvarstår: Varför inlät sig ett patriotiskt företag med och omgavs till största delen av fyllon, slösare och förrädare? Är det inte därför att alla historiska uppgifter mobiliserar de kadrer som svarar mot dem?

Vad gäller personsammansättningen befann sig konspirationen i dåligt skick, med början i själva toppen. "General Kornilov var", enligt högerkadeten Isgojev, "den populäraste generalen... bland den fredliga befolkningen, men inte bland soldaterna, åtminstone inte bland de i eftertruppen som jag hade tillfälle att observera." Med fredlig befolkning menar Isgojev folket vid Nevskij Prospekt. För folkmassorna både vid fronten och i eftertruppen var Kornilov motbjudande, fientlig och hatad.

Generalen utnämnde Krasnov, en monarkist som strax därefter försökte bli vasall hos Wilhelm II, till överbefälhavare för den tredje kavallerikåren och uttryckte sin förvåning över att "Kornilov hittade på ett så stort företag, men själv stannade han kvar i Mogilev i ett palats omgivet av turkmener och chocktrupper, som om han inte trodde på sin egen framgång." På en fråga från den franske journalisten Claude Anet varför Kornilov själv inte åkte till Petrograd i den avgörande stunden, svarade konspirationens chef: "Jag var sjuk. Jag hade en allvarlig malariaattack och var inte i besittning av min vanliga energi."

Det blev alltför många av dessa fatala olyckor: det är alltid så när en sak i förväg är dömd att misslyckas. Stämningen bland konspiratörerna pendlade mellan drucken struntförnämhet, när vattnet bara nådde dem till knäna, och fullständig nedstämdhet inför det första verkliga

hindret. Svårigheten var inte Kornilovs malaria utan en vida mer utbredd, mer ödesdiger och obotlig sjukdom som lamslog de besuttna klassernas vilja.

Kadeterna har på allvar förnekat alla kontrarevolutionära avsikter för Kornilovs del och förstod med detta den romanovska monarkins återinförande. Som om det var det som det var frågan om! Kornilovs ”republikanism” hindrade inte alls monarkisten Lukomskij från att gå hand i hand med honom, ej heller hindrade det presidenten för Ryska Folkets Union (de svarta hundradena) Rimskij-Korsakov, från att telegrafera till Kornilov på upprorsdagen: ”Jag ber av hela mitt hjärta till Gud att hjälpa er rädda Ryssland. Jag ställer mig helt till ert förfogande.” Tsarismens anhängare bland de svarta hundradena skulle inte låta sig hindras av en så ynkelig liten sak som en republikansk flagga. De begrep att Kornilovs program stod att finna i hans förflutna, i kosackrevärerna på hans byxor, i hans förbindelser och källor till ekonomiskt stöd och framförallt i hans obegränsade beredvillighet att skära halsen av revolutionen.

Samtidigt som Kornilov betecknade sig som ”son till en bonde” i sina manifest, grundade han sitt uppror helt på kosackerna och bergsborna. Det fanns inte en enda infanteristyrka bland de trupper som förflyttade sig mot Petrograd. Generalen hade inget tillträde till musjiken och försökte inte ens finna något. På högkvarteret fanns förvisso en agrarreformsman, någon slags ”professor”, som var beredd att lova varje soldat ett otroligt antal desjatiner jord, men det manifest som sammanställdes i detta ämne blev inte ens utgivet. Generalerna drog sig för agrardemagogi på grund av en välberättigad rädsla för att skrämma och stöta bort godsägarna.

En Mogilevbonde, Tadeusj, som på nära håll iakttog omgivningarna runt staben under dessa dagar, intygade att bland soldaterna och ute i byarna trodde ingen på generalens manifest. ”Han vill ha makten”, sade de, ”och inte ett ord om jorden och inte ett ord om att avsluta kriget.” I livsavgörande frågor hade massorna på ett eller annat sätt lärt sig att ta sig fram under de sex revolutionsmånaderna. Kornilov erbjöd folket krig och ett försvar av generalernas privilegier och godsägarnas egendom. Han kunde inte ge dem någonting mer och de väntade sig ingenting annat av honom. I hans oförmåga att lita till bondeinfanteriet – något som på förhand stod klart för konspiratörerna själva – för att nu inte tala om att lita till arbetarna, kommer Kornilovklickens socialt utstötta ställning till uttryck.

Den bild av politiska krafter som högkvarteretsdiplomaten furst Trubetskoj skisserat var korrekt i många avseenden men felaktig i en. Av den likgiltighet bland folket som gjorde dem redo ”att lyda den minsta pisksnärt” fanns inte ett spår. Tvärtom var det som om massorna bara väntade på pisksnärten för att visa vilka källor av energi och självupppoffring som man kunde hitta i deras djup. Detta misstag i bedömningen av massornas stämningar fick alla deras övriga beräkningar att spricka.

Konspirationen leddes av kretsar som vanligen inte kände till hur man fick något gjort utan de lägre rangernas hjälp, utan arbetskraft, kanonmat, ordonnanser, tjänare, kontorister, chaufförer, budbärare, kockar, städerskor, växelkarlar, telegrafister, stalldrängar och droskkuskar. Men alla dessa små mänskliga bultar och länkar, obemärkta, oräkneliga och nödvändiga, var för sovjeten och mot Kornilov. Revolutionen var allestädes närvarande. Den trängde igenom överallt och ringlade ihop sig runt konspirationen. Den hade överallt sitt öga, sitt öra och sin hand.

Idealet för militärutbildning är att soldaten när officeren inte ser honom ska agera exakt som om han vore iakttagen. Men 1917 års ryska soldater och matrosar skulle utan att utföra de officiella ordena ens i befälets åsyn beredvilligt fånga revolutionens befallningar i flykten eller ännu oftare fullgöra dessa på eget initiativ innan de ens anlät. Revolutionens oräkneliga tjänare, dess agenter, säkerhetsfolk och kämpar hade varken behov av sporrar eller övervakning.

Formellt låg likvideringen av konspirationen i regeringens händer och exekutivkommittén samarbetade. I realiteten fördes striden inom helt andra kanaler. Medan Kerenskij, nedtyngd av ett ”mer än mänskligt ansvar”, i all ensamhet stegade upp golven i Vinterpalatset, gick försvarskommittén, också kallad revolutionära militärkommittén, till aktion i bred skala. Tidigt på morgonen skickades instruktioner telegramledes ut till järnvägsarbetarna, post- och telegrafkontorister och soldater. ”Alla trupperörelser ska” – så rapporterade Dan samma dag – ”genomföras på den provisoriska regeringens befallning när de kontrasignerats av kommittén för folkets försvar”. Utan inskränkningar innebar detta: försvarskommittén använder sig av trupperna i den provisoriska regeringens namn. På samma gång vidtogs åtgärder för att förstöra Kornilovnästen i själva Petrograd. Husundersökningar och arresteringar genomfördes på militärskolorna och i officersorganisationerna. Kommitténs hand märktes överallt. Det fanns föga eller inget intresse för överståthållaren.

De lägre sovjetorganisationerna inväntade för sin del inga uppmaningar uppifrån. Den största ansträngningen gjordes i arbetardistriktet. Under det att det värsta vankelmod rådde inom regeringen och tröttsamma förhandlingar pågick mellan exekutivkommittén och Kerenskij, drogs distriktssovjeterna allt närmare varandra och antog resolutioner: att förklara interdistriktskonferenserna permanenta, att placera sina representanter i den stab som exekutivkommittén organiserat, att bilda en arbetarmilis, att upprätta distriktssovjetens kontroll över regeringskommisarierna, att organisera flygande brigader för att arrestera kontra-revolutionära agitatorer. Sammantaget innebar dessa resolutioner inte bara en tillskansning av avsevärda regeringsfunktioner utan också av Petrogradsovjetens funktioner. Situationens logik tvingade sovjetinstitutionerna att dra in rockskörten och bereda plats för de lägre rangerna. Petrogradsdistriktets inträde på stridsfältet förändrade genast både dess vidd och dess inriktning. Återigen visade det sig vilken outtömlig vitalitet den sovjetiska organisationsformen hade. Fastän sovjeterna paralyserats i toppen på grund av kompromissmakarnas ledarskap, pånyttföddes sovjeterna än en gång i en avgörande stund genom trycket från massorna.

För bolsjevikledarna ute i distriktet hade Kornilovs uppror inte varit det minsta oväntat. De hade förutsett och förvarnat och de var de första att ställa upp på sina poster. På det gemensamma sammanträdet för exekutivkommittéerna den 27 augusti tillkännagav Sokolnikov att bolsjevikpartiet hade vidtagit alla åtgärder som var möjliga för att underrätta folket om faran och förbereda försvar; bolsjevikerna tillkännagav sin beredvillighet att koordinera sin militära verksamhet med exekutivkommitténs organ. På ett av den bolsjevikiska militärorganisationens nattliga sammanträden, där delegater från talrika militärenheter deltog, beslöt man att kräva arrestering av alla konspiratörer, beväpna arbetarna, förse dem med soldatinstruktörer, garantera huvudstadens försvar underifrån och på samma gång förbereda skapandet av en revolutionär regering av arbetare och soldater. Militärorganisationen höll möten över hela garnisonen; soldaterna uppmanades att behålla sina vapen för att komma ut så fort larmet gick.

”Trots att de befann sig i minoritet”, skriver Suchanov, ”stod det helt klart att ledarskapet inom den revolutionära militärkommittén tillkom bolsjevikerna.” Han förklarar det på följande sätt: ”Om kommittén ville agera på allvar, var den tvungen att agera på ett revolutionärt sätt” och för revolutionär handling ”var det bara bolsjevikerna som hade verkliga resurser”, eftersom massorna var med dem. Kampens intensitet har alltid och överallt fört fram de mer aktiva och orädda elementen. Detta automatiska urval gynnade ofrånkomligt bolsjevikerna, stärkte deras inflytande, koncentrerade initiativet i deras händer och gav dem *de facto* ledarskapet till och med inom de organisationer där de befann sig i minoritet. Ju närmare man kom distriktet, fabriken och kasernen, desto fullständigare och ofrånkomligare var bolsjevikernas ledarskap. Alla partiets kärnor var på fötter. De stora fabriker

organiserade ett system med vaktjänst utförd av bolsjeviker. I partiets distriktskommittéer sattes representanter för mindre företag att tjänstgöra. Ett band knöts underifrån, från verkstaden, tvärs igenom distrikten, till partiets centralkommitté.

Under direkta påtryckningar från bolsjevikerna och de organisationer som de ledde erkände försvarskommittén det önskvärda i att beväpna enskilda arbetargrupper för att försvara arbetarkvarteren, verkstäderna och fabrikena. Det var bara den sanktionen massorna saknade. I distrikten såg man, enligt arbetarpressen, omedelbart ”köer av folk som var angelägna att bli upptagna i det röda gardet”. Övningar inleddes i skjutskicklighet och vapenhantering. Man kallade in erfarna soldater som lärare. Fram till den 29 augusti hade garden bildats i nästan samtliga distrikt. Det röda gardet förklarade sig vara berett att ställa upp en styrka av 40 000 gevär på slagfältet. De obeväpnade arbetarna bildade kompanier för skyttegravsgrävning, plåtförstärkning och taggtrådsinhängning. Den nye överståthållaren Paltjinskij som ersatte Savinkov – Kerenskij kunde inte behålla sin medbrotsling längre än tre dagar – blev tvungen att erkänna i ett särskilt tillkännagivande att när det uppstod behov av ingenjörssoldater för att försvara huvudstaden ”utförde tusentals arbetare... genom sitt oersätliga personliga arbete under loppet av några timmar en kolossal uppgift som utan deras hjälp skulle ha krävt flera dagars arbete.” Detta hindrade inte Paltjinskij från att i Savinkovs efterföljd slå igen bolsjeviktidningen, den enda tidning som arbetarna betraktade som sin egen.

Den jättelika Putilovfabriken blev motståndscentrat i Peterhofdistriktet. Här bildades stridskompanier i all hast, fabriksarbetet fortsatte dag och natt och man valde ut nya kanoner för att bilda proletära artilleridivisioner. Arbetaren Minitjev säger: ”Under de här dagarna arbetade vi sexton timmar om dygnet... Vi fick ihop omkring 100 kanoner.”

Det nyss bildade Vikzjel fick sig ett snabbt krigsdop. Järnvägsarbetarna hade särskild anledning att frukta Kornilovs seger, som i sitt program tagit upp införandet av krigsrätt vid järnvägarna. Och även här distanserade fotfolket ordentligt sina ledare. Järnvägsarbetarna rev upp och barrikerade rälsen för att hålla tillbaka Kornilovs armé. Krigserfarenheter kom väl till pass. Åtgärder vidtogs också för att isolera konspirationscentrat Mogilev och förhindra förflyttningar både till och från högkvarteret. Post- och telegraftjänstemännen började hejda och skicka kommittén telegram och order från högkvarteret eller kopior av dem. Generalerna hade under krigsåren vant sig vid att betrakta transport och kommunikationer som rent tekniska spørsmål. De fann nu att detta var politiska frågor.

Fackföreningarna, vilka minst av allt hemföll åt någon politisk neutralitet, inväntade ingen särskild inbjudan innan man besatte militära ställningar. Järnvägsarbetarförbundet beväpnade sina medlemmar och skickade iväg dem längs linjen för inspektion och för att bryta upp räls, vakta broar m.m. Arbetarna gick i sin entusiasm och beslutsamhet längre än det mer byråkratiska och moderata Vikzjel. Metallarbetarförbundet ställde sina oräkneliga kontorsarbetare till försvarskommitténs förfogande och även en stor summa pengar för utgifter. Chaufförsförbundet anförtrodde kommittén sina tekniska resurser och transportmedel. Tryckeriarbetarförbundet lät på några få timmar planera utgivningen av måndagens tidningar för att hålla befolkningen underrättad om händelserna och begagnade sig på samma gång av det effektivaste av alla tänkbara medel för att kontrollera pressen. Rebellgeneralen hade stampat med foten och stora skaror reste sig upp ur marken – men det var fiendens legioner.

Överallt runt Petrograd, i de angränsande garnisonerna, på de stora järnvägsstationerna och i flottan pågick verksamhet dag som natt. Man inspekterade de egna leden, beväpnade arbetarna, sände truppstyrkor som patrullerade längs spåren, upprättade förbindelser med närbelägna punkter och med Smolnij. Försvarskommitténs uppgift var inte så mycket att övervaka och sammankalla arbetarna, som att rätt och slätt registrera och leda dem. Dess

planer föregreps alltid. Försvaret mot generalernas uppror omvandlades till en folklig sammanfösning av konspiratorerna.

I Helsingfors skapade en generalkongress för alla sovjetorganisationer en revolutionär kommitté som skickade sina kommissarier till överståthållarens, befälhavarens, säkerhetstjänstens och andra viktiga institutioners kontor.

Fortsättningsvis gällde ingen order utan dess signatur. Telegraferna och telefonerna ställdes under kontroll. De officiella representanterna för ett kosackregemente som var förlagt i Helsingfors, huvudsakligen officerare, försökte förklara sig neutrala: de var kornilovister i hemlighet. Dagen därpå framträdde en menig kosack inför kommittén och tillkännagav att hela regementet var emot Kornilov. Kosackrepresentanter fick för första gången tillträde till sovjeten. I detta fall liksom i andra sköt en skarp klassmotsättning officerarna åt höger och de meniga åt vänster.

Kronstadtsovjeten, som fullständigt återhämtat sig från julisåren, sände en telegrafisk deklARATION: "Kronstadtgarnisonen står redo som en man att komma till revolutionens försvar vid minsta vink från exekutivkommittén." Kronstadtmännen kände under de här dagarna inte till i vilken utsträckning revolutionens försvar innebar deras eget försvar mot utplåning: vid den tidpunkten var det bara någonting de kunde gissa sig till.

Strax efter julidagarna hade den provisoriska regeringen beslutat att utrymma Kronstadtfästningen, såsom varande ett bolsjeviknäste. Denna åtgärd, som Kornilov instämde i, förklarades officiellt bero på "strategiska motiv". Med vissa aningar om det smutsiga hantverket satte sig matroserna på tvären. "Legenden om förräderi vid högkvarteret" – skrev Kerenskij sedan han själv anklagat Kornilov för förräderi – "var så djupt rotad i Kronstadt att varje försök att avlägsna artilleriet framkallade verkligt ursinne från massan där." Uppgiften att tänka ut ett sätt att likvidera Kronstadt lade regeringen på Kornilov. Kornilov tänkte ut ett sätt: omedelbart efter erövringen av staden skulle Krimov sända iväg en brigad med artilleri till Oranienbaum och under hot om beskjutning från stränderna kräva att Kronstadtgarnisonen lade ned vapnen i fästningen och överförde sig till fastlandet, där matroserna skulle utsättas för massavrättningar. Men medan Krimov tog sig an uppgiften att rädda regeringen, fann sig regeringen tvungen att be Kronstadtmännen rädda den från Krimov.

Exekutivkommittén skickade telegram till Kronstadt och Viborg med begäran om en omfattande sändning truppstyrkor till Petrograd. På morgonen den 29 augusti började trupperna anlända. Det rörde sig huvudsakligen om bolsjevikenheter. För att exekutivkommitténs uppmaningar skulle få verkan måste de bekräftas av bolsjevikernas centralkommitté. Lite tidigare, vid middagstid den 28 augusti, på en order från Kerenskij som lät mycket lik en ödmjuk förfrågan, hade matrosen från kryssaren Aurora tagit på sig försvaret av Vinterpalatset. Delar av samma besättning var fortfarande fängslad i Krestij för sitt deltagande i julidemonstrationen. Under sina lediga timmar kom matroserna till fängelset för att besöka de fängslade Kronstadtmännen samt Trotskij, Raskolnikov och andra. "Är inte tiden inne att arresteras regeringen?" frågade besökarna. "Nej, inte än", blev svaret. "Använd Kerenskij som stöd för geväret ni skjuter Kornilov med. Sedan ska vi göra upp med Kerenskij." I juni och juli hade inte dessa matrosen varit benägna att ägna någon större uppmärksamhet åt revolutionär strategi, men de hade lärt mycket under två korta månader. De tog upp frågan om att arresteras regeringen snarare för att pröva sig själva och lätta sina egna samveten. De började själva få begrepp om den obehagliga följdriktigheten i händelserna. Under den första hälften av juli, slagna, fördömda och förtalade; mot slutet av augusti, de betrodde försvararna av Vinterpalatset mot kornilovister; i slutet av oktober kommer de att skjuta på Vinterpalatset med Auroras kanoner.

Men fastän matroserna var villiga att skjuta upp den allmänna uppgörelsen med februari-regimen för en viss tid, ville de inte för en enda dag i onödan stå ut med de Kornilovofficerare som hängde över dem. Den befälskår som påtvingats dem av regeringen efter julidagarna var nästan helt och hållet på konspiratörernas sida. Kronstadtsovjeten avlägsnade omedelbart regeringens fästningskommendant och satte dit sin egen. Kompromissmakarna hade nu upphört att skrika om Kronstadtrepublikens utbrytning. Det stannade emellertid inte överallt vid enbart tjänsteavsättningar: det kom till blodiga sammandrabbningar på åtskilliga platser.

”Det började i Viborg”, säger Suchanov, ”med att generaler och officerare slogs ihjäl av en rasande och panikslagen matrosskara.” Nej, dessa matrosar var inte rasande och i det här fallet kan man inte tala om panik. På morgonen den 29 augusti skickade Centroflot ett telegram till Viborgs befälhavare, general Oranovskij, att meddelas garnisonen, som informerade dem om myteriet vid högkvarteret. Befälhavaren höll på telegrammet en hel dag, och på frågor om vad som höll på att hända svarade han att han inte fått någon information. Under de efterforskningar matroserna företog återfanns telegrammet. Sålunda tagen på bar gärning förklarade sig generalen vara anhängare till Kornilov. Matroserna sköt befälhavaren och jämte honom två andra officerare som förklarat sig tillhöra samma sällskap. Från officerarna i Östersjöflottan begärde matroserna signerade lojalitetsförklaringar gentemot revolutionen och när fyra officerare på linjeskeppet Petropavlovsk vägrade att skriva under och förklarade sig vara kornilovister, blev de genom beslut av besättningen omedelbart skjutna.

En dödlig fara svävade över soldaterna och matroserna; det fanns en överhängande fara för blodiga utrensningar, inte bara i Petrograds och Kronstadts garnisoner utan också i landets alla garnisoner. Av deras plötsligt upplivade officerares uppförande – av deras tonfall, deras sidoblickar – kunde soldaterna och matroserna tydligt förutse sitt eget öde ifall högkvarteret skulle segra. På de ställen där luften var särskilt het, skyndade de sig att skära av fiendens väg och förekomma officerarnas tilltänkta utrensning med sin egen. Inbördeskrig har som bekant sina egna lagar, och de har aldrig ansetts vara identiska med lagarna för mänskligt uppförande.

Tjcheidze skickade omedelbart ett telegram till Viborg och Helsingfors där han fördömde lynchningar som ”en dödsstöt åt revolutionen”. Kerenskij telegraferade för sin del till Helsingfors: ”Jag kräver ett omedelbart slut på avskyvärda våldsaktioner.” Letar man efter det politiska ansvaret för dessa enskilda fall av lynchning – utan att glömma att revolutionen som helhet innebär att ta lagen i egna händer – vilar ansvaret i det givna fallet helt på regeringen och kompromissmakarna, vilka i farans stund kom att springa efter hjälp hos de revolutionära massorna, bara för att sedan än en gång överlämna dem till de kontrarevolutionära officerarna.

Liksom under rikskonferensen i Moskva, när Kerenskij varje ögonblick väntade sig ett uppror, vände han sig nu efter brytningen med högkvarteret till bolsjevikerna med en begäran om ”att påverka soldaterna att komma till revolutionens försvar”. När Kerenskij uppmanade de bolsjevikiska matroserna att försvara Vinterpalatset, släppte han emellertid inte deras kamrater, julifångarna. Suchanov skriver om det här ämnet: ”Situationen med Alexejev som viskade till Kerenskij och Trotskij i fängelse var alldeles outhärdlig.” Det är inte svårt att föreställa sig den upphetsning som rådde i de överbefolkade fängelserna. ”Vi kokade av indignation”, berättar sjökadetten Raskolnikov, ”mot den provisoriska regeringen som under sådana orosdagar... fortsatte att låta revolutionärer som Trotskij ruttna i Krestij... ’Vilka ynkryggar, vilka ynkryggar de är’, sade Trotskij när några av oss kretsade runt honom på vår promenad. ’Man borde omedelbart förklara Kornilov för fredlös, så att varje soldat som är hängiven revolutionen kunde känna att han hade rätt att göra slut på honom’.”

Kornilovtruppernas inträde i Petrograd skulle först av allt ha inneburit utplånandet av de fängslade bolsjevikerna. I sin order till general Bagraion, som skulle tåga in i huvudstaden med förtruppen, glömde inte Krimov denna speciella befallning: ”Placera vakter i fängelser och häkten, släpp under inga förhållanden ut de människor som hålls inspärrade.” Detta var ett överenskommet program, inspirerat av Miljukov ända sedan april dagarna: ”Släpp under inga omständigheter ut dem.” Det förekom inte ett enda möte i Petrograd under dessa dagar som inte antog resolutioner med krav på frisläppande av julifångarna. Delegation efter delegation kom till exekutivkommittén, som i sin tur skickade iväg sina ledare för förhandlingar till Vinterpalatset. Fåfängt! Kerenskij's halsstarrighet i den här frågan är så mycket anmärkningsvärdare, eftersom han under de första en och en halv eller två dagarna ansåg regeringens ställning vara hopplös, och därför dömde sig själv till rollen som den gammaldags fångvaktaren – att hålla fast bolsjevikerna så att generalerna kunde hänga dem.

Det är inte att undra på att de massor bolsjevikerna ledde i kampen mot Kornilov inte för ett ögonblick satte någon tilltro till Kerenskij. För dem var det inte fråga om att försvara regeringen utan att försvara revolutionen. Desto bestämdare och hängivnare var deras kamp. Motståndet mot rebellerna växte fram ur själva banvallarna, ur stenarna, ur luften. Järnvägsarbetarna på Lugastationen, dit Krimov anlände, vägrade hårdnackat att förflytta trupptågen och skylldes på lokbrist. Kosackechelongerna fann sig också omedelbart omringade av beväpnade soldater från Lugagarnisonen, 20 000 man stark. Det blev ingen militär sammandrabbning utan det blev någonting mycket farligare: kontakt, socialt utbyte, beblandning. Lugasovjeten hade fått tid att trycka upp regeringens tillkännagivande som avlägsnade Kornilov ur tjänst och detta dokument spreds nu vida omkring bland echelongerna. Officerarna försökte övertala kosackerna att inte tro på agitatorerna, men just detta behov av övertalning var i sig ett dåligt tecken.

Vid mottagandet av Kornilovs order om framryckning krävde Krimov under bajonetthot att loken skulle stå redo inom en halvtimme. Det hotet verkade effektivt: loken tillhandahölls, även om det var något försenat, men trots detta var det omöjligt att förflytta sig eftersom järnvägen var skadad och så full av vagnar att det skulle ta minst 24 timmar att få den rensad. För att undgå demoraliserande propaganda avlägsnade Krimov på kvällen den 28 augusti sina trupper flera verst från Luga. Men agitatorerna dök omedelbart upp i byarna. Det var soldater, arbetare, järnvägsarbetare – det var inte möjligt att undgå dem. De nådde överallt. Kosackerna började till och med hålla möten. På det sättet anstormad av propaganda och förbannande sin kraftlöshet väntade Krimov förgäves på Bagraion. Järnvägsarbetarna höll kvar vildedivisionens echelong, som också den skulle utsättas för en ytterst oroväckande moralisk attack under de följande timmarna.

Hur ryggradslös och till och med feg själva kompromissmakarnas demokrati än var, öppnade de masskrafter som den delvis litade till ännu en gång outtömliga källor i kampen mot Kornilov. Socialistrevolutionärerna och mensjevikerna såg inte som sin uppgift att besegra Kornilovs styrkor i öppen kamp utan att få över styrkorna på sin egen sida. Det var riktigt. Mot ”kompromissmakeri” av det slaget hade bolsjevikerna självklart inga invändningar. Det var tvärtom bolsjevikernas egen huvudmetod. Bolsjevikerna krävde bara att beväpnade arbetare och soldater skulle stå beredda bakom agitatorerna och parlamentarikerna. För detta moraliska handlingssätt mot Kornilovregementena upptäckte man plötsligt ett obegränsat urval vägar och medel. Sålunda skickades en muslimsk delegation iväg för att möta vildedivisionen, vars stab innehöll inhemska potentater som omedelbart gav sig till känna, med början hos dottersonen till den beryktade Sjamil som hjältemodigt försvarat Kaukasus mot tsarismen. Bergsfolket tillät inte sina officerare att arrestera delegationen; det vore att förgå sig på de gamla gästfrihetssederna. Förhandlingar inleddes och blev snart början till slutet. För att förklara hela kampanjen hade Kornilovbefälhavarna hela tiden hänvisat till ett

uppror av tyska agenter som sades ha inletts i Petrograd. Delegationerna, som anlände direkt från huvudstaden, vederlade inte bara själva påståendet om uppror utan påvisade också med dokument i händerna att Krimov var en rebell och ledde sina trupper mot regeringen. Vad kunde Kornilovs officerare svara på det?

På vildedivisionens stabsvagn fäste soldaterna en röd fana med inskriptionen: ”Jord och frihet”. Stabskommendanten beordrade dem att ta ned fanan – ”helt enkelt för att undvika att förväxla den med en järnvägssignal”, som överstelöjtnanten artigt förklarade. Stabssoldaterna var inte nöjda med denna fega förklaring och fängslade överstelöjtnanten. Hade inte högkvarteret misstagit sig, när de sade att de kaukasiska bergsborna inte brydde sig om vilka de slaktade?

Morgonen därpå anlände en överste till Krimovs högkvarter från Kornilov med en order att denne skulle koncentrera sin kår, raskt rycka fram mot Petrograd och ”oväntat” ockupera staden. På högkvarteret försökte man uppenbarligen fortfarande blunda inför fakta. Krimov svarade att de olika enheterna i kåren var utspridda på olika järnvägar och på vissa platser höll på att stiga av tågen, att han bara hade åtta kosackskvadroner till sitt förfogande, att järnvägarna var förstörda, överhopade, barrikaderade och att det endast var möjligt att förflytta sig vidare till fots, och att det slutligen inte kunde bli tal om en oväntad ockupation av Petrograd, nu när arbetarna och soldaterna beväpnats i huvudstaden och dess omgivningar. Affären komplicerades ytterligare av det faktum att möjligheten nu var hopplöst förbi att genomföra operationen ”oväntat” ens för Krimovs egna trupper. Med vissa onda aningar hade de begärt förklaringar. Det hade blivit nödvändigt att informera dem om konflikten mellan Kornilov och Kerenskij – dvs. att officiellt föra upp soldatmöten på dagordningen.

En order utfärdad av Krimov i just det ögonblicket lød: ”I kväll mottog jag från överbefälhavarens högkvarter och från Petrograd underrättelser om att uppror inletts i Petrograd...”. Detta bedrägeri var avsett att rättfärdiga en redan helt öppen kampanj mot regeringen. En order från Kornilov själv den 29 augusti lød: ”Säkerhetstjänsten rapporterar från Holland: a) om några dagar ska en samordnad attack inledas på hela fronten i syfte att jaga vår i upplösning stadda armé på flykten, b) en resning förbereds i Finland, c) sprängningar är att vänta av broar över Dnjepr och Volga, d) en bolsjevikresning håller på att organiseras i Petrograd.” Detta var exakt samma ”information” som Savinkov redan hänvisat till den 23 augusti. Holland nämns här bara för att avleda uppmärksamheten. Enligt alla bevis tillverkades dokumentet på den franska krigsbeskickningen eller med dess medverkan.

Kerenskij telegraferade samma dag till Krimov: ”Det råder fullständigt lugn i Petrograd. Inga demonstrationer är att vänta. Er kår behövs inte.” Demonstrationerna skulle ha framkallats genom militärpåbud från Kerenskij själv. Eftersom det hade blivit nödvändigt att uppskjuta denna provokationshandling från regeringens sida, hade Kerenskij helt rätt i sin slutsats att ”inga demonstrationer är att vänta”.

Utan att finna någon utväg gjorde Krimov ett tafatt försök att rycka fram mot Petrograd med sina åtta kosackskvadroner. Det var föga annat än en gest för att lugna det egna samvetet och det blev naturligtvis utan resultat. Vid mötet med en styrka på patrulltjänst några verst från Luga vände Krimov tillbaka utan att ens försöka ge sig in i strid. Om denna enstaka och fullständigt fiktiva ”operation” skrev Krasnov, befälhavaren för tredje kavallerikåren, senare: ”Vi skulle ha slagit till mot Petrograd med en styrka på åttiosex kavalleri- och kosackskvadroner och vi slog till med en brigad och åtta svaga skvadroner, varav hälften utan officerare. Istället för att slå till med näven, slog vi till med vårt lillfinger. Det smärtade fingret, och de vi slog till mot kände inte av slaget.” I själva verket förekom det inget slag ens från något finger. Ingen kände någon smärta alls.

Järnvägsarbetarna gjorde sin plikt under de här dagarna. Echelonger fann att de på ett mystiskt sätt rörde sig på fel järnvägar. Regimenten anlände till fel division, artilleri skickades in i en återvändsgränd och staber förlorade förbindelsen med sina enheter. Alla de stora stationerna hade sina egna sovjeter, sina järnvägsarbetare och sina militärkommittéer. Telegrafisterna höll dem informerade om allt som hände, alla förflyttningar, alla förändringar. Telegrafisterna hejdade också Kornilovs order. Information som inte var gynnsam för kornilovisterna flerfaldigades omedelbart, distribuerades, klistrades upp och gick från mun till mun. Maskinisterna, växlarna och smörjarna blev agitatorer. Det var i denna atmosfär Kornilovechelongerna ryckte fram – eller, vad som var värre, stod stilla. Befälhavarstaben, som snart kom till insikt om det hopplösa i situationen, gjorde sig uppenbarligen ingen brådska att röra sig framåt och främjade genom sin passivitet motkonspiratörernas verksamhet i transportsystemet. Delar av Krimovs armé spreds på det här sättet ut på stationerna, sidospåren och bibanorna till åtta olika järnvägar. Om man följer Kornilovechelongernas öde på kartan får man intrycket att konspiratörerna lekte blindbock på järnvägslinjerna.

”Nästan överallt”, säger general Krasnov i sina nedtecknade iakttagelser från natten den 30 augusti, ”såg vi en och samma bild. På spåren eller i bilarna eller i sadlarna på sina svarta eller fuxfärgade hästar, vilka gång efter annan vände sig om för att snegla på dem, satt dragonerna eller stod upp och mitt ibland dem fanns någon livlig person i en soldats långrock.” Namnet på denna ”livliga person” blev snart legio. Från Petrogradhället fortsatte oräkneliga delegationer, utsända för att motsätta sig kornilovisterna, att anlända från regimenten. Innan striden började ville de prata igenom saker och ting. De revolutionära trupperna var hoppfullt förvissade om att saken kunde avgöras utan strid. Denna förhoppning bekräftades: kosackerna kom dem villigt till mötes. Kårens kommunikationsgrupp skulle beslagta lok och skicka ut delegaterna längs alla järnvägslinjer. Läget skulle förklaras för varje echelong. Möten pågick ständigt och på alla höjdes ropet: ”De har bedragit oss!”

”Inte bara divisionscheferna”, säger Krasnov, ”utan inte ens regementskommendanterna visste exakt var deras skvadroner och kompanier befann sig. Avsaknaden av mat och foder irriterade självklart alla ännu mer. Männen... som såg all denna meningslösa förvirring som skapats runt omkring dem, började arrestera sina chefer och officerare.” En delegation från sovjeten, som organiserat sitt eget högkvarter, rapporterade: ”Förbrödringen sker snabbt... Vi är helt förvissade om att konflikten kan anses vara ur världen. Delegationer kommer från alla håll...”. Kommittéer intog officerarnas plats i ledningen av enheterna. En sovjet av kårdeputerade bildades mycket snart och från den utnämndes en delegation på fyrtio man att fara till den provisoriska regeringen. Kosackerna började högljutt tillkännage att de bara väntade på en order från Petrograd för att arrestera Krimov och de andra officerarna.

Stankevitj målar en bild av vad han fann på vägen, när han tillsammans med Vojtinskij satte av i riktning mot Pskov den 30 augusti. I Petrograd, säger han, hade man trott att Tsarskoje var ockuperat av kornilovisterna; det fanns ingen där överhuvudtaget. ”I Gatjina, ingen... På vägen till Luga, ingen. I Luga, lugn och ro... Vi anlände till den by som kårstaben antogs befinna sig i... tomt... Vi fick veta att kosackerna hade lämnat sina ställningar tidigt på morgonen och givit sig av i motsatt riktning mot Petrograd.” Resningen hade rullat tillbaka, smulats sönder och sugits upp av jorden.

Men i Vinterpalatset fruktade man fortfarande fienden. Kerenskij gjorde ett försök att åstadkomma överläggningar med rebellernas befälhavarstab. Detta förfarande tycktes honom mer hoppningivande än de lägre rangernas ”anarkistiska” initiativ. Han skickade delegater till Krimov och inbjöd honom ”i namn av Rysslands räddning” att komma till Petrograd och garantera hans säkerhet med sitt hedersord. Pressad från alla håll, och efter att ha förlorat

fattningen, skyndade sig generalen naturligtvis att acceptera denna inbjudan. I hälarerna på honom kom en deputation från kosackerna.

Fronterna stödde inte högkvarteret. Endast den sydvästra gjorde ett någorlunda allvarligt försök. Denikins stab hade vidtagit förberedande åtgärder i god tid. Det opålitliga vaktmanskapet vid högkvarteret ersattes av kosacker. Tryckpressarna övertogs natten den 27 augusti. Staben försökte spela rollen av situationens självsäkra herre och förbjöd till och med frontkommittén att använda telegrafan. Men illusionen varade inte längre än några timmar. Delegater från olika enheter började komma till kommittén med erbjudanden om stöd. Pansarbilar inställde sig, kulsprutor och fältartilleri. Kommittén försäkrade sig omedelbart om kontroll över stabens aktiviteter och lämnade den endast initiativet i operationer mot fienden. Klockan tre den 28 augusti var makten på sydvästfronten helt i kommitténs händer. ”Aldrig”, grät Denikin, ”tycktes landets framtid så mörk, vår oförmåga så pinsam och förödmjukande.”

På de andra fronterna gick det mindre dramatiskt till: befälhavaren behövde bara se sig omkring för att förnimma den flod av vänliga känslor som strömmade mot den provisoriska regeringens kommissarier. Morgonen den 29 augusti hade telegram anlånt till Vinterpalatset med lojalitetsförklaringar från general Sjerbatjev på den rumänska fronten, Valujev på den västra och Prezvalskij på den kaukasiska. På den norra fronten, där befälhavaren Klembovskij var en öppen Kornilovanhängare, utnämnde Stankevitj en viss Savitskij till sin ställföreträdare. ”Savitskij, till dess närmast okänd för alla, och utnämnd med telegram vid konfliktens utbrott”, skriver Stankevitj själv, ”kunde med förtröstan vända sig till varje skock soldater – infanteri, kosacker, ordonnanser och till och med junkrar – med vilken order som helst, till och med om det var fråga om att arrestera befälhavaren och ordern skulle verkställas på fläcken.” Klembovskij ersattes utan vidare resonemang av general Bontj-Bruevitj, som genom sin broders förmedling, en välkänd bolsjevik, efteråt blev en av de första att träda i bolsjevikregeringens tjänst.

Det gick lite bättre med den andra stötspelaren för militärsällskapet, Donkosackernas ataman Kaledin. Man sade i Petrograd att Kaledin höll på att mobilisera kosackarmén och att echelonger från fronten var på marsch för att förena sig med honom vid Don. Under tiden ”red” atamanen, enligt en av hans biografier, ”från by till by, långt från järnvägen... i fridfullt samspråk med byborna.” Kaledin uppförde sig faktiskt mycket försiktigare än man föreställde sig i revolutionära kretsar. Han valde tidpunkten för öppen revolt, vars datum han varit bekant med i förväg, till att ”fridfullt” åka omkring i byarna, för att han under de kritiska dagarna skulle befinna sig utom räckhåll för telegraf och annat och på samma gång få ett grepp om stämningarna bland kosackerna. Den 27 augusti telegraferade han sin ställföreträdare Bogajevskij: ”Det är nödvändigt att stödja Kornilov med alla medel och styrkor.” Hans samtal med byborna påvisade emellertid i just det ögonblicket att det i egentlig mening inte fanns några medel och styrkor: dessa veteodlande kosacker kunde inte tänka sig att ställa upp till Kornilovs försvar. När det blev uppenbart att upproret brutit samman beslöt den så kallade ”truppringen”¹ för Don att avstå från att uttala sin åsikt ”tills det verkliga styrkeförhållandet blivit klart”. Tack vare dessa manövrer lyckades hövdingarna för Donkosackerna göra ett lägligt hopp åt sidan.

I Petrograd, i Moskva, vid Don, vid fronten längs den kurs echelongerna följde, här och var och överallt, hade Kornilov haft sina sympatisörer, anhängare och vänner. Deras antal föreföll enormt att döma av telegram, lyckönskningstal och tidningsartiklar. Men när nu stunden var inne att visa sig hade de underligt nog försvunnit. I många fall låg orsaken inte i personlig feghet. Det fanns gott om modiga män bland Kornilovofficerarna. Men deras mod fann inget användningsområde. Från det ögonblick massorna satte sig i rörelse hade den enskilde

¹ Kosackernas namn på sina valda församlingar.

individerna inget tillträde till händelserna. Inte bara de betydande företagen, bankirerna, professorerna, ingenjörerna utan också studenter och till och med stridande officerare, fann sig undanslängda, knuffade och armbågade åt sidan. De iakttog de händelser som utvecklades framför dem som från en balkong. För dem återstod inget annat att göra än att tillsammans med general Denikin förbanna sin förödmjukande och förfärliga oförmåga.

Den 30 augusti skickade exekutivkommittén de glädjande nyheterna till alla sovjeterna att ”det råder fullständig demoralisering bland Kornilovs trupper”. De glömde för ögonblicket att Kornilov hade valt de mest patriotiska enheterna för sitt företag, de med den bästa stridsmoralen, de som var bäst skyddade från bolsjevikernas inflytande. Demoraliseringsprocessen bestod i det faktum att soldaterna på ett avgörande sätt upphört att lita på sina officerare och upptäckt att dessa var fiender. Kampen för revolutionen mot Kornilov innebar en fördjupning av demoraliseringen inom armén. Det är exakt vad man anklagade bolsjevikerna för.

Generalerna hade slutligen fått ett tillfälle att förvissa sig om motståndskraften hos den revolution som tyckts dem så lätt söndermulad och hjälplös och så tillfälligtvis segerrik över den gamla regimen. Ända sedan februaridagarna, vid varje tänkbart tillfälle, hade den ståtliga formeln för soldatskrävel upprepats: ”Ge mig en stark trupp och jag ska visa dem.”

Generalerna Chabalovs och Ivanovs erfarenheter från slutet av februari hade inte lärt dessa storordiga krigare någonting. Samma sång sjöngs ofta också av civila strateger. Oktobristen Sjidlovskij hävdade att om ”en militärstyrka, inte särskilt stor men enad av disciplin och kampanda”, hade uppträtt i huvudstaden i februari, så ”skulle februarirevolutionen ha slagits ned på några dagar.” Den ökände järnvägs magnaten Bublikov skrev: ”En disciplinerad division från fronten skulle ha varit tillräckligt för att grundligt sopa undan resningen.” Ett flertal officerare som deltog i händelserna försäkrade Denikin att ”en stark bataljon under en befälhavare som visste vad han ville kunde helt och hållet ha förändrat hela situationen.” Under Gutjkovs krigsministeriums dagar kom general Krimov till honom från fronten och erbjöd sig att ”rensa upp Petrograd med en division – naturligtvis inte utan blodspillan.” Det hela kom inte till stånd helt enkelt på grund av att Gutjkov inte ”gav sitt medgivande”. Och Savinkov slutligen, som i ett framtida direktorats intresse förberedde sin egen särskilda ”27 augusti”, hävdade att två regementen skulle räcka mer än väl för att förvandla bolsjevikerna till stoft och aska. Nu hade ödet erbjudit alla dessa herrar, i den ”lycklige” generalens person, ”full av livsglädje”, ett ordentligt tillfälle att få sanningshalten i deras hjältemodiga beräkningar bestyrkt. Utan att ha utdelat ett enda slag, med sänkt huvud, utskämd och förödmjukad, anlände Krimov till Vinterpalatset. Kerenskij lät inte tillfället gå förlorat att spela upp en melodramatisk scen med honom – en scen i vilken hans huvudeffekter garanterats framgång på förhand. När Krimov återvänt från premiärministern till krigskontoret, ändade han sitt liv med ett revolverskott. Så avlöpte hans försök att ”inte utan blodspillan” slå ned revolutionen.

I Vinterpalatset andades man friare efter att ha konstaterat att en sak som var så fylld med svårigheter höll på att få ett gynnsamt slut. De beslutade att så snart som möjligt återgå till dagordningen – dvs. till att fortsätta den verksamhet som avbrutits. Kerenskij utnämnde sig själv till överbefälhavare. Med tanke på hur han skulle bevara sina politiska förbindelser med de gamla generalerna, kunde han knappast ha hittat någon lämpligare figur. Till chef för högkvarterstaben utsåg han Alexejev, som för två dagar sedan nätt och jämnt undgått att hamna på premiärministerposten. Efter att ha tvekat och konfererat med sina vänner accepterade generalen, inte utan en föraktfull grimas, utnämningen – med målet att, som han förklarade för sitt eget folk, göra slut på konflikten på ett fredligt sätt. Den förre stabschefen hos den högste befälhavaren, Nikolaus Romanov, hamnade på så vis i samma ställning under Kerenskij. Det var något att förundra sig över! ”Enbart Alexejev, tack vare sin förtrohet med högkvarteret och sitt enorma inflytande inom de övre militärkretsarna” – så försökte Kerenskij senare förklara sin underbara utnämning – ”kunde med framgång fullgöra uppgiften

att överföra befälet från Kornilovs händer till nya händer”. Raka motsatsen var sann. Utnämningen av Alexejev – dvs. en av deras egna män – kunde enbart inspirera konspiratörerna till fortsatt motstånd, om det bara hade återstått den minsta möjlighet. I verkligheten förde Kerenskij fram Alexejev efter den misslyckade resningen av samma skäl som han inkallat Savinkov vid dess början: det var nödvändigt att till varje pris hålla en dörr öppen åt höger. Den nye överbefälhavaren fann nu ett återupptagande av vänskapen med generalerna vara särskilt nödvändigt. Efter oroligheterna blir det nödvändigt att upprätta en fast ordning och följaktligen krävs en dubbelt så stark makt.

På högkvarteret fanns nu ingenting kvar av den optimism som rått två dagar tidigare. Konspiratörerna letade efter en reträttväg. Ett telegram som skickats till Kerenskij fastslog att Kornilov ”med tanke på det strategiska läget” var benägen att lugnt och stilla lämna ifrån sig befälet under förutsättning att man försäkrade honom att ”en stark regering skulle bildas”. Detta omfattande ultimatum följde kapitulanten upp med ett litet: han, Kornilov, ansåg det ”på det hela taget otillständigt att arrestera de generaler och andra personer som är oundgängliga för armén.” Den förtjuste Kerenskij gick omedelbart sin fiende ett steg till mötes och tillkännagav via radion att general Kornilovs order på militäroperationernas område gällde för var och en. Kornilov själv skrev till Krimov samma dag: ”Det har inträffat en händelse – den enda i sitt slag i världshistorien: en överbefälhavare, anklagad för svek och förräderi mot fosterlandet och instämd inför rätta för detta brott, har mottagit en order att fortsätta sitt befäl över arméerna...”. Denna nya manifestation av Kerenskij's oduglighet höjde omedelbart hoppet för konspiratörerna, vilka fortfarande fasade för att sälja sig alltför billigt. Trots det telegram som sänts några timmar tidigare om otillständigheten av en inre konflikt ”i denna fruktansvärda stund”, skickade Kornilov, som var halvvägs tillbaka i sina befogenheter, två man till Kaledin med en begäran ”att utöva påtryckningar” och föreslog på samma gång Krimov: ”Om omständigheterna tillåter, så handla på egen hand i enlighet med andan i mina instruktioner till er.” Andan i dessa instruktioner var: störta regeringen och häng sovjetmedlemmarna.

Den nye stabschefen general Alexejev åkte iväg för att besätta högkvarteret. I Vinterpalatset tog man fortfarande denna operation på allvar. I verkligheten hade Kornilov till sitt direkta förfogande haft: en bataljon Sankt Georgryttare, det ”kornilovistiska” infanteriregementet och ett tekinskijkavalleriregemente. Sankt Georgbataljonen hade gått över på regeringens sida alldeles i början, kornilovist- och tekinskijregementena räknades fortfarande som lojala, men delar av dem hade splittrats av. Högkvarteret hade överhuvudtaget inget artilleri. Under sådana omständigheter kunde det inte bli tal om motstånd. Alexejev började sitt uppdrag med att avlägga högtidliga besök hos Kornilov och Lukomskij – besök där vi bara kan föreställa oss hur båda sidor med en stämma slösar med grova soldateder över ämnet Kerenskij, den nye överbefälhavaren. Det stod klart för Kornilov, liksom också för Alexejev, att landets räddning i varje fall måste uppskjutas ett tag framöver.

Men medan fred utan segrare eller besegrade lyckligen slöts vid högkvarteret, höll atmosfären i Petrograd på att bli enastående het och i Vinterpalatset inväntade man otåligt några lugnande nyheter från Mogilev som man kunde erbjuda folket. Man fortsatte att stöta på Alexejev med förfrågningar. Överste Baranovskij, en av Kerenskij's betrodda män, klagade på telefon: ”Sovjeterna rasar, atmosfären kan bara urladdas genom en makt demonstration och arrestering av Kornilov och andra...”. Detta svarade inte alls mot Alexejevs avsikter. ”Jag noterar med djup sorg”, svarar generalen, ”att min fruktan för att vi i rådande stund helt och hållet skulle falla i sovjetens fasta grepp har blivit ett ofrånkomligt faktum.” Med det familjära pronomenet ”vi” avses Kerenskijgruppen, i vilken Alexejev, för att mildra sticket, emellanåt inräknat sig själv. Överste Baranovskij replikerar i samma tonart: ”Gud give att vi måtte klara oss ur det fasta sovjetgrepp som vi hamnat i.” Knappt hade massorna räddat Kerenskij ur Kornilovs

grepp förrän demokratins ledare skyndade sig att nå en överenskommelse med Alexejev mot massorna: ”Vi ska klara oss ur det fasta sovjetgreppet.” Alexejev blev likafullt tvungen att underkasta sig nödvändigheten och genomföra ritualen att arrestera huvudkonspiratörerna. Kornilov hade inga invändningar mot att sitta lugnt och stilla i husarrest under fyra dagar, efter det att han tillkännagivit inför folket: ”Jag föredrar döden framför att avlägsnas från posten som överbefälhavare.” Den särskilda undersökningskommissionen arresterade också när den anlände till Mogilev vice kommunikationsministern, ett flertal officerare vid generalstaben, den ej anlände diplomaten Alladin samt hela personalen vid officersförbundets huvudkommitté.

Under de första timmarna efter segern gestikulerade kompromissmakarna våldsamt. Till och med Avksentiev gav blixtar ifrån sig. I hela tre dagar hade rebellerna lämnat fronten utan befäl! ”Död åt förrädarna!” skrek medlemmarna i exekutivkommittén. Avksentiev välkomnade dessa röster: ja, dödsstraffet infördes på Kornilovs och hans anhängares begäran – ”desto beslutsammare ska det tillämpas på dem.” Rungande och utdragna applåder.

Moskvas kyrkoråd som för två veckor sedan böjt huvud inför Kornilov i dennes egenskap av dödsstraffets återupprättare, bönföll nu regeringen via telegrafan att ”i namn av Gud och den kristna kärleken till din nästa att skona livet på den felande generalen.” Också andra hävstänger sattes i verksamhet. Men regeringen hade inte alls någon tanke på att ställa till en blodig uppgörelse. När en delegation från vildedivisionen kom till Kerenskij i Vinterpalatset och en av soldaterna, till svar på några allmänna fraser från den nye befälhavaren, sade att ”förräddarbefälhavarna borde straffas skoningslöst”, avbröt Kerenskij honom med orden: ”Er uppgift är nu att lyda er befälhavare och själva kommer vi att göra allt som är nödvändigt.” Tydligt ansåg denne man att massorna borde visa sig på scenen när han stampade med vänsterfoten och återigen försvinna när han stampade med sin högra.

”Vi kommer själva att göra allt som är nödvändigt.” Men allt de gjorde tycktes massorna onödigt, om inte rentav misstänkt och förödande. Massorna hade inte fel. De högre kretsarna var huvudsakligen sysselsatta med att återställa den situation ur vilken Kornilovkampanjen uppstått. ”Efter de första frågor som medlemmarna i undersökningskommissionen ställde”, berättar Lukomskij, ”stod det klart att de alla i högsta grad var vänligt inställda till oss.” De var i grund och botten medbrottslingar och medhjälpare. Militäråklagaren Sjablovskij gav de anklagade en konsultation i hur man undgår rättvisan. Organisationerna vid fronten skickade protester. ”Generalerna och deras medbrottslingar betraktas inte som kriminella inför staten och folket... Rebellerna har fullständig frihet att kommunicera med världen utanför.” Lukomskij bekräftar detta: ”Överbefälhavarens stab höll oss underrättade om allt som var av intresse för oss.” De upprörda soldaterna kände vid mer än ett tillfälle impulsen att ställa generalerna inför rätta i sina egna domstolar, och arrestanterna räddades från summarisk avrättning enbart tack vare en kontrarevolutionär polsk division som sänts till Bichov, där de hölls häktade.

Den 12 september skrev general Alexejev ett brev till Miljukov från högkvarteret som återspeglade konspiratörernas berättigade indignation över storbourgeoisens uppförande, vilka först knuffat på dem, men efter nederlaget lämnat dem i sticket. ”Ni är i viss utsträckning medveten om” – skrev generalen, icke utan gift i sin penna – ”att vissa kretsar i vårt samhälle inte bara kände till det hela, inte bara sympatiserade på ett intellektuellt plan utan till och med i den utsträckning de kunde, hjälpte Kornilov...”. I officersförbundets namn krävde Alexejev av Visjnegradsckij, Putilov och andra storkapitalister, som vänt ryggen åt de besegrade, att de skulle samla ihop 300 000 rubel åt ”de hungriga familjerna till dem som de varit förenade med genom gemensamma idéer och förberedelser...”. Brevet slutade i ett öppet hot: ”Om den hederliga pressen inte omedelbart inleder en energisk förklaring av

situationen... kommer general Kornilov att tvingas göra en större exposition inför domstolen av alla förberedelseaktiviteter, alla samtal med personer och kretsar, de roller de spelade m.m.” Vad gäller de praktiska resultaten av detta tårfyllda ultimatum rapporterar Denikin: ”Först mot slutet av oktober överlämnade man omkring 40 000 rubel från Moskva till Kornilov.” Under den här perioden var Miljukov på det hela taget frånvarande från den politiska arenan. Enligt den officiella kadetversionen hade han ”åkt till Krim för att vila ut.” Efter all denna våldsamma agitation var den liberale ledaren alldeles säkert i behov av vila.

Kapitel XI: Massorna under attack

De omedelbara orsakerna till en revolutions händelser är förändringar i de stridande klassernas sinnestillstånd. Samhällets materiella förhållanden definierar bara den strömfåra i vilken processerna äger rum. Förändringar i det kollektiva medvetandet har av naturliga skäl halvt om halvt en fördold karaktär. Först när de nått en viss grad av intensitet, bryter de nya stämningarna och tankegångarna igenom ytan i form av massaktiviteter som upprättar ett nytt, även om det är mycket instabilt, samhälleligt jämviktsläge. En revolutions utveckling blottlägger för varje nytt skede problemet om makten, men bara för att återigen direkt dölja det – tills det blir dags för att blotta det på nytt. En kontrarevolution har samma dynamik, bortsett från att filmen rullas upp i motsatt riktning.

Vad som pågår i regeringens och sovjetens övre kretsar är på intet vis utan inverkan på händelseförloppet. Men det är omöjligt att förstå den verkliga betydelsen av ett politiskt parti, eller att göra sig en föreställning om ledarnas manövrer, utan att utforska de djupgående molekylära processerna i massornas sinnen. I juli led arbetarna och soldaterna nederlag, men i oktober grep de makten genom ett oemotståndligt angrepp. Vad skedde i deras huvuden under dessa fyra månader? Hur genomlevde de de attacker som från ovan regnade ner på dem? Med vilka tankar och känslor mötte de bourgeoisins öppna försök att gripa makten? Här kommer läsaren att finna det nödvändigt att gå tillbaka till julinederlaget. Det är ofta nödvändigt att ta några steg tillbaka för att göra ett ordentligt språng. Och framför oss har vi oktobersprånget.

I de officiella sovjetberättelserna har den uppfattningen slagits fast, och omvandlats till ett slags orubbligt faktum, att juliattacken på partiet – kombinationen av förtryck och förtal – passerade utan att nästan lämna några spår i arbetarnas organisationer. Det är i högsta grad osant. Minskningen i partileden och bortfallet av arbetare och soldater varade förvisso inte särskilt länge – inte längre än några veckor. Återhämtningen började så snabbt – och vad som är viktigare, så bullersamt – att den mer än till hälften utplånade minnet av förföljelsernas och nedgångens dagar. Segrar kastar alltid nytt ljus över de nederlag som ledde fram till dem. Men i samma grad som de lokala partiorganisationernas protokoll börjar offentliggöras framträder bilden allt klarare av en julinedgång för revolutionen – något som kändes så mycket smärtsammare under dessa dagar eftersom det föregående uppsvinget hade varit oavbrutet.

Varje nederlag som är ett resultat av ett bestämt styrkeförhållande förändrar i sin tur detta förhållande till de besegrades nackdel, eftersom segraren vinner i självförtroende och den besegrade förlorar tron på sig själv. Dessutom utgör den ena eller andra uppskattningen av de egna krafterna en ytterst viktig beståndsdel i det objektiva styrkeförhållandet. Ett direkt nederlag upplevdes av arbetarna och soldaterna i Petrograd, som i sitt framåtsträvande å ena sidan kolliderat med förvirringen och motsägelsefullheten i den egna målsättningen och provinsernas och frontens efterblivenhet å den andra. Det var därför som konsekvenserna av nederlaget visade sig först och tydligast i huvudstaden. Påståendet att julinederlaget nästan passerade obemärkt för provinsernas del är emellertid också osant – fastän man lika ofta återfinner det i den officiella litteraturen. Detta är både teoretiskt osannolikt och tillbakavisas

av vittnesmålen från fakta och dokument. Närhelst de stora problemen uppstod blickade hela landet alltid och ofrivilligt mot Petrograd. Nederlaget för huvudstadens arbetare och soldater måste därför med nödvändighet göra ett enormt intryck, särskilt på provinsernas mer avancerade skikt. Rädsla, besvikelse och apati strömmade i varierande utsträckning ner i olika delar av landet, men det kunde iakttas överallt.

Revolutionens minskade tryck kom främst av allt till uttryck i en extraordinär försvagning av massornas motstånd mot fienden. Medan de trupper som förts in i Petrograd utförde officiella bestraffningsaktioner genom att avvärja soldater och arbetare kunde halvt frivilliga gäng under deras beskydd ostraffat attackera arbetarnas organisationer. Efter räden mot Pravdas redaktionslokaler och bolsjevikernas tryckeri, gjordes en räd mot metallarbetarförbundets huvudkontor. Nästa slag föll på distriktssovjeterna. Inte ens kompromissmakarna förskonades. Den 10 juli attackerades en av institutionerna i det parti som Tsereteli, inrikesministern, stod i ledningen för. Det krävdes en inte så ringa grad av självförnekelse från Dans sida för att beträffande de anländande soldaterna skriva: ”Istället för revolutionens sammanbrott får vi nu bevittna dess nya triumf.” Denna triumf gick så långt – med mensjevikens Prusjtskijs ord – att förbipasserande på gatorna när som helst kunde utsättas för rå misshandel om de råkade se ut som arbetare eller kunde misstänkas för bolsjevism. Kan det finnas ett mer osvikligt symptom på en tvär förändring i hela situationen?

En medlem i bolsjevikernas Petrogradkommitté, Latsis – senare välkänd medlem av ”tjekan” – skrev i sin dagbok: ”9 juli. Alla våra tryckerier i staden är förstörda. Ingen vågar trycka våra tidningar och flygblad. Vi är tvungna att sätta upp en underjordisk tryckpress. Viborgdistriktet har blivit en fristad för alla. Hit har både Petrogradkommittén och de förföljda medlemmarna i centralkommittén kommit. I vaktrummet på Renaudfabriken pågår en kommittékongress med Lenin. Frågan om generalstrejk reses. Delade meningar uppstår i kommittén. Jag förespråkar att strejken utlyses. Efter att ha förklarat situationen föreslår Lenin att vi avstår från den... 12 juni. Kontrarevolutionen är segerrik. Sovjeterna är maktlösa. Junkrarna, som löper amok, har börjat göra räder mot mensjevikerna också. I vissa delar av partiet har man förlorat självförtroendet. Inflödet av medlemmar har upphört... Men än så länge ingen flykt från våra led.” Efter julidagarna ”rådte ett starkt socialistrevolutionärt inflytande på Petersburgfabrikerna”, skriver arbetaren Sisko. Bolsjevikernas isolering ökade automatiskt kompromissmakarnas tyngd och självförtroende. Den 16 juli rapporterade en delegat från Vasiljevskij Ostrov på en bolsjevick stadskonferens att stämningen i hans distrikt ”i allmänhet” var hjärtlig, med undantag för några enstaka fabriker. ”I de baltiska fabriker tränger socialistrevolutionärerna och mensjevikerna ut oss.” Här gick det hela mycket långt: fabrikskommittén påbjöd att bolsjevikerna skulle närvara vid begravningen av de dräpta kosackerna och det gjorde dem... Partiets officiella medlemsförlust var förvisso obetydlig. Av fyra tusen medlemmar i hela distriktet gick inte mer än 100 öppet ur. Men ett långt större antal ställde sig tyst vid sidan om under de här dagarna. ”Julidagarna”, erinrade sig senare en arbetare, Minitjev, ”visade oss att det också inom våra led fanns folk som av rädsla för sitt eget skinn ’tuggade i sig’ sina medlemskort och förnekade allt samröre med partiet.” ”Men det fanns inte många av dem”, tillägger han lugnande. ”Julihändelserna”, skriver Sjljapnikov, ”och hela den åtföljande vålds- och förtalskampanjen mot vår organisation avbröt det växande inflytande som i början av juli fått enorma proportioner.” Själva partiet blev halvlegalt och tvingades föra en defensiv kamp och i huvudsak lita till fackföreningarna och verkstads- och fabrikskommittéerna.

Anklagelsen att bolsjevikerna var i Tysklands tjänst kunde inte annat än göra intryck till och med på Petrogradarbetarna – åtminstone ett avsevärt antal av dem. De som hade vacklat drog sig undan. De som var beredda att ansluta sig vacklade. Till och med av dem som redan anslutit sig, drog sig ett avsevärt antal ur. Tillsammans med bolsjevikerna hade arbetare som

tillhörde socialistrevolutionärerna och mensjevikererna spelat en stor roll i julidemonstrationerna. Efter attacken blev de de första att hoppa tillbaka under sina partiets fanor. Det föreföll dem nu som om de faktiskt begått ett misstag i att förgripa sig på partidisciplinen. Breda skikt av icke partianslutna arbetare, medlöpare till partiet, gav sig också iväg påverkade av det officiellt proklamerade och juridiskt utsmyckade förtälet.

I denna förändrade politiska atmosfär fick de repressiva attackerna en fördubblad effekt. Olga Ravitj, en av de gamla och aktiva partiarbetarna, medlem i Petrogradkommittén, fastslog senare i en rapport: ”Julidagarna medförde en sådan nedbrytning av organisationen att det inte kunde bli tal om aktiviteter av något slag under de tre följande veckorna.” Det Ravitj huvudsakligen har i åtanke är partiets offentliga aktiviteter. Under lång tid var det omöjligt att arrangera utgivningen av partiets tidning; det fanns inga tryckerier som skulle gå med på att betjäna bolsjevikererna. Motståndet kom inte heller alltid från ägarna. På ett tryckeri hotade arbetarna att inställa arbetet om bolsjeviktidningar trycktes och ägaren rev sönder det redan ingångna kontraktet. För en tid försågs Petrograd med Kronstadttidningen.

Den yttersta vänsterflygeln på den öppna arenan under dessa veckor var den grupp som kallades ”mensjevikinternationalister”. Arbetarna lyssnade ivrigt på Martovs tal, vars kampinstinkt väcktes under den här reträttperioden när det inte var nödvändigt att bryta nya vägar för revolutionen, utan bara att kämpa för vad som fanns kvar av dess erövringar. Martovs mod var pessimismens mod. Han sade vid ett av exekutivkommitténs sammanträden: ”Det verkar som om de alldeles satt stopp för revolutionen... Om det har blivit så att... det inte finns någon plats för böndernas och arbetarnas röst i den ryska revolutionen, låt oss göra vår sorti ärofull. Låt oss acceptera denna utmaning icke genom tyst självförnekelse utan genom ärlig strid.” Detta förslag att göra sin sorti genom ärlig strid ställde Martov till sådana partikamrater som Dan och Tsereteli, vilka betraktade generalernas och kosackernas seger över arbetarna och soldaterna som en seger för revolutionen över anarkin. Mot bakgrund av den otyglade bolsjevikhetsen och kompromissmakarnas fortsatta krälände inför kosackernas revärer, gav Martovs beteende under dessa veckor honom stort anseende i arbetarnas ögon.

Julikrisen utdelade ett särskilt förödande slag mot Petrogradgarnisonen. Soldaterna befann sig politiskt långt efter arbetarna. Soldatsektionen i sovjeten förblev ett bålverk för kompromissmakeriet sedan arbetarna gått över till bolsjevikererna. Detta motsägs inte på minsta sätt av det faktum att soldaterna visade en anmärkningsvärd beredvillighet att plocka fram sina skjutvapen. I demonstrationer kom de att spela en betydligt aggressivare roll än arbetarna, men vid angrepp drog de sig tillbaka mycket längre. Vågen av fientlighet mot bolsjevismen gick mycket högt i Petrogradgarnisonen. ”Efter nederlaget”, säger den före detta soldaten Mitrevitj, ”visade jag mig inte på mitt regemente, eftersom jag kunde ha blivit dödad innan ovädet var över.” Det var just på dessa mer revolutionära regementen som marscherat i främsta ledet under julidagarna, och därför utsatts för de våldsammaste attackerna, som partiets inflytande minskade allra mest. Det minskade så mycket att det till och med tre månader senare var omöjligt att återuppliva organisationen. Det var som om dessa enheter hade utsatts för moralisk upplösning genom en alltför stark chock. Militärorganisationen var tvungen att på ett avgörande sätt dra sig tillbaka. ”Efter julinederlaget”, skriver den före detta soldaten Minitjev, ”var kamraterna inte alltför vänligt inställda till militärorganisationen, inte bara inom de övre kretsarna i vårt parti utan också i några av distriktskommittéerna.” I Kronstadt förlorade partiet omkring 250 medlemmar. Stämningen i garnisonen på denna bolsjevikfästning försämrades kolossalt. Reaktionen spred sig också till Helsingfors. Avksentiev, Bunakov och advokaten Sokolov åkte dit för att bringa bolsjevikskeppen till ånger. De nådde vissa resultat. Genom att arrestera de ledande bolsjevikererna, genom att spela upp det officiella förtälet och genom hot, lyckades de till och med få en lojalitetsförklaring

från bolsjevikslagskeppet Petropavlovsk. Deras krav på att "anstiftarna" skulle överlämnas förkastades emellertid av samtliga skepp.

Det var inte så mycket annorlunda i Moskva. "Den borgerliga pressens attacker", kommer Pjatnitskij ihåg, "skapade panik till och med bland vissa medlemmar i Moskvakommittén." Organisationen försvagades numerärt efter julidagarna. "Jag kommer aldrig att glömma", skriver Moskvaarbetaren Ratetjin, "ett dödligt svårt ögonblick. Ett plenarsammanträde samlade sig (för distriktssovjeten i Zamoskvoretskij)... Jag såg att det inte fanns alltför många av våra bolsjevikkamrater där... Steklov, en av de energiska kamraterna, kom direkt fram och alldeles intill mig och frågade mumlande: 'Är det sant att de tog in Lenin och Zinovjev i ett förseglat tåg? Är det sant att de är verksamma med tyska pengar...?' Modet sjönk smärtsamt på mig när jag hörde dessa frågor. En annan kamrat kom fram – Konstantinov: 'Var finns Lenin? Han har sjappat, sägs det... Vad kommer att hända nu?' Och så fortsatte det." Denna levande bild visar oss på ett riktigt sätt de medvetna arbetarnas upplevelser vid den tiden. "Åsynen av de dokument som publicerats av Alexinskij", skriver Moskvaartilleristen Davidovskij, "skapade en fruktansvärd förvirring i brigaden. Till och med vårt batteri, det mest bolsjevikiska, vacklade under slaget från denna feiga lögn... Det verkade som om vi förlorat allt självförtroende."

"Efter julidagarna", skriver V. Jakovleva, vid den tiden medlem av centralkommittén och en av ledarna för arbetet i den vidsträckta Moskvaregionen, "beskrev alla rapporter från lokalavdelningarna med en röst inte bara en häftig nedgång i stämningen bland massorna utan till och med en avgjord fiendtlighet mot vårt parti. I flera fall blev våra talare nedslagna. Medlemsantalet minskade snabbt och åtskilliga organisationer, särskilt i de södra provinserna, upphörde till och med att helt och hållet existera." Vid mitten av augusti hade ingen märkbar förändring till det bättre ägt rum. Arbeta pågick bland massorna för att behålla partiets inflytande, men man kunde inte iaktta någon tillväxt av organisationen. I Rjasan- och Tambov-provinserna upprättades inga nya förbindelser, ingen ny bolsjevikärna växte fram. I allmänhet var detta socialistrevolutionärernas och mensjevikernas domäner.

Jevrejnov, som ledde arbetet i det proletära Kinesjma, kommer ihåg vilken svår situation som uppkom efter julihändelserna, när frågan ställdes på en stor konferens för alla samhällsorganisationer om att utesluta bolsjevikerna från sovjeterna. Utflödet från partiet nådde i vissa fall en sådan omfattning att organisationen först efter nyregistrering av medlemmar kunde börja leva ett egentligt liv. Tack vare ett verkligt förhandsurval av arbetare drabbades inte organisationen i Tula av någon medlemsförlust, men dess samhörighet med massorna försvagades. I Nisjnij-Novgorod inträffade en markant nedgång efter bestraffningskampanjen under överste Verchovskijs och mensjeviken Tjintjuks ledning: vid valen till stadsduman fick partiet bara fyra deputerade valda. I Kaluga tog bolsjevikerna möjligheten att bli uteslutna från sovjeterna under övervägande. På vissa platser i Moskvaregionen blev bolsjevikerna tvungna att dra sig ur inte bara sovjeterna utan också fackföreningarna.

I Saratov, där bolsjevikerna hade mycket fredliga relationer med kompromissmakarna och till och med mot slutet av juni avsåg att nominera gemensamma kandidater till stadsduman, var soldaterna uppreggade mot bolsjevikerna efter julistormen i en sådan utsträckning att de kom att tränga sig in på kampanjmöten, slita bolsjevikbulletiner ur folks händer och klå upp deras agitatorer. "Det blev svårt", skriver Lebedev, "att tala på valmöten. Ofta skrek man åt oss: 'Tyska spioner! Provokatörer!'" Bland Saratovbolsjevikerna fanns det gott om klenmodiga: "Många tillkännagav sitt avhopp, andra höll sig undan."

I Kiev, som länge varit berömt såsom centrum för de svarta hundradena, blev hetsen mot bolsjevikerna särdeles otyglad och omfattade snart även mensjeviker och socialistrevolutionärer. Här blev nedgången för den revolutionära rörelsen särskilt kännbar. Vid valen

till den lokala duman fick bolsjevikerna bara 6 procent av rösterna. På en stadskonferens klagade talarna över att man förnam apati och inaktivitet överallt. Partitidningen tvingades överge daglig utgivning till förmån för veckoutgivning.

Upplösningen och förflyttningen av de mer revolutionära regementena måste i sig inte bara ha sänkt den politiska nivån vid garnisonerna utan också allvarligt påverkat de lokala arbetarna, som känt sig starkare när vänligt sinnade trupper stod bakom ryggen på dem. Sålunda förändrade avlägsnandet av 57:e regementet från Tver i ett slag den politiska situationen både bland soldaterna såväl som arbetarna. Till och med inom fackföreningarna blev bolsjevikernas inflytande försumbart. Detta var ännu tydligare i Tiflis, där mensjevikerna, som arbetade hand i hand med staben, ersatte bolsjevikenheterna med alldeles färglösa regementen.

På grund av garnisonens sammansättning, de lokala arbetarnas nivå, och andra orsaker som tillfälligtvis spelade in, fick den politiska reaktionen på vissa ställen paradoxala former. I exempelvis Jaroslavl blev bolsjevikerna nästan fullständigt utträngda ur arbetarsovjeten i juli, men bevarade sitt dominerande inflytande i de soldatdeputerades sovjet. På vissa enstaka orter tycktes julihändelserna dessutom passera utan inverkan, utan att hejda partiets tillväxt. Så vitt vi kan bedöma inträffade detta i de fall där nya efterblivna skikt anlände till den revolutionära arenan och detta sammanföll med den allmänna reträtten. Sålunda kunde man iaktta hur avsevärda mängder kvinnliga arbetare strömmade in till organisationen i vissa textildistrikt i juli. Men dessa fall förändrar inte det faktum att det rörde sig om en allmän tillbakagång.

Den tydliga och rentav överdrivna häftigheten i denna reaktion på ett partiellt nederlag var i viss mening det pris som arbetarna och än mer soldaterna betalade för sin alltför obehindrade, snabba och oavbrutna tillströmning till bolsjevikerna under de föregående månaderna. Denna tvära omkastning i stämningen bland massorna medförde ett automatiskt och dessutom osvikligt urval bland partikadern. De som inte darrade under de här dagarna kunde man helt lita på i det som stundade. De utgjorde en kärna i verkstäderna, fabrikerna och distrikten. När det gällde utnämningar och tilldelning av uppgifter inför oktober kom organisatörerna mången gång att se sig omkring och dra sig till minnes hur den eller den uppförde sig under julidagarna.

Vid fronten, där alla relationer är naknare, var julireaktionen särskilt våldsamt. Staben använde sig huvudsakligen av händelserna för att skapa specialenheter för ”plikten mot det fria fosterlandet”. Varje regemente organiserade sina egna chockkompanier. ”Jag såg ofta dessa chockkompanier”, berättar Denikin, ”och de såg alltid spända och dystra ut. Inställningen till dem från resten av regementet var reserverad eller rentav fientlig.” Soldaterna såg med rätta kärnan till ett pretorianskt garde i dessa ”pliktdivisioner”. ”Reaktionen spred sig snabbt”, berättar socialistrevolutionären Degtjarev, som senare anslöt sig till bolsjevikerna. Han talar om den efterblivna rumänska fronten: ”Många soldater arresterades som desertörer. Officerarna lyfte på hakan och började ignorera armékommittéerna. På vissa platser försökte officerarna återinföra hälsningsplikten.” Kommissarierna genomförde en utrensning inom armén. ”Nästan varje division”, skriver Stankevitz, ”hade sin bolsjevik vars namn var bättre känt inom armén än divisionschefens... Vi avlägsnade gradvis den ena berömdheten efter den andra.” De okuvbara enheterna avväpnades samtidigt över hela fronten. I denna operation litade befälhavarna och kommissarierna till kosackerna och de särskilda kompanier som var så hatade av soldaterna.

Den dag Riga föll förklarade en konferens för nordfrontens kommissarier med representanter för arméorganisationerna nödvändigheten av en mer systematisk tillämpning av strängare repressiva åtgärder. Vissa soldater blev skjutna för att ha fraterniserat med tyskarna. Många av kommissarierna, som pumpade upp modet med oklara minnesbilder av franska revolutionen, försökte visa järnnäven. De begrep inte att jakobinkommissarierna vilade på de

lägre rangerna; de lät inte aristokraterna och bourgeoisien slippa undan; enbart auktoriteten i den plebejiska skoningslösheten gav dem styrka att införa sträng disciplin inom armén. Dessa Kerenskijkommissarier hade inget folkligt stöd bakom sig, ingen moralgloria kring huvudet. I soldaternas ögon var de bourgeoisiens agenter, ententens boskapsfösare och ingenting mer. De kunde skrämra armén för en tid – det gjorde de verkligen i viss utsträckning – men de var maktlösa att väcka den till liv.

I början av augusti rapporterades det i exekutivkommitténs byrå i Petrograd att en gynnsam förändring inträffat vad gäller stämningarna inom armén, att exercisaktiviteterna var på gång. Men å andra sidan kunde man observera ökat tyranni och tilltagande yttringar av despoti och förtryck. Officersfrågan höll på att bli särskilt kritisk. ”De var fullständigt isolerade och bildade en sluten organisation för sig.” Andra vittnesbörd understryker det faktum att större ordning utåt sett upprättades vid fronten – soldaterna hade slutat gå till storms mot små- och bisaker – men deras missnöje med läget som helhet var desto intensivare. I mensjeviken Kutjins försiktiga och diplomatiska tal på rikskonferensen kunde man höra en oroande varning under det lugnande tonfallet. ”Det råder förvisso lugn och ro”, sade han, ”men det finns också någonting annat. Det finns en känsla av något slags besvikelse och för den känslan är också vi mycket rädda...”. Den tillfälliga segern över bolsjevikerna hade först och främst varit en seger över soldaternas nya förhoppningar, över deras tro på en bättre framtid. Massorna hade blivit försiktigare, de hade förvärvat ett visst mått av disciplin. Men klyftan mellan de styrande och soldaterna hade fördjupats. Vad och vilka kommer den att svälja i morgon?

Julireaktionen åstadkom en slags definitiv vattendelare mellan februari- och oktoberrevolutionerna. Arbetarna, garnisonerna i eftertruppen, fronten – delvis också, som det kommer att visa sig senare, bönderna – ryggade och hoppade tillbaka som av ett slag i solar plexus. Slaget var i realiteten snarare psykologiskt än fysiskt, men var för det inte mindre verkligt. Under de första fyra månaderna hade alla massprocesserna rört sig åt ett håll – åt vänster. Bolsjevismen hade växt, stärkts och blivit djärvare. Men nu hade rörelsen sprungit in i en stenvägg. I verkligheten hade det bara blivit klart att vidare framsteg längs februarirevolutionens väg blivit omöjliga. Många trodde att revolutionen i allmänhet tagit ut sig fullständigt. Februarirevolutionen hade sannerligen tagit ut sig fullständigt. Denna inre kris i massmedvetandet förorsakade, i kombination med förtalet och repressionsåtgärderna, förvirring och reträtt – i vissa fall panik. Fienden blev djärvare. Bland massorna själva steg alla efterblivna och tvivelaktiga element upp till ytan, de som inte kunde med oroligheter och försakelser. Dessa tillbakasvallande vågor i revolutionsfloden utvecklade en överväldigande kraft. Det verkade som om de löd den samhälleliga hydrodynamikens grundläggande lagar. Man kan inte klara en sådan våg genom direkt konfrontation – det är nödvändigt att ge efter för den, att inte låta den översvämma en. Håll ut tills reaktionsvågen mattats och förbered under tiden stödjepunkter för en ny framryckning.

Vid anblicken av vissa enskilda regementen som den 3 juli marscherat under bolsjevikfanor och en vecka senare nedkallade rysliga straff över kaiserns agenter hade kan det tyckas bildade skeptiker tillfälle att jubla i fullständig segeryra: sådana är era massor, sådan stabilitet och sammanhållning har de! Men det är en billig skepticism. Om massorna verkligen ändrade sina känslor och tankar under inverkan av tillfälliga omständigheter, skulle den väldiga lyhördhet inför naturlagarna som karakteriserar utvecklingen av stora revolutioner vara oförklarlig. Ju djupare revolutionen fångar upp folkmiljonerna och ju regelbundnare dess utveckling därför blir, desto säkrare kan man förutsäga ordningsföljden av dess framtida stadier. Men när så sker, måste man komma ihåg att massornas politiska utveckling inte fortgår längs ett rakt spår utan längs en komplicerad kurva. Och är inte detta när allt kommer omkring den verkliga rörelsen i varje materiell process? Objektiva betingelser drev kraftfullt

arbetarna, soldaterna och bönderna mot bolsjevikfanorna, men massorna vek in på denna väg i ett tillstånd av kamp med sitt eget förflutna, med sina föreställningar från igår och delvis också med sina föreställningar av idag. I en svår sväng, i ett ögonblick av misslyckande och besvikelse, skulle de ännu inte nedbrunna gamla fördomarna flamma upp och fienden skulle naturligtvis gripa tag i dessa som efter en frälsarkrans. Allting hos bolsjevikerna som var oklart, ovanligt och förbryllande – det nya i deras tankegångar, deras djärvhet, deras förakt för alla gamla och nya myndigheter – allt detta fick nu plötsligt en enkel förklaring som övertygade på grund av sin absurditet: de är tyska spioner! När fienden riktade denna anklagelse mot bolsjevikerna spelade den verkligen på folkets förslavade förflutna, lämningar bland dem av okunnighet, barbari och vidskepelse. Och det var inget dåraktigt spel man spelade. Denna ofantliga patriotiska lögn förblev under juli och augusti en politisk faktor av största betydelse, som lät sitt ackompanjemang ljuda bakom alla dagens frågor. Krusningar av förtälet spred sig över hela landet, fördes vidare av kadetpressen, sköljde över provinserna, gränserna och trängde ända fram till de allra avlägsnaste obygder. I slutet av juli krävde bolsjevikernas organisation i Ivanovo-Voznesensk fortfarande en mer energisk kampanj mot förtälet. Frågan om den relativa betydelsen av förtal i en politisk kamp i ett civiliserat samhälle väntar fortfarande på sina sociologer.

Och likväl var reaktionen bland arbetare och soldater, även om den var nervös och häftig, vare sig djup eller varaktig. De mer avancerade fabrikena i Petrograd började återhämta sig bara några dagar efter räderna. De protesterade mot arresteringar och förtal, de kom och knackade på exekutivkommitténs dörrar, de återställde sina kommunikationslinjer. På vapenfabriken Sestroretsk, som stormats och avväpnats, hade snart arbetarna åter rodret i sina händer: ett allmänt möte den 20 juli beslutade att arbetarna skulle ha betalt för demonstrationsdagarna och att betalningen skulle användas uteslutande för att förse fronten med litteratur. Bolsjevikernas öppna agitationsverksamhet i Petrograd började återigen, enligt Olga Ravitjs vittnesmål, mellan den 20 och 30 juli. På möten som inte omfattade mer än 200 eller 300 människor började tre män uppträda i olika delar av staden: Slutskij, senare dödad av de vita på Krim, Volodarskij, dödad av socialistrevolutionärerna i Petrograd, och Jevdokimov, en metallarbetare från Petrograd, en av revolutionens främsta talare. I augusti fick partiets skolningsverksamhet större omfattning. Enligt Raskolnikovs anteckningar gav Trotskij dem fängslade följande bild av läget i staden sedan han arresterats den 23 juli: ”Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna fortsätter sin vanvettiga hets mot bolsjevikerna. Arresteringarna av våra kamrater fortsätter, men det råder ingen förstämning i partikretsarna. Alla ser tvärtom hoppfullt på framtiden och räknar med att förtrycket bara kommer att stärka partiets popularitet... I arbetardistriktet kan man inte se någon nedgång vad humöret beträffar.” Och det är sant att ett arbetarmöte för 27 företag i Peterhof strax därefter antog en protestresolution mot den oansvariga regeringen och dess kontrarevolutionära politik. De proletära distriktet höll snabbt på att vakna till liv.

Under just de dagar när man uppe i toppen, i Vinterpalatset eller i Tauriska palatset, bildade nya koalitioner, bröt upp dem, för att sedan limma ihop dem igen – under just dessa dagar och till och med timmar, den 21 och 22 juli, ägde en ofantlig händelse rum i Petrograd, en händelse knappt noterad i den officiella sfären men som betecknade bildandet av en annan, mycket solidare koalition – en koalition mellan Petrograds arbetare och soldaterna i den aktiva armén. Delegater från fronten hade börjat anlända till huvudstaden med protester från sina regementen mot strypningen av revolutionen vid fronten. Under några dagar hade dessa delegater fåfängt knackat på exekutivkommitténs dörrar. Kommittén släppte inte in dem. De avvisade dem och ryggade tillbaka inför dem. Under tiden hade nya delegater anlant och följt samma väg. Och alla dessa avvisade soldater sprang på varandra i korridorerna och mot-tagningsrummen, klagade, förolämpade kommittén och sökte sedan en gemensam utväg. Häri

fick de hjälp av bolsjevikerna. Delegaterna beslutade sig för att utbyta tankar med huvudstadens arbetare, med soldaterna och matroserna. Och dessa tog emot dem med öppna armar, härbärgerade dem och gav dem mat. På en konferens, som ingen sammankallat uppifrån men som växt fram spontant underifrån, var representanter närvarande från 29 regementen vid fronten, 90 Petrogradfabriker, Kronstadtmatroserna och de omgivande garnisonerna. I konferensens blickpunkt stod skyttegravsdelegaterna – bland dem ett antal yngre officerare. Petersburgsarbetarna lyssnade ivrigt till männen från fronten och försökte att hålla tillbaka sina egna ord. De senare berättade hur offensiven och dess konsekvenser uppslukat revolutionen. Dessa grådaskiga soldater – som inte i något avseende var agitatorer – utmålade i okonstlade ord vardagslivet vid fronten. Detaljerna var oroande – de påvisade naket hur allt höll på att kravla tillbaka till den gamla, förhatliga, förrevolutionära regimen. Kontrasten mellan gårdagens förhoppningar och dagens verklighet gjorde sin verkan på var och en av de närvarande och försatte dem alla i samma stämning. Även om socialistrevolutionärerna uppenbarligen dominerade bland männen från fronten, antogs en drastisk bolsjevikresolution nästan enhälligt: endast tre man avstod från att rösta. Den resolutionen kommer inte att förbli någon död bokstav. Delegaterna som skingras kommer att berätta sanningen om hur kompromissledarna avvisade dem, och hur arbetarna tog emot dem. Och skyttegravarna kommer att tro på sina delegater. Dessa män skulle inte bedra dem.

I själva Petrogradgarnisonen kunde man tydligt se inledningen på en genombrytning mot slutet av månaden – särskilt tydligt efter de möten som frontdelegater deltagit på. Naturligtvis kunde de svårast drabbade regementena inte återhämta sig så snabbt från sitt apatiska tillstånd. Men i de enheter som å andra sidan längst bevarat sin patriotiska inställning och underkastat sig disciplinen under de första revolutionsmånaderna var partiets inflytande påtagligt i växande. Militärorganisationen, som lidit särskilt mycket av förföljelserna, började komma på fötter. Man såg, som alltid efter ett nederlag, inom partikretsar med oblidna ögon på ledarna för militärbudet och pådyvlade dem både faktiska och inbillade misstag och avvikelser. Centralkommittén drog militärorganisationen närmare under sina vingar, upprättade en mer direkt kontroll över den genom Sverdlov och Dzerzjinskij, och arbetet kom igång igen, långsammare än förut men mer tillförlitligt.

I slutet av juli hade bolsjevikernas ställning i Petrogradfabrikerna redan återupprättats. Arbetarna enades under samma fanor, men de var nu annorlunda arbetare, mognare – dvs. försiktigare men på samma gång bestämdare. ”Vi har ett kolossalt, obegränsat inflytande i fabriker”, rapporterade Volodarskij till en bolsjevikkongress den 27 juli. ”Partiarbetet utförs huvudsakligen av arbetarna själva... Organisationen har växt underifrån och vi har därför all anledning tro att den inte kommer att upplösas.” Ungdomens förbund hade vid den tiden 50 000 medlemmar och kom alltmer under bolsjevikernas inflytande. Den 7 augusti antog sovjetens arbetarsektion en resolution med krav på dödsstraffets upphävande. Som tecken på sin protest mot rikskonferensen satte Putilovarbetarna undan en dagslön till arbetarpresen. På en fabriks- och verkstadskommittékongress antogs en resolution enhälligt som förklarade Moskvakongressen vara ”ett försök att organisera de kontrarevolutionära krafterna”.

Kronstadt läkte sina sår. Den 20 juli krävde ett möte på Jakornijtorget att makten skulle övergå till sovjeterna, att kosackerna skulle skickas till fronten tillsammans med gendarmerna och polisen, att dödsstraffet skulle upphävas, att Kronstadtdelegater skulle beredas tillträde till Tsarskoje Selo för att förvissa sig om att Nikolaus II vaktades på lämpligt sätt, att dödsbataljonerna skulle upplösas, att de borgerliga tidningarna konfiskerades m.m. Vid ungefär samma tidpunkt hade den nye amiralen Tirkov beordrat att de röda flaggorna skulle tas ner på militärfartygen och Andrejevskijflaggan hissas när han tog befäl över fästningen; officerarna och en del soldater hade satt på sig chevroner. Kronstadtmännen protesterade mot detta. En regeringskommission som tillsatts för att undersöka händelserna mellan den 3 och 5

juli tvingades återvända från Kronstadt utan resultat; den hade bemötts med visslingar, protester och till och med hot.

En förändring var på gång i hela flottan. ”Mot slutet av juli och början av augusti”, skriver Zaleskij, en av ledarna i Finland, ”kändes det klart och tydligt att reaktionen utifrån inte bara misslyckats med att bryta Helsingfors revolutionära styrka utan man kunde tvärtom observera en skarp vändning åt vänster och en brett stegrad sympati för bolsjevikerna.” Matroserna hade i avsevärd utsträckning varit julirörelsens anstiftare, agerat över huvudet på och i viss utsträckning mot partiets vilja, vilket de misstänkt för moderation och nästan för kompromissmakeri. Erfarenheten av den väpnade demonstrationen hade visat dem att frågan om makten inte var så löst. Halvanarkistiska stämningar hade nu givit plats för förtroende för partiet. I det avseendet är en rapport av en Helsingforsdelegat från slutet av juli mycket intressant: ”På de små fartygen är socialistrevolutionärernas inflytande förhärskande, men på de stora slag-skeppen, kryssarna och jagarna, är alla matrosar endera bolsjeviker eller bolsjeviksypatisörer. Det var (till och med tidigare) matrosernas inställning på Petropavlovsk och Republiken, men efter den 3–5 juli har Gangut, Sebastopol, Rurik, Andrej Pervozvannij, Diana, Gromoboi och Indien kommit över till oss. Sålunda har vi en ofantlig stridskraft i våra händer... Händelserna den 3–5 juli lärde matroserna många saker och visade dem att enbart en sinnesstämning inte räcker för att uppnå ett mål.”

Fastän Moskva befann sig på efterkälken färdades staden längs samma väg som Petrograd. ”Det började gradvis klarna upp i diset”, berättar artilleristen Davidovskij. ”Soldatmassorna började komma till sans och återigen gick vi till offensiv längs hela linjen. Den lögn som för en tid stoppade massornas rörelse åt vänster förstärkte senare bara deras rusning till oss.” Under attackerna hade vänskapen mellan fabrik och kasern vuxit sig starkare. En Moskvaarbetare, Strelkov, berättar om det nära förhållande som gradvis upprättades mellan Michaelsonfabriken och ett intilliggande regemente. Arbetar- och soldatkommittéerna avgjorde ofta på gemensamma möten de praktiska livsfrågorna för både fabrik och regemente. Arbetarna arrangerade kultur- och bildningsaftnar för soldaterna, köpte bolsjeviktidningarna till dem och gav dem hjälp i alla former. ”Om någon blev bestraffad”, säger Strelkov, ”kom man omedelbart till oss för att klaga. Om en Michaelsonanställd blev skymfad någonstans under gatumötena, räckte det om en soldat hörde det för att de skulle komma springande i hela grupper för att skydda honom. Och skymfer var det gott om vid den här tiden; man hetsade mot oss med prat om tyskt guld, förräderi och hela den vidriga kompromissmakarlögnen.”

Moskvakonferensen för fabriks- och verkstadskommittéer i slutet av juli startade i en moderat tonart men svängde tvärt åt vänster under den vecka den pågick och antog mot slutet en resolution som helt tydligt var bolsjevikanstruken. Under just de här dagarna rapporterade en Moskvadelegat, Podbelskij, till en partikonferens: ”Sex distriktssovjetter av tio är i våra händer... Under de pågående organiserade förtalsattackerna är det bara de arbetarmassor som fast stödjer bolsjevikerna som räddar oss.” I valen vid Moskvafabrikerna i början av augusti valdes redan bolsjeviker i mensjevikers och socialistrevolutionärers ställe. Tillväxten av partiets inflytande stod bullrande klart i generalstrejken vid konferensens begynnelse. Den officiella *Izvestija* i Moskva skrev: ”Det är hög tid att inse att bolsjevikerna inte är en oansvarig grupp utan en av divisionerna inom den organiserade revolutionära demokratin och att breda massor står bakom dem, kanske inte alltid så disciplinerade men icke desto mindre hängivet lojala mot revolutionen.”

Juliförsvagningen av proletariatets ställning ingöt mod i företagen. En konferens för tretton av de viktigaste företagarorganisationerna, inberäknat bankerna, bildade en kommitté för industrins försvar, som påtog sig ledningen för lockouterna och hela den politiska offensiven

mot revolutionen. Arbetarna satte sig till motvärn. En våg av stora strejker och andra konflikter svepte över landet. Medan de mer erfarna delarna av proletariatet rörde sig med försiktighet, gick de nya och färska delarna så mycket beslutsammare in i striden. Metallarbetarna avvaktade och gjorde sig beredda, men textilarbetarna och arbetarna i gummi-, läder- och pappersindustrin rusade ut på arenan. De mest efterblivna och underdåniga skikten inom den arbetande befolkningen började resa sig. Kiev stördes av en våldsam strejk av nattvakter och portvakter. När de strejkande gick sina pass i husen släckte de ljusen, avlägsnade nycklar från hissar, öppnade portarna mot gatan m.m., m.m. Varje konflikt, oavsett av vilken anledning den uppstod, visade en benägenhet att sprida sig till hela industribranschen ifråga och bli en kamp om principer. Med stöd från arbetarklassen över hela landet startade läderarbetarna i Moskva i augusti en lång och hårdnackad kamp för fabrikskommittéernas rätt att anställa och avskeda folk. I många fall, särskilt i provinserna, var strejkerna mycket dramatiska och gick ibland så långt att de strejkande arresterade styrelsefolk och direktörer. Regeringen predikade självbehärskning för arbetarna, bildade en koalition med kapitalisterna, skickade kosackerna till Donbäckenet och fördubblade priserna på bröd och militärförnödenheter. Samtidigt som denna politik fick arbetarnas upprördhet att bli vitglödgd, tillfredställde den inte kapitalisterna. ”Arbetskommisarierna på lokalorterna”, klagar Auerbach, en av den tunga industrins anförare, ”hade ännu inte sett det ljus som kommit till Skobelev... I själva ministeriet... litade man inte på sina egna provinsagenter... De inkallade representanter för arbetarna till Petrograd och trätte i Marmorpalatset på dem och försökte övertyga och förlika dem med företagarna och ingenjörerna.” Men av allt detta blev intet: ”Arbetarmassorna hamnade vid den här tiden stadigt under inflytande från de mer resoluta ledarna och de som var oblyga i sin demagogi.”

Ekonomisk defaitism blev företagarnas främsta vapen mot dubbelmakten i fabrikena. På en konferens med fabriks- och verkstadskommittéer under den första hälften av augusti avslöjades i detalj företagarnas sabotagepolitik som syftade till upplösning och stopp av produktionen. Vid sidan om finansränker tog man sig i allmänhet för att gömma undan råvaror, stänga verktygs- och reparationsverkstäder m.m. Ett belysande vittnesmål vad gäller kapitalisternas sabotage ges av John Reed, som i egenskap av amerikansk korrespondent hade tillträde till de allra brokigaste kretsar utrustad med rekommendationsbrev från ententens diplomatiska agenter och som lyssnade till uppriktiga bekännelser från de borgerliga ryska politikerna. ”Sekreteraren i kadetpartiets Petrogradavdelning”, skriver Reed, ”berättade för mig att sammanbrottet i landets ekonomiska liv var en del av en kampanj för att misskreditera revolutionen. En allierad diplomat, vars namn jag lovade att icke nämna, bekräftade detta utifrån vad han själv visste. Jag känner till vissa kolgruvor nära Charkov som tändes på och översvämmades av ägarna, textilfabriker i Moskva vars ingenjörer satte maskinerna ur funktion när de lämnade och järnvägstjänstemän tagna på bar gärning av arbetarna när de höll på att göra loken obrukbara.” Sådan var den grymma ekonomiska verkligheten. Den svarade inte mot kompromissillusionerna, inte mot koalitionen politik, men väl mot förberedelsen av Kornilovupproret.

Vid fronten fortlevde den heliga föreningen lika dåligt som i eftertruppen. Fängslandet av enskilda bolsjeviker, klagar Stankevitz, avgjorde inte frågan. ”Kriminalitet låg i luften; dess konturer var inte tydliga eftersom hela massan var infekterad av den.” Om soldaterna hade blivit återhållsammare var det bara därför att de hade lärt sig att i viss utsträckning disciplinera sitt hat; när fördämningarna brast kom deras känslor desto klarare till uttryck. Ett av kompanierna i Dubenskijregementet förmådde ett flertal andra kompanier och slutligen hela regementet till myteri när de beordrades att upplösa sig för att ha vägrat erkänna en nyss utnämnd kompanichef, och när regementskommendanten gjorde ett försök att återställa ordningen med vapenmakt dödade de honom med gevärskolvorna. Detta hände den 31 juli.

Om det inte gick så långt vid andra regementen, kände befälsstaberna likväl på sig att det kunde ske i vilket ögonblick som helst.

I mitten av augusti rapporterade general Sjerbatjev till högkvarteret: ”Stämningen i infanteriet, med undantag för dödsbataljonerna, är mycket osäker. Ibland kan inställningen hos vissa infanterienheter på några dagar svänga tvärt över i sin diametrala motsats.” Många av kommissarierna började förstå att julimetoderna inte skulle lösa någonting. Den 22 augusti rapporterade kommissarien Jamandt: ”Förfarandet med militära revolutionskrigsrätter på västfronten medför en förskräcklig motsättning mellan befälsstaben och befolkningens massa, och misskrediterar själva tanken med dem...”. Kornilovs räddningsprogram hade redan före högkvarterets revolt prövats i tillräcklig omfattning och lett in i samma återvändsgränd.

Vad de besuttna klasserna fruktade mest av allt var utsikten av en upplösning av kosackerna. Här hotade det sista bålverket att svikta. I februari hade kosackregementena i Petrograd givit upp monarkin utan motstånd. I deras eget land, i Novotjerkask, hade kosackmyndigheterna förvisso försökt dölja telegrammet om revolutionen och i sedvanliga högtidliga former genomfört förstamarsmässan till Alexander II:s minne. Men i det långa loppet var kosackerna beredda att fortsätta utan tsaren och hade till och med lyckats gräva upp republikanska traditioner ur sitt eget förflutna. Men längre än så gick de inte. Från början vägrade kosackerna att skicka deputerade till Petrogradsovjeten för att inte ställa sig själva på samma nivå som arbetarna och soldaterna; och de bildade en sovjet för kosackarméerna som sammanförde alla de tolv kosackdömena i sina eftertruppsbefälhavares gestalt. Bourgeoisien försökte, och inte utan framgång, att basera sina planer mot arbetarna och bönderna på kosackerna.

Dessa kosackers politiska roll bestämdes av deras speciella ställning i staten. Kosackerna hade sedan länge varit en unikt privilegierad kast av lägre ordning. Kosackerna betalade inga skatter och åtnjöt en avsevärt större jordtilldelning än bönderna. I de tre angränsande landområdena Don, Kuban och Tver ägde kosackbefolkningen på 3 miljoner 23 miljoner desjatiner jord, medan 4,3 miljoner bönder i samma områden ägde endast 6 miljoner desjatiner. Kosackerna ägde i medeltal fem gånger så mycket *per capita* som bönderna. Bland kosackerna själva var jorden förvisso fördelad mycket olika. Här hade de sina jordägare och kulaker, än mäktigare än i norr; de hade också sina fattiga. Varje kosack var tvungen att på statens begäran inställa sig med egen häst och egen utrustning. De rika kosackerna täckte mer än väl denna utgift med sin skattebefrielse; medan de sämre bemedlade tyngdes under bördan av denna tjänstgöring. Dessa grundläggande uppgifter är tillräckliga för att förklara den självmotsägande ställning som kosackdömet i sin helhet hade. Genom sina lägre skikt kom det i nära kontakt med bönderna, genom sina övre skikt med godsägarna. På samma gång förenades de övre och undre skikten genom medvetenheten om sin speciella situation, deras ställning som ett utvalt folk, och hade för vana att inte bara se ned på arbetaren utan också på bonden. Det var detta som gjorde mellankosacken så användbar att slå ned revolter med.

När de yngre generationerna under krigsåren befann sig vid fronten blev de äldre männen, som bar på konservativa traditioner och var nära uppknutna till sina officerare, de som styrde och ställde. Under förevändning av ett återupplivande av kosackdemokratin sammankallade kosackgodsägarna under de första månaderna av revolutionen de så kallade ”truppringarna”, vilka valde atamaner – ett slags presidenter – och under dem ”truppegeringar”. Den övriga befolkningens officiella kommissarier och sovjetter hade ingen makt i kosackterritorierna, eftersom kosackerna var starkare, rikare och bättre beväpnade. Socialistrevolutionärerna försökte att skapa gemensamma sovjetter av bonde- och kosackdeputerade, men det gick inte kosackerna med på, eftersom de med rätta fruktade att en agrarrevolution skulle ta bort en del av deras jord. Det var inga tomma ord som Tjernov lät undslippa sig som jordbruksminister:

”Det kommer att bli nödvändigt för kosackerna att lämna lite plats på sina jordar.” Ännu viktigare var det faktum att de lokala bönderna och infanterisoldaterna själva allt oftare riktade uttalanden som detta till kosackerna: ”Vi ska komma åt er jord, ni har styrt och ställt länge nog.” Detta var bilden av vad som skedde i eftertruppen, i kosackbyarna – delvis också i Petrogradgarnisonen, den politiska brännpunkten. Och detta förklarar kosackregementenas beteende i julidemonstrationen.

Vid fronten var situationen väsentligen annorlunda. Under sommaren 1917 fanns 162 regementen i den aktiva kosackarmén och 171 separata skvadroner. Kosackerna var bortslitna från bygemenskapen och delade vid fronten upplevelserna av kriget med hela armén och de genomgick, fastän något försenat, samma utveckling som infanteriet – de förlorade tron på segern, blev förbittrade över den vanvettiga förvirringen, knotade mot befälet och började längta efter fred och efter hemmet. Så mycket som 45 regementen och 65 skvadroner drogs gradvis undan för polistjänst vid fronten och i eftertruppen! Kosackerna hade återigen omvandlats till gendarmer. Soldaterna, arbetarna och bönderna morrade mot dem och påminde dem om deras bödelsjobb 1905. Många av kosackerna, som börjat känna sig stolta över sitt uppförande i februari, började känna hur det gnagde i hjärtat. Kosackerna började förbanna sin piska och vägrade ofta att låta piskan ingå i utrustningen. Desertörer var dock inte vanliga bland Don- och Kubankosackerna; de var rädda för sina gamla män i byn. I allmänhet stod kosackenheterna betydligt längre under officerarnas kontroll än vad infanteriet gjorde.

Från Don och Kuban kom nyheter till fronten att kosackhövdingarna, tillsammans med de äldre männen, hade upprättat sin egen regering utan att tillfråga kosackerna vid fronten. Detta väckte upp insomnade sociala motsättningar: ”Vi ska visa dem när vi kommer hem”, sade männen vid fronten. Kosackgeneralen Krasnov, en av ledarna för kontrarevolutionen vid Don, har livfullt beskrivit hur de starka kosackenheterna vid fronten gradvis slets sönder: ”Möten började hållas och man antog de allra vildaste resolutioner... Kosackerna slutade att rykta och fodra sina hästar regelbundet. Det fanns ingen tanke på någon form av allvarlig sysselsättning. Kosackerna prydde sig med karmosinband, pyntade sig med röda sidenband och ville inte höra talas om något slags respekt för sina officerare.” Innan kosacken emellertid råkade i detta tillstånd hade han tvekat under en längre tid, kliat sig i huvudet och funderat åt vilket håll han skulle vända sig. I kritiska stunder var det därför inte lätt att gissa sig till hur den ena eller andra kosackenheten skulle bete sig.

Den 8 augusti bildade truppringen vid Don ett block med kadeterna för valen till den konstituerande församlingen. Nyheter om detta nådde omedelbart armén. ”Bland kosackerna”, skriver kosackofficeren Janov, ”såg man mycket negativt på detta block. Kadetpartiet hade inga rötter i armén.” Faktum är att armén hatade kadeterna och förknippade dem med allt som höll på att kväva de folkliga massorna. ”Åldringarna har sålt er till kadeterna”, retade soldaterna dem. ”Vi ska visa dem!”, svarade kosackerna. På sydvästfronten antog kosackenheterna en specialresolution som förklarade kadeterna vara ”det arbetande folkets svurna fiender och förtryckare” och krävde uteslutning av alla de som i deras trupping vågade sig på att ingå överenskommelser med kadeterna.

Kornilov, själv kosack, räknade starkt med kosackernas hjälp, särskilt dem från Don, och fyllde på den division som var avsedd för hans statskupp med kosackenheter. Men kosackerna satte sig aldrig i rörelse för denne ”bondsons” räkning. Byborna var beredda att försvara sin jord nog så envetet inom det egna territoriet, men de hade ingen önskan om att bli inblandade i någon annans gräl. Den tredje kavallerikåren undgick också att infria de förhoppningar man hade på den. Fastän man var emot fraternisering med tyskarna kom kosackerna på Petrogradfronten villigt soldaterna och matroserna till mötes. Det var denna fraternisering

som utan blodspillan bröt sönder Kornilovs plan. På så sätt försvagades kosackerna, den sista stötten för det gamla Ryssland, och smulades sönder.

Under just den här tiden och långt bortom Rysslands gränser, på franskt territorium, genomfördes ett experiment i laboratorieskala i de ryska arméernas ”återupplivning” – utom räckhåll för bolsjevikerna och därför så mycket mer övertygande. Under sommaren och hösten syntes rapporter i den ryska pressen, men de förblev närapå obemärkta i strömmen av händelser, som berättade om väpnade revolter bland de ryska trupperna i Frankrike. Så tidigt som i januari 1917 – dvs. före revolutionen – var soldaterna i de två ryska brigaderna i Frankrike, för att citera officeren Lisovskij, ”fullt övertygade om att de sålts till Frankrike i utbyte mot ammunition.” Soldaterna hade heller inte misstagit sig så särskilt mycket. För sina allierade herrar hade de inte ”minsta sympati” och för sina egna officerare inte det minsta förtroende. Nyheterna om revolutionen fann dessa exporterade brigader så att säga politiskt förberedda och likväl blev de tagna på sängen. Av officerarna kunde man inte vänta sig någon förklaring av revolutionen – officerarna var villrådigare ju högre uppsatta de var – men demokratiska patrioter från emigrantkretsarna framträdde i lägren. ”Det iakttogs mer än en gång”, skriver Lisovskij, ”hur vissa diplomater och officerare i gardesregementena... tjänstvilligt drog fram stolarna åt de forna emigranterna.” Valda institutioner bildades bland regementena och i ledningen för kommittén hamnade snart en lettisk soldat. Också här hade man sålunda sina ”främmande element”. Det första regementet, som bildats i Moskva och nästan uteslutande bestående av arbetare, kontorsfolk och butiksbiträden – proletära och halvproletära element i allmänhet – hade först satt sin fot på fransk jord året innan och hade under vintern kämpat väl på fälten i Champagne. Men ”demoraliseringspesten drabbade just detta regemente först.” Det andra regementet, som i sina led hade en stor andel bönder, höll sig lugnt längre. Den andra brigaden, som nästan uteslutande bestod av sibiriska bönder, verkade helt pålitlig. Mycket snart efter februarirevolutionen bröt den första brigaden disciplinen. Den ville vare sig kämpa för Alsace eller för Lorraine; den ville inte dö för det vackra Frankrike. Den ville försöka leva i det nya Ryssland. Brigaden drogs tillbaka till eftertruppen och blev förlagd i centrala Frankrike, i Camp La Courtine. ”Mitt ibland lugna borgerliga byar”, berättar Lisovskij, ”bodde omkring tiotusen upproriska ryska soldater, beväpnade, utan officerare, och blankt vägrande att underkasta sig någon, ett fullständigt unikt och speciellt slags liv i detta ofantliga läger.” Här hade Kornilov ett enastående tillfälle att tillämpa sina metoder för ett återupprättande av armén, med bistånd av sina hängivna sympatisörer Poincaré och Ribot. Överbefälhavaren telegraferade en befallning att soldaterna skulle bringas ”till lydnad” och skickas till Saloniki. Men rebellerna gav inte upp. Den 1 september togs det tunga artilleriet fram och plakat klistrades upp inom lägret som citerade Kornilovs hotfulla telegram. Men just här kastade sig en ny komplikation in i händelseförloppet. Nyheter framkom i de franska tidningarna att Kornilov själv hade förklarats vara en förrädare och kontrarevolutionär. De upproriska soldaterna beslöt sig bestämt för att det inte fanns någon anledning varför de skulle dö i Saloniki – särskilt på en förrädargenerals befallning. Dessa arbetare och bönder som sålts för ammunition beslöt att hålla på sig. De vägrade att samtala med någon överhuvudtaget från utsidan. Från den stunden lämnade inte en enda soldat någonsin lägret.

Den andra ryska brigaden sattes in mot den första. Artilleriet gick i ställning på de angränsande bergssluttningarna och infanteriet begagnade sig av alla ingenjörsvetenskapens regler för att gräva skyttegravar och löpgravar till La Courtine. Omgivningarna var ordentligt besatta med alpina prickskyttar, för att försäkra sig om att inte en enda fransman skulle ta sig in på de två ryska brigadernas krigsteater. På så sätt arrangerade de franska militärmyndigheterna på sitt territorium skådeplatsen för ett ryskt inbördeskrig och omgav den klokt nog med en häck av bajonetter. Det här var bara en repetition. Senare organiserade de franska

härskande klasserna ett inbördeskrig på Rysslands eget territorium och omgav det med blockadens taggtrådsring.

”Ett regelbundet metodiskt bombardemang av lägret inleddes.” Flera hundra soldater kom ut ur lägret och accepterade att ge sig. De togs om hand och artillerielden började omedelbart på nytt. Denna pågick i fyra dagar och fyra nätter. La Courtinemännen gav upp avdelningsvis. Den 6 september återstod omkring tvåhundra man som beslutat att inte ge sig levande. I deras ledning stod en ukrainare, Globa, baptist och fanatiker; i Ryssland skulle man ha kallat honom bolsjevik. Under täckeld från artilleri, kulsprutor och gevär, sammanvävt i ett allmänt vrål, stormades platsen. Till slut blev rebellerna kuvade. Antalet offer är inte känt. Lag och ordning blev i varje fall återupprättad. Men inom bara några veckor drabbades den andra brigaden som bombarderat den första av samma sjukdom.

De ryska soldaterna hade fört med sig denna förfärliga infektion över havet i sina kanvasränslar, i sina rockfoder och i sina hjärtans hemliga skrymslen. Denna dramatiska episod vid La Courtine är betydelsefull; den var ett slags medvetet arrangerat idealexperiment, nästan som under ett förstoringsglas, för att pröva dessa inre processer i den ryska armén, som landets hela tidigare historia hade lagt grunden till.

Kapitel XII: Det stigande tidvattnet

Det starka förtalsvapnet visade sig vara tveeggat. Om bolsjevikerna är tyska spioner, varför kommer då nyheterna i huvudsak från källor som folket hatar allra mest? Varför är det kadettpressen, som alltid tillvitat arbetarna och soldaterna lägsta tänkbara motiv, som högljuddast och tydligast av alla anklagar bolsjevikerna? Varför hoppar nu den reaktionära förman eller ingenjör som suttit hopkrupen i ett hörn plötsligt upp och börjar förbanna bolsjevikerna? Varför har de mest reaktionära officerarna börjat gå omkring och pösa på regementena? Och när de anklagar ”Lenin & co.”, varför hytter de med näven i ansiktet på soldaterna, som om *de* var förrädarna?

Varje fabrik hade sina bolsjeviker. ”Ser jag ut som en tysk spion pojkar, va?” skulle en montör fråga eller en finsnickare, vars hela livshistoria arbetarna kände till. Emellanåt skulle till och med kompromissmakarna i sin kamp mot kontrarevolutionens angrepp gå längre än de hade för avsikt och oavsiktligt jämna vägen för bolsjevikerna. Soldaten Pireiko berättar hur en arméläkare, Markovitj, anhängare till Plechanov, på ett soldatmöte tillbakavisade anklagelsen mot Lenin för spioneri för att desto effektivare attackera hans åsikter såsom inkonsekventa och förödande. Fåfängt! ”Om Lenin är intelligent och varken spion eller förrädare och vill stifta fred, då är vi för honom”, sade soldaterna efter mötet.

Efter ett tillfälligt uppehåll i sin tillväxt började bolsjevismen åter att med tillförsikt breda ut vingarna. ”Kompensationen kommer snabbt”, skrev Trotskij i mitten av augusti. ”Fördrivet, förföljt och förtalat, har vårt parti aldrig växt så hastigt som under de senaste dagarna och denna process kommer inte att ta någon längre tid på sig för att sprida sig från huvudstaden till provinserna, från städerna till byarna och armén... Hela landets arbetande massor kommer att ha lärt sig, när nya provningar stundar, att förena sitt öde med vårt partis öde.”

Liksom förut tog Petrograd täten. Det verkade som om en allsmäktig kvast gick runt fabrikerna och sopade undan kompromissmakarnas illusioner ur alla vinklar och vrår. ”Försvarsvänlighetens sista fästningar håller på att falla”, sade bolsjeviktidningen. ”Var det så länge sedan som de försvarsvänliga gentlemännen var de enda herrarna på täppan i den stora Obuchovskijfabriken?... Nu vågar de inte visa sig i fabriken.” Omkring 555 000 röster avlämnades i valen till Petrograds stadsduma den 20 augusti, avsevärt färre än i julivalen till distriktsdumorna. Efter att ha förlorat ungefär 375 000 röster fick socialistrevolutionärerna ändå över 200 000 röster, eller 37 procent av hela antalet. Kadeterna fick en femtedel av hela

antalet. ”Ynka 23 000 röster”, skriver Suchanov, avlämnades för vår mensjeviklista.” Oväntat för alla fick bolsjeviker nästan 200 000 röster eller omkring en tredjedel av hela antalet.

På en regional fackföreningskonferens som ägde rum i Ural i mitten av augusti, vilken förenade 150 000 arbetare, antogs resolutioner av bolsjevikkarakter i alla frågor. På en konferens med fabriks- och verkstadskommittéer den 20 augusti i Kiev antogs bolsjevik-resolutionen med en majoritet på 161 röster mot 35 och 13 nedlagda. Vid de demokratiska valen till stadsduman i Ivanovo-Voznesensk, som exakt sammanföll med Kornilovs revolt, fick bolsjeviker 58 platser av 102, socialistrevolutionärerna 24 och mensjeviker 4. I Kronstadt valdes en bolsjevik, Brekman, till ordförande för sovjeten och en bolsjevik, Pokrovskij, till borgmästare. Det var långt ifrån så tydligt överallt och på vissa orter förekom en nedgång. Men under augusti växte bolsjevismen nästan i jämbredd över hela landet.

Kornilovs revolt gav en mäktig impuls åt massornas radikalisering. Slutskij har erinrat om ett ord av Marx på det här temat: en revolution behöver emellanåt få känna kontrarevolutionens piska. Faran hade inte bara väckt energi utan också skarpsinne. Den kollektiva tanken arbetade på ett högre tryck. Det rådde ingen brist på uppgifter att dra slutsatser av. En koalition hade förklarats vara nödvändig för revolutionens försvar och under tiden hade bundsförvanten i koalitionen dykt upp på kontrarevolutionens sida. Moskvakonferensen hade förklarats vara en mönstring av den nationella enheten. Endast bolsjevikers centralkommitté hade utfärdat en varning: ”Konferensen... kommer oundvikligen att omvandlas till instrumentet för den kontrarevolutionära konspirationen.” Händelserna hade bekräftat detta. Och nu förklarade Kerenskij: ”Moskvakonferensen... var en prolog till den 27 augusti... Här gjordes en uppskattning av styrkorna... Här presenterades den framtida diktatorn Kornilov för första gången inför Ryssland...”. Som om inte Kerenskij var initiativtagaren, organisatören och ordföranden för denna konferens och som om det inte var han som presenterat Kornilov som revolutionens ”främsta soldat”. Som om det inte var den provisoriska regeringen som beväpnat Kornilov med dödsstraffet mot soldaten och som om inte bolsjevikers varningar hade fördömts som demagogi.

Petrogradorganisationen kom dessutom ihåg att bolsjeviker på ett möte i soldatsektionen två dagar före Kornilovs uppror hade givit uttryck för misstanken att de progressiva regementena höll på att avlägsnas från huvudstaden i kontrarevolutionära syften. På detta hade representanterna för mensjeviker och socialistrevolutionärerna svarat med ett hotfullt krav: inlå er inte på en diskussion om general Kornilovs militärorder. En resolution hade lagts fram och antagits i samma anda. ”Bolsjeviker, förefaller det, talade inte i nattmössan!” Det är vad den partilöse arbetaren och soldaten måtte säga sig nu.

Om de konspirerande generalerna var skyldiga, enligt de senkomna anklagelserna från kompromissmakarna själva, inte bara till att ha givit upp Riga men också till juligenombrottet, varför då hetsa mot bolsjeviker och avrätta soldaterna? Om militära provokatörer försökte få ut arbetarna och soldaterna på gatorna den 27 augusti, hade de då inte sitt finger med i spelet i de blodiga sammanstötningarna den 4 juli? Vad är dessutom Kerenskij's ställning i hela denna historia? Mot vilka inkallade han den tredje kavallerikåren? Varför utnämnde han Savinkov till överståthållare och Filonenko till dennes hjälpreda? Och vem är denne Filonenko, denne kandidat till direktoratet? Ett oväntat svar kom från pansarvagnsdivisionen: Filonenko, som tjänstgjort där som löjtnant, hade utsatt soldaterna för de allra grövsta glåpor och förödmjukelser. Var kommer denne obskyre skådespelare Zavoiko ifrån? Vad betecknar på det hela taget detta urval av svindlare för högt uppsatta ställningar?

Fakta var enkla, ihågkomna av många, tillgängliga för alla, ovedersägliga och dödsfarliga. Vildedivisionens echelonger, den uppbrutna rälsen, de ömsesidiga anklagelserna mellan Vinterpalatset och högkvarteret, Savinkovs och Kerenskij's vittnesmål – allt talade för sig

självt. Vilken ovedersäglig anklagelse mot kompromissmakarna och deras regim! Meningen med hetsen mot bolsjevikerna hade blivit ytterst klar: den hade varit ett oundgängligt element i förberedelsen för en statskupp. Arbetarna och soldaterna greps av en stark skamkänsla när de började se allt det här. Lenin håller sig alltså gömd helt enkelt därför att de har förtalat honom så våldsamt. De andra sitter alltså i fängelse för att behaga kadeterna, generalerna, bankirerna och ententens diplomater. Bolsjevikerna är sålunda inte ute efter tjänster och de hatas mest av allt därför att de inte vill ansluta sig till den permanenta teatergrupp som de kallar koalition! Detta var den insikt dessa grovarbetare, dessa enkla människor, dessa förtryckta kommit fram till. Och ur dessa stämningar, tillsammans med en känsla av skuld inför bolsjevikerna, växte det fram en oövervinnelig lojalitet till partiet och förtroende för dess ledare.

De äldre soldaterna, arméns stamelement, artillerifolket och underofficerarna, gjorde ända till slutet motstånd av alla krafter. De ville inte sätta krokben för all sin kamp, sina uppoffringar, sina heroiska dåd: kan det vara så att allt detta gjordes till ingen nytta? Men när den sista stötan slogs undan för deras fötter vände de sig häftigt – vänsterom! – till bolsjevikerna. Nu hade de helt och hållet kommit över till revolutionen med sina underofficersgrader, sina soldatviljor härdade i strid, sina svällande käkmuskler och allt. De hade blivit pålurade kriget, men den här gången skulle de genomföra saker och ting till fullo.

I rapporter från lokala myndigheter, både militära och civila, hade bolsjevismen under de här dagarna blivit en synonym för all slags massaktivitet, varje beslutsamt krav, varje motstånd mot utsugning och varje framryckning – den hade med andra ord blivit ett annat namn för revolution. Innebär detta att alla dessa saker *är* bolsjevism?, skulle de strejkande fråga sig – och de protesterande matroserna, de missnöjda soldatfruarna och musjikerna i revolt. Massorna blev så att säga tvingade ovanifrån att identifiera sina innersta tankar och krav med bolsjevismens paroller. På så sätt omvandlade revolutionen ett vapen som riktats mot den till sin egen fördel. I historien blir inte bara det förnuftiga orimligt utan också, när utvecklingens förlopp så kräver, det orimliga förnuftigt.

Förändringen i den politiska atmosfären röjdes mycket klart på det förenade sammanträdet med exekutivkommittéerna den 30 augusti, när delegater från Kronstadt krävde att de skulle beredas plats i denna höga församling. Var det möjligen så att Kronstadtrepresentanter skulle ta plats i en församling där man enbart utsatts för fördömanden och uteslutningar? Men hur skulle man kunna neka dem? Senast igår hade Kronstadtmatroserna och -soldaterna kommit till Petrograds försvar. Matrosen från Aurora vaktade till och med nu Vinterpalatset. Efter viskningar sinsemellan erbjöd ledarna Kronstadtmännen fyra platser med yttranderätt men inte rösträtt. Eftergiften godtogs torrt utan några uttryck för tacksamhet.

”Efter Kornilovs försök”, berättar Tjinenov, soldat i Moskvagarnisonen, ”antog alla trupper bolsjevikfärg... Alla slogs av det sätt på vilket (bolsjevikernas) påstående besannats... att general Kornilov snart skulle stå utanför Petrograds portar.” Mitrevitj, en soldat i pansarbilsdivisionen, påminner om de historiska legender som gick från mun till mun efter segern över de upproriska generalerna: ”De var ingenting annat än berättelser om mod och stordåd och om hur – ja, finns det sådant hjältmod så kan vi föra kamp mot hela världen. Här kom bolsjevikerna till sin rätt.”

Antonov-Ovsejenko, som befriats ur fängelset samma dag som Kornilovkampanjen började, åkte omedelbart till Helsingfors. ”En enorm förändring hade inträffat bland massorna”, säger han. På de finländska sovjeternas regionalkongress befann sig högersocialistrevolutionärerna i en ynkelig minoritet; bolsjevikerna hade i koalition med vänstersocialistrevolutionärerna tagit ledningen. Till ordförande för sovjetens regionalkommitté valde man Smilga, som sin extrema ungdom till trots var medlem i bolsjevikernas centralkommitté – en man med stark

dragning åt vänster och som redan under aprildagarna visat en benägenhet att vilja störta den provisoriska regeringen. Som ordförande i Helsingforssovjeten, som vilade på garnisonen och de ryska arbetarna, valde man Scheineman, en bolsjevik, den framtida direktören för den sovjetiska statsbanken – en man av försiktig och byråkratisk läggning, men som vid den här tiden marscherade sida vid sida med de andra ledarna. Den provisoriska regeringen hade förbjudit finländarna att sammankalla sejmen som den upplöst. Regionalkommittén föreslog att sejmen skulle samlas och tog på sig att försvara den. Kommittén vägrade att verkställa den provisoriska regeringens order att dra tillbaka ett flertal militärenheter från Finland. I grund och botten hade bolsjevikerna här redan upprättat sovjeternas diktatur i Finland.

I början av september skrev en bolsjeviktidning: ”Från en hel rad ryska städer kommer nyheter om att våra partiorganisationer växt enormt under den senaste perioden, men ännu betydelsefullare är vårt ökade inflytande bland arbetarnas och soldaternas bredaste demokratiska massor.” ”Till och med på de företag där man först vägrat lyssna på oss”, skriver bolsjevikern Averin från Jekaterinoslav, ”stod arbetarna på vår sida under Kornilovdagarna.” När ryktet kom att Kaledin höll på att mobilisera kosackerna mot Tsaritsyn och Saratov”, skriver Antonov, en av ledarna för Saratovbolsjevikerna, ”när det ryktet bekräftades och förstärktes genom general Kornilovs resning, kom massorna på några dagar över sina gamla fördomar.”

Bolsjeviktidningen i Kiev fastslog den 19 september: ”I valen till sovjeterna blev tolv kamrater från arsenalen valda – samtliga bolsjevik. Alla mensjevikkandidater besegrades. Samma sak håller på att hända vid en hel rad andra anläggningar.” Liknande meddelanden kan man från och med nu återfinna varje dag i arbetarpressens spalter. Den fientliga pressen försökte fåfängt att förminska eller tysta ned bolsjevikernas tillväxt. Massorna, som tagit ett språng framåt, föreföll som om de försökte ta igen den tid de förlorat under sin forna vacklan, sin tvekan och sina temporära reträtter. Det rådde en allomfattande och ihållande flodvåg som inte gick att tygla.

En medlem i bolsjevikernas centralkommitté, Barbara Jakovleva, som i juli och augusti gav oss kunskap om den enorma försvagningen av bolsjevikerna i hela Moskvaregionen, vittnar nu om en hastig förändring. ”Under den andra halvan av september”, rapporterar hon till konferensen, ”åkte arbetarna i regionalbyrå runt i regionen... Deras intryck var helt samstämmiga: överallt, i alla provinser, pågick en process av allmän bolsjevisering av massorna och var och en iakttog på samma sätt hur byarna ropade efter bolsjevik...”. På de orter där partiorganisationerna efter julidagarna hade gått upp i intet återföddes de nu och växte snabbt. I de distrikt som bolsjevikerna inte haft tillträde till uppkom nu spontant partikärnor. Till och med i de efterblivna Tambovsk- och Rjasanprovinserna – i dessa socialistrevolutionära och mensjevikiska bålverk, som bolsjevikerna tidigare passerat förbi under sin rundresa och bedömt som hopplösa – höll nu en veritabel revolution på att äga rum: bolsjevikernas inflytande växte med hopp och steg och kompromissmakarnas organisationer var stadda i upplösning.

Delegaternas rapporter till bolsjevikkonferensen för Moskvaregionen, en månad efter Kornilovresningen och en månad före bolsjevikernas resning, är fyllda av förvissning och entusiasm. Efter en två månaders tillbakagång i Nisjnij-Novgorod lever partiet återigen ett riktigt liv. Socialistrevolutionära arbetare kommer över till bolsjevikerna i hundratal. I Tver hade ett brett partiarbete kommit igång först i samband med Kornilovdagarna. Kompromissmakarna faller sönder i bitar, ingen lyssnar på dem, de håller på att jagas ut. I Vladimirprovinsen har bolsjevikerna vuxit sig så starka att enbart fem mensjeviker och tre socialistrevolutionärer finns närvarande på en provinskongress för sovjeterna. I Ivanovo-Voznesensk, Rysslands Manchester, har hela verksamheten i sovjeterna, duman och zemstvförsamlingen överlämnats till bolsjevikerna i egenskap av till hälften suveräna herrar.

Partiorganisationerna växer, men deras attraktionskraft växer ojämförligt mycket fortare. Bristen på överensstämmelse mellan bolsjevikernas tekniska resurser och deras relativa politiska vikt kommer till uttryck i partiets ringa medlemsantal jämfört med den kolossala ökningen av deras inflytande. Händelserna sveper så mäktigt och hastigt in massorna i sina virvelströmmar att arbetarna och soldaterna inte har tid att organisera sig i ett parti. De har inte ens tid att förstå nödvändigheten av någon särskild partiorganisering. De insuper bolsjevikparollerna lika naturligt som de andas luften. Att partiet är ett komplicerat laboratorium i vilket dessa paroller arbetats fram på grundval av kollektiva erfarenheter står ännu inte klart för dem. Det finns över tjugo miljoner människor representerade i sovjeterna. Partiet, som på själva tröskeln till oktoberrevolutionen bara hade 240 000 medlemmar, ledde allt självsäkrare dessa miljoner via fackföreningarnas, fabriks- och verkstadskommittéernas och sovjeternas förmedling.

Över hela detta vidsträckta land, som skakats i grunden och med en outtömlig rikedom på lokala betingelser och politiska utvecklingsnivåer, pågick något slags val varje dag – till dumorna, zemstvoförsamlingarna, sovjeterna, fabriks- och verkstadskommittéerna, fackföreningarna och armé- eller jordkommittéerna. Och genom alla dessa val löper som en röd tråd ett oföränderligt faktum: bolsjevikernas tillväxt. Valen till Moskvas distriktsdumor slog hela landet med häpnad särskilt med tanke på det stora omslag i stämningen bland massorna som de gav en antydning om. Socialistrevolutionärernas ”stora” parti fick i slutet av september bara 54 000 av de 375 000 röster de fått i juni. Mensjevikerna hade fallit från 76 000 till 16 000. Kadeterna behöll 101 000 efter att ha förlorat bara 8 000. Bolsjevikerna hade å andra sidan ökat från 75 000 till 198 000. Medan socialistrevolutionärerna hade 58 procent av rösterna i juni, hade bolsjevikerna i september uppskattningsvis 52 procent. Garnisonen röstade till 90 procent på bolsjevikerna; bland vissa truppstyrkor över 95 procent. I verkstäderna för det tunga artilleriet fick bolsjevikerna 2 286 röster av 2 347. En avsevärd minskning av röstetalet berodde på att mycket småstadsfolk, som i töcknet av sina första illusioner slutit upp bakom kompromissmakarna, snart föll tillbaka i den politiska icke-tillvaron. Mensjevikerna höll fullständigt på att smälta bort, socialistrevolutionärerna fick hälften så många röster som kadeterna och kadeterna fick hälften så många som bolsjevikerna. Dessa septemberröster på bolsjevikerna vanns i bitter kamp mot alla de andra partierna. De var starka röster. Dessa kunde man lita på. Bortsopandet av mellanliggande grupper, den betydande stabiliteten hos det borgerliga lägret, den jättelika tillväxten av det mest hatade och förföljda proletära partiet – detta var omisskännliga symptom på en revolutionär kris. ”Ja, bolsjevikerna arbetade nitiskt och oupphörligt”, skriver Suchanov, som själv tillhörde det skingrade mensjevikpartiet. ”De fanns bland massorna, i fabrikena, varenda dag och hela tiden... De blev massornas parti eftersom de alltid fanns där, och vägledde hela fabriks- och kasernlivet både i stort som i smått. Massorna levde och andades tillsammans med bolsjevikerna. De var helt i händerna på Lenins och Trotskijs parti.”

Vid fronten var den politiska bilden mer varierad. Det fanns regementen och divisioner som ännu aldrig hört talas om eller sett en bolsjevik. Många av dem blev uppriktigt förvånade när de själva blev anklagade för bolsjevism. Å andra sidan kunde man finna divisioner som tog sina egna anarkistiska stämningar med ett stänk svarthundraism för bolsjevism. Stämningen vid fronten planade ut i en riktning, men i denna kolossala politiska flod som gjorde skyttegravarna till sina fåror uppträdde många virvelströmmar och tillbakaströmmande vågor och det rådde inte så lite förvirring.

I september bröt bolsjevikerna igenom inringningen och fick tillträde till fronten, från vilken de fullständigt skurits av under de senaste två månaderna. Inte ens nu togs det officiella vetot bort. Kompromisskommittéerna gjorde allt för att hålla bolsjevikerna utanför sina enheter, men alla ansträngningar var förgäves. Soldaterna hade hört så mycket om sin egen

”bolsjevism” att de alla undantagslöst längtade oerhört efter att få se och höra en livslevande bolsjevik. De formella hindren, uppskoven och förvecklingarna som kommittéfolket hittade på sveptes undan av soldaternas enträgenhet så fort nyheterna kom att en bolsjevik anlät. Den gamla revolutionären Jevgenija Bosh, som utförde ett storartat arbete i Ukraina, har lämnat briljanta minnen om sina modiga utflykter in i den primitiva soldatdjungeln. De räddhågade varningarna från hennes vänner, både uppriktiga och hycklande, kom överallt på skam. I de divisioner som man beskrivit som hätskt fientliga till bolsjevikerna skulle talaren, som närmade sig sitt tema mycket varsamt, snart upptäcka att åhörarna stod på hennes sida. ”Det förekom inget hostande, harklande eller snytande – de första tecknen på uttråkning i en soldatpublik; tystnaden och ordningen var fullständig.” Mötena slutade i rungande applåder till denna djärva agitators ära. På det hela taget var hela Jevgenija Boshs resa längs fronten ett slags triumftåg. Den erfarenhet som agitatorer av mindre framstående kaliber gjorde var mindre heroisk, mindre effektiv, men väsentligen densamma.

Nya idéer eller idéer som övertygade på ett nytt sätt, nya paroller, nya generaliseringar, strömmade ut i skyttegravarnas stillastående liv. Miljonerna av soldathjältor malde igenom händelserna och gjorde en balansräkning över sin politiska erfarenhet. ”Kära kamrater arbetare och soldater”, skriver en soldat vid fronten till chefredaktören för partitidningen, ”ge inte fria tyglar åt den där dåliga bokstaven K som sålt hela världen till blodig slakt. Detta inkluderar den första mördaren Kolka (Nikolaus II), Kerenskij, Kornilov, Kaledin, kadeterna, alla dem som börjar på bokstaven K. Kosackerna är också farliga för oss... Sidor Nikolajev.” Här ska vi inte leta efter vidskepelse: det här är rätt och slätt en politisk metod för minnes-teknik.

Resningen, som började vid högkvarteret, kunde inte annat än ge en stöt åt varje fiber i soldat-kroppen. Denna yttre disciplin, ansträngningen att återställa vad som kostat så många offer, gick återigen i bitar på alla håll och kanter. Militärkommisarien för västfronten, Zjdanov, rapporterade: ”Den allmänna stämningen är nervös... misstänksam mot officerare, avvaktande; vägran att lyda order förklaras med att de är Kornilovorder och inte bör åtlydas.” Stankevitj, som ersatt Filonenko i ställningen som förste kommissarie, skriver i samma anda: ”Soldatmassorna... kände sig omringade av förräderi från alla håll... Var och en som försökte avråda dem därifrån föreföll också vara en förrädare.”

För de högre officerarna innebar sammanbrottet för Kornilovs äventyr sammanbrottet för deras sista hopp. Till och med dessförinnan hade självförtroendet i befälsstaben inte varit alltför stort. Under de sista augustidagarna iakttog vi militärkonspiratörerna i Petrograd, berusade, skrytsamma och viljelösa. Officerarna kände sig nu fullständigt avvisade och förkastade. ”Detta hat, denna hets”, skriver en av dem, ”denna fullständiga överksamhet och eviga väntan på arrestering och en skamlig död drev in officerarna på landsvägshotellen, i de privata vardagsrummen, i hotellen... I dessa druckna dunster dränkte sig officerarna.” Som kontrast till detta var soldaterna och matroserna nyktrare än någonsin förut. De fångades upp av ett nytt hopp.

”Bolsjevikerna reste”, enligt Stankevitj, ”sina huvuden och kände sig vara de verkliga herrarna i armén. Underkommittéerna började omvandlas till bolsjevikkärnor. Varje val i armén visade på en förbluffande tillväxt för bolsjevikerna. Och det är dessutom omöjligt att bortse ifrån det faktum, att den bästa och bäst disciplinerade armén, inte bara på nordfronten utan kanske på hela den ryska fronten, den femte armén, blev den första att välja en bolsjevikisk armékommitté.”

Flottan gick ännu tydligare, mer samlat och färgstarkt över till bolsjevikerna. Den 8 september hissade Östersjömatroserna stridsflaggan på alla skepp som ett uttryck för sin beredvillighet att kämpa för överförandet av makten till proletariatet och bönderna. Flottan

krävde omedelbar vapenvila på alla fronter, överföring av jord till bondekommittéerna och upprättande av arbetarkontroll över produktionen. Tre dagar senare stödde centralkommittén för Svartahavsflottan, som var mindre avancerad och mer moderat, Östersjömatroserna och anammade parollen om makt åt sovjeterna. Samma paroll antogs i mitten av september av 23 sibiriska och lettiska infanteriregementen inom den tolfte armén. Andra divisioner följde stadigt efter. Kravet på makt åt sovjeterna försvann aldrig någonsin mer från dagordningen i armén eller flottan.

”Matrosmötena”, säger Stankevitz, ”bestod till nio tiondelar enbart av bolsjeviker.” Den nya förste kommissarien råkade försvara den provisoriska regeringen inför matroserna i Reval. Han förnam det utsiktslösa i försöket från allra första ordet. Vid blotta ordet ”regering” drog sig åhörarna samman av fientlighet: ”En våg av upprördhet, hat och misstro grep genast tag i hela folksamlingen.” Den var klar, stark, passionerad, oemotståndlig och vällde fram i ett enda samfällt rop: ”*Ner med den!*” Vi kan inte nog prisa denne berättare, som inte glömmer att se skönheten i attacken från en folksamling som var dödligt fientlig mot honom.

Frågan om fred, som förpassats under jorden under dessa två månader, framträder nu med tioudblad styrka. På ett möte med Petrogradsovjeten deklarerar officeren Dubasov, som anlant från fronten: ”Vad ni än säger här, kommer inte soldaterna att kämpa mer.” Röster svarar: ”Inte ens bolsjevikerna säger det!” Men officeren, som inte är bolsjevik, kommer tillbaka: ”Jag talar om för er vad jag vet och vad soldaterna beordrade mig att säga er.” Ytterligare en man från fronten, en dyster soldat i långrock, indränkt med skyttegravarnas smuts och stank, förklarade för Petrogradsovjeten under just dessa septemberdagar att soldaterna behövde fred, varje slags fred, till och med ”någon sorts oanständig fred.” Dessa kärva soldatorer in jagade fruktan i sovjeten. Så långt hade det alltså gått! Soldaterna vid fronten var inga småbarn. De förstod alldeles utmärkt att med den förefintliga ”krigskartan” kunde freden bara bli en förtryckarnas fred. Och för denna sin förståelse valde skyttegravsdelegaten avsiktligt de grövsta ord han kunde komma på och uttryckte av alla krafter sin avsky för en Hohenzollernfred. Men just mot dessa nakna fakta tvingade soldaten sina åhörare att inse, att det inte fanns någon annan utväg, att kriget hade upplöst andan i armén och att en omedelbar fred till varje pris var nödvändig. Den borgerliga pressen tog skadeglatt orden från skyttegravstalaren och tillskrev dem bolsjevikerna. Orden om en oanständig fred fanns hädanefter ständigt närvarande som ett extremt uttryck för folkets vildhet och fördärv.

*

Allmänt sett var kompromissmakarna inte alls benägna, som den politiske diletanten Stankevitz, att beundra det sköna i den stigande flodvåg som hotade att skölja bort dem från den revolutionära arenan. De upptäckte från dag till dag med förvåning och skräck att de inte längre hade någon kraft att stå emot. Faktum är att det ända sedan de första revolutions-timmarna legat ett missförstånd dolt under massornas förtroende för kompromissmakarna – ett historiskt oundvikligt men inte långvarigt förtroende. Det hade bara krävts några månader för att klara upp det. Kompromissmakarna hade tvingats att tala med arbetarna och soldaterna på ett helt annorlunda språk än det man begagnat inom exekutivkommittén och än mer i Vinterpalatset. De ansvariga ledarna för socialistrevolutionärerna och mensjevikererna blev räddare och räddare att gå ut på torgplatsen allteftersom veckorna gick. Agitatorer ur andra eller tredje ledet skulle gå ut och de skulle anpassa sig till folkets samhällsradikalism med hjälp av tvetydiga fraser. Eller så skulle de bli allvarligt smittade av stämningen på fabriker, i gruvorna och kasernerna, börja tala deras språk och snart bryta med sina egna partier.

Matrosen Kjovrin berättar i sina memoarer hur de sjömän som betraktade sig som socialistrevolutionärer i verkligheten kom att försvara bolsjevikplattformen. Detta kunde iaktas överallt. Folket visste vad det ville, men det kunde inte sätta namn på det. Detta

”missförstånd” som tillhörde februarirevolutionens innersta väsen hade en universell och folklig masskaraktär – särskilt ute i byarna, där det varade längre än i städerna. Endast erfarenheten kunde bringa ordning i detta kaos. Händelser, stora som små, skakade oförtröttligt om masspartierna och bringade deras medlemmar i överensstämmelse med deras politik och inte med deras skyltar.

Ett ypperligt exempel på denna *quid pro quo* mellan kompromissmakarna och massorna kan man se i en ed som svors i början av juli av 2 000 Donetsgruvarbetare, vilka knäböjde med blottade huvuden i närvaro av en folkmassa på 5 000 personer som också deltog. ”Vi svär vid våra barn, vid Gud, vid himmel och jord, och vid alla saker som vi håller för heliga i världen, att vi aldrig ska avstå ifrån den frihet som köpts med blod den 28 februari 1917, med tro på socialistrevolutionärerna och mensjevikerna svär vi att aldrig lyssna på leninisterna, ty de, bolsjevik-leninisterna, leder Ryssland till undergång med sin agitation, medan socialistrevolutionärerna och mensjevikerna, som är förenade i ett enda förbund, säger: jorden till folket, jord utan förbehåll, den kapitalistiska samhällsbyggnaden måste falla efter kriget och i stället för kapitalism måste vi få en socialistisk samhällsbyggnad... Vi svär vår ed att marschera framåt under dessa partiers ledning och inte ens låta döden hindra oss.” Denna gruvarbetared, riktad mot bolsjevikerna, ledde i verkligheten rakt mot bolsjevikrevolutionen. Februariskalet och oktoberkärnan framträder i denna naiva och innerliga bild så klart och tydligt att den på sätt och vis uttömmar hela problemet med den permanenta revolutionen.

Framåt september hade Donetsgruvarbetarna, utan att ha förrätt vare sig sig själva eller sin ed, redan vänt ryggen åt kompromissmakarna. De allra mest efterblivna grupperna bland gruvarbetarna i Ural hade gjort samma sak. En medlem i exekutivkommittén, socialistrevolutionären Osjegov, representant för Ural, gjorde ett besök i sin Isjevskijfabrik i augusti. ”Jag blev fruktansvärt chockad”, skriver han i sin bedrövade rapport, ”av de häftiga förändringar som ägt rum under min frånvaro. Denna organisation inom det socialistrevolutionära partiet som, både för sitt antal (8 000 medlemmar) och sin verksamhet, var känd över hela Uralregionen... hade upplösts och reducerats till 500 människor tack vare oansvariga agitatorer.”

Osjegovs rapport gav inga oväntade nyheter åt exekutivkommittén: samma bild kunde man se i Petrograd. Om socialistrevolutionärerna efter juliråderna tillfälligtvis tagit ett kliv fram till täten i fabriken, och till och med på några platser ökat sitt inflytande, blev deras senare nedgång desto mer brådstörtad. ”Kerenskijs regering segrade förvisso vid tillfället ifråga”, skrev socialistrevolutionären V. Zentsinov senare, ”bolsjevikdemonstranterna spreds för vinden och bolsjevikledarna blev arresterade, men det var en pyrrhuseger.” Detta är alldeles riktigt: liksom kung Pyrrhus vann kompromissmakarna en seger till priset av sin armé. ”Medan mensjevikerna och socialistrevolutionärerna dessförinnan, före den 3–5 juli”, skriver Petrogradarbetaren Skorinko, ”hade varit förmögna att på några platser framträda inför arbetarna utan risk att bli utvisslade, hade de för närvarande inga sådana garantier...”. I allmänhet hade de inga garantier kvar alls.

Det socialistrevolutionära partiet hade inte bara förlorat sitt inflytande utan också förändrat sin sociala sammansättning. De revolutionära arbetarna hade endera redan gått över till bolsjevikerna eller genomgått en inre kris när de tog till flykten. Å andra sidan hade sönerna till butiksägare, kulaker och lägre tjänstemän, som gömt sig i fabriken under kriget, haft tid att komma på att den perfekta platsen för deras del var det socialistrevolutionära partiet. I september var emellertid till och med dem rädda att längre kalla sig socialistrevolutionärer – åtminstone i Petrograd. Arbetarna, soldaterna och i vissa provinser redan också bönderna hade övergivit partiet. Bara de konservativa, byråkratiska och kälkborgerliga skikten fanns kvar.

När de av revolutionen uppväckta massorna gav sitt förtroende åt socialistrevolutionärerna och mensjevnikerna, lovordade dessa båda partier oförbätterligt folkets goda förstånd. När samma massor började vända sig till bolsjevnikerna efter att ha genomgått händelsernas skola, lade kompromissmakarna skulden för sitt eget sammanbrott på folkets okunnighet. Men massorna ville inte medge att de hade blivit okunnigare. Det tycktes dem tvärtom att de nu förstod vad de inte förstått förut.

Allteftersom det socialistrevolutionära partiet skrumpnade och försvagades, började det också spricka längs den sociala sömmen och kastade i denna process över sina medlemmar till fientliga läger. På fälten och i byarna återstod de socialistrevolutionärer som sida vid sida med bolsjevnikerna och under deras ledning hade försvarat sig mot de slag socialistrevolutionärerna i regeringen utdelat. Den skärpta striden mellan de två flyglarna födde en mellanliggande grupp. Under Tjernovs ledning försökte denna grupp bevara enheten mellan förföljarna och de förföljda, trasslade in sig, hamnade i hopplösa och ofta löjligen motsägelser, och komprometterade partiet ännu mer. För att göra det möjligt för dem att framträda på massmöten, blev de socialistrevolutionära talarna tvingade att ihärdigt framhålla sig som ”vänsterfolk”, som internationalister, som inte hade någonting gemensamt med klicken av ”socialistrevolutionärer från mars”. Efter julidagarna gick vänstersocialistrevolutionärerna ut i öppen opposition – utan att ännu formellt bryta med partiet, men de uppfångade sent omsider bolsjevnikernas argument och paroller. Den 21 september förklarade Trotskij på ett sammanträde i Petrogradsovjeten, icke utan dold pedagogisk avsikt, att det höll på att bli ”lättare och lättare för bolsjevnikerna att komma överens med vänstersocialistrevolutionärerna”. Till slut spjälkades dessa människor av i form av ett självständigt parti, för att skriva en av de mest fantastiska sidorna i revolutionens bok. Detta var det sista uppfammandet av den självgodade intellektuella radikalismen och några månader efter oktober fanns inget mer kvar av det än en liten hög aska.

Också bland mensjevnikerna pågick en genomgripande differentiering. Deras Petrogradorganisation råkade i skarp motsättning till deras centralkommitté. Deras centrala kärna, ledd av Tsereteli, som inte hade de bondereserver som socialistrevolutionärerna var i besittning av, smälte ihop ännu snabbare än vad dessa gjorde. Mellanliggande socialdemokratiska grupper, som inte erkände någonting av de två huvudlägren, gjorde fortfarande försök att ena bolsjevnikerna med mensjevnikerna: de närde fortfarande illusionerna från mars, när till och med Stalin hade ansett en förening med Tsereteli önskvärd och trott att ”vi kommer att övervinna smärre meningsskiljaktigheter inom partiet”. Under senare delen av augusti ägde en fusion rum mellan mensjevnikerna och dessa enhetsförespråkare. På deras gemensamma sammanträde hade högerflygeln en avgjord övervikt och den resolution av Tsereteli som var för krig och en koalition med bourgeoisien fick 117 röster mot 79. Tseretelis seger i partiet påskyndade partiets nederlag inom arbetarklassen. Petrogradorganisationen av arbetar-mensjeviker, vilka var ytterst fåtaliga, följde Martov, knuffade honom med sig, irriterad av hans obeslutsamhet och gjorde sig redo att gå över till bolsjevnikerna. I mitten av september anslöt sig organisationen i Vasiljevöns distrikt närapå som helhet till bolsjevnikpartiet. Detta påskyndade agitationen i andra distrikt och i provinserna. Ledarna för de olika strömningarna inom mensjevismen anklagade ilsket varandra på gemensamma sammanträden för att förstöra partiet. Gorkijs tidning, som tillhörde mensjevnikernas vänsterflygel, fastslog i slutet av september att partiets Petrogradorganisation, som för ett tag sedan omfattat omkring 10 000 medlemmar, ”praktiskt taget hade upphört att existera... Den senaste stadskonferensen kunde inte sammanträda då den inte var beslutsmässig.”

Plechanov angrep mensjevnikerna från höger. ”Tsereteli och hans vänner har”, sade han, ”utan att själva veta eller önska det banat väg för Lenin.” Tseretelis eget politiska tillstånd under septemberflodens dagar fångas mycket träffande i kadeten Nabokovs memoarer: ”Det mest

karaktäristiska draget i den stämning han befann sig i vid den tiden var skräcken inför den bolsjevikiska flodvågen. Jag kommer ihåg hur han talade med mig i ett förtroligt samtal om möjligheten av att bolsjevikerna tog makten. 'Naturligtvis', sade han, 'kommer de inte att hålla stånd mer än två eller tre veckor, men tänk bara vilken förödelse det kommer att innebära. Detta måste vi undvika till varje pris.' I hans röst förnam man en äkta, panikslagen oro...". Tsereteli upplevde inför oktober just de känslor som Nabokov varit bekant med under februaridagarna.

*

Sovjeterna var den arena på vilken bolsjevikerna fungerade sida vid sida med socialistrevolutionärerna och mensjevikerna, fastän i ständig konflikt med dem. Förändringen av sovjetpartiernas relativa makt fick naturligtvis inte omedelbart, utan först genom oundvikliga förseningar och konstlade uppskjutanden, sitt uttryck i sovjeternas utseende och deras samhälleliga funktion.

Många av provinssovjeterna hade redan före julidagarna blivit maktorgan. Så var det i Ivanovo-Voznesensk, Lugansk, Tsaritsyn, Cherson, Tomsk och Vladivostok – om inte formellt så åtminstone faktiskt, och om inte kontinuerligt så åtminstone sporadiskt. Krasnojarsksovjeten inrättade helt oberoende ett kupongsystem för inköp av personliga konsumtionsartiklar. Kompromissmakarnas sovjet i Saratov tvingades ingripa i ekonomiska konflikter, arrestera fabriksägare, konfiskera den spårväg som tillhörde belgier, införa arbetarkontroll och organisera produktionen i de övergivna fabriker. I Ural, där bolsjevikerna alltsedan 1905 åtnjutit ett dominerande politiskt inflytande, inrättade sovjeterna ofta domstolar för att ställa medborgare inför rätta, skapade sin egen milis i åtskilliga fabriker och lät betala dess utrustning ur fabriken kassaskrin, organiserade en arbetarinspektion som samlade in råvaror och bränsle till fabriker, övervakade försäljningen av färdiga varor och upprättade en löneskala. I vissa distrikt i Ural tog sovjeterna jorden från jordägarna och underställde den samhällelig odling. Vid metallverken i Simsk organiserade sovjeterna en regional fabriksadministration som tog hand om hela administrationen, kassan, bokföringen och försäljningsavdelningen. Genom denna handling var nationaliseringen av Simsks metall-distrikt i stort sett uppnådd. "Så tidigt som i juli", skriver V. Jeltsin, av vilken vi lånar dessa uppgifter, "befann sig inte blott allting i Uralfabriker i bolsjevikernas händer, utan bolsjevikerna höll redan på att ge undervisning i hur man löser politiska, ekonomiska och agrara problem." Denna undervisning var primitiv – den inskränktes inte till ett system, belystes inte av någon teori – men i många avseenden föregrep den de framtida vägar som skulle anträdas.

Julidagarna träffade sovjeterna mycket hårdare än partiet eller fackföreningarna, eftersom kampen då gällde huvudsakligen liv och död för sovjeterna. Partiet och fackföreningarna kom att behålla sin betydelse både under "fredliga" perioder och under svåra reaktionstider. Deras uppgifter och metoder kom att förändras, men inte deras grundfunktioner. Sovjeterna kunde emellertid endast överleva på grundval av en revolutionär situation och skulle försvinna med den. De förenade majoriteten av arbetarklassen och ställde den ansikte mot ansikte med ett problem som höjer sig ovan alla privatpersoners, grupper och skråns behov, ovan löneproblemet, problemet med reformer och förbättringar i allmänhet – dvs. problemet med erövringen av makten. Men parollen "All makt åt sovjeterna" tycktes skingrad tillsammans med arbetarnas och soldaternas julidemonstration. Detta nederlag som försvagade bolsjevikerna i sovjeterna försvagade sovjeterna i staten ännu mer. "Räddningsregeringen" innebar återuppståndelsen av en självständig byråkrati. Sovjeternas avstående från makten innebar deras förödmjukelse inför kommissarierna, deras försvagning och borttytande.

Nedgången i exekutivkommitténs betydelse fick ett livfullt yttre uttryck: regeringen föreslog kompromissmakarna att de skulle utrymma Tauriska palatset av den anledningen att det var i behov av reparationer inför den konstituerande församlingens sammankallande. Under den första hälften av juli avdelades Smolnijbyggnaden, där adelns döttrar utbildats en gång i tiden, till sovjeterna. Den borgerliga pressen skrev nu om hur man avstod de ”vita duvornas” hus till sovjeterna med samma tonfall som de tidigare talat om bolsjevikernas tillgrepp av Krzesinskas palats. Diverse revolutionära organisationer, bland dem de fackföreningar som nu ockuperade beslagtagna byggnader, blev på samma gång föremål för attacker på grundval av bostadsproblemet. Det var inte fråga om någonting annat än att tränga ut arbetarrevolutionen ur de alltför vidlyftiga kvarter den tillskansat sig inom det borgerliga samhället. Kadetpressen visste inga gränser för sin upprördhet – lite väl senkommet förvisso – över folkets vandalism, deras trampande på den privata och statliga egendomsrätten. Men mot slutet av juli kom ett oväntat faktum i dagen genom typografernas förmedling. De partier som var grupperade runt den ökända riksdumakommittén hade för länge sedan, framkom det, för sina behov tillskansat sig det välmående statliga tryckeriföretaget, dess expeditionsanordningar och portoprivilegier. Kadetpartiets agitationsbroschyrer trycktes inte bara gratis utan distribuerades fritt tonvis och därtill med förtursrätt över hela landet. Ställd inför nödvändigheten att granska denna anklagelse blev exekutivkommittén tvungen att bekräfta den. Kadetpartiet hittade förvisso bara ett nytt ämne för sin indignation: kan man verkligen för ett ögonblick jämställa tillgreppet av regeringsbyggnader för destruktiva syften och användandet av statsegendom till försvar för dess största tillgångar? Om vi gentlemän, med andra ord, något långfingerat rånat staten, är det blott i dess eget intresse. Men det här argumentet framstod inte som övertygande för alla. Byggfackföreningarna menade hårdnackat att de hade större rätt till en byggnad för sin förening än vad kadeterna hade till regeringens tryckeri. Denna meningsskiljaktighet var ingen tillfällighet: den ledde rakt fram till den andra revolutionen. Kadeterna blev i varje fall tvingade att bita sig i tungan lite grann.

En av de instruktörer som exekutivkommittén sänt ut under den andra hälften av augusti avlade efter att ha åkt runt till sovjeterna i södra Ryssland, där bolsjevikerna var avsevärt svagare än i norr, denna rapport om sina oroande iakttagelser: ”De politiska stämningarna håller märkbart på att förändras... Inom de övre kretsarna bland massorna växer en revolutionär stämning som resultat av förändringen i den provisoriska regeringens politik... Man känner bland massorna leda och likgiltighet inför revolutionen. Det råder en påtaglig kyla mot sovjeterna... Sovjeternas funktioner är mer och mer i avtagande...”. Att massorna höll på att tröttna på sina demokratiska mellanhänders vacklande hit och dit står utom allt tvivel, men det var inte mot revolutionen utan mot socialistrevolutionärerna och mensjevikerna som de blev kyligare. Den här situationen blev särskilt outhärdlig på de orter där makten trots alla program faktiskt fanns samlad i händerna på kompromisssovjeterna. Fullkomligt insnärjda i exekutivkommitténs kapitulation inför byråkratin vågade ledarna inte längre göra bruk av sin makt och komprometterade helt enkelt sovjeterna i massornas ögon. En avsevärd del av det vanliga vardagsarbetet hade dessutom övergått från sovjeterna till de demokratiska kommunstyrelserna – en ännu större del till fackföreningarna och fabriks- och verkstadskommittéerna. Mindre och mindre klart blev svaret på frågan: Kommer sovjeterna att överleva? Och hur kommer deras framtid att bli?

Under de första månaderna av sin tillvaro hade sovjeterna, som lämnade alla andra organisationer långt bakom sig, påtagit sig själva uppgiften att skapa fackföreningar, fabrikskommittéer och klubbar, och spelade en framträdande roll i deras verksamhet. Men när de väl kommit på egna fötter hamnade dessa arbetarorganisationer mer och mer under bolsjevikernas ledning. ”Fabriks- och verkstadskommittéerna”, skrev Trotskij i augusti, ”skapas inte på tillfälliga möten. Massorna väljer dem till dessa kommittéer som hemma i

fabrikens dagliga liv visat sin fasthet, sin affärsmässiga karaktär och sin hängivenhet för arbetarnas intressen. Och just dessa fabrikskommittéer består till övervägande del av bolsjeviker.” Det kunde inte längre bli tal om något förmyndarskap över fabrikskommittéerna och fackföreningarna från kompromissovjeternas sida. Tvärtom pågick det en bitter kamp mellan dem. I de problem som berörde massorna allra djupast, visade sig sovjeterna allt mindre förmögna att hävda sig mot fackföreningarna och fabrikskommittéerna. Sålunda genomförde till exempel fackföreningarna i Moskva en generalstrejk i opposition mot sovjeternas beslut. Liknande konflikter ägde rum överallt i lite oklarare former, och det var vanligen inte sovjeterna som avgick med segern.

Indrivna i en återvändsgränd på grund av sin egen politik fann sig kompromissmakarna tvingade att ”tänka ut” tillfälliga sysselsättningar för sovjeterna, att svänga över dem till kulturområdet – att på det hela taget underhålla dem. Förgäves. Sovjeterna var skapade för att föra kamp om makten; för andra uppgifter fanns det bättre lämpade organisationer. ”Hela vår sovjets verksamhet, som löper längs den mensjevikiska och socialistrevolutionära fåran”, skriver Saratovbolsjeviken Antonov, ”förlorade all mening... På ett exekutivkommittémöte gäspade vi av uttråkning tills det blev rent opassande. Den socialistrevolutionära och mensjevikiska pratkvaren var tom och trivial.”

De anfrätta sovjeterna blev allt mindre och mindre förmögna att tjäna som stöd för sitt Petrogradcentrum. Korrespondensen mellan Smolnij och lokalorterna höll på att upphöra: det fanns ingenting att skriva om, ingenting att föreslå, det fanns inga utsikter kvar och inga uppgifter. Denna isolering från massorna tog den handgripliga formen av en finansiell kris. Kompromissmakarnas sovjet i provinserna var själva utan medel och kunde därför inte erbjuda sin stab i Smolnij något stöd, och vänstersovjeterna vägrade demonstrativt finansiellt stöd till en exekutivkommitté som vanhedrat sig genom att delta i kontrarevolutionens verksamhet.

Denna process med sovjeterna som tynade bort, korsades emellertid av processer av annan och delvis motsatt karaktär. Fjärran gränsområden, efterblivna grevskap och otillgängliga landsändar höll på att vakna upp och skapade sina egna sovjeterna och dessa skulle visa på en revolutionär friskhet tills de föll under centrals demoraliserande inflytande eller under regeringens förtryck. Det totala antalet sovjeterna växte snabbt. I slutet av augusti räknade exekutivkommitténs sekretariat till så mycket som 600 sovjeterna, bakom vilka det stod 23 miljoner väljare. Det officiella sovjetssystemet hade rests upp på en mänsklig ocean som böljade mäktigt och drev sina vågor åt vänster.

Sovjeternas politiska pånyttfödelse, som sammanföll med deras bolsjevisering, började från botten. Den första röst som höjdes i Petrograd var distriktsorternas. Den 21 juli framlade en delegation från en samdistriktskonferens för sovjeterna en kravlista inför exekutivkommittén: upplös riksduman, bekräfta arméorganisationernas okränkbarhet genom ett regeringsdekret, återställ vänsterpressen, stoppa avvapningen av arbetarna, gör slut på massarresteringarna, håll högerpressen i schack, sätt stopp för upplösningen av regementen och dödsstraffet vid fronten. I jämförelse med julidemonstrationen är det uppenbart att de politiska kraven här har sänkts, men detta var bara ett första steg mot tillfrisknande. Genom att skära ner parollerna försökte distrikten bredda sin bas. Exekutivkommitténs ledare välkomnade diplomatiskt distriktssovjeternas ”känslighet”, men begränsade sitt svar till försäkran att alla olyckor var ett resultat av juliressningen. De två sidorna skildes hövligt men kylslaget åt.

På grundval av detta program för distriktssovjeterna sattes en betydande kampanj igång. *Izvestija* tryckte från dag till dag resolutioner från sovjeterna, fackföreningar, fabriker, slagskepp och arméenheter, som krävde upplösandet av riksduman, ett slut på förtrycket mot bolsjeviker och eftergivenheten mot kontrarevolutionen. Mot denna allmänna bakgrund

kunde vissa radikalare röster höras. Den 22 juli antog Moskvaprovinsens sovjet, långt före själva Moskvasovjeten, en resolution till förmån för överförandet av makten till sovjeterna. Den 26 juli ”fördömde” Ivanovo-Voznesensksovjeten ”med avsky” den kampmetod som begagnades mot bolsjevikernas parti och sände en hälsning till Lenin, ”den lysande ledaren för det revolutionära proletariatet”. Val som hölls i slutet av juli och under den första hälften av augusti medförde på många platser i landet som regel en förstärkning av bolsjevikfraktionerna i sovjeterna. I Kronstadt, som var utsatt för räder och som nu var ökänt över hela Ryssland, inrymde den nya sovjeten 100 bolsjeviker, 75 vänstersocialistrevolutionärer, 12 mensjevikinternationalister, 7 anarkister och över 90 partilösa av vilka inte en enda öppet vågade erkänna sin sympati för kompromissmakarna. På en regionalkongress för sovjeterna i Ural, som inleddes den 18 augusti, fanns 86 bolsjeviker, 40 socialistrevolutionärer och 23 mensjeviker. Tsaritsyn blev föremål för den borgerliga pressens speciella hat för här hade sovjeten inte bara blivit bolsjevikisk, utan ledaren för de lokala bolsjevikerna, Minin, blev också vald till borgmästare. Kerenskij sände iväg en bestraffningsexpedition mot Tsaritsyn, en stad som var ett rött skynke för Donkosackernas ataman Kaledin – utan någon egentlig förevändning och i det enda syftet att förstöra ett revolutionärt näste. I Petrograd, Moskva och alla industridistrikten höjdes för var dag fler och fler händer för bolsjevikernas förslag.

Händelserna i slutet av augusti ställde sovjeterna inför en prövning. I skuggan av faran ägde mycket snabbt en inre omgruppering rum; den ägde rum överallt och med jämförelsevis litet diskussion. I provinserna såväl som i Petrograd sköts bolsjevikerna – det officiella sovjet-systemets styvbarn – fram i första ledet. Men också inom kompromisspartiets stab blev ”marssocialisterna”, ministeriernas och de officiella väntrummens politiker, temporärt utträngda av mer militanta element som härdats i den underjordiska rörelsen. För dessa nya styrkegrupperingar behövdes en ny organisationsform. Ledningen för det revolutionära försvaret låg nu ingenstans i exekutivkommitténs händer. De var till ringa användning för kampinsatser i det tillstånd som Kornilovresningen fann dem. Överallt bildades särskilda försvarskommittéer, revolutionära kommittéer och staber. De vilade på sovjeterna, avlade rapporter till dem, men representerade ett nytt urval av element, en ny aktionsmetod som svarade mot uppgiftens revolutionära prägel.

Moskvasovjeten skapade – liksom under rikskonferensens dagar – en kampgrupp på sex man, som ensam hade rätt att använda väpnade styrkor och företa arresteringar. Regionalkongressen i Kiev, som hölls i slutet av augusti, rådde sina lokala sovjeter att inte tveka med att ersätta opålitliga representanter för makten, både den militära och civila, och vidta åtgärder för omedelbar arrestering av kontrarevolutionärer och beväpning av arbetarna. I Vjatka lade sig sovjetkommittén till med extraordinära befogenheter, inberäknat förfoganderätten över de väpnade styrkorna. I Tsaritsyn gick hela makten över till sovjetstaben. I Nisjnij-Novgorod installerade den revolutionära kommittén vaktposter på post- och telegrafkontoren. Krasnojarsksovjeten samlade både den civila och militära makten i sina händer.

Med diverse inskränkningar – emellanåt betydande sådana – upprepades denna bild nästan överallt. Och det var på inget vis en ren efterapning av Petrograd. Sovjeternas massammansättning gav deras utveckling karaktären av allmän lag och fick dem att reagera på liknande sätt på varje större händelse. Medan de två delarna i koalitionen skildes åt genom ett inbördeskrigs fronter, hade sovjeterna i praktiken samlat alla de levande krafterna i nationen runt sig. När generalernas offensiv stötte på denna mur gick den i bitar. En lärorikare läxa kunde man inte rimligen begära. ”Trots myndigheternas alla ansträngningar att tränga ut sovjeterna och beröva dem makt”, säger bolsjevikernas deklaration om den här frågan, ”visade sovjeterna under nedsläendet av Kornilovrevolten på de folkliga massornas okuvliga... styrka och initiativförmåga. Efter denna nya erfarenhet, som inget någonsin

kommer att utplåna i arbetarnas, soldaternas och böndernas medvetande, har det rop som höjdes av vårt parti vid själva inledningen av revolutionen – 'All makt åt sovjeterna!' – kommit att bli hela det revolutionära landets röst.“

Stadsdumorna, som gjort ett försök att tävla med sovjeterna, dog ut under de farofyllda dagarna och försvann. Petrogradsduman sände ödmjukt sin delegation till sovjeten “för en förklaring av det allmänna läget och för att upprätta kontakt.“ Det kan tyckas som om sovjeterna, vilka valts av en del av stadens befolkning, skulle ha mindre makt och inflytande än dumorna, vilka valts av hela befolkningen. Men dialektiken i den revolutionära processen har visat att under vissa historiska betingelser är delen ojämförligt större än helheten. Liksom i regeringen bildade kompromissmakarna också i duman ett block med kadeterna mot bolsjevikerna, och detta block lamslog duman på samma sätt som regeringen. Sovjeten visade sig å andra sidan vara den naturliga formen för defensivt samarbete mellan kompromissmakarna och bolsjevikerna mot bourgeoisens angrepp.

Efter Kornilovdagarna öppnade sig ett nytt kapitel för sovjeterna. Fastän kompromissmakarna ännu behöll ett avsevärt antal fula fläckar, särskilt i garnisonen, visade Petrogradsovjeten en så tydlig slagsida åt bolsjevikhållet att det förvånade bägge läger – både höger och vänster. Natten till den 1 september röstade sovjeten, medan den ännu befann sig under Tjcheidzes ordförandeskap, för en arbetar- och bonderegering. De vanliga medlemmarna i kompromissmakarnas fraktioner stödde nästan helt och hållet bolsjevikernas resolution. Tseretelis rivaliserande förslag fick bara omkring 15 röster. Kompromissmakarnas presidium trodde inte sina ögon. Högern begärde namnupprop och detta drog ut till klockan tre på morgonen. För att undvika att öppet rösta mot sina partier begav sig många av delegaterna hem. Men ändå, och trots alla påtryckningsmetoder, fick bolsjevikernas resolution i slutomröstningen 279 röster mot 115. Detta var ett stort faktum. Detta var början till slutet. Presidiet tillkännagav bedövade att de skulle avgå.

På ett gemensamt sammanträde med de ryska sovjetinstitutionerna i Finland den 2 september antogs en resolution, med 700 röster mot 13 och 36 nedlagda, som var för en sovjetregering. Den 5 följde Moskvasovjeten i Petrograds fotspar. Med 355 röster mot 254 uttryckte den inte bara sin brist på förtroende för den provisoriska regeringen och förklarade den vara ett vapen för kontrarevolutionen utan fördömde också exekutivkommitténs koalitionspolitik. Presidiet, lett av Tjintjuk, tillkännagav att det skulle avgå. En sovjetkongress för centrala Sibirien, som hölls i Krasnojarsk den 5 september, följde fullt ut bolsjevikledningen. Den 8 september antogs bolsjevikresolutionen i de arbetardeputerades Kievsovjet med en majoritet av 130 mot 66 – fastän det bara fanns 95 deputerade i den officiella bolsjevikfraktionen. På den finska sovjetkongressen som hölls den 10 september representerades 150 000 matrosar, soldater och ryska arbetare av 69 bolsjeviker, 48 vänstersocialistrevolutionärer och ett fåtal partilösa. De bondedeputerades sovjet i Petrogradprovinsen valde bolsjeviken Sergejev som delegat till den demokratiska konferensen. Här visades än en gång att i de fall partiet genom arbetares eller soldaters förmedling lyckas komma i kontakt med byarna samlas bönderna ivrigt kring dess fana.

Bolsjevikpartiets dominans i Petrogradsovjeten visade sig på ett dramatiskt sätt vid det historiska sammanträdet den 9 september. Alla fraktionerna hade ihärdigt samlat sina medlemmar: ”Det är fråga om sovjeternas öde.” Omkring 1 000 arbetar- och soldatdeputerade samlades. Hade röstningen den 1 september varit en ren episod orsakad av den tillfälliga sammansättningen på sammanträdet eller innebar den en fullständig förändring av sovjetens politik? Så ställdes frågan. Av fruktan för att de inte skulle kunna samla en majoritet mot presidiet, i vilket alla ledarna för kompromissmakarna var medlemmar – Tjcheidze, Tsereteli, Tjernov, Gotz, Dan och Skobelev – lade bolsjevikfraktionen fram en motion om att presidiet skulle

väljas på proportionell basis. Detta förslag, som i viss utsträckning skulle fördunkla skärpan i de principiella motsättningarna, och för den skull grundligt fördömdes av Lenin, hade den taktiska fördelen att det försäkrade sig om de vacklande elementens stöd. Men Tsereteli förkastade kompromissen. Presidiet vill veta, sade han, huruvida sovjeten verkligen har förändrat sin inriktning: ”Vi kan inte genomföra bolsjevikernas taktik.” Den resolution högern lade fram förklarade att röstningen den 1 september inte svarat mot sovjetens politiska linje och att sovjeten liksom förut hade förtroende för sitt presidium. Det fanns inget annat att göra för bolsjevikerna än att acceptera utmaningen, och detta gjorde de så mycket villigare. Trotskij, som för första gången framträdde efter sin frigivning från fängelset och varmt välkomnades av en betydande del av församlingen – båda sidor mätte i sina inre applåd: är det en majoritet eller ej? – krävde en förklaring före omröstningen: är Kerenskij liksom förut, medlem av presidiet? Presidiet svarade efter en stunds tvekan jakande – och lät sålunda, fastän man redan var nertyngd av synder, binda ännu en kvarnsten om sin hals. ”Vi hade verkligen trott”, sade Trotskij, ”att Kerenskij inte skulle tillåtas att sitta i presidiet. Vi misstog oss. Kerenskijns vålnad sitter nu mellan Dan och Tjcheidze... När de föreslår er att godta presidiet politiska linje, glöm då inte att ni kommer att godta Kerenskijns politik.” Mötet fortskred under högsta tänkbara spänning. Ordningen upprätthölls av en önskan hos alla och en var, att inte tillåta något utbrott. Alla ville så snart som möjligt räkna antalet vänner och fiender. De insåg alla att de höll på att avgöra frågan om makten – om kriget – om revolutionens öde. Det beslöts att röstning skulle ske genom att gå ut ur rummet. De som accepterade presidiet avgång skulle gå ut: det är lättare för en minoritet att gå ut än en majoritet. I varje skrymsle i salen började nu en lidelsefull och viskande agitation. Det gamla presidiet eller det nya? Koalitionen eller sovjetmakten? En stor skara människor tycktes vara på väg mot dörren – alltför stor enligt presidiet uppfattning. Bolsjevikledarna uppskattade för sin del att det skulle saknas ungefär 100 röster för majoritet. ”Och det kommer att bli enastående bra”, tröstade de sig i förväg. Men arbetarna och soldaterna fortsatte att driva och driva mot dörren. Det hördes ett dämpat muller av röster – korta utbrott av högljudd argumentation. Från en sida skrek en röst: ”kornilovister!” Från den andra: ”julihjältar!” Proceduren varade omkring en timme. Armar pendlade i aldrig tidigare skådad omfattning. Presidiet, som knappt kunde kontrollera sin upphetsning, stannade under hela timmen uppe på estraden. Till slut räknades resultatet ihop och jämfördes: för presidiet och koalitionen 414 röster, mot 519, nedlagda 67! Den nya majoriteten applåderade likt en orkan, extatiskt, furiöst. Det hade den rätt till. Segern hade haft sitt pris. En bra bit av vägen hade tillryggalagts.

De störtade ledarna drog sig, fortfarande förvirrade av slaget och med långa ansikten, bort från estraden. Tsereteli kan inte avhålla sig från en sista ryslig förutsägelse: ”Vi drar oss tillbaka från denna tribun”, utbrister han och vänder sig till hälften om när han går, ”medvetna om att vi under ett halvt år hållit revolutionens fana högt och värdigt. Denna fana har nu övergått i era händer. Vi kan bara uttrycka vår önskan att ni kan hålla den på samma sätt hälften så länge!” Tsereteli misstog sig lika grymt angående tiden som allt annat.

Petrogradsovjeten, föräldern till alla andra sovjet, stod hädanefter under bolsjevikernas ledning, vilka senast igår varit ”en liten obetydlig samling demagoger.” Trotskij påminde från talarstolen presidiet om att anklagelsen mot bolsjevikerna för att vara i den tyska stabens sold inte hade tagits tillbaka. ”Låt miljukovarna och gutjkovarna berätta sina livs historier dag för dag. De vågar inte göra det. Men vi är beredda vilken dag som helst att redogöra för våra aktiviteter. Vi har inget att dölja inför det ryska folket...”. I en särskild resolution ”brännmärkte” Petrogradsovjeten ”med avsky författarna, spridarna och främjarna av förtalet.”

Bolsjevikerna tog sig nu an sin arvedel. Den visade sig vara både kolossal och enastående mager. Exekutivkommittén hade från Petrogradsovjeten i god tid forslat bort de två tidningar den startat, alla administrativa tjänster, alla tillgångar och all teknisk utrustning, inberäknat

skrivmaskiner och bläckhorn. De oräkneliga bilar som stått till sovjetens förfogande sedan februaridagarna hade samtliga förts över i förvar hos kompromissmakarnas olymp. De nya ledarna hade ingenting – inga finanser, inga tidningar, ingen sekreterarapparat, inga fortskaffningsmedel, inga pennor och bläckpennor. Ingenting annat än de kala väggarna och – arbetarnas och soldaternas glödande förtroende. Detta visade sig emellertid vara tillräckligt.

Efter denna fundamentala brytning i sovjetens politik började kompromissmakarleden glesna ännu snabbare. När Dan den 11 september försvarade koalitionen inför Petrogradsovjeten och Trotskij talade för en sovjetregering förkastades koalitionen med alla röster utom 10 och 7 nedlagda! Samma dag fördömde Moskvasovjeten enhälligt förtrycket av bolsjevikerna. Kompromissmakarna fann sig snart undanskuffade till en smal sektor till höger, en sådan som bolsjevikerna förfogat över till vänster vid revolutionens början. Men med vilken skillnad! Bolsjevikerna hade alltid varit starkare bland massorna än i sovjeterna. Kompromissmakarna hade tvärtom fortfarande större plats i sovjeterna än bland massorna. Bolsjevikerna hade under sin svaghetstid en framtid. Kompromissmakarna hade inget annat kvar än sitt förflutna – och ett förflutet som man inte hade någon anledning att vara stolta över.

Jämte sin kursändring förändrade Petrogradsovjeten sitt yttre utseende. Kompromissledarna försvann fullständigt ur synfältet och grävde ner sig i exekutivkommittén. I sovjeten ersattes de med stjärnor av andra och tredje storleken. Med Tseretelis, Tjernovs, Avksentiev's och Skobelev's försvinnande upphörde också vännerna till och beundrarna av dessa demokratiska ministrar att visa sig – de radikalt sinnade officerarna och damerna, de halvsocialistiska skribenterna, kulturpersoner och berömdheter. Sovjeten blev homogenare – färglösare, dystrare, men mer seriös.

Kapitel XIII: Bolsjevikerna och sovjeterna

Vid ett närmare betraktande tycks inte bara bolsjevikagitationens medel och verktyg vara alldeles oproportionerliga i jämförelse med bolsjevismens politiska inflytande, utan rentav förbluffande i sin obetydlighet. Fram till julidagarna hade partiet 41 publikationer – inräknat vecko- och månadspublicationer, med en sammanlagd upplaga av 320 000. Efter juliräderna krympte upplagan ihop till hälften. Mot slutet av augusti trycktes partiets huvudorgan i 50 000 exemplar. Under de dagar när partiet höll på att vinna över Petrograd- och Moskvasovjeterna uppgick kontanterna i centralkommitténs kassa bara till 30 000 i pappersrubel.

Intelligentsian kom knappast in i bolsjevikpartiet överhuvudtaget. Ett brett skikt av så kallade ”gammelbolsjevik” från de studenter som anslutit sig till revolutionen 1905 hade sen dess övergått till att bli mycket framgångsrika ingenjörer, läkare, regeringstjänstemän och nu visade de partiet otvunget den fientliga anblicken av sina ryggar. Till och med i Petrograd kändes för varje steg bristen på journalister, talare och agitatorer, och provinserna hade helt och hållet berövats de få man haft. ”Det finns inga ledare; det finns inga politiskt skolade människor som kan förklara för massorna vad bolsjevikerna vill!” – detta rop kom från hundratals avlägsna trakter och särskilt från fronten. I byarna fanns det nästan inga bolsjevik kärnor alls. Postförbindelserna var i fullständig ordning. Lokalorganisationerna, som lämnats att sköta sig själva, skulle tid efter annan förebrå centralkommittén – och icke utan grund – att den bara ägnade sig åt Petrograd.

Hur kom det sig att bolsjevikernas idéer och paroller med denna svaga apparat och nästan obefintligt spridda partipress kunde bemäktiga sig folket? Förklaringen är mycket enkel: de paroller som svarar mot en klass och en epoks angelägna krav skapar sig tusentals kanaler. En glödhet revolutionär förmedlingslänk är en utmärkt ledare för idéer. Bolsjeviktidningarna lästes högt, lästes sönder och samman. De viktigaste artiklarna lärdes utantill, reciterades, kopierades och trycktes upp varhelst det var möjligt. ”Vårt stabstryckeri”, säger soldaten

Pireiko, ”gjorde revolutionen stora tjänster. Hur många enskilda artiklar ur *Pravda* tryckte vi inte, och hur många småbroschyrer, mycket nära och begripliga för soldaterna! Och alla dessa spreds snabbt längs fronten med hjälp av flygpost, cyklar och motorcyklar...”. På samma gång fann den borgerliga pressen knappt läsare, fastän den tillhandahölls vid fronten i kostnadsfria miljonupplagor. De tunga balarna förblev öppnade. Denna bojkott av den ”patriotiska” pressen antog emellanåt rent demonstrativa former. Representanter för 18:e sibiriska divisionen tog en resolution, där man bad de borgerliga partierna att sluta skicka litteratur, eftersom den ”till ingen nytta användes för att koka tevattnen”. Bolsjevikpressen användes på ett helt annorlunda sätt. Följaktligen var koefficienten för dess nyttiga – eller om ni så vill – skadliga – effektivitet avsevärt högre.

Den vanliga förklaringen till framgången för bolsjevismen inskränkte sig till en anmärkning om ”enkelheten i dess paroller”, vilket sammanföll med massornas önskningsar. I detta finns ett visst mått av sanning. Det enhetliga i bolsjevikernas politik berodde på det faktum att bolsjevikerna, till skillnad från de ”demokratiska partierna”, var fria från outtalade eller halvuttalade evangelier som till syvende och sist gick ut på ett försvar för privategendomen. Den distinktionen är emellertid inte ensamt uttömmande. Medan demokratin på högerkanten tävlade med bolsjevikerna fanns till vänster också anarkisterna, maximalisterna och vänster-socialistrevolutionärerna, som försökte tränga ut dem. Men inte heller någon av dessa grupper reste sig någonsin ur sin kraftlöshet. Vad som särskilde bolsjevismen var att den underordnade det subjektiva målet, försvaret av massornas intressen, revolutionslagarna såsom en objektivt betingad process. Den vetenskapliga upptäckten av dessa lagar, och först av allt de som styr folkliga massrörelser, utgjorde grunden till bolsjevikstrategin. De arbetande vägleds i sin kamp inte bara av sina egna krav utan av sina livserfarenheter. Hos bolsjevismen fanns inte minsta antydning till något aristokratiskt förakt för massornas självständiga erfarenheter. Tvärtom tog bolsjevikerna dessa till sin utgångspunkt och byggde vidare på dem. Det var en av de främsta orsakerna till deras överlägsenhet.

Revolutioner är alltid mångordiga och bolsjevikerna undgick inte denna lag. Men medan mensjevikernas och socialistrevolutionärernas agitation var virrig, självmotsägande och allt som oftast kringgående, kännetecknades bolsjevikernas agitation av sin koncentrerade och genomtänkta karaktär. Kompromissmakarna pratade sig ur svårigheter, bolsjevikerna gick dem till mötes. En fortgående analys av den objektiva situationen, prövning av slagord mot fakta, en seriös inställning till fienden även när denne inte var alltför seriös, gav bolsjevikagitationen särskild styrka och förmåga att övertyga.

Partipressen överdrev inte framgångar, förvrängde inte styrkeförhållandena och försökte inte vinna genom att skrika. Lenins skola var en skola för revolutionär realism. De uppgifter bolsjevikpressen lämnade 1917 visar sig i ljuset av den historiska krisen och epokens dokument utan jämförelse vara mycket korrektare än de uppgifter alla andra tidningar lämnade. Denna korrekthet var ett resultat av bolsjevikernas revolutionära styrka, men på samma gång förstärkte den deras styrka. Förnekelsen av denna tradition har senare blivit en av epigoneriets allra fördärvligaste drag.

”Vi är inga charlataner”, sade Lenin omedelbart efter sin ankomst. ”Vi måste utgå enbart ifrån massornas medvetenhet. Även om det är nödvändigt att förbli i minoritet, må det vara så... Vi får inte vara rädda för att befinna oss i minoritet... Vi ska fortsätta vårt kritiska arbete för att rädda massorna från svek... Vår linje kommer att visa sig riktig. Alla förtryckta kommer att komma till oss... De har ingen annan utväg.” Här har vi bolsjevikpolitiken begriplig från början till slut, dvs. som en direkt motsats till demagogi och äventyrlighet.

Lenin håller sig gömd. Han bevakar med spänd uppmärksamhet tidningarna, läser som vanligt mellan raderna eller snappar i personliga samtal – inte alltför ofta – upp ekon från

ogenomtänkta idéer och intentioner som inte uttryckts. Massorna faller tillbaka. Medan Martov försvarar bolsjevikerna mot förtal hänger han sig samtidigt åt en sorgsam ironi på bekostnad av ett parti som varit så ”listigt” att det förgjort sig självt. Lenin gissar – och direkta rykten om det kommer snart att nå honom – att till och med några av bolsjevikerna inte heller går fria från tecken på ånger, att den lättpåverkade Lunatjarskij inte är ensam. Lenin skriver om småborgarens gnällighet och den ”renegatverksamhet” de bolsjeviker bedriver som visar en benägenhet att svara på detta gnäll. Bolsjevikerna i distrikten och i provinserna snappar med gillande upp dessa strama ord. De blir åter och ännu fastare övertygade: ”Den gamle” håller inte på att förlora förståndet. Hans vilja är fast. Han kommer inte att ge vika för några tillfälliga stämningar.

En medlem i bolsjevikernas centralkommitté – kanske Sverdlov – skriver till en provins: ”Vi är för tillfället utan tidningar... Organisationen har inte upplösts... Kongressen är inte uppskjuten.” Lenin följer, så långt hans påtvingade isolering medger, uppmärksamt förberedelserna för partikongressen och anger dess huvudfråga: att planera den fortsatta offensiven. Kongressen beskrevs i förväg som en förenad kongress, eftersom den ser till att vissa autonoma revolutionära grupper dras in i bolsjevikpartiet. Den främsta bland dessa var Petrograds interdistriktsorganisation som omfattade Trotskij, Joffe, Uritskij, Rjazanov, Lunatjarskij, Pokrovskij, Manuilskij, Krachan, Jurenev och flera andra revolutionärer som var kända sedan förut, eller än så länge bara på väg att bli kända.

Den 2 juli, strax innan demonstrationen, hade mezjrajontsij hållit en konferens som representerade omkring 4 000 arbetare. ”Majoriteten”, skriver Suchanov som fanns på läktaren, ”var för mig okända arbetare och soldater... Ett energiskt arbete hade pågått och att det varit en framgång stod klart för samtliga av oss. Det fanns bara en svårighet: Vad är skillnaden mellan er och bolsjevikerna, och varför är ni inte med dem?” För att påskynda det sammangående som vissa enskilda ledare i organisationen försökte skjuta upp publicerade Trotskij i *Pravda* följande uttalande: ”Det existerar enligt min uppfattning för närvarande inga meningsskiljaktigheter vare sig i princip- eller taktikfrågor mellan interdistriktet och bolsjevikorganisationerna. Följaktligen finns det inga motiv som berättigar dessa organisationers särexistens.”

Den förenade kongressen inleddes den 26 juli – i själva verket bolsjevikpartiets sjätte kongress – och den höll sina sammanträden halvlegalt och gömde sig omväxlande i två olika arbetardistrikt. Där var 175 delegater, 157 med rösträtt, representerande 112 organisationer, omfattande 176 750 medlemmar. I Petrograd fanns det 41 000: 36 000 i bolsjevikorganisationen, 4 000 i mezjrajontsij och omkring 1 000 i militärorganisationen. I de centrala industriregionerna, där Moskva utgör brännpunkten, hade partiet 42 000 medlemmar, i Ural 25 000, i Donetsbäckenet omkring 15 000. I Kaukasus kunde man hitta stora bolsjevikorganisationer i Baku, Grosnij och Tiflis. De första två bestod nästan uteslutande av arbetare, i Tiflis dominerade soldaterna.

Kongressdeltagarna förkroppsligade partiets förrevolutionära förflutna. Av 171 delegater som fyllde i ett frågeformulär hade 110 tillbringat 245 år i fängelse, 10 delegater hade tillbringat 41 år i straffarbete, 24 hade tillbringat 73 år i straffläger, 55 delegater hade befunnit sig i exil 127 år, 27 hade varit utomlands i 89 år och 150 hade varit fängslade 549 gånger.

”På den här kongressen”, som Pjatnitskij, en av sekreterarna i Kommunistiska internationalen senare kom ihåg, ”var varken Lenin, Trotskij, Zinovjev eller Kamenev närvarande... Fastän frågan om partiprogrammet hade dragits bort från dagordningen avlöpte kongressen ändå bra och på ett affärsmässigt sätt utan partiets ledare...”. Till grund för arbetet låg Lenins teser. Bucharin och Stalin höll huvudrapporterna. Stalins rapport är ett gott mått på den sträcka talaren själv tillryggalagt tillsammans med partikadern under de fyra månader som gått efter

Lenins ankomst. Med teoretisk försagdhed, men med politisk beslutsamhet försöker Stalin nämna de egenskaper som definierar ”den socialistiska arbetarrevolutionens djupa karaktär.” Enstämmigheten på den här konferensen i jämförelse med aprilkonferensen är genast iögonenfallande.

Vad gällde valen till centralkommittén säger kongressrapporten: ”Namnen på de fyra medlemmar i centralkommittén som fått de flesta rösterna uppläses högt: Lenin – 133 röster av 134, Zinovjev 132, Kamenev 131 och Trotskij 131. Vid sidan av dessa fyra, valdes följande medlemmar till centralkommittén: Nogin, Kollontaj, Stalin, Sverdlov, Rykov, Bucharin, Artem, Joffe, Uritskij, Miljutin, Lomov.” Medlemmarna i denna centralkommitté bör man noga lägga märke till. Det är under deras ledarskap som oktoberrevolutionen kommer att genomföras.

Martov hälsade kongressen med ett brev i vilket han än en gång uttryckte sin djupa avsky för förtalskampanjen men förblev i grundfrågorna stående på tröskeln till handling. ”Vi får inte ersätta den makterövring som en majoritet av den revolutionära demokratin ska genomföra med makterövring i kamp mot denna majoritet och emot den...”. Med ”en majoritet av den revolutionära demokratin” menade Martov, liksom tidigare, den officiella sovjetrepresentation som inte längre hade någon mark under fötterna. ”Martov är uppknuten till socialpatrioterna, inte bara genom en tom fraktionell tradition”, skrev Trotskij vid den tiden, ”utan genom en djupgående opportunistisk inställning till den sociala revolutionen såsom ett avlägset mål som inte kan avgöra vårt närmande till dagens problem. Detta räcker i sig för att avskilja honom från oss.”

Endast ett litet antal vänsternsjevikiker, ledda av Larin, kom på ett avgörande sätt över till bolsjevikerna under den här perioden. Jurenev, framtida sovjetdiplomat, höll rapporten till konferensen i fråga om fusion med dessa internationalister och kom till slutsatsen att det var nödvändigt att gå samman med ”en minoritet av mensjevikiminoriteten...”. Ett rikligt flöde till partiet av forna mensjeviker började först efter oktoberrevolutionen. Genom att inte ansluta sig till den proletära resningen utan till den makt som blev ett resultat av den avslöjade mensjevikerna här opportunistens grundläggande egenskaper – underkastelse under de rådande makterna. Lenin, som alltid var ytterst känslig i fråga om ingredienserna i partiet, kom snart fram med kravet att 99 procent av mensjevikerna som anslutit sig efter oktoberrevolutionen borde uteslutas. Han var långt ifrån att uppnå det målet. Senare öppnades dörrarna på vid gavel för mensjeviker och socialistrevolutionärer, och forna kompromissmakare har blivit ett av den stalinistiska partiregimens bålverk. Men allt det där har att göra med senare tider.

Sverdlov, den praktiske organisatören av kongressen, rapporterade: ”Trotskij hade redan före kongressen tagit plats i vår tidningsredaktion, men hans fängelsevistelse förhindrade hans faktiska deltagande.” Det var först på denna julikongress som Trotskij formellt anslöt sig till bolsjevikipartiet. Här gjordes bokslut över år av oenighet och fraktionskamp. Trotskij kom till Lenin som till en lärare vars styrka och betydelse han förstod senare än många andra, men kanske mer fullständigt än dem. Raskolnikov, som stod i nära kontakt med Trotskij alltsedan denne anlät från Kanada, och som senare kom att tillbringa flera veckor sida vid sida i fängelse med honom, har i sina minnen skrivit: ”Trotskij's inställning till Vladimir Iljitj (Lenin) präglades av enorm uppskattning. Han placerade honom högre än någon samtida han någonsin mött, vare sig i Ryssland eller utomlands. I det tonfall Trotskij talade om Lenin kände man lärjungens hängivenhet. Vid den tiden hade Lenin bakom sig trettio års arbete för proletariatet och Trotskij tjugo. Ekona av deras meningsskiljaktigheter under förkrigsperioden hade försvunnit helt och hållet. Det förelåg ingen skillnad mellan Lenins och Trotskij's taktiska linje. Deras närmande till varandra, som man redan under kriget kunde iaktta,

avgjordes fullständigt och tveklöst från den stunden Lev Davidovitj (Trotskij) återkom till Ryssland. Efter hans allra första tal förstod alla vi gamla leninister att han var vår." Till detta kan vi tillägga att bara antalet röster som lades för Trotskij i valet till centralkommittén visar att ingen i bolsjevikretsar såg på honom som en utanförstående ens i det ögonblick när han inträdde i partiet.

Osynligt närvarande på kongressen skänkte Lenin dess arbete en anda av ansvarsfullhet och djärvhet. Detta partis grundare och läromästare stod inte ut med hafsighet, vare sig i teori eller i praktisk politik. Han visste att en oriktig ekonomisk formel, liksom en ouppmärksam politisk iakttagelse, tar grym hämnd i själva handlingsögonblicket. Till försvar för sin noggranna och uppmärksamma inställning till varje partitext, till och med sådana av mindre betydelse, sade Lenin vid mer än ett tillfälle: "Detta är ingen trivial detalj. Vi måste vara noggranna. Våra agitatorer ska lära sig det och inte hamna på avvägar...". "Vi har ett fint parti", skulle han tillägga, och ha i åtanke just denna allvarliga, minutiösa inställning som utmärkte den ordinära agitatorn i fråga om vad som skulle sägas och hur det skulle sägas.

Djärvheten i bolsjevikparollerna gjorde vid mer än ett tillfälle ett fantastiskt intryck. Lenins aprilteser välkomnades på det sättet. I verkligheten är närsyntheten det fantastiska under en revolutionär epok. Realism är under sådana tider otänkbar utan en långsiktig politik. Det räcker inte med att säga att allt fantastiskt var bolsjevismen helt främmande. Faktum är att Lenins parti var det enda partiet med politisk realism under revolutionen.

I juni och början av juli klagade arbetarbolsjevikerna vid ett flertal tillfällen att de ofta tvingades spela rollen av brandspruta i förhållande till massorna – och inte heller alltid så framgångsrikt. Juli medförde jämte nederlaget en dyrt förvärvad läxa. Massorna blev betydligt uppmärksamare på partiets varningar, mer förstående för dess taktiska beräkningar. Partiets julkongress bekräftade dessa varningar. "Proletariatet får inte ge efter för bourgeoisins provokationer, som för närvarande bara skulle ha alltför stor glädje av att i förtid driva oss till kamp." Hela augusti, och särskilt den senare hälften, präglades av ständiga varningar från partiet till arbetarna och soldaterna: gå inte ut på gatorna. Bolsjevikledarna själva skämtade ofta om likheten mellan sina varningar och den tyska socialdemokratins politiska ledmotiv som oförtröttligt håller massorna tillbaka från varje verklig kamp genom att hänvisa till faran för provokatörer och nödvändigheten av att samla styrka. I verkligheten var likheten imaginär. Bolsjevikerna förstod mycket väl att styrka samlas i kamp och inte genom att passivt undvika den. Studiet av verkligheten var för Lenin enbart en teoretisk utforskning i handlingens intresse. I värderingen av läget uppfattade han alltid sitt parti i sin kärna som en aktiv kraft. Han såg med särskild fientlighet – eller rättare avsky – på den austromarxism Otto Bauer, Hilferding och andra stod för och för vilka teoretisk analys rätt och slätt består av passivitetens lärda kommentarer. Försiktighet är en broms och inte en drivkraft. Ingen har någonsin företagit en resa med bromsarna på och ingen har någonsin skapat någonting av försiktighet. Men bolsjevikerna visste icke desto mindre mycket väl, att kampen kräver beräkning av styrkorna – att man måste vara försiktig för att vinna rätten att vara djärv.

När resolutionen från den sjätte kongressen utfärdade sin varning för förhastade konflikter betonade den på samma gång att striden måste inledas i det ögonblick "när den allnationella krisen och massornas djupa rörelse har skapat gynnsamma betingelser för att stadens och landsbygdens fattiga ska kunna gå över på arbetarnas sida." Med revolutionens tempo var det inte här fråga om årtionden eller år, utan om några få månader.

När kongressen ställde uppgiften på dagordningen att förklara för massorna nödvändigheten av att göra sig redo för en väpnad resning, beslöt den på samma gång att dra tillbaka den centrala parollen från den föregående perioden: överförande av makten till sovjeterna. Det ena

hängde ihop med det andra. Lenin hade banat väg för denna parolländring med sina artiklar, brev och personliga samtal.

Maktens överförande till sovjeterna innebar, i sin omedelbara betydelse, ett överförande av makten till kompromissmakarna. Detta kunde ha genomförts på fredlig väg, genom att helt enkelt avskeda den borgerliga regeringen, som bara överlevt tack vare kompromissmakarnas välvilja och resterna av det förtroende som fanns kvar bland massorna. Arbetarnas och soldaternas diktatur hade varit ett faktum ända sedan den 27 februari. Men arbetarna och soldaterna var inte i tillräcklig utsträckning medvetna om detta faktum. De hade anförtrott makten åt kompromissmakarna, vilka i sin tur överlämnat den till bourgeoisien. Bolsjevikernas beräkningar om en fredlig utveckling av revolutionen vilade inte på förhoppningen att bourgeoisien frivilligt skulle överlåta makten till arbetarna och soldaterna, utan på att arbetarna och soldaterna i god tid skulle förhindra kompromissmakarna från att ge makten till bourgeoisien.

Koncentrerandet av makten till sovjeterna under en sovjetdemokratisk regim skulle för bolsjevikernas del ha öppnat ett fullständigt tillfälle att hamna i majoritet i sovjeten, och följaktligen bilda regering på grundval av sitt program. För detta ändamål skulle en väpnad resning ha varit onödig. Maktväxlingen mellan partier kunde ha genomförts på fredlig väg. Partiets alla ansträngningar från april till juli hade varit inriktade på möjligheten av en fredlig utveckling av revolutionen genom sovjeten. ”Tålmodigt förklara” – detta hade varit nyckeln till bolsjevikpolitiken.

Julidagarna hade radikalt förändrat situationen. Från sovjeterna hade makten övergått i händerna på en militärklick i nära kontakt med kadeterna och ambassaderna, en klick som blott temporärt tolererade Kerenskij i egenskap av demokratiskt varumärke. Om exekutivkommittén hade beslutat att lägga fram en resolution som överförde makten i dess egna händer, skulle resultatet ha varit helt annorlunda mot tre dagar tidigare. Ett kosackregemente med män från militärskolorna skulle troligen ha gått in i Tauriska palatset och försökt arresteras ”usurpatörerna”. Parollen ”Makt åt sovjeterna” innebar från och med nu väpnad resning mot regeringen och de militärklickar som stod bakom den. Men att göra uppror för ”makt åt sovjeterna” när sovjeterna inte ville ha makten var uppenbart dumt.

Å andra sidan hade det från och med nu blivit tveksamt – vissa ansåg det till och med osannolikt – huruvida bolsjevikerna kunde vinna majoritet i de maktlösa sovjeterna genom fredliga val. Efter att ha låtit sig förknippas med juliråderna mot arbetarna och bönderna, skulle naturligtvis mensjevikerna och socialistrevolutionärerna fortsätta att erbjuda en täckmantel för våldshandlingar mot bolsjevikerna. I egenskap av kompromissmakarnas inrättningar skulle sovjeterna övergå till en ryggradslös opposition under en kontra-revolutionär regering, för att därefter snart försvinna helt och hållet.

Under sådana omständigheter kunde det inte längre bli tal om en fredlig övergång av makten till proletariatet. För bolsjevikpartiet innebar detta: ”Vi måste förbereda oss för en väpnad resning. Under vilken paroll? Den uppriktiga parollen om proletariatets och fattigböndernas erövring av makten. Vi måste framställa den revolutionära uppgiften i dess nakna form. Vi måste frigöra sakens klassväsen från dess tvetydiga sovjetform. Detta var inte ett förnekande av sovjeterna som sådana. Efter att ha vunnit makten skulle proletariatet bli tvingat att organisera staten på grundval av sovjeter. Men dessa skulle vara andra sovjeter, som fullföljde ett historiskt arbete direkt motsatt kompromisssovjeternas defensiva funktion.

”Parollen om maktens överförande till sovjeterna”, skrev Lenin, under de första förtals- och angreppssalvorna, “skulle nu låta som quijotism eller som ett skämt. Denna paroll skulle, i objektiv mening, vara ett bedrägeri mot folket – att bibringa dem illusionen att det nu skulle räcka att sovjeterna önskade ta makten eller antog en resolution med den innebörden för att

motta makten. Som om det i sovjeten inte fanns ett parti som vanhedrat sig genom att hjälpa bödeln! Som om vi kunde göra det som inträffat till något som aldrig inträffat.”

Ge upp kravet på ett maktöverförande till sovjeterna? Vid första påseende chockerades partiet av den här tanken – eller den chockerade snarare agitorkadern, som under de föregående tre månaderna hade levt så mycket med denna populära paroll att de nästan kommit att identifiera den med hela revolutionens innehåll. En diskussion började inom partikretsar. Många framstående partiarbetare, sådana som Manuilskij, Jurenev och andra, menade att ett tillbakadragande av parollen ”Makten åt sovjeterna” skulle medföra fara för att proletariatet isolerade sig från bönderna. Det här argumentet satte institutioner i klassers ställe. Fetischism när det gäller organisationsformer— hur förunderligt det än kan verka vid första påseende – är en särskilt vanlig åkomma inom revolutionära kretsar. ”Så länge vi finns kvar bland ledamöterna i dessa sovjeter”, skrev Trotskij, ”ska vi försöka åstadkomma att sovjeterna, vilka återspeglar revolutionens flydda dagar, förmår att resa sig i nivå med den framtida uppgiften. Men oavsett hur viktig frågan om sovjeternas roll och öde än är, är frågan för oss helt underordnad den kamp proletariatet och stadens, arméns och landets halvproletära massor bedriver för politisk makt, för en revolutionär diktatur.”

Frågan om vilka massorganisationer som skulle tjäna partiet som ledarskap för resningen tillät inte ett *a priori*, än mindre ett kategoriskt svar. Resningens verktyg kunde ha varit fabrikskommittéerna och fackföreningarna, vilka redan befann sig under bolsjevikernas ledning, och på samma gång vissa sovjeter som i enstaka fall brutit sig ur kompromissmakarnas bojar. Lenin sade exempelvis till Ordsjonikidse: ”Vi måste svänga gravitationscentrat över till fabriks- och verkstadskommittéerna. Fabriks- och verkstadskommittéerna måste bli resningens verktyg.”

Efter att massorna råkat i konflikt med sovjeterna i juli, och till en början funnit dem vara passiva opponenter och sedan aktiva fiender, fann denna parollförändring god jordmån i deras medvetenhet. Just häri låg Lenins ständigt främsta verksamhet: att med största möjliga enkelhet uttrycka det som å ena sidan stammade ur objektiva betingelser, och å andra formulerade massornas subjektiva erfarenheter. Det är inte Tseretelis sovjeter vi nu ska erbjuda makten – så kände de avancerade arbetarna och soldaterna. Vi får nu ta den i våra egna händer.

Strejkdemonstrationen i Moskva mot rikskonferensen kom inte bara till stånd mot sovjeternas vilja, den förde inte heller fram kravet på sovjetmakt. Massorna hade lyckats lära den läxa händelserna givit dem och som Lenin tolkat. På samma gång tvekade inte Moskva-bolsjevikerna för ett ögonblick att inta stridsställning så snart faran uppkom för att kontra-revolutionen skulle försöka strypa kompromissmakarnas sovjeter. Bolsjevikpolitiken förenade alltid revolutionär oförsonlighet med den största flexibilitet, och i just denna kombination låg hela hemligheten med dess styrka.

Händelser på krigsskådeplatsen underkastades snart partiets politik, så långt det gällde dess internationalism, ett mycket svårt prov. Efter Rigas fall skar frågan om Petrograds öde arbetarna och soldaterna ända in i själen. På ett möte med fabriks- och verkstadskommittéerna i Smolnij, höll mensjeviken Mazurenko, en officer som nyss tagit ledningen i arbetet med att avvärja Petrogradarbetarna, ett tal om den fara som hotade Petrograd, och ställde praktiska frågor angående försvaret. ”Vad försöker de tala om för oss”, skrek en av bolsjeviktalarna. ”Våra ledare befinner sig i fängelse och de ber oss ta upp frågor som har att göra med huvudstadens försvar?” Som industriarbetare, som medborgare i en borgerlig republik, hade proletärerna i Viborgdistriktet inte för avsikt att sabotera den revolutionära huvudstadens försvar, men som bolsjevik, som partimedlemmar, avsåg de inte för en sekund att dela ansvaret för kriget med den härskande gruppen inför det ryska folket och folken i andra

länder. Av fruktan för att dessa försvarsstämningar skulle övergå i en försvarsvänlig politik, skrev Lenin: ”Vi kommer att bli försvarsvänner först efter maktens överförande till proletariatet... Varken erövringen av Riga eller erövringen av Petersburg kommer att göra oss till försvarsvänner. Fram till det ögonblicket är vi för den proletära revolutionen. Vi är emot kriget. Vi är inte försvarsvänner.” ”Rigas fall”, skrev Trotskij från fängelset, ”är ett grymt slag. Petersburgs fall skulle vara en olycka. Men ett fall för det ryska proletariatets internationella politik skulle vara helt förödande.”

Var det fanatikens doktrindyrkan? Under just de dagar som bolsjevikprickskyttar och -matrosor dog under Rigas murar höll regeringen på att dra tillbaka trupper i syfte att göra en räd mot bolsjevikerna och överbefälhavaren gjorde sig beredd att dra igång ett krig mot regeringen. För denna politik, vare sig vid fronten eller i eftertruppen, vare sig för försvar eller anfall, kunde och skulle inte bolsjevikerna bära den minsta skugga av ansvar. Hade de uppträtt annorlunda, skulle de inte ha varit bolsjevik.

Kerenskij och Kornilov var två varianter av samma fara. Men dessa två varianter, den ena kronisk och den andra akut, råkade mot slutet av augusti i konflikt med varandra. Det var nödvändigt att avvärja den akuta faran först för att efteråt ta sig an den kroniska. Bolsjevikerna gick inte bara med i försvarskommittén, fastän man där tilldömdes ställningen av en liten minoritet, men de förklarade att de i kampen mot Kornilov var beredda att bilda en ”militärteknisk union” till och med direktoratet. På detta tema skriver Suchanov: ”Bolsjevikerna avslöjade enastående taktkänsla och politisk klokhet... Men när de ingick en kompromiss med sin natur, fullföljde de alldeles säkert vissa egna syften som deras allierade inte förutsåg. Men så mycket större var deras klokhet i den här frågan.” Det fanns ingenting överhuvudtaget som var ”mot” bolsjevismens natur i den här politiken: tvärtom kunde ingenting bättre svara mot hela partiets karaktär. Bolsjevikerna var gärningens och inte gestens revolutionärer, innehållets och inte formens. Deras politik bestämdes av de verkliga styrkeförhållandena och inte av sympatier och antipatier. Bespottad av socialistrevolutionärer och mensjeviker, skrev Lenin: ”Det skulle vara det grövsta misstag att inbilla sig att det revolutionära proletariatet är förmöget att så att säga av ’hämnad’ på socialistrevolutionärerna och mensjeviker för det stöd de givit antibolsjevikiska råder, skjutningar vid fronten och avvärjning av arbetarna, vägra ’stödja’ dem mot kontrarevolutionen.”

Stöd dem tekniskt, men inte politiskt. Lenin utfärdade en bestämd varning mot politiskt stöd i ett av sina brev till centralkommittén: ”Vi bör inte ens nu stödja Kerenskij's regering. Det skulle vara principiöst. Ni frågar: Men ska vi inte bekämpa Kornilov? Jo, naturligtvis. Men det är inte samma sak. Det finns en gräns här. Några av bolsjevikerna kliver över den och hamnar i ’kompromissmakeri’, låter sig dras med av händelsernas flod.”

Lenin visste att fånga de finaste skuggor av politiska stämningar från en fjärran plats. på ett sammanträde i Kievs stadsduma den 29 augusti förklarade en av de lokala bolsjevikledarna, G. Pjatakov: ”I denna farofyllda stund måste vi glömma alla gamla uppgörelser... och förena oss med alla revolutionära partier som står för en beslutsam kamp mot kontrarevolutionen. Jag uppmanar er till enighet, m.m.” Detta var det falska politiska tonfall som Lenin utfärdade sin varning mot. ”Att glömma de gamla uppgörelserna” skulle ha inneburit att ge nya krediter åt bankruttkandidaterna. ”Vi ska kämpa, vi kämpar mot Kornilov”, skrev Lenin, ”men vi stödjer inte Kerenskij, utan exponerar hans svaghet. Detta är en helt annan sak... Vi måste skoningslöst kämpa mot fraser... om stöd åt den provisoriska regeringen, m.m., m.m., just som fraser och ingenting annat.” Arbetarna hade inga illusioner om det slags block de ingått med Vinterpalatset. ”I kampen mot Kornilov kommer proletariatet inte att kämpa för Kerenskij's diktatur, utan för alla revolutionens erövringar.” Så talade fabrik efter fabrik – i Petrograd, i Moskva och ute i provinserna. Utan att göra den minsta politiska eftergift åt

kompromissmakarna, utan att fördunkla vare sig organisationer eller fanor, var bolsjevikerna som alltid beredda att bringa sina handlingar i samklang med en motståndares eller fiendes, om detta gjorde det möjligt att slå ett slag mot en i det givna ögonblicket ännu farligare fiende.

I kampen mot Kornilov genomdrev bolsjevikerna sina egna ”speciella syften”. Suchanov antyder att de redan vid den tiden föresatt sig uppgiften att omvandla försvarskommittén till ett verktyg för den proletära revolutionen. Det är tveklöst att de revolutionära kommittéerna från Kornilovdagarna i viss utsträckning blev prototypen för de organ som senare ledde den proletära resningen. Men Suchanov tillskriver likväl bolsjevikerna alldeles för mycket förutseende när han tror att de såg denna organisationsfaktor i förväg. Bolsjevikernas ”speciella syften” var att bryta ner kontrarevolutionen, om möjligt slita bort kompromissmakarna från kadeterna, ena största möjliga massor under sin egen ledning och beväpna så många revolutionära arbetare de kunde. Dessa syften gjorde bolsjevikerna ingen hemlighet av. Det förföljda partiet räddade den regering som förtryckt och förtalat det, men det räddade regeringen från militär utplåning bara för att med desto större säkerhet utplåna den politiskt.

De sista augustidagarna medförde ytterligare en tvär omkastning i styrkeförhållandena, men denna gång från höger till vänster. När massorna väl kallats till strid hade de inga svårigheter att återupprätta sovjeterna till den ställning dessa innehaft före julikrisen. Hädanefter låg sovjeternas öde i deras egna händer. Makten kunde de ta utan strid. För detta behövde kompromissmakarna bara godkänna den situation som redan skapats i det verkliga livet. Hela frågan var, ville de göra det? Kompromissmakarna förklarade nu med hetta att en koalition med kadeterna inte längre var att tänka på. Om det var så, hade det varit otänkbart vid vilket tillfälle som helst. Avsvärandet av en koalition kunde emellertid inte innebära någonting annat än att makten övergick till kompromissmakarna.

Lenin insåg omedelbart den nya situationens innehåll och drog de nödvändiga slutsatserna av den. Den 3 september skrev han en beundransvärd artikel, ”Om kompromisser”. Sovjeternas roll hade än en gång förändrats, förklarade han. I början av juli var de kampverktyg mot proletariatet. Mot slutet av augusti hade de blivit kampverktyg mot bourgeoisien. Sovjeterna har återigen fått trupperna under sin kontroll. Historien öppnar än en gång till hälften möjligheten av en fredlig utveckling av revolutionen. Detta är ett utomordentligt sällsynt och värdefullt tillfälle. Vi måste göra ett försök att uppnå det. I förbigående drog Lenin löje över de frasmakare som förkastar vilka kompromisser som helst: problemet är att ”i alla kompromisser i den utsträckning de är oundvikliga” genomföra sina egna syften och fullfölja sina egna uppgifter. ”Kompromissen för vår del”, sade han, ”kommer att bli en återgång till vårt krav före juli: all makt åt sovjeterna, en regering av socialistrevolutionärer och mensjeviker som är ansvarig inför sovjeterna. Nu och bara nu, kanske bara inom loppet av några dagar, eller en eller två veckor, kan en sådan regering skapas och befastas på ett helt fredligt sätt.” Denna korta tidrymd avsåg att karaktärisera det akuta i hela situationen: kompromissmakarna hade bara dagar på sig att göra sitt val mellan bourgeoisien och proletariatet.

Kompromissmakarna drog sig häftigt undan Lenins förslag som om det vore en lömsk fälla. I verkligheten fanns inte minsta skymt av lömskhet i Lenins förslag. Övertygad om att hans parti var förutbestämt att stå i ledningen för folket gjorde Lenin ett uppriktigt försök att mjuka upp kampen och försvaga fiendens motstånd mot det oundvikliga.

Lenins modiga politiska förändringar, som alltid var ett resultat av en förändring i själva situationen, och ständigt bevarade enhetligheten i hans strategiska planer, utgör en ovärderlig lärobok i revolutionär strategi. Detta förslag till kompromiss fick först av allt betydelse som skolexempel för bolsjevikpartiet självt. Det påvisade att det trots erfarenheterna av Kornilov

inte längre fanns någon möjlighet att kompromissmakarna skulle slå in på revolutionens väg. Bolsjevikpartiet kände sig nu slutgiltigt vara revolutionens enda parti.

Kompromissmakarna vägrade att spela rollen som överföringsmekanism och föra över makten från bourgeoisien till proletariatet, på samma sätt som de i mars fört över makten från proletariatet till bourgeoisien. I kraft av detta faktum uppsköts återigen parollen om ”Makten åt sovjeterna”. Inte för någon längre tid dock: under de närmast följande dagarna fick bolsjevikerna majoritet i Petrogradsovjeten, och senare i ytterligare ett antal. Orden ”Makten åt sovjeterna” avlägsnades därför inte från dagordningen, utan fick ett nytt innehåll: all makt åt de *bolsjevikkiska* sovjeterna. I den här formen hade parollen på ett avgörande sätt upphört att vara en paroll för fredlig utveckling. Partiet kastades ut på den väpnade resningens väg via sovjeterna och i sovjeternas namn.

För att förstå det fortsatta händelseförloppet är det nödvändigt att resa frågan: På vad sätt återvann kompromissovjeterna i början av september den makt de slösat bort i juli? Genom resolutionerna från bolsjevikpartiets sjätte kongress löper påståendet att dubbelmakten som ett resultat av julihändelserna har likviderats och ersatts av bourgeoisiens diktatur. De allra nyaste sovjethistorikerna har kopierat denna tanke från bok till bok, utan att ens försöka värdera den på nytt i ljuset av vad som sedan hände. Dessutom har det aldrig fallit dem in att fråga: om makten i juli helt gick över i militärklickens händer, varför tvingades just då denna militärklick att tillgripa en resning i augusti? De som har makten väljer inte den riskfyllda konspirationsvägen, bara de som vill ha den.

Den sjätte kongressens formel var minst sagt felaktig. När vi som dubbelmakt betecknar en regim där en i grunden fiktiv makt ligger i händerna på sovjeten, finns det ingen anledning att hävda att dubbelmakten är likviderad från den stund när en del av den verkliga makten övergår från sovjeten till bourgeoisien. Med utgångspunkt från militärproblemen vid tillfället var det tillåtligt, och faktiskt nödvändigt, att överskatta den koncentration av makt som låg i kontrarevolutionens händer. Politik är ingen matematisk vetenskap. I praktiskt avseende skulle det utan jämförelse ha varit mycket farligare att minimera betydelsen av förändringen än att förstora upp den. Men en historisk analys har inte behov av de överdrifter agitationen begagnar sig av.

Som en förenkling av Lenins tanke, sade Stalin på kongressen: ”Situationen är klar. Ingen talar nu om dubbelmakten. Om sovjeterna tidigare representerade en verklig makt, är de nu rätt och slätt instrument för massornas förening, utan att besitta någon makt.” Några av delegaterna replikerade att reaktionen segrat i juli men att kontrarevolutionen inte segrade. Stalin svarade med en överraskande aforism: ”Under en revolution finns ingen reaktion.” Faktum är att en revolution endast kan segra via en rad periodiskt uppträdande reaktioner. Den tar alltid ett steg tillbaka för varje två steg framåt. Reaktionen förhåller sig till kontrarevolutionen som reform till revolution. *Reaktionens segrar* kan vi kalla de förändringar i en regim som vrider den i riktning mot kraven från den kontrarevolutionära klassen utan att för den skull ändra maktinnehavaren, men *kontrarevolutionens seger* är otänkbar utan maktens överförande till en annan klass. Denna avgörande makterövring inträffade inte i juli.

”Om juliresningen var en halvresning, var i viss utsträckning kontrarevolutionens seger en halvseger.” Så skrev Bucharin för några månader sedan – nog så riktigt, men utan att dra de nödvändiga slutsatserna av sina ord. En halvseger kunde inte ge makten åt bourgeoisien. Dubbelmakten omstrukturerades, omvandlades, men den försvann inte. I fabrikena var det liksom förut omöjligt att göra någonting mot arbetarnas vilja, bönderna behöll makt nog för att förhindra godsägaren från att åtnjuta sin egendomsrätt och befälhavarna kände sig osäkra inför soldaterna. Men vad är makten om den inte är den materiella möjligheten att göra sig av

med egendomsrätt och militärmakt? Den 13 augusti skrev Trotskij beträffande de förändringar som inträffat: ”Det var inte bara det att sovjeterna stod vid sidan om regeringen och fullgjorde en hel rad regeringsfunktioner... Vad det i grund och botten handlade om var att bakom sovjeten och bakom regeringen stod två skilda regimer som vilade på skilda klasser... Den kapitalistiska republikens regim påtvingad uppifrån, och arbetardemokratins regim som tog form underifrån, lamslog varandra.”

Det är tveklöst så att exekutivkommittén förlorat lejonparten av sin betydelse. Men det vore ett misstag att inbilla sig att bourgeoisien hade mottagit allt som kompromissledarna förlorat. Dessa ledare hade inte bara förlorat till högern, utan också till vänstern – inte bara till militärklickarnas förmån, utan också till fabriks- och regementskommittéernas förmån. Makten var decentraliserad, utspridd – delvis gömd under jord tillsammans med det vapen som arbetaren gömde undan efter julnederlaget. Dubbelmakten hade upphört att vara ”fredlig”, kontaktmässig och reglerad. Den hade blivit mer fördold, mer decentraliserad, mer antitetisk och explosiv. Mot slutet av augusti blev denna dolda dubbelmakt återigen aktiv. Vi ska se vilken betydelse detta faktum fick i oktober.

Kapitel XIV: Den sista koalitionen

Trogen sin tradition att inte överleva ett enda allvarligt slag gick den provisoriska regeringen, som vi kommer ihåg, i bitar under natten den 26 augusti. Kadeterna drog sig ur för att göra det lättare för Kornilov. Socialisterna drog sig ur för att göra det lättare för Kerenskij. Så började en ny regeringskris. Först av allt framträdde problemet med Kerenskij själv. Regeringsöverhuvudet hade visat sig vara medbrottsling i konspirationen. Upprördheten över honom var så stor att till och med kompromissledarna, när hans namn nämndes, emellanåt använde sig av bolsjevikernas vokabulär. Tjernov, som nyss hoppat av ministertåget medan det höll full fart, skrev i sitt partis centralorgan om ”denna allmänna röra där man inte kan klara ut var Kornilov slutar och var Filonenko och Savinkov börjar, var Savinkov slutar och den provisoriska regeringen som sådan börjar.” Antydningen var tillräckligt tydlig. ”Den provisoriska regeringen som sådan” – det var naturligtvis Kerenskij, som tillhörde samma parti som Tjernov.

Men efter att ha givit luft åt sina känslor med starka ord beslöt kompromissmakarna att de inte kunde klara sig utan Kerenskij. Men de skulle inte låta Kerenskij bevilja Kornilov amnesti, men själva beviljade de omgående Kerenskij amnesti. Som kompensation gick han med på att göra eftergifter i frågan om utformningen av den ryska regeringen. Senast igår hade det hävdats att en konstituerande församling ensam kunde avgöra denna fråga. Nu försvann plötsligt den juridiska svårigheten. I regeringsdeklarationen förklarades Kornilovs avlägsnande med nödvändigheten av att ”bevara fosterlandet, friheten och den republikanska regimen”. Den här rent verbala och dessutom senkomna gåvan till vänstern stärkte naturligtvis inte på minsta vis regeringens auktoritet – särskilt inte sedan också Kornilov förklarat sig vara republikan.

Den 30 augusti blev Kerenskij tvingad att avskeda Savinkov, som några dagar senare till och med kom att uteslutas ur socialistrevolutionärernas allomfattande parti. Men en politisk motsvarighet till Savinkov utnämndes omedelbart till posten som överståthållare – Paltjinskij, som inledde med att stänga bolsjeviktidningen. Exekutivkommittén protesterade. *Izvestija* kallade denna handling en ”rå provokation”. Paltjinskij fick lov att avlägsnas efter tre dagar. Hur lite Kerenskij avsåg att förändra kursen på sin politik i stort visas av att han så tidigt som den 31 augusti bildat en ny regering med kadeternas deltagande. Inte ens socialistrevolutionärerna skulle gå så långt: de hotade att dra tillbaka sina representanter. Det var Tsereteli som fann ett nytt recept för makten: ”upprätthåll koalitionstanken, men avlägsna alla de

element som hänger som kvarnstenar runt halsen på regeringen.” ”Tanken på koalition har stärkts”, sjöng Skobelev i korus, ”men det kan inte finnas någon plats i regeringen för det parti som var förknippat med Kornilovs konspiration.” Kerenskij ville inte gå med på denna begränsning, och han hade ju på sitt sätt rätt.

En koalition med bourgeoisien som uteslöt det styrande borgerliga partiet var uppenbarligen absurd. Detta påpekades vid ett gemensamt möte för exekutivkommittéerna av Kamenev, som med sitt karaktäristiska förmanande tonfall drog slutsatserna av de senaste händelserna. ”Ni vill dra iväg oss på den ännu farligare koalitionsvägen med oansvariga grupper. Men ni har glömt den koalition som olycksbådande händelser givit sin stämpel och ratificerat de senaste dagarna – koalitionen mellan det revolutionära proletariatet, bönderna och den revolutionära armén.” Bolsjeviktalaren erinrade om de ord Trotskij uttalat den 26 maj, när han försvarade Kronstadtmatroserna mot Tseretelis anklagelse: ”När en kontrarevolutionär general försöker att slänga en snara runt halsen på revolutionen, kommer kadeterna att såpa repet, och Kronstadtmatroserna kommer att slåss och dö med oss.” Denna påminnelse träffade mitt i prick. På svulstigheterna om en ”enad demokrati” och om en ”hederlig koalition”, svarade Kamenev: ”Demokratins enhet beror på huruvida ni ingår koalition med Viborgdistriktet eller ej... Varje annan koalition är ohederlig.” Kamenevs tal gjorde ett otvetydigt intryck och registrerades av Suchanov med dessa ord: ”Kamenev talade mycket intelligent och taktfullt.” Men det gjorde inte mer än intryck. De båda sidornas kurs var förutbestämd.

Från början hade brytningen mellan kompromissmakarna och kadeterna varit en ren uppvisning. De liberala kornilovisterna förstod själva att det anstod dem att hålla sig i skuggan under några dagar. Bakom kulisserna beslöts det därför – i uppenbar överensstämmelse med kadeterna – att skapa en regering som stod över alla verkliga krafter i nationen till en sådan grad att ingen skulle betvivla att den var av tillfälligt slag. Vid sidan om Kerenskij omfattade direktoratet på fem medlemmar utrikesministern Teresjtjenko, som redan blivit oersättlig tack vare sina förbindelser med ententens diplomater; befälhavaren för Moskvas militärdistrikt, Verchovskij, som för det ändamålet i all hast befordrades från överste till general; amiral Verderevskij, som för det ändamålet skyndsamt släpptes ur fängelset, och slutligen den tvivelaktige mensjeviken Nikitin, som av sitt eget parti strax därefter befanns vara tillräckligt mogen för att uteslutas ur dess led.

Efter att ha besegrat Kornilov med hjälp av andras händer tycks det som om Kerenskij bara hade ett bekymmer, och det var att genomföra Kornilovs program. Kornilov hade velat förena överbefälhavarens makt med regeringsöverhuvudets makt. Kerenskij genomförde det. Kornilov hade tänkt sig att dölja en personlig diktatur bakom ett direktorat på fem medlemmar. Kerenskij genomförde denna plan. Tjernov, vars avgång bourgeoisien begärt, ställde Kerenskij utanför Vinterpalatset. General Alexejev, kadetpartiets hjälte och dess kandidat till ministerpresidentposten, utnämnde han till chef för högkvarterstaben – dvs. *de facto* arméöverhuvud. I sin order till armén och flottan krävde Kerenskij ett slut på politisk kamp bland trupperna – dvs. ett återupprättande av den ursprungliga situationen. Från sitt gömställe beskrev Lenin denna situation inom de övre kretsarna med den enastående enkelhet som är hans kännemärke: ”Kerenskij är en kornilovist som för tillfället grälat med Kornilov och fortsätter i intim förening med de andra kornilovisterna.” Det fanns bara en olägenhet: segern över kontrarevolutionen hade varit betydligt mer vittomfattande än vad som krävdes av Kerenskijs personliga planer.

Direktoratet skyndade sig att släppa den forne krigsministern Gutjkov, som ansågs vara en av anstiftarna till konspirationen, ur fängelset. I allmänhet lyfte inte justitiedepartementet handen mot kadetanstiftarna. Under dessa omständigheter blev det allt svårare att hålla bolsjevikerna inom lås och bom. Regeringen fann på en utväg: den skulle utan att dra tillbaka anklagelsen

släppa bolsjevikerna mot borgen. Petrogradsovjeten och fackföreningar påtog sig ”äran att få tillhandahålla borgen för det revolutionära proletariats högt skattade ledare”, och den 4 september släpptes Trotskij fri mot den måttliga – verkligen i grunden fiktiva – borgen-summan av 3 000 rubel. I sin *Den ryska oredans historia* skriver general Denikin salvelsefullt: ”Den 1 september blev general Kornilov arresterad och den 4 september släpptes Bronstein-Trotskij fri av samma provisoriska regering. Dessa två datum borde bevaras i Rysslands minne.” Bolsjevikernas frigivning mot borgen fortsatte under de nästkommande dagarna. De som befriats från fängelse slösade inte bort tiden. Massorna väntade och kallade. Partiet behövde folk.

Den dag Trotskij befriades utfärdade Kerenskij en order i vilken han, samtidigt som han erkände att militärkommittén hade givit ”mycket värdefull hjälp åt regeringsmakten”, befallde denna kommitté att avhålla sig från fortsatt aktivitet. Till och med *Izvestija* medgav att författaren till denna order röjde en ganska klen förståelse för situationen. En samdistriktskonferens för sovjeterna i Petrograd antog en resolution: ”Att inte upplösa de revolutionära kamporganisationerna mot kontrarevolutionen.” Trycket underifrån var så starkt att kompromissmakarnas militära revolutionskommitté beslöt att inte böja sig för den befallning Kerenskij utfärdade, och uppmanade sina lokalavdelningar ”att med tanke på den fortsatt oroande situationen arbeta med sin gamla energi och behärskning”. Kerenskij tog detta med tystnad. Det fanns ingenting annat för honom att göra.

Det allsmåktiga direktoratöverhuvudet fann sig för varje steg tvunget att se hur läget hade förändrats, att motståndet hade växt, att det var nödvändigt att åstadkomma någon förändring – åtminstone i ord. Den 7 september tillkännagav Verchovskij i pressen att programmet för arméns återupplivande, som förberetts innan Kornilovupproret, måste läggas åt sidan tills vidare, eftersom ”det under det rådande psykologiska tillståndet inom armén bara skulle medföra fortsatt demoralisering.” Som bevis på att en ny era höll på att inledas framträdde krigsministern inför exekutivkommittén. De ska intet frukta, tillkännagav han, general Alexejev går, och med honom var och en som hade något som helst samband med Kornilovresningen. Hälsosamma principer måste inympas i armén, fortsatte han, ”inte med piskor och kulsprutor, utan genom att föreslå en riktig, rättvis och fast disciplin.” Detta lät precis som revolutionens vårdagar. Men det var september utomhus, och hösten ryckte närmare. Alexejev blev faktiskt avlägsnad efter några dagar, och hans plats intogs av general Duchonin. Denne generals överlägsenhet bestod i det faktum att ingen kände honom.

I gengäld för dessa eftergifter begärde krigs- och marinministern omedelbar hjälp från exekutivkommittén: officerarna står under Damokles svärd, värst av allt är det i Östersjöflottan, vi måste lugna ner matroserna. Efter en lång debatt blev det som vanligt beslutat att skicka en delegation till flottan. Kompromissmakarna yrkade dessutom på att delegationen skulle innehålla bolsjevik, och framförallt Trotskij: bara på det villkoret, sade de, kunde delegationen räkna med framgång. Trotskij tillkännagav: ”Vi förkastar bestämt det slags samarbete med regeringen som Tsereteli försvarar... Regeringen för en alltigenom falsk politik, mot folkets intressen och utom dess kontroll. Men när denna politik kommer ner till botten på säcken eller medför en katastrof, då vill man påtvinga de revolutionära organisationerna trålgörat att släta över de ofrånkomliga konsekvenserna... En av uppgifterna för denna delegation, som ni formulerar det, är att jaga bort de ’dunkla krafterna’ ur garnisonsstaben – dvs. provokatörer och spioner... Har ni då glömt att jag själv står anklagad under artikel 108?... I kampen mot lynchningslagarna ska vi gå vår egen väg... Inte hand i hand med allmänne åklagaren och säkerhetstjänsten, utan som ett revolutionärt parti som övertygar, organiserar och skolar.”

Sammankallandet av en ”demokratisk konferens” hade man beslutat om under Kornilovresningens dagar. Dess funktioner var: att visa demokratin styrka, att ingjuta respekt för den bland dess fiender, både till höger och vänster, och slutligen – på inget vis den minsta av dess uppgifter – att tygla den alltför ivrige Kerenskij. Kompromissmakarna avsåg på allvar att underkasta regeringen någon slags improviserad representativ institution tills den konstituerande församlingen blev sammankallad. Bourgeoisien intog en fientlig attityd i förväg och såg denna konferens som ett försök av demokratin att befästa den ställning som den återtagit genom segern över Kornilov. ”Detta knep av Tsereteli”, skriver Miljukov i sin historia, ”var i grund och botten en fullständig kapitulation inför Lenins och Trotskijs planer.” Precis tvärtom: Tseretelis knep syftade till att lamslå bolsjevikernas kamp för en sovjetregering. Den demokratiska konferensen sattes i motsättning till sovjetkongressen. Kompromissmakarna höll på att skapa sig en ny grundval och försökte kväva sovjeterna genom en konstlad kombination av alla slags organisationer. Demokraterna fördelade rösterna efter behag och lät sig vägledas av en enda tanke: att försäkra sig själva om en obestridlig majoritet. De högre organisationerna var vida bättre representerade än de lägre. Organen för självstyre, bland dem de odemokratiska zemstvoförsamlingarna, hade en enorm övervikt över sovjeterna. Kooperatörerna¹ framträdde i rollen som ödets herrar.

Efter att fram till den här tidpunkten inte ha haft någon plats i politiken blev kooperatörerna för första gången framknuffade på den politiska arenan under Moskvakonferensens dagar, och hädanefter började de framträda varken mer eller mindre än som representanter för sina 20 miljoner medlemmar – eller, för att göra det enklare, för ungefär halva Rysslands befolkning. Kooperativen sänkte sina rötter ner i byn via dess övre skikt, via de som gick med på en ”rättvis” expropriering av adeln på villkor att deras egen jordegendom, ofta mycket betydande, inte bara skulle försvaras utan också utökas. Ledarna för kooperativen rekryterades från den liberala narodnik- och delvis liberala marxistiska intelligentsian, vilken utgjorde en naturlig brygga mellan kadeterna och kompromissmakarna. Gentemot bolsjevikerna intog kooperatörerna samma hatiska attityd som kulaken intar mot en uppstudsigt daglönare. Kompromissmakarna grep ivrigt tag i kooperatörerna, sedan dessa kastat av sig den neutrala masken, för att stärka sig själva mot bolsjevikerna. Lenin fördömde skoningslöst dessa köksmästare i det demokratiska köket. ”Tio övertygade soldater eller arbetare från en efterbliven fabrik är värda tusen gånger mer än hundra av dessa handplockade... delegater.” Trotskij argumenterade i Petrogradsovjeten för att kooperativernas funktionärer lika lite uttryckte böndernas politiska vilja som en läkare sina patienters politiska vilja, eller en posttjänsteman åsikterna hos dem som skickar och får brev. ”Kooperatörerna måste vara goda organisatörer, köpmän, bokhållare, men när det gäller att försvara sina klassrättigheter lutar bönderna, liksom arbetarna, på sovjeterna.” Detta hindrade inte kooperatörerna från att få 150 platser och, jämte de oreformerade zemstvoförsamlingarna och alla andra slags organisationer som släpats in, och därmed totalt förskjuta tyngdpunkten i massornas representation.

Petrogradsovjeten innefattade Lenin och Zinovjev på sin delegatslista till konferensen. Regeringen utfärdade en order om arrestering av båda dessa delegater vid ingången till teaterbyggnaden, men inte i själva konferenssalen. Sådan var tydligen den överenskommelse som ingåtts mellan kompromissmakarna och Kerenskij. Men det hela gick för sovjetens del inte längre än till en politisk demonstration: vare sig Lenin eller Zinovjev hade för avsikt att framträda på konferensen. Lenin ansåg att bolsjevikerna inte hade någonting där att göra överhuvudtaget.

Den demokratiska konferensen startade den 14 september, exakt en månad efter rikskonferensen, i Alexandrinskijteaterns hörsal. 1 775 representanters rekommendationsbrev

¹ Tjänstepersonalen på kooperativen.

godtogs, omkring 1 200 var närvarande vid öppnandet. Bolsjevikerna befann sig naturligtvis i minoritet, men trots alla tricks i valförfarandet utgjorde de en mycket ansevärd grupp som i vissa frågor samlade mer än en tredjedel av hela församlingen bakom sig.

Anstod det en stark regering att framträda inför en enbart ”privat” konferens av det här slaget? Den frågan blev föremål för enorm villrådighet i Vinterpalatset och för en återspeglad uppståndelse i Alexandrinskijteatern. Till slut beslöt regeringsöverhuvudet att visa sig inför demokratin. ”Han möttes av applåder”, säger Sjljapnikov och beskriver Kerenskijts ankomst, ”och gick över till presidiet för att skaka hand med dem som satt vid bordet. Vi (bolsjevikerna) satt inte så långt ifrån varandra, och när det blev vår tur tittade vi på varandra och kom överens om att inte sträcka ut våra händer. En teatergest tvärs över bordet – jag drog mig undan den utsträckta handen, och Kerenskij passerade med sin utsträckta hand längs bordet utan att möta våra!” Regeringsöverhuvudet fick ett likadant mottagande på den motsatta sidan av kornilovisterna – och frånsatt bolsjevikerna och kornilovister fanns nu inte längre några verkliga krafter kvar.

Tvingad av hela den rådande situationen att komma med en förklaring av sin roll i konspirationen, litade Kerenskij återigen alldeles för mycket till improvisation.

”Jag visste vad de ville”, lät han undslippa sig. ”Innan de gick till Kornilov kom de till mig och föreslog att jag skulle slå in på samma väg.” Rop från vänster: ”Vilka kom? Vilka föreslog?” Skrämde av ekot från sina egna ord teg Kerenskij. Men den politiska bakgrunden till sammansvärjningen stod redan klar för den mest naive. Den ukrainske kompromissmakaren Porsj rapporterade till radan¹ i Kiev vid sin återkomst: ”Kerenskij lyckades inte bevisa att han inte deltog i Kornilovupproret.” Men regeringsöverhuvudet tilldelade sig själv ytterligare ett kraftigt slag i sitt tal när någon till svar på de fraser alla var utleda på – ”I farans stund stiger alla fram och gör reda för sig” m.m., ropade: ”Och dödsstraffet?” Talaren, som nu förlorade fattningen, skrek till allas och antagligen sin egen förvåning: ”Vänta lite. När ett enda dödsstraff undertecknats av mig, överbefälhavaren, då ska jag låta dig förbanna mig.” En soldat kom ända fram till estradkanten och ropade på nära håll. ”Du är landets stora olycka!” Så långt hade det alltså gått! Han, Kerenskij, hade varit beredd att glömma den höga post han besatte och tala ut med konferensen som en människa. ”Men alla här förstod inte en människa.” Därför skulle han tala på myndighetsspråk: ”Den som vågar...”. Tyvärr hade man hört detta tidigare i Moskva och ändå hade Kornilov vågat.

”Om dödsstraffet var nödvändigt”, frågade Trotskij i sitt tal, ”hur vågar då han, Kerenskij, säga att han inte ska göra bruk av det? Och om han anser det möjligt att ge sitt löfte till demokratin att inte tillämpa dödsstraffet, då... blir dess återinförande en akt av lättsinne som överskrider gränsen till det kriminella.” Hela församlingen instämde i det – några tyst, andra under tumult. ”Med den bekännelsen misskrediterade Kerenskij allvarligt både sig själv och den provisoriska regeringen”, säger hans kollega och beundrare, den biträdande justitieministern Demjanov.

Inte en av ministrarna var förmögen att rapportera något annat regeringen gjort frånsatt att lösa problemet om hur man skulle existera. Ekonomiska åtgärder? Inte en enda kunde nämnas. Fredspolitik? ”Jag vet inte”, sade den före detta justitieministern Zarudnij – uppriktigare än de andra – ”huruvida den provisoriska regeringen har gjort någonting i det avseendet. Jag har inte sett något.” Zarudnij klagade rådvill över att ”hela makten hamnat i händerna på en man” på vars tecken ministrar kommer och går. Tsereteli tog oförsiktigt nog upp det här ämnet: ”Må demokratin klandra sig själv om dess representant drabbats av lite yrsel uppe på dess höjder.” Men det var Tsereteli som fullständigare än alla andra inkarnerade

¹ Det ukrainska parlamentet.

alla de egenskaper hos demokratin som gett upphov till bonapartistiska tendenser i regeringen. ”Varför innehar Kerenskij den plats han har idag?” genmälde Trotskij. ”En plats öppnade sig för Kerenskij på grund av demokratin svaghet och obeslutsamhet... Jag har inte hört en enda talare här som skulle påta sig den föga avundsvärda äran att försvara direktoratet eller dess president...”. Efter ett protestutbrott fortsatte talaren: ”Jag beklagar att den synpunkt som nu kommer till så våldsamt uttryck i salen inte kommit till medvetet uttryck från den här talarstolen. Inte en enda talare har kommit fram här och sagt till oss: ’Varför käbblar ni om koalitionen förflutna? Varför oroar ni er för framtiden? Vi har ju Kerenskij och det räcker...’”. Men bolsjevikernas framställning av frågan sammanlänkade nästan automatiskt Tsereteli med Zarudnij, och sammanlänkade dem båda med Kerenskij. Om detta har Miljukov skrivit mycket skarpt: Zarudnij kunde klaga över Kerenskij godtyckliga makt, Tsereteli kunde kasta fram en antydning om att regeringen höll på att få yrsel – ”det var bara ord” – men när Trotskij fastslog att ingen på konferensen skulle ta sig för att öppet försvara Kerenskij ”kände församlingen omedelbart att detta uttalades av en gemensam fiende”.

Makten beskrevs av de människor som förkroppsligade den varken mer eller mindre än som en börda och en olycka. En kamp om makten? Minister Pesjehonov undervisade delegaterna: ”Makten har nu blivit en sak som alla försöker skydda sig emot.” Var det sant? Kornilov hade inte försökt skydda sig. Men denna helt färska läxa hade man redan glömt till hälften. Tsereteli rasade mot bolsjevikerna för att de inte själva tog makten, utan sköt fram sovjeterna mot makten. Andra tog upp Tseretelis tankegång. Ja, bolsjevikerna borde ta makten! – mumlade presidiet, när de satt runt bordet. Avksentiev vände sig till Sjljapnikov som satt intill honom: ”Ta makten, massorna kommer att följa er.” Sjljapnikov svarade sin granne i samma ton och föreslog att man först skulle lägga fram makten på presidiets bord. Dessa halvironiska utmaningar av bolsjevikerna, utkastade både i tal från tribunen och i samtal i korridorerna, var delvis glåpord och delvis rekognosceringar. Vad ska de här människorna göra härnäst, nu när de hamnat i ledningen för Petrograd-, Moskva- och många av provinssovjeterna? Kan det vara så att de verkligen vågar ta makten? Detta kunde man knappast föreställa sig. Tio dagar före Tseretelis utmanande tal hade *Retj* förklarat att det bästa sättet att göra sig av med bolsjevismen för många år framåt vore att överlämna landet åt dess ledare. ”Men dessa ynkliga hjältar för dagen vill själva minst av allt gripa hela makten... I praktiskt avseende kan deras inställning inte från någon synpunkt alls tas på allvar.” Denna högfärdiga slutsats var minst sagt lite väl förhastad.

En enorm fördel för bolsjevikerna – och en som, förefaller det mig, inte uppskattats på rätt sätt hittills – var det faktum att de på ett makalöst sätt förstod sina fiender, att de fullständigt genomskådade dem. Häri hade de hjälp av den materialistiska metoden, den leninistiska skolan av klarhet och enkelhet och den intensiva påpasslighet som utmärker folk som beslutat sig för att föra striden till sitt slut. Å andra sidan uppfann liberalerna och kompromissmakarna bolsjeviker som det passade dem och efter stundens krav. Det kunde inte ha varit annorlunda. De partier som utvecklingen inte lämnat någon framtid visar sig aldrig kapabla att se verkligheten i ögonen – precis som en förtvivlad invalid inte vågar se sitt öde i ögonen.

Fastän kompromissmakarna inte trodde på bolsjevikernas resning fruktade de den emellertid. Detta gav Kerenskij bäst av alla uttryck för. ”Gör inga misstag”, utropade han plötsligt mitt i sitt tal. ”Tro inte att demokratin krafter inte finns här till mitt försvar när bolsjevikerna hetsar mot mig. Tro inte att jag hänger i luften. Kom ihåg att om ni sätter igång någonting kommer järnvägarna att stanna. Inga meddelanden kommer att kunna skickas...”. En del av salen applåderade, en annan höll sig förläget tyst. Bolsjeviksektionen skrattade rått. Det är en ynkelig diktatur som tvingas hävda att den inte hänger i luften!

På dessa ironiska utmaningar, anklagelser för feghet och klumpiga hot, svarade bolsjevikerna i sin deklaration: ”I kampen om makten för att förverkliga sitt program har vårt parti aldrig eftersträvat och eftersträvar inte att gripa makten i motsättning till den organiserade viljan hos majoriteten av landets arbetande massor.” Detta innebar: vi ska ta makten som sovjetmajoritetens parti. Dessa ord om ”den organiserade viljan hos de arbetande massorna” syftade på den kommande sovjetkongressen. ”Endast sådana beslut och förslag från denna konferens... kan komma att förverkligas”, sade deklarationen, ”som erkänns av den allryska sovjetkongressen”.

Under Trotskijs uppläsning av bolsjevikdeklarationen framkallade dess yttrande om nödvändigheten att omedelbart beväpna arbetarna ihållande rop från majoritetens bänkar: ”Varför det? Varför det?” Här fanns samma tonfall av oro och provokation. Varför det? ”För att skapa ett verkligt bålverk mot kontrarevolutionen”, svarade talaren. Men inte bara av den anledningen: ”Jag säger er i vårt partis och i namn av de proletära massor som sluter upp bakom det, att de beväpnade arbetarna... kommer att försvara revolutionens land mot imperialismens arméer med ett hjältemod som tidigare aldrig skådats i den ryska historien...”. Tsereteli karaktäriserade detta löfte, som drog en skarp gräns genom salen, som tomma ord. Den röda arméns historia vederlade honom senare.

Dessa heta stunder då kompromisshövdingarna av sagt sig sin koalition med kadeterna låg nu långt bak i tiden: utan kadeterna hade en koalition visat sig vara omöjlig. Ni ber väl oss ändå inte att ta makten själva? ”Vi kunde ha gripit makten den 27 februari”, mediterade Skobelev, ”men... vi utnyttjade allt vårt inflytande för att hjälpa de borgerliga elementen att hämta sig från sin förvirring... och komma till makten.” Varför hade då dessa herrar hindrat kornilovisterna från att ta makten när de hämtat sig från förvirringen? En rent borgerlig regering, förklarade Tsereteli, är fortfarande omöjlig: detta skulle förorsaka inbördeskrig. Det var nödvändigt att knäcka Kornilov för att han med sitt äventyr inte skulle hindra bourgeoisien från att komma till makten etappvis. När den revolutionära demokratin nu har visat sig gå segrande fram är ögonblicket särskilt gynnsamt för en koalition.”

Kooperativens politiska filosofi uttrycktes av deras ledare Berkenheim: ”Vare sig vi vill det eller inte, är bourgeoisien den klass som makten tillhör.” Den gamle revolutionäre narodnikern Minor bönföll konferensen att ta ett enhälligt beslut till förmån för koalition. ”Vi har ingen anledning att föra oss själva bakom ljuset. Annars kommer vi att slakta...”. ”Vilka?” ropade vänsterbänkarna. ”Vi kommer att slakta varandra”, slutade Minor under olycksbådande tystnad. Men vad som i realiteten gjorde ett regeringsblock nödvändigt, enligt kadeternas mening, var kampen mot bolsjevikernas ”anarkistiska huliganism”. ”Detta utgör det egentliga innehållet i koalitionstanken”, som Miljukov helt uppriktigt förklarade. Medan Minor hoppades att en koalition skulle omintetgöra att kompromissmakarna och bolsjevikerna slaktade varandra, räknade Miljukov å andra sidan med att koalitionens skulle göra det möjligt för kompromissmakarnas och kadeternas samlade styrkor att slakta bolsjevikerna.

Under debatten om koalitionens läste Rjazanov en ledare ur *Retj* från den 29 augusti som Miljukov lyft ut i sista ögonblicket och lämnat ett blankt utrymme i tidningen: ”Ja, vi räds inte att påstå att general Kornilov eftersträvat just de mål vi anser nödvändiga för fosterlandets räddning.” Uppläsningen gjorde sensation. ”De kommer nog att rädda det!”, skrek någon till vänster. Men kadeterna hade sina försvarare: ledaren hade trots allt inte kommit i tryck! Dessutom hade inte alla kadeter varit för Kornilov och vi måste lära oss att skilja syndarna från helgonen.

”Man säger att vi inte får anklaga hela kadetpartiet för att ha deltagit i Kornilovresningen”, svarade Trotskij. ”Znamenskij har sagt oss bolsjeviker här, och det är inte första gången: Ni protesterade när vi höll hela ert parti ansvarigt för rörelsen den 3–5 juli; gör inte om samma

misstag; håll inte alla kadeter ansvariga för Kornilovs resning.' Men enligt min uppfattning är den här jämförelsen lite felaktig. När man anklagade bolsjevikerna för att kalla ut rörelsen den 3–5 juli, så var det inte fråga om att invitera dem till ministären, utan att invitera dem till fängelset. Zarudnij (justitieministern) kommer inte, förmodar jag, att förneka denna skillnad. Nu säger vi också: Om ni vill sätta kadeterna i fängelse för Kornilovrörelsen, ta dem då inte i klump utan undersök varje enskild kadet från topp till tå (Skratt; röst: 'Bravo!'). När det är fråga om att låta kadetpartiet ingå i ministären, är den avgörande omständigheten inte att den eller den kadeten stått i kontakt med Kornilov bakom kulisserna – inte att Maklakov stod vid telegrafapparaten medan Savinkov förde sina förhandlingar med Kornilov – inte att Roditjev åkte till Don för politiska förhandlingar med Kaledin – det är inte *det* som är det väsentliga i saken; det väsentliga är att *hela* den borgerliga pressen endera öppet välkomnade Kornilov eller höll sig försiktigt tyst i väntan på hans seger... Det är därför jag talar om för er att ni inte har några koalitionspartner!" Dagen därpå talade en representant från Helsingfors och Sveaborg, matrosen Sjisjkin, mer kortfattat och tankeväckande om samma ämne: "En koalitionsminister kommer varken att åtnjuta förtroende eller stöd bland matroserna i Östersjöflottan eller garnisonen i Finland... Matroserna har hissats stridsflaggan mot skapandet av en koalitionsminister!" Förnuftsargument hade blivit ineffektiva. Matrosen Sjisjkin tillgrep sjökanonernas argument. Han stöddes helhjärtat av andra matrosar på vakttjänst vid ingången till salen. Bucharin berättade senare hur "de matrosar som Kerenskij utposterat för att försvara den demokratiska konferensen mot oss, bolsjevikerna, vände sig till Trotskij och frågade honom, skakande sina bajonetter: 'Hur pass snart får vi använda oss av de här sakerna?'" Det var bara en upprepning av den fråga som matroserna på Aurora ställt vid intervjun i Krestijfängelset. Men nu drog sig ögonblicket allt närmare.

Om vi ser i grova drag kan vi lätt urskilja tre grupperingar på den demokratiska konferensen: ett vidlyftigt men mycket instabilt centrum som inte vågar gripa makten, går med på en koalition, men inte vill ha med kadeterna; en svag högerflygel som obetingat står för Kerenskij och en koalition med bourgeoisien; en vänsterflygel, dubbelt så stark, som står för en sovjetregering eller en socialistisk regering. På ett fraktionsmöte med sovjetdeleger till den demokratiska konferensen talade Trotskij för maktens överförande till sovjeterna och Martov för en homogen socialistisk minister. Den första formeln fick 86 röster, den andra 97. Formellt sett befann sig bara omkring hälften av arbetar- och soldatsovjeterna i det ögonblicket under bolsjevikernas kontroll; den andra hälften vacklade mellan bolsjevikerna och kompromissmakarna. Men bolsjevikerna talade för de mäktigare sovjeterna i landets mer industrialiserade och kulturella centra. I sovjeterna var de oändligt starkare än på konferensen, och inom proletariatet och armén oändligt starkare än i sovjeterna. De efterblivna sovjeterna ryckte därtill snabbt framåt mot de avancerade.

På den demokratiska konferensen röstade 766 deputerade mot 688 för en koalition och 38 lade ner sina röster. De två lägren var nästan lika stora! Ett tilläggsförslag som uteslöt kadeterna från koalitionen fick majoritet: 595 mot 493, med 72 nedlagda röster. Men ett avlägsnande av kadeterna gjorde en koalition helt meningslös. Av det skälet röstades resolutionen som helhet ner med en majoritet på 813 – dvs. ett block mellan ytterflyglarna, de resoluta anhängarna och oförsonliga fienderna till koalitionen, mot centrum som smält ihop till 133 röster, med 80 nedlagda. Detta var den enigaste av alla omröstningar, men den var lika meningslös som den idé om koalition utan kadeter vilken den förkastade.

"I grundfrågan...", som Miljukov mycket riktigt observerar, "förblev konferensen sålunda utan åsikt och utan recept."

Vad återstod för ledarna att göra? Att trampa på "demokratins" vilja som förkastat deras egen vilja. Ett presidium församlades bestående av representanter för skilda partier och grupper för

att åter besluta i en fråga som redan avgjorts på ett plenarmöte. Resultatet: 50 röster för en koalition, 60 mot. Nu kunde man tycka att saken var klar? Frågan huruvida regeringen skulle vara ansvarig inför den demokratiska konferensen som permanent inrättning besvarades enhälligt jakande av samma utökade presidium. Femtiosex händer mot 48 med 10 nedlagda höjdes till förmån för att fylla ut inrättningen med representanter för bourgeoisien. Sedan trädde Kerenskij fram och tillkännagav att han skulle vägra att delta i en homogen regering. Därefter fanns det blott en sak kvar att göra och det var att skicka hem den olycksaliga konferensen och ersätta den med institutioner i vilka förkämparna för en villkorlös koalition skulle befinna sig i majoritet. För att uppnå detta mål behövdes bara att man kunde reglerna i aritmetik. I presidiets namn lade Tsereteli fram en resolution på konferensen vars innebörd var, att denna representativa inrättning hade sammankallats ”för att samarbeta i skapandet av en regering” och att regeringen skulle bli tvungen att ”sanktionera denna inrättning”. Drömmen om att sätta betsel på Kerenskij hamnade på så sätt i arkivet. Efter att ha fyllts ut med den nödvändiga andelen borgerliga representanter skulle det framtida republikrådet, eller förparlamentet, ha som sin uppgift att sanktionera en koalitionsregering med kadeterna. Tseretelis resolution innebar den exakta motsatsen till vad konferensen önskade sig och vad presidiet nyss beslutat sig för, men det allmänna sammanbrottet, förfallet och demoraliseringen var så stort att församlingen antog den lätt förklädda kapitulation den förelagts med 829 röster mot 106 och 69 nedlagda. ”Så för ögonblicket har ni segrat, herrar kompromissmakare och kadeter”, skrev bolsjeviktidningen. ”Spela ert spel. Gör ert nya experiment. Det kommer att bli ert sista – det ska vi svara för.”

”Den demokratiska konferensen”, säger Stankevitz, ”förvånade till och med dess egna initiativtagare med de utomordentligt lösa tankegångar som kom till uttryck.” Inom kompromisspartierna – ”total förvirring”, till höger, inom de borgerliga kretsarna – ett knorrande oljud, förtal i viskande form, ett sakta bortfrätande av de sista resterna av regeringsauktoritet..., och endast inom vänstern, en konsolidering av stämningar och krafter.” Detta sades av en motståndare. Detta är ett vittnesmål från en fiende som åter kommer att skjuta på bolsjevikerna i oktober. Denna demokratiska parad i Petrograd visade sig för kompromissmakarna bli vad nationalenhetens parad i Moskva hade varit för Kerenskij – en offentlig bekännelse av bankrutt, en mönstring av politisk förnedring. Medan rikskonferensen gav en impuls åt Kornilovs resning, rörde den demokratiska konferensen slutgiltigt vägen för bolsjevikresningen.

Innan konferensen skingrades tillsatte den ur de egna leden en permanent inrättning sammansatt av 15 procent av medlemmarna i var och en av de närvarande grupperna – sammantaget omkring 350 delegater. De besuttna klassernas institutioner skulle utöver detta få 120 platser. Regeringen lade i eget namn till 20 platser för kosackerna. Alla dessa tillsammans skulle konstituera ett republikråd, eller förparlament, som skulle representera nationen fram till den konstituerande församlingen.

Vilken attityd man skulle inta mot republikrådet blev omedelbart ett akut taktiskt problem för bolsjevikerna. Skulle de gå in i det eller inte? Anarkisters och halvanarkisters bojkott av parlamentariska institutioner dikteras av deras önskan att inte låta sina svagheter utsättas för massornas prövning och på så sätt bevara sin rätt till inaktiv dryghet som gör var och en det samma. Ett revolutionärt parti kan bara vända ryggen åt ett parlament om det föresatt sig den omedelbara uppgiften att störta den rådande regimen. Under åren mellan de två revolutionerna hade Lenin mycket grundligt gått igenom detta problem med revolutionär parlamentarism.

Till och med ett parlament baserat på den mest inskränkta rösträtt kan bli, och har vid mer än ett tillfälle i historien blivit, ett uttryck för de faktiska förhållandena klasserna emellan. Det var till exempel fallet med riksdumorna efter den nedkämpade revolutionen 1905–07. Att

bojkotta sådana parlament är att bojkotta de faktiska styrkeförhållandena, istället för att försöka förändra dessa till revolutionens fördel. Men Tseretelis och Kerenskij's förparlament svarade inte på något vis mot styrkeförhållandena. Det kom till tack vare de övre kretsarnas impotens och bedrägeri – tack vare deras mystiska tilltro till institutioner, deras form-fetischism, deras hopp om att underställa en ojämförligt mäktigare fiende denna fetischism och därmed disciplinera honom.

För att tvinga revolutionen, skjuta ihop axlarna och kröka ryggen på den, att uppgivet underkasta sig det förparlamentariska oket, var det först av allt nödvändigt att krossa revolutionen eller i varje fall tillfoga den ett allvarligt nederlag. I verkligheten var det emellertid bara tre veckor sedan som bourgeoisins förtrupp lidit nederlag. Revolutionen hade fått uppleva hur nya krafter strömmade till. Den hade inte anammat en borgerlig republik som mål, utan en republik av arbetare och bönder. Den hade ingen anledning att kräla under det förparlamentariska oket när den ständigt vidgade sin makt i sovjeterna.

Den 20 september inkallade bolsjevikernas centralkommitté en partikonferens bestående av bolsjevikdelegaterna till demokratiska konferensen, centralkommitténs egna medlemmar och Petrogradkommitténs. Som talesman för centralkommittén föreslog Trotskij parollen att bojkotta förparlamentet. Förslaget stötte på hårt motstånd från vissa (Kamenev, Rykov, Rjazanov) och med sympati från andra (Sverdlov, Joffe, Stalin). Centralkommittén hade efter att ha delat sig i den debatterade frågan funnit sig tvingad, i motsättning till partiets stadgar och traditioner, att ta upp frågan till beslut på konferensen. Två talesmän, Trotskij och Rykov, tog till orda som förkämpar för de motsatta ståndpunkterna. Det kan tyckas, och för majoriteten tycktes det, som om denna heta debatt var av rent taktiskt slag. I realiteten återupplivade tvisten meningsskiljaktigheterna från april och inledde de meningsskiljaktigheter som skulle uppstå i oktober. Frågan var huruvida partiet skulle anpassa sina uppgifter till den borgerliga republikens utveckling, eller verkligen föresätta sig målet att erövra makten. Med en majoritet på 77 röster mot 50 förkastade denna partikonferens bojkottparollen. Den 22 september hade Rjazanov nöjet att tillkännage i partiets namn på den demokratiska konferensen, att bolsjevikerna skulle skicka sina representanter till förparlamentet, för att ”i detta nya kompromissfäste avslöja alla försök till en ny koalition med bourgeoisien”. Detta lät mycket radikalt, men i verkligheten innebar det att ersätta en revolutionär handlingspolitik med en politik av oppositionella avslöjanden.

Lenins aprilteser hade antagits av hela partiet, men för varje stor fråga som uppkom skulle marsattityderna välla fram under dem. Och dessa attityder var mycket starka inom de övre partilagren, som i många delar av landet först nu avskilt sig från mensjevikerna. Lenin fick möjlighet först efteråt att ta del i detta meningsutbyte. Den 23 september skrev han: ”Vi måste bojkotta förparlamentet. Vi måste gå ut till de arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjet, gå ut till fackföreningarna, på det hela taget gå ut till massorna. Vi måste uppmana dem till kamp. Vi måste ge dem en korrekt och klar paroll: att driva ut Kerenskij's bonapartistiska anhang med deras bluffparlament... Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna vägrade till och med efter Kornilovhändelserna att acceptera vårt kompromisserbjudande... Skoningslös kamp mot dem! Skoningslös uteslutning av dem från alla revolutionära organisationer!... Trotskij var för bojkotten. Bravo, kamrat Trotskij! Bojkottismen blev nedkämpad i den bolsjevikfraktion som var närvarande på den demokratiska konferensen. Länge leve bojkotten!”

Ju djupare denna fråga trängde ned i partiet, desto påtagligare svängde styrkeförhållandena om till bojkottens förmån. Nästan alla lokalorganisationer formerade sig i majoriteter och minoriteter. I exempelvis Kievkommittén befann sig bojkottförkämparna, med Jevgenija Bosh i täten, i svag minoritet. Men bara några dagar senare på en allmän stadskonferens antogs en

resolution till förmån för att bojkotta förparlamentet genom överväldigande majoritet. ”Det finns ingen anledning att ödsla tid”, förklarade resolutionen, ”på att tjattra och sprida illusioner.” På så vis korrigerade partiet omedelbart sina ledare.

Efter att ha övergivit alla matta anspråk på demokrati försökte Kerenskij under den här tiden av alla krafter visa kadeterna att han hade en stark hand. Den 18 september utfärdade han en oväntad order om att upplösa flottans centralkommitté. Matroserna svarade: ”Den order som upplöser Centroflot är olaglig och ska lämnas utan åtgärd och dess omedelbara upphävande krävs.” Exekutivkommittén grep in och försåg Kerenskij med en formell förevändning att upphäva sitt beslut efter tre dagar. I Tasjkent grep sovjeten, som hade socialistrevolutionär majoritet, makten och avlägsnade de gamla ämbetsmännen. Kerenskij skickade ett telegram till den general som utsetts att slå ned Tasjkent: ”Inga som helst förhandlingar med rebellerna... De mest bestämda åtgärder är nödvändiga.” Trupperna ockuperade staden och arresterade representanterna för sovjetmakten. Omedelbart inträffade en generalstrejk med deltagande av fyrtio fackföreningar. Inga tidningar utkom på en vecka och garnisonen var stadd i jäsning. Under utövande av en skenbar lag och ordning sådde regeringen byråkratisk anarki.

Den dag konferensen tog sitt beslut mot en koalition med kadeterna hade kadetpartiets centralkommitté föreslagit Kornilov och Kisjkin att acceptera Kerenskij's erbjudande om plats i ministären. Det sägs att draget gjordes på Buchanans inrådan. Det ska man emellertid inte ta alltför bokstavligt. Om Buchanan själv inte var regissören, var hans skugga det: en för de allierade acceptabel regering måste födas. Moskvas företagare och börsmäklare hade borstat upp sig. De hade höjt sitt pris och lade fram ett ultimatum. Den demokratiska konferensen avlöpte under omröstningar och inbillade sig att dess omröstningar hade reell betydelse. I verkligheten hade frågan avgjorts i Vinterpalatset på ett gemensamt möte mellan regeringsfragmenten och representanter för koalitionspartierna. Kadeterna hade skickat hit sina uppriktigaste kornilovister. Alla förenades i ömsesidiga övertalningar om nödvändigheten av enhet. Tsereteli, denne outtömlige fabrikant av självklarheter, upptäckte att huvudhindret för en överenskommelse ”fram tills nu bestått i ömsesidig misstro... Denna misstro borde undanröjas.” Utrikesministern Teresjtjenko räknade ut och rapporterade att 56 av den revolutionära regeringens 197 dagar hade upptagits av kriser. Hur de återstående dagarna hade upptagits fastslog han inte.

Till och med innan den demokratiska konferensen i direkt konflikt med sina egna avsikter svalt Tseretelis resolution, hade korrespondenterna för de engelska och amerikanska tidningarna telegraferat hem att en koalition med kadeterna hade säkrats och hade självsäkert gett namnen på de nya ministrarna. Moskvarådet för det offentliga livets män, med vår gamle vän Rodzianko i ordförandestolen, hade för sin del skickat lyckönskningar till sin medlem Tretjakov, som inbjudits att ingå i regeringen. Den 9 augusti hade samma herrar skickat Kornilov ett telegram: ”I denna hotfulla och allvarliga provostund, betraktar hela det tänkande Ryssland er med hopp och tro.”

Kerenskij gick nådigt med på existensen av förparlamentet på villkor att ”det erkändes att maktorganiseringen och utnämmandet av regeringsstaben enbart tillkom den provisoriska regeringen.” Detta förödmjukande villkor dikterades av kadeterna. Bourgeoisien kunde naturligtvis inte undgå att räkna ut, att medlemsammansättningen i en konstituerande församling skulle vara betydligt ogynnsammare för den än i förparlamentet. ”Valen till konstituerande församlingen” – för att citera Miljukov – ”kan bara medföra mycket slumpartade och kanske rent ödeläggande resultat.” Om kadetpartiet – som inte för så länge sedan försökt underordna regeringen den tsaristiska duman – detta till trots helt förvägrade

förparlamentet några lagstiftningsrättigheter, kunde detta bara innebära att det inte hade givit upp hoppet om att krossa den konstituerande församlingen.

”Antingen Kornilov eller Lenin”: så definierade Miljukov alternativet. Lenin skrev för sin del: ”Antingen en sovjetregering eller kornilovism. Det finns ingen medelväg.” Så långt överensstämde Miljukovs och Lenins värdering av situationen – och det var ingen tillfällighet. Till skillnad från kompromissfrasernas hjältar var dessa båda verkliga representanter för de två huvudklasserna i samhället. Enligt Miljukov hade rikskonferensen i Moskva redan gjort det nog så uppenbart att ”landet håller på att delas upp i två läger, mellan vilka ingen egentlig försoning eller enighet kan råda.” Men där det inte kan råda någon enighet mellan två sociala läger, avgörs det hela genom inbördeskrig.

Vare sig kadeterna eller bolsjevikerna drog dock tillbaka parollen om en konstituerande församling. För kadeterna var den behövlig som en sista appellationsdomstol mot omedelbara sociala reformer, mot sovjeterna, mot revolutionen. Den skugga demokratin kastar framför sig i form av en konstituerande församling använde bourgeoisien till att sätta emot den levande demokratin. Bourgeoisien kunde öppet förkasta den konstituerande församlingen först sedan de krossat bolsjevikerna. Dit var steget långt. För ögonblicket försökte kadeterna att säkra regeringens oberoende från de organisationer som var knutna till massorna, för att senare så mycket säkrare och fullständigare lägga under sig regeringen.

Men inte heller bolsjevikerna, fastän man inte såg någon utväg på den formella demokratis väg, hade ännu givit upp tanken på den konstituerande församlingen. Dessutom kunde de inte göra det utan att överge en revolutionär realism. Huruvida framtida händelser skulle skapa betingelser för proletariats fullständiga seger kunde inte förutses med absolut säkerhet. På samma sätt som bolsjevikerna försvarat kompromissmakarsovjeterna och de demokratiska kommunstyrelserna mot Kornilov, var de beredda att försvara den konstituerande församlingen mot bourgeoisins attacker.

Trettiodagarskrisen slutade till sist i skapandet av en ny regering. Huvudrollen, näst Kerenskij, skulle spelas av den mycket rike Moskvaföretagaren Konovalov, som i början av revolutionen finansierat Gorkijs tidning, därefter blivit medlem i den första koalitionsregeringen, avgått i protest efter den första sovjetkongressen, gått in i kadetpartiet när det var moget för Kornilovhändelserna och nu återvände till regeringen i egenskap av vice ordförande och handels- och industriminister. Jämte Konovalov besattes ministerposter av Tretjakov, ordförande i Moskvabörsens kommitté, och Smirnov, ordförande i Moskvas militärindustriella kommitté. Sockerfabrikören från Kiev, Teresjtjenko, förblev utrikesminister. De andra ministrarna – bland dem socialisterna – hade inga igenkännbara drag, utan var helt beredda att stämma in i kören. Ententen kunde känna sig så mycket nöjdare med regeringen som den gamle diplomaten Nabokov stannade kvar som ambassadör i London; kadeten Maklakov, en bundsförvant till Kornilov och Savinkov, åkte som ambassadör till Paris, och till Bern, den ”progressive” Jefremov. Kampen för en demokratisk fred lades sålunda i pålitliga händer. Den nya regeringsförklaringen var en ömklig parodi på demokratins Moskvadeklaration. Avsikten med koalitionen visade sig emellertid inte i dess program för omvandlingar, utan i dess försök att genomföra julidagarnas strävan: att hugga huvudet av revolutionen genom att skingra bolsjevikerna. Men här påminde *Rabotji Put*, en av *Pravdas* reinkarnationer, oförsynt nog kompanjonerna: ”Ni har glömt att bolsjevikerna nu är de arbetar- och soldatdeputerades sovjet.” Denna påminnelse träffade en öm punkt. Som Miljukov erkänner: ”Ödesfrågan inställde sig: är det inte alldeles för sent att förklara krig mot bolsjevikerna nu?”

Och det var faktiskt alldeles för sent. Den dag då den nya regeringen bildades, med sex borgerliga och tio halvsocialistiska ministrar, avslutade Petrogradsovjeten bildandet av en ny

exekutivkommitté, bestående av 13 bolsjeviker, 6 socialistrevolutionärer och 3 mensjeviker. Sovjeten hälsade regeringskoalitionen med en resolution framlagd av sin nye ordförande, Trotskij. ”Den nya regeringen... kommer att gå till revolutionens historia som inbördeskrigsregeringen... Nyheterna om regeringsbildandet kommer att mötas med ett enda svar av hela den revolutionära demokratin: Avgå! På grundval av denna unisona stämning från den sanna demokratin kommer den allryska sovjetkongressen att skapa en verkligt revolutionär regering.” Fienden försökte se en rent rituell röst av icke-förtroende i den här resolutionen. I verkligheten var den ett revolutionsprogram. Det krävdes exakt en månad att förverkliga det.

Industrins kurva fortsatte sin tvära nedgång. Regeringen, centrala exekutivkommittén och snart också det nyligen skapade förparlamentet, registrerade nedgången och symptomen på den som argument mot anarki, bolsjeviker och revolution. Men själva hade de inte tillstymmelse till plan för industrin. En inrättning tillsatt av regeringen för att reglera industrin vidtog inte en enda verklig åtgärd. Kapitalisterna slog igen fabriker, trafiken på järnvägarna minskade på grund av brist på kol, elkraftverk tynade bort i städerna, pressen kved om en katastrof, priserna steg och arbetarna strejkade, skikt efter skikt, trots partiernas, sovjeternas och fackföreningarnas varningar. Endast de skikt inom arbetarklassen som redan medvetet tågade mot en revolution gick inte i strejk. Den kanske fridfullaste staden av alla var Petrograd.

Med sin försumlighet mot massorna, sin lättsinniga likgiltighet inför deras behov, sitt oförskämda frasmakeri till svar på protester och desperata rop, ställde regeringen alla i motsättning till sig själv. Det föreföll som om regeringen avsiktligt sökte strid. Järnvägsarbetarna och -tjänstemännen hade nästan ända sedan februarirevolutionen krävt löneförhöjning. Kommission hade följt på kommission, ingen hade lämnat något svar och detta gick järnvägsarbetarna på nerverna. Kompromissmakarna hade pacificerat dem; Vikzjel hade hållit dem tillbaka. Men den 24 september kom explosionen. Först då vaknade regeringen till och insåg läget. Vissa eftergifter gjordes åt järnvägsarbetarna, och den 27 september avbröts strejken, som redan kommit att omfatta en stor del av järnvägsarbetarna.

Augusti och september var månader som utmärktes av en hastig försämring i livsmedels-situationen. Redan under Kornilovdagarna hade brödransonen skurits ned i Moskva och Petrograd till 200 gram per dag. I Moskvagrevskapet började man att dela ut inte mer än ett kilo i veckan. Volga, södern, fronten och de närmast belägna eftertrupperna – alla delar av landet genomgick en svår livsmedelskris. I textildistriktet nära Moskva hade ett antal fabriker redan börjat svälta i bokstavlig mening. De arbetande männen och kvinnorna i Smirnov-fabriken – vars ägare under just dessa dagar inbjöds att vara statsrevisor i den nya koalitionsministären – höll en demonstration i den närbelägna staden Oretjov-Zujev med plakat som löd: ”Vi svälter”, ”Våra barn svälter”, ”Den som inte är med oss är emot oss”. Arbetarna i Oretjov och soldaterna på det lokala militärsjukhuset delade sina knappa rationer med demonstranterna. Det var en annan koalition som reste sig mot koalitionsregeringen.

Tidningarna återgav varje dag nya konflikt- och upprorscentra. Arbetare, soldater och städernas småbourgeoisie protesterade. Soldathustrur krävde ökade bidrag, bostäder och ved för vintern. De svarta hundradenas agitation försökte finna bränsle i massornas hunger. Kadettidningen *Russkije Vedomosti* i Moskva, som i gamla tider förenat liberalism med narodnikism, såg nu med hat och avsky på det verkliga *narod* – folket. ”En omfattande orosvåg har svept över hela Ryssland”, skrev de liberala professorerna. ”Spontaniteten och meninglösheten i dessa pogromer... gör det mer än allt annat svårt att bekämpa dem...”. Ta till förtrycksåtgärder, ta hjälp av väpnade styrkor? Men det är just de väpnade styrkorna, i skepnad av soldaterna från den lokala garnisonen, som spelar huvudrollen i dessa pogromer. Folkmassorna kommer ut på gatorna och börjar känna sig som herrar på täppan.

Saratovs distriktsåklagare rapporterade till justitieminister Maljantovitj, som under den första revolutionsepoken räknat sig som bolsjevik: ”Det främsta onda som vi inte har makt att kämpa emot är soldaterna. Lynchningar, godtyckliga arresteringar och visiteringar, beslagtaganden av alla slag – alla dessa saker genomförs i flertalet fall antingen uteslutande av soldaterna, eller med deras direkta deltagande.” I själva Saratov, i grevskapen, i byarna, lyser ”all hjälp åt justitiedepartementet överallt med sin totala frånvaro.” Distriktsåklagarens personal hinner inte ens med att registrera de brott som ett helt folk begår.

Bolsjevikerna hade inga illusioner om de svårigheter som skulle ramla över dem tillsammans med makten. ”När vi för fram parollen ’All makt åt sovjeterna’”, sade Petrogradsovjetens nye ordförande, ”vet vi att den inte kommer att läka alla sår på en minut. Vi behöver en makt skapad som fackföreningarnas exekutiv, som kommer att ge de strejkande vad den kan, som inte kommer att dölja någonting, och när den inte kan ge någonting öppet kommer att medge detta faktum...”

En av regeringens första sittningar ägnades åt problemet med ”anarki” på olika orter, särskilt i byarna. Än en gång förklarades nödvändigheten av att ”inte dra sig för de mest bestämda åtgärder.” I förbigående upptäckte regeringen att orsaken till den misslyckade kampen mot oroligheterna låg i regeringskommisariernas ”otillräckliga popularitet” bland bondebefolkningens stora massa. För att avhjälpa detta beslöts det att omedelbart organisera ”särskilda kommittéer för den provisoriska regeringen” i alla provinser som anfäktats av oroligheter. Hädanefter väntade man sig att bönderna skulle möta bestraffningsexpeditionerna med välkomstrop.

Obevekliga historiska krafter drog härskarna nedåt. Ingen trodde på allvar på någon framgång för den nya regeringen. Kerenskijns isolering var oreparerbar. De härskande klasserna kunde inte glömma hans svek mot Kornilov. ”De som var beredda att kämpa mot bolsjevikerna”, skriver kosackofficeren Kakiugin, ”ville inte göra det i namn av eller till försvar för den provisoriska regeringens makt.” Fastän Kerenskij klängde sig fast vid makten, var han själv rädd för att göra bruk av den. Oppositionens växande styrka paralyserade hans vilja in i minsta nerv. Han undvek alla som helst beslut och undvek Vinterpalatset där situationen tvingade honom till handling. Nästan omedelbart efter bildandet av den nya regeringen överlät han presidentskapet till Konovalov och åkte själv till högkvarteret, där det inte fanns det minsta behov av honom. Han kom enbart tillbaka till Petrograd för att öppna förparlamentet. Fastän han ombads stanna av sina ministrar, återvände han ändå till fronten den 14 september. Kerenskij flydde från ett öde som följde honom i hälarna.

Konovalov, Kerenskijns närmaste kollega och hans viceordförande, blev enligt Nabokov desperat av Kerenskijns instabilitet och det fullständigt omöjliga i att lita på hans ord. Men stämningen bland de andra medlemmarna i kabinettet skilde sig föga från deras chefs. Ministrarna tittade sig omkring och lyssnade ängsligt, väntade, plottrade ned små svepskäl och sysselsatte sig med struntsaker. Justitieministern Maljantovitj var enligt Nabokov fruktansvärt bekymrad över det faktum att senatorerna inte ville släppa in den nya kollegan Sokolov, som bar en svart affärskostym. ”Vad anser ni borde göras?”, frågade Maljantovitj oroligt. Enligt den ritual Kerenskij inrättat och noggrant iakttog tilltalade ministrarna inte varandra med för- och fadersnamn som vanliga dödliga gör, utan med titeln på sin ställning – ”Herr minister för det eller det” – som representanterna för en stark makt antas göra. Medlemmarnas memoarer låter som en satir. Kerenskij skrev själv senare om sin egen krigsminister: ”Det var den olyckligaste av alla mina utnämningar. Verchovskij drog någonting obeskrivligt komiskt över alla sina aktiviteter.” Men olyckan var att hela den provisoriska regeringens verksamhet färgades av denna ofrivilliga komik. Dessa människor

visste inte vad de skulle göra eller vända sig. De regerade inte, de lekte regering som små pojkar leker soldater, fast det såg mycket lustigare ut.

I egenskap av ögonvittne har Miljukov i mycket otvetydiga formuleringar återgivit regeringsöverhuvudets mentala tillstånd under den här perioden: ”Efter det att marken rämnat under Kerenskij's fötter röjde han ju längre han gick alla tecken på det patologiska andliga tillstånd som man med medicinskt språkbruk kan kalla ’psykisk neurasteni’. Det har sedan länge varit bekant för en nära vänkrets att under perioder när krafterna tröt på morgonen skulle Kerenskij under senare delen av dagen övergå i ett tillstånd av enorm upphetsning under inflytande av de droger han nyttjade.” Miljukov förklarar det speciella inflytande kadetministern Kisjkin hade, psykiatriker till yrket, utifrån dennes mästerliga behandling av patienten. Dessa vittnesmål lägger vi helt och hållet på den liberala historikerns ansvar, vilken förvisso hade alla möjligheter att känna till sanningen men som långt ifrån valde sanningen till sitt främsta rättesnöre.

Vittnesmålet från en man som stod så nära Kerenskij som Stankevitj bekräftar, om inte den psykiatriska, så åtminstone den psykologiska karaktäristik som Miljukov gav. ”Kerenskij gav mig intrycket”, skriver Stankevitj, ”att besitta en slags tomhet i hela situationen, och ett förunderligt lugn utan motstycke. Runt sig hade han sina ständiga ’små *aidés-de-camp*’, men det var inte längre den vanliga skaran som omgav honom, vare sig delegationer eller rampljus... Det uppkom märkliga stunder av någon slags frid, och jag fick det sällsynta tillfället att samtala med honom flera timmar, under vilka han på ett förunderligt sätt inte visade någon brådska.”

Varje ny regeringsombildning utfördes i namn av en stark makt och varje ny ministär skulle inleda i dur, bara för att sedan efter ett par dagar råka i ett psykologiskt utmattningstillstånd. Sedan skulle den bara vänta på en yttre impuls för att ramla ihop. Impulsen skulle för varje gång komma från massrörelsen. Om man tränger igenom den bedrägliga ytan, flyttade sig regeringsombildningarna i samtliga fall i en riktning som var motsatt massrörelsen. Övergången från en regering till en annan skulle åtföljas av en kris som för varje gång blev allt utdragnare och morbidare till sin karaktär. Varje ny kris slösade bort en del av regeringsmakten, försvagade revolutionen och demoraliserade de härskande grupperna. Exekutivkommittén från de första två månaderna kunde göra vad som helst – till och med kalla in bourgeoisien till den nominella makten. Under de följande två månaderna kunde den provisoriska regeringen tillsammans med exekutivkommittén fortfarande göra mycket – till och med starta en offensiv vid fronten. Den tredje regeringen, tillsammans med den försvagade exekutivkommittén, var förmögen att påbörja utplånandet av bolsjevikerna, men hade inte kraft att genomföra det. Den fjärde regeringen, som tillkom efter den längsta krisen av alla, var oförmögen att göra någonting alls. Knappt framfödd började den dö bort och satt väntande med vidöppna ögon på begravningsentreprenören.